8
7-c
20

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
11 M F
13

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

FRANC. XAV. MANNHART
SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

BIBLIOTHECA DOMESTICA

BONARUM ARTIUM
AC ERUDITIONIS
STUDIOSORUM USUI
INSTRUCTA ET APERTA

OPUS

SECULI NOSTRI STUDIIS AC MORIBUS
ACCOMMODATUM.

TOMULUS III.

DE HISTORIA SACRA ET PROFANA,
DEQUE RE NUMARIA.

CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,
SUMTIBUS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.
MDCCLXII.

EPITOME
LIBRI V.
DE
HISTORICE.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

CAPUT I.
INDOLES, FINIS, ET UTILITAS HUJUS ARTIS.

§. I.
Indoles & finis.

I.

Hiſtoricen ab hiſtoria differre, ac peculiarem diſtinctamque a Grammatica, Poeſi, & Rhetorica artem eſſe oſtenditur. Præcepta hujus artis quinam complexi ſint. Amplitudo, materia, & forma hiſtorices pateſit.

II.

Finis hiſtoriæ non eſt ſola utilitas, uti voluit Lucianus, nec delectatio, ut Græci aſſeruerunt, neque veritas, quemadmodum Cicero adſtruere videtur, ſed duplex eſt, ſcilicet memoria Majorum, & imitatio Poſterorum. Hiſtoriæ ſtudium magnos Reipublicæ viros peperit.

III.

Veritas eſt conditio hiſtoriæ, ſine qua nequit illa conſiſtere; difficulter tamen invenitur. Modus eruendi veritatem. Omnis fere hiſtoricus aliquid mentitur.

§. II.

Utilitas Hiſtorices.

IV.

Deſcribitur hæc utilitas communis tum poetice, tum hiſtorice, ac refutatur opinio aſſerentium, ævi priſci hiſtoriam eſſe inutilem.

V.

V.

Illuſtratur utilitas privata partim exemplis, ex ipſa hiſtoria profana & ſacra depromtis, partim monitis Baſilii Imp. ad Leonem Filium, & Claudiani ad Honorium.

CAPUT II.

HISTORIA HISTORICES.

§. I.

Origo Hiſtoriæ.

VI.

Hæc admodum abſcondita eſt. Quidam Clio Muſæ, alii Ægyptiis ſacerdotibus, alii Cadmo, alii Pherecydi, Saturno alii ejus inventionem tribuunt; ſed perperam.

VII.

Nam oſtenditur Moſen fuiſſe primum, qui hiſt[or]i[a]m ſcripſit. Hiſtorici hujus, & hiſtoriæ elogium. Moſen ſecu-

ſecuti ſunt in concinnanda hiſtoria ſacra Duces, Reges, Prophetæ in Veteri Teſtamento: in novo autem Evangeliſtæ.

VIII.

Profana hiſtoria originem duxit e ſacra. Primus profanæ conditor hiſtoriæ apud Græcos fuit Herodotus; quem ſecuti ſunt Thucydides, Xenophon, Polybius & alii, quorum characteres recenſentur.

IX.

Apud Latinos in cultiore hiſtoria primas tulit Julius Cæſar: poſt hunc Cornelius Nepos, Salluſtius, Livius, Tacitus &c. horum encomia & dotes.

§. II.

Hiſtorices felix progreſſio.

X.

Hiſtoria longe lateque dilatare ſe cœpit. Enumerantur inprimis illi, qui præ-

præclare ſcripſerunt de ipſa arte hiſtorica.

XI.

Incrementa Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ. Hegeſippus primus fuit Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptor poſt tempora Apoſtolorum. Hunc magna ſerie ſecuti ſunt alii.

XII.

Incrementa profanæ hiſtoriæ, ejusque ſcriptores, tum qui hiſtoriam hanc univerſam, tum qui particularem, tum qui ſingularem illuſtrarunt.

XIII.

Recenſentur ſcriptores e Societate Jeſu, qui Europam, Aſiam, Africam, & Americam hiſtoriis ſuis celebrarunt. Inſigne Opus Alphonſi Laſſorii a Varea, cui titulus: univerſus terrarum orbis ſcriptorum calamo delineatus.

CAPUT III.

OECONOMIA HISTORIÆ.

§. I.

Definitio & Partitio illius.

XIV.

Varietas Auctorum in finienda hiſtoriæ natura. Diſcrimen inter hiſtoriam, Annales, & Ephemerides. Ampliſſimi fines hiſtoriæ.

XV.

Partitio Hiſtoriæ a rebus, quas tractat. Diviſio alia in univerſalem, in particularem, in ſingularem, & in ſejunctam: alia in divinam, naturalem, & humanam: rurſus alia in Chronologicam, Geographicam, Genealogicam, & Hiſtoriam proprie dictam. Quinam has partes tractarint.

§. II.

§. II.

Materia Hiſtoriæ.

XVI.

Materia hiſtoriæ ampliſſima & æqualis ipſi mundo eſt. Qualis materia ſeligi debeat pro hiſtoria ſcribenda, & quomodo ſit ordinanda. Quid ad veritatem hiſtoriæ requiratur.

XVII.

Narratio.

Ad narrationem rite faciendam debent concurrere magna prudentia, magna vis imaginandi, magna dexteritas ingenii, & magnum judicium: præterea ordo in narrando. Exemplum præſtantis narrationis ex Livio, & Maffeio.

XVIII.

Deſcriptiones.

De multiplici genere deſcriptionum: Topographicæ, & Chorographicæ,

Poliographicæ, Machographicæ, Patographicæ. Quando & quomodo deſcriptiones ſint adhibendæ. Exemplum ex Curtio, & Wagnero.

XIX.

Conciones.

Seu oratiunculæ aliæ ſunt directæ, indirectæ aliæ. Refellitur opinio illorum, qui negant locum concionibus in hiſtoria, & contraria mens oſtenditur e probatiſſimis Auctoribus. Exemplum ex Livio, Strada, & Mariana.

XX.

Encomia atque Judicia.

Quid rei ſint. Leges, quæ in iis adhibendis obſervari debent. Exempla e Livio, & Strada. Quædam breviora epiphonemata e variis ſcriptoribus.

§. III.

§. III.

Forma Hiſtoriæ.

XXI.

Conſiſtit maxime in rebus & verbis. Ad res pertinent tranſitiones, cauſſæ ac circumſtantiæ, affectus, charactetes: de ſingulis tractatur. Hiſtoricorum, & Novelliſtarum diſcrimen.

XXII.

Agitur ſeorſim de affectionibus animi exprimendis. Affectuum ciendorum utilitas commendatur. Exemplum e Livio & Maffeio.

XXIII.

De forma exteriore, ſeu de verbis & ſtilo hiſtorico. Dotes ſtili ſeu dictionis hiſtoricæ: puritas, brevitas, claritas, ornatus. In hiſtoria ſtili ſimplicitas cum granditate conjungi debet.

CAPUT

CAPUT IV.

INFORMATIO TUM DE SCRIBENDA, TUM DE LEGENDA HISTORIA.

§. I.

Obſervanda in Scriptione.

XXIV.

Difficultas ſcribendi hiſtoriam, & grandia requiſita ad munus hiſtorici: vaſtum ingenium, magnum judicium, æquitas inexpugnabilis. Illuſtre teſtimonium Annæ Comnenæ de æquitate hiſtorici. Exempla hac in parte peccantium. Hiſtoricus cæteroqui aptus abſterreri non debet a difficultate.

XXV.

Fundamentum hiſtoriæ ſcribendæ debet eſſe veritas, contra quam peccari poteſt tum citra modum, *id eſt, reticentia vel laudis vel vituperii promeriti, tum* ultra modum, *narrando falſum, aut alia ratione, quam res geſta eſt. Regulæ ad characterem veritatis obſervandum.*

XXVI.

XXVI.

Refellitur opinio eorum, qui conjecturis & judiciis propriis locum negant in hiſtoria.

XXVII.

Structura hiſtoriæ ex Halicarnaſſeo & Lipſio,

XXVIII.

Item ex Rapino & Poſſevino, horum Quatuorvirorum præceptis illuſtrata.

§. II.

Obſervanda in lectione hiſtoriæ.

XXIX.

Lipſii informatio utiliſſima, quam Nobili adoleſcenti Nicolao Hacquevillio dedit circa lectionem hiſtoriæ. Adverſaria ſeu Notata hiſtorica quomodo ſint conficienda.

XXX.

Quatuor claſſes lectorum: 1. *eorum qui Politicam.* 2. *qui artem militarem.* 3. *qui eruditionem.* 4. *qui hiſtoriam univerſalem, vel Græcam vel Romanam addiſcere cupiunt.*

CAPUT

CAPUT V.
HISTORIA SACRA.

§. I.
Studium Sacræ Hiſtoriæ.

XXXI.

Sublimis character S. Hiſtoriæ, utpote quæ enarrat divinas perfectiones, divina opera, & eventus ſumme admirandos.

XXXII.

Comparatio hiſtoriæ ſacræ cum profana: hæc vel fabulis, vel actionibus vanis plena eſt: illa veritatem & ſublimem doctrinam de Eccleſia continet.

§. II.
Obſervationes ad hiſtoriam ſacram.

XXXIII.

Quinque obſervationes: 1. *circa ſenſum latentem.* 2. *circa partitionem.* 3. *circa uſus peculiares populi Dei.* 4. *circa mores Iſraelitarum.* 5. *circa morem narrandi.*

XXXIV.

XXXIV.

Tres aliæ obſervationes: 1. *circa exempla virtutum & vitiorum.* 2. *circa perfectiones divinas, præcipue juſtitiam & providentiam.* 3. *circa religionis immutabilem ſtatum.*

CAPUT CRITICA HISTORIÆ.

§. I.

Querelæ contra libros, vulgo Romanos, aliosque hiſtoricos.

XXXV.

Origo librorum, vulgo Romanzen. Mala graviſſima, quæ moribus bonis adferunt, præſertim juventutis.

XXXVI.

Geminus error eorum, qui omnia, quæ prodünt hiſtorici, paſſim credunt: & illorum, qui omnia temere rejiciunt. Indicia, quibus veræ hiſtoriæ a falſis diſcerni poſſunt. Cur modo tam pauci, qui veram & ſinceram ſcribere velint, aut poſſint hiſtoriam.

§. II.

§. II.

Querela contra ſcriptores Acatholicos, & Lectores Catholicos.

XXXVII.

Acatholicorum quorundam Hiſtoricorum mendacia, fabulæ, & calumniæ palam fiunt, præſertim Puffendorfii in ſua introductione hiſtorica, juventuti ſumme noxia.

XXXVIII.

Dialogus, quo oſtenditur, quam parum multi ex lectione hiſtoriarum proficiant in cultu virtutum, & fuga vitiorum: Optima legimus, peſſima facimus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LIBER V.

DE HISTORICE.

CAPUT I.

INDOLES, FINIS, ET UTILITAS HUJUS ARTIS.

§. I.

Indoles, & finis Hiſtorices.

I.

Hiſtoricen dum nomino, grande illud diſcrimen, & ut ita dicam intervallum in ipſo libri hujus veſtibulo palam facere cogor, quod hiſtoriam inter, & quam dixi hiſtoricen intercedit. Prior enim eſt, quæ præcepta tradit, quibus narrationis conficiendæ ratio continetur: altera vero, ut Ariſtotelis doctrinæ

inſiſtam, cujus ope ſcimus & cognoſcimus ea, quæ narrantur, ita ut inter utramque diſcrimen ſit, quale inter filiam & matrem eſſe ſolet, quum hiſtoria ſit nobilis quidam partus fœcundiſſimæ matris, ſcilicet Hiſtorices. Fateri nihilominus oportet, proximam eſſe affinitatem inter eum, qui ſcribit hiſtoriam, & illum qui legit. Quippe ſcribenti opus eſt multiplici & vaſta rerum cognitione, acri judicio, & egregia facultate proponendi ea, quæ narranda ſuſcipit, propriis characteribus inſignita, decenterque veſtita: nec minus legentis (ſi tamen cum fructu & emolumento legere velit) legentis inquam eſt, adferre ſecum ad hoc ſtudii genus felicem atque fidelem memoriam, in cujus ſinum tuto reponere queat ea, quæ legendo percipit; artificii cognitionem non mediocrem, quæ tollat faſtidium, animumque dulcedine quadam perliniat; & ſano quod vocant citerio, ne veri ſpecie decipiatur, & ſpurias merces pro genuinis ex ejuſmodi officina comparet. Fuerunt tamen, quod mirere, qui ut diſcrimen hoc Hiſtoricen inter & Hiſtoriam everterent, nullam eſſe in rerum natura artem hiſtoricam contendebant, ſed totum hoc, quantum eſt, opus ſcribentis memoriæ, fidelitati, & calamo adjudicarunt: memoriæ quidem, quæ

quæ præterita velut præſentia ſiſteret; fidelitati, quæ curaret, ne falſi quid ſe immiſceret; demum calamo, qui res geſtas cum decoro ad poſteritatem transmitteret. Inter hos eſt Jacobus Zabarella (a), hac nixus ratione, quod nec ab Ariſtotele, nec ab alio quoquam ars hæc aut ejus præcepta fuiſſe tradita reperiantur. Sed fallit ſane, ſi non alios, certe ſe ipſum ſcriptor hic. Ut nihil dicam de veterum doctis hac in re conatibus: Luciani, Dioniſii Halicarnaſſei (b), Varronis (c), Ciceronis (d), fuerunt e recentioribus Jovianus Pontanus (e), Hermolaus Barbarus, Franciſcus Patricius, Joannes Antonius Viperanus, Ubertus Folieta, Famianus Strada Soc. Jeſu (f) qui ſaluberrimis legibus, illuſtribus exemplis, & obſervationibus exquiſitis hiſtoricam artem plurimum promoverunt ac illuſtrarunt: Gerardus autem Voſſius, ut ipſe de ſe teſtatur (g), quæ alii præclare de Hiſtoria ſcribenda ſparſim edidere, in unum veluti corpus collegit, ac integrum ejus ædificium conſtruxit atque perfecit. Et quidni artem hiſto-

(a) *De natur. Logic.* (b) *In Thucydide.* (c) *In Libro ſiſenna, ſive de hiſtoria.* (d) *Lib.* 1. *de Legibus.* (e) *In Actio.* (f) *In Proluſ. Academ.* (g) *In Art. Hiſt.*

hiſtoricam dicamus, cujus definitionem ac diviſionem in Divinam & Humanam, in Publicam & Privatam, in eam, quæ de temporibus, ut eſt Chronologia, quæ de locis, ut Geographia, quæ de familiis, ut Genealogia, quæ de actionibus & rebus, ut Hiſtoria proprie dicta: cujus partes, ſcilicet Narrationem geſtorum, Deſcriptionem rerum, Introductionem concionum & deliberationum, encomiorum ac judiciorum expreſſionem: cujus materiam, quæ ad actiones omnes hominum ſe extendit, & formam, quæ in ornatu & ſtilo, ejusque dotibus ſita eſt, cujus inquam hæc omnia e memoratis paullo ante auctoribus, eorumque præceptis in promtu habemus, & Capite tertio ac quarto hujus libri ſumus intellecturi? Neque audiendi ſunt, qui hanc artem, ne peculiarem admittere cogantur, vel ad Grammaticam, uti Robertelius (h), vel ad Rhetoricam, ut Marcellinus (i), vel ad Poeticam, ut alii, pertinere invita Clio hiſtoriæ Præſide voluerunt. Quippe Grammatices eſt, ſermonem certis legibus regere, ejusque integritatem cuſtodire: Rhetorica vero apte ad perſuadendum dicit, quod veroſimilibus argumentis, quæ falſa

(h) *Diſput. de facult. Hiſt.*
(i) *In vita Thucyd.*

falſa etiam eſſe poſſunt, obtinet: Poeſis multa fingit, resque narrat, non quomodo fiunt, ſed quomodo fieri potuerunt. Hæc omnia longiſſime abſunt ab Hiſtoria, cujus character proprius eſt veritas, & officium narrare res geſtas haud aliter, quam ut geſtæ ſunt.

II.

Stabilita Hiſtorices arte, ut magis perſpecta reddatur illius indoles, ad finem eidem præfixum accedamus. Non minus heic ipſi, qui de Hiſtorice ſcripſerunt, auctores quidam hallucinantur circa finem, quam priore loco circa artis adpellationem. Lucianus in libello hac de re edito unum aic eſſe opus Hiſtoriæ, unumque finem, *utilitatem: jucundum vero, ſi & ipſum ſequatur, melius hoc eſſe, perinde ac in Athleta vires requiruntur, forma & venuſtas laudatur.* Verum ſi ſola utilitas finis foret hiſtoriæ, non video, cur non fas ſit Hiſtorico prout lubet fingere, quum id liceat Poetis non ſine utilitatis proventu, qui ex eorum figmentis percipitur, quandoquidem multa ad ſimilitudinem veri conformare, & illuſtrium factorum exempla comminiſci optime norunt. At major eſt Græcorum error, qui Hiſtoriam manifeſte cum Poetica confuderunt, duplicem

prioris finem adſignantes, nimirum *delectare & prodeſſe*, ſeu utilitatem ac delectationem. Quapropter & recte dixit Fabius (k): *Græcis hiſtoriis plerumque Poeticæ ſimilis eſt licentia*, & recte cecinit Juvenalis (l):

Et quidquid Græcia mendax
Audet in Hiſtoria.

Quippe dum placere nimium ſeculo ſuo, ſuæque genti narratiunculis in medium allatis ſtuduerunt, vera falſis miſcendo, tot aliis ſeculis, totique poſteritati merito diſplicuerunt, ubique *græcam fidem* exprobranti, nec delectando multum profuerunt. Hoc tamen non prohibet, quo minus Hiſtorico liceat adferre delectabilia quædam in narrationis ſuæ contextu; immo faciet hæc etiam cum laude, modo non ad veritatem corrumpendam, ſed ad eam decorandam, faciliusque in legentium animis recipiendam condimenti genus iſtud adhibeat. Non minus erraſſe videntur Latini quidam, inter quos ipſe Cicero, dum Græcorum errorem corrigere voluerunt, veritatem tanquam finem hiſtoriæ ſtatuentes. *Alias in hiſtoria*, inquit Tullius (m), *leges obſervandas*, *alias in poema-*

(k) *Lib.* 2. *cap.* 4. (l) *Satyr.* 10.
(m) *Lib.* 1. *de leg.*

mate: in illa ad veritatem quæque, in hoc ad delectationem referri pleraque. Verum pace tanti viri dixerim, veritatem nequaquam eſſe finem, ſed ſolummodo conditionem hiſtoriæ, ſine qua utique hiſtoria non differet a ſabula, dum res non ut geſtæ fuerunt, ſed ut geri potuiſſent, narrantur. Veritatem quidem omnes amant in hiſtoria, veluti lucem in pictura; ſed ea etiam inventa non ideo quieſcit animus, qui utilitatem ex veritate, veluti aquam ex fonte cupit haurire, ne alias ſicco gutture diſcedere cogatur. Et ſane neſcio, qua ratione iſta cohæreant cum illis, quæ idem Tullius alio loco (n) protulit, dum in hiſtoriæ laudes effuſus eam nuncupat *Magiſtram vitæ*. Quare melius ex hac ipſa ſummi Oratoris ſententia verum ac genuinum hiſtoriæ finem deduci poſſe, ac deducendum eſſe exiſtimo, qui nimirum duplex eſt: primo quidem, ut conſervetur & vigeat memoria eorum, quæ acciderunt; dein ut erudiamur in iis, quæ nobis agenda ſunt, quæve cavenda. Audiamus ipſum Ciceronem, dum hiſtoriam definitionibus, quas *conglobatas* vocant Rhetores, deſcribit: *Temporum teſtem, lucem veritatis, vitam memoriæ, magi-*

(n) *Lib. 2. de Orat.*

magiſtram vitæ, nuntiam vetuſtatis. Ex his palam eſt tum primus hiſtoriæ finis, quem dixi, quique per verba illa *temporum teſtis, vita memoriæ, nuncia vetuſtatis* ſignificatur, ſcilicet perpetuitas & immortalitas rerum geſtarum, quarum transmiſſione ad poſteros facilius homines ad id, quod honeſtum eſt ac ſalutare, concitentur, abſterreantur a turpibus & noxiis, atque in univerſum diſcant, ex præteritis conſilia capere in poſterum, remque ſuam tam privatam quam publicam regere exemplis. Quisquis enim animum adplicat ad ſcribendam rerum ſive ſuarum ſive aliarum hiſtoriam, id eo primum conſilio facit, ut illa factorum memoria facile interitura literarum beneficio longe lateque ſe ſe diffundat, & permaneat penes poſteros tanquam nobile depoſitum : tum alter finis non minus præcipuus, quem exprimunt voces : *Magiſtra vitæ*, ita tamen ut veritas quaſi lucem affundat, ſine qua hiſtoria plane mortua foret, veluti pictura. Nam ſi quis Hiſtoricum interpellare auſit, quæratque, cur hæc facta conetur apud poſteritatem literis propagare, reſpondebit opinor (ſi tamen odium amoremque, ac ſimiles animi adfectiones pravas in operis ſui molitione procul habeat) reſpondebit, ſe id agere, ut aliena per exem-

exempla compendio doceat, ac futuris ſeculis ad rectam vitæ rationem inſtituendam proſit. Nimirum ars hæc geminam inſtar Jani faciem præſefert, unam anteriorem, poſteriorem alteram, quibus & præterita intueatur, & futura proſpiciat: intuetur præterita, dum præclare geſta a majoribus recenſet, ne unquam oblivioni dentur, neve veteres Heroes jure conqueri poſſint de Hiſtoricis, quod Horatius de Poetis (o):

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, ſed omnes illacrymabiles
Urgentur, ignotique longa
Nocte carent, quia Vate ſacro.

Futura proſpicit, dum præclaris aliorum factis, dictis & exemplis decenter recenſitis ad virtutum imitationem & vitiorum fugam etiam absque voce legentium animos vehementer excitat & inflammat, ne contingat, quod Ovidius cecinit.

Video meliora, proboque,
Deteriora ſequor.

Profecto non ſatis erat Alexandro M. legiſſe hiſtoriam Homeri, nec Scipioni Africano Xenophontis ſermones, quibus Cyrum Regem informabat; parum profeciſſent,

(o) *Carm. l. 4. Ode 9.*

ſent, nec Heroum nomen famamque ſibi comparaſſent, ſi memoriæ duntaxat mandaſſent geſta inſignia in libris iſtis expreſſa, earumque veritate contenti ultra progredi ad ipſam imitationem non voluiſſent, tacito quodam gloriæ ſtimulo incitati. Nimirum in generoſis animis hiſtoria ut par eſt lecta efficit, quod in Temiſtocle viſa Miltiadis trophæa effecerunt, quibus cupidum gloriæ pectus ita urgebatur, ut quietem capere non potuerit, antequam æquaret vel ſuperaret famam Miltiadis. Quare verbis nonniſi quatuor duplicem, de quo memini, hiſtorices finem complecti fas erit, dicendo eum eſſe *memoriam Majorum, & imitationem Poſterorum.*

III.

Ne autem nihil omnino tribuere Tullio videar, ajo, veritatem, quamvis ad rationem finis non adſurgat, conditionem eſſe adeo neceſſariam hiſtoriæ, ut absque illa placere, finemque ſuum conſequi haud poſſit; immo hiſtoria eſſe deſineret, ac in fabulam migraret, ſi veritate deſtitueretur. Hinc merito idem Tullius *lucem hiſtoriæ* nuncupavit, quoniam ſine lucis adminiculo, quid rerum geratur, videre nequaquam poſſumus. Sed ubinam hanc eſt invenire? heic Rhodus; heic Saltus,

ut

ut nihil dicam, rerum geſtarum veritatem multis tenebris eſſe involutam, ut acceſſus ad eam ſæpe non pateat, vel certe ægerrime, idque ob ſimulationes & fallacias hominum, foris longe aliam induentium faciem, quam quæ intus abſcondita latet: non raro debile lumen eſt intellectus penes illos, qui ſcribunt, ita ut falſa inter & vera parum diſcernant: quid fiet, ſi præjudicatæ opiniones, ſiniſtræ adfectiones, adulandi ſtudium, metus vel ſpes a potentibus, aut omnino mala fides accedant? Quum igitur veritas partim ſit ſuapte natura hominibus admodum incognita, partim ab his ipſis vel ignorantia vel malitia corrumpatur, res plena difficultatis eſt, ut ea caſta & integra in publico compareat. Unde Vopiſcus (p) adſerere non dubitavit, *neminem ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertinet, non aliquid eſſe mentitum.* Idem ironice loquens: *ſcribe ſecurus,* ait, *dicas quidquid velis, habiturus mendaciorum comites, quos hiſtoricæ eloquentiæ miramur Auctores.* Itaque qui veritati ſervire in ſcribendo deſiderat, laudemque promereri, quam Thucydides tulit a Cicerone (q), quod ſit *rerum geſtarum pronunciator ſincerus,* omnium primo animum a minus puris affecti-

(p) *In Præfat. ad hiſt.* (q) *De Clar. Orat.*

ctibus liberum reddere debet: tum ſagaci ingenio venatoris inſtar e latibulis veritatem extrahere, aut ſi hoc nequeat, illa quæ rem geſtam circumſtant, ita fideli ſermone legentium oculis exhibere, ut ipſorum potius ſententiam exſpectet, quam ſuam prior obtrudat. Patet igitur, veritatem non eſſe *finem*, ſed conditionem ſeu *lucem* hiſtoriæ.

§. II.

Utilitas Hiſtorices.

IV.

A fine hiſtorices ad utilitatem venio, cujus maximam rationem eſſe habendam jam olim pronunciavit Plinius (r), ubi veterum Hiſtoricorum ſinceram in ſcribendo mentem laudavit inquiens: *Utilitatem juvandi prætulerunt gratiæ placendi.* Hanc utilitatem, ſimulque artis iſtius præſtantiam, ejusque dotes Focas Grammaticus, idem & Poeta, nobiliſſima Ode celebravit, quæ ob elegantiam ſuam ſane locum hoc in paragrapho meretur.

Apoſtrophe ad Muſam Clio dictam, Hiſtorices Præſidem.

O Vetuſtatis memoranda Cuſtos,
Regios actus ſimul, & fugaces

Tem-

(r) *Præfat. ad Hiſt. Natur.*

Temporum curſus docilis referre
Aurea Clio.
Tu nihil magnum ſinis interire,
Nil mori clarum pateris, reſervas
Poſteris priſci monumenta ſecli
Condita libris
Sola fucatis variare dictis
Paginas neſcis: ſed aperta quidquid
Veritas prodit, recinis per ævum
Simplice lingua.
Tu ſeneſcentes titulos laborum
Flore durantis reparas juventæ.
Militat virtus tibi, te notante
Crimina pallent.
Tu fori turbas, ſtrepitusque litis
Effugis dulci moderata cantu,
Nec retardari pateris loquelas
Compede metri

Ne vero encomium hoc Poeticæ tribuamus licentiæ, quæ res etiam tenues ſolita ſibi metamorphoſi in grandes convertere novit, conſideremus nonnihil attentius emolumenta: primum quidem ea, quæ communi hominum generi, tum illa quoque, quæ variæ illorum conditioni ex Hiſtoria, quæ ejusdem opus eſt, obvenire ſolent, plane maxima. Quid obſecro accedere hominibus poteſt jucundius, quam animi cogitationes in ſecula ante acta retro reflectere, perque totius Antiquitatis regnum

regnum latiſſime patens curioſa mentis indagine vagari? Ibi urbes, Respublicas, regna, Monarchias exiguis initiis ſurgentes, heic funeſtis caſibus inter ſe colliſas & cadentes intueri? Iſthinc Philoſophorum, Poetarum, Oratorum oracula auribus percipere: illinc Magiſtratuum Procerum, Principum Ordines, leges tribunalia, honorum gradus, variasque regiminum formas velut coram ſpectare? quanta aviditate ancipites bellorum eventus inter alios atque alios Reges ac populos temere exultantes, iſtorum clades, illorum triumphi percipiuntur? heic maria, portus, claſſes quaſi natantes in Oceano urbes ante oculos verſantur: ibi palatia, caſtra, munimenta, porticus, amphitheatra ſe ſiſtunt; alibi urbium clariſſimarum ruinæ, pyramides, mauſolea, & heroum exuviæ cernuntur: ubique pretioſa vetuſtatis monumenta cedrinis notata membranis occurrunt. Hiſtoria una eſt, quæ in his ampliſſimis humanitatis finibus tam grandia rerum ſpectacula, tam jucunda priſci ævi theatra nobis præbet & intuenda & ſuſpicienda. Hiſtoria una eſt, quæ efficit, ut præteritis non minus videamur interfuiſſe, quam præſentibus, illisque uti poſſimus, perinde ac noſtris. Quidni igitur utilitatem hanc percipit maxime

xime juventus, quum hac ſola ratione ſenium prævertere poſſit? nam ut Tullius loquitur: *Neſcire, quid antequam natus ſis, acciderit, eſt ſemper eſſe puerum*, & Sacerdos ille Ægyptius, vel ut alii ſcribunt, Gymnoſophiſta Indus, Græcos, quantumvis provectæ ætatis, qui recordationem priſcæ memoriæ non tenerent, pueros adpellavit. Profecto hiſtoria ſi adſit, ex pueris facit ſenes; ſi abſit, e ſenibus pueros. Eſt enim *teſtis temporum*, & *nuncia vetuſtatis*. Quis jam non miretur, fuiſſe quosdam (nunquam enim deſunt malarum cauſarum patroni) in tanta veritatis hujus luce ac pleno meridie, qui veteris memoriæ cognitionem inutilem eſſe ſibi perſuaderent? & en! graviſſimum, ſi ſuperis placet, argumentum, quo ducuntur ad rem adeo heteroclitam adſerendam. Mutatus eſt modo, ajunt, rerum ordo in hoc univerſo, longeque alia noſtris temporibus facies eſt, quam antiquis: alia ratio victus, cultus, morum: alius habitandi, gerendi bella, populus & civitates adminiſtrandi uſus: alia ſtudiorum, rituum, Civilis ac Eccleſiaſticæ politiæ forma. Si Soloni, Lycurgo, Ciceroni, Alexandro, Hannibali, Scipioni, Julio Cæſari, Auguſto ex inferis in hunc orbem emergendi venia daretur, cernendique

ea,

ea, quæ nunc in illo geruntur, tantopere diverſa a temporum ſuorum moribus, ſe ipſos non caperent, mallentque reverti, unde venerant, quam intueri tantam rerum metamorphoſin. Ad quid ergo in nobis tam inſana cognoſcendi veteris ævi cupido, qui noſtro rite noſcendo vix ſufficimus? Quæ utilitas intelligere, quid olim egerint homines, quum modo homines longe aliter agant, aliter vivant? Verum quidem hoc eſt, mutata eſſe ac mutari quotidie pleraque, quæ ſunt voluntatis noſtræ atque induſtriæ, ſemper inquietæ nunquam fixæ ac ſtabilis: non tamen mutantur prima rerum principia, quæ mentibus hominum indidit natura, & naturæ Auctor Deus, nimirum cauſſæ affectuum animi, eorumque actiones & effecta, virtutum ac vitiorum ſemina, quæ eadem ſemper manent, licet diverſis ſub formis, diverſoque habitu pro temporum viciſſitudine adpareant. Idem ardor, qui olim, nunc quoque militares accendit animos: idem eſt honeſti ſtimulus, eadem potentiæ vis, eadem beate vivendi cupiditas eadem in dominis imperandi licentia, in ſervis obſequendi religio: idem ambitionis, luxus, avaritiæ ſtudium, eadem vitiorum pœna, idem virtutum honos & præmium. Multa tamen, quin plurima, in

in utramque partem diſcere poſſumus ex antiquis moribus, quæ in noſtris deſideramus: hiſtoria eſt veluti exemplar eorum quæ ſequaris, quæve devites. Quam felicius eſt alienis malis admonitum ſapere, quam propriis.

Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.

Libentius quoque ac promptius imitatur quisque, quod admiratur. Quis non citius adducitur, ait Ludov. Vives (s) ad fidem ſervandam unico M. Attilii Reguli exemplo, quam viginti ea de re documentis? tum ad fortiter perferenda quæque duriſſima pro Chriſto cruentis Martyrum veſtigiis, quam centum Theologorum monitis? magisque a ſceleribus abſterremur triſti hominum flagitioſorum exitu, cujus rei tot monumenta in Veteris ac Novæ legis hiſtoria occurrunt, quam mille de criminum deteſtatione libris Philoſophorum?

V.

Sed a communi ad privatam, quæ ex hiſtoria manat, utilitatem pergamus, quam ipſa hiſtoria & hiſtoricorum volumina nobis declarant. Æneas Sylvius (t) &

(s) *De corrupt. art.*
(t) *De dictis Alphonſi Regis.*

& Antonius Panormitanus (u) referunt de Alphonſo Hiſpaniarum & Siciliæ Rege, cum Capuæ gravi morbo correptum decubuiſſe, quem nulla Machaonum induſtria, nulla pharmacorum vis levare poterat. Unicum erat ægro ſolatium (ut erat Princeps literarum & librorum amans) Q. Curtii de rebus ab Alexandro M. geſtis lectio, qua per dies plures continuata non animo duntaxat, ſed & corpori vires redire ſenſit, ita ut brevi temporis ſpatio priſtinæ valetudini reſtitutum ſe viderit, plaudente Aula, ſtupentibus Medicis; ipſe vero Rex jam ſanus & ſoſpes pronunciare palam non dubitavit: *Valeat Avicenna, valeat Hippocrates, valeant Medici; vivat Curtius ſanitatis reſtaurator meæ;* Ecce! nobiliſſimum pharmacum non e myropolio, ſed e bibliotheca depromtum. At ſi fuit ita corpori, quomodo erit animo ſalutaris hiſtorica lectio? Profanum ac ſacrum ſubminiſtro exemplum. Expertus eſt id L. Lucullus homo militaris literarum pene rudis, qui teſte Cicerone, quum ex Urbe in exteras regiones profectus totum iter terra marique partim percontando a rerum peritis, partim heroum geſta legendo impendiſſet, in Aſiam poſtmodum venit Imperator tantus, ut Mithridates Rex poſt Alexandrum M.

(u) *De rebus geſtis Ejusdem.*

M. maximus majorem hoc belliducem ſe cognoviſſe negarit. Expertus eſt idem D. Ignatius Lojola: hic quum Pampelonam obſeſſam adverſus Gallos ſtrenue defenderet, miſſilis globi impetu fracta tibia æger decubuit. Itaque affixus lectulo fallendi temporis cauſſa quum profanum quempiam librum popoſciſſet ex iis, quos antea per otium lectitare conſueverat, divino plane conſilio factum eſt, inquit Petrus Maffejus, nullus ut eo tempore domi liber eſſet ejusmodi: at vero longe meliores alii duo reperti ſunt, Hiſpanico ſermone conſcripti, quorum alterius *Vita Chriſti*, alterius quo ſelecta virtutum exempla continebantur, *Sanctorum Flores* erat inſcriptio. Ea videlicet lectio ſalutis initium adtulit homini: dum enim oblatos ſibi libros variis locis quaſi aliud agens delibat, ſenſim capi cœptus eſt pulchritudine eorum, quæ ſcripta reperiebat, atque adeo inter ipſam lectionem, ubi quidpiam inſigne cognoverat, ſubſiſtere, ſecum ipſe deliberans: quid ſi præclarum hoc Sancti Dominici facinus, quid ſi hoc Sancti Franciſci Deo fretus aggrediar? His demum animatus, & melioris ſacratiorisque militiæ Dux effectus vitiis & hæreſi bellum indixit, triumphis & prodigiis clarus. Sed non ſolum in caſtris militat, ve-

rum etiam in ſoliis regnat Hiſtoria: hujus ſtudio Baſilius Imp. tantum detulit, ut libellum conſcribere non dubitarit, cui titulum præfixit κεφάλαια παραινετικά. In iſto hiſtoriæ ſtudium Leoni filio ſuo his verbis memoratu digniſſimis commendat (x): „ Per veteres hiſtorias ire ne „ recuſa; ibi enim reperies ſine labore, „ quæ alii cum labore collegerunt; atque „ illinc hauries & bonorum virtutes, & „ improborum vitia: varias humanæ vitæ „ mutationes, & rerum in ea converſio„ nes: mundi hujus inſtabilitatem, & „ Imperiorum præcipites caſus: & ut „ verbo complectar, malorum facinorum „ pœnas, & bonorum præmia, quorum „ illa fugies, ne in juſtitiæ divinæ manus „ incidas: hæc amplecteris, ut præmiis, „ quæ ea comitantur, potiaris. „ Informaturus in Principe filio Principem numeris ſuis abſolutum arbitratus eſt Imperator, non fore melius atque potentius monitum, quam ab hiſtoriæ ſtudio, & hiſtoricorum lectione petitum. Nam hiſtoria eſt *Magiſtra vitæ*, ut audivimus ex Tullio, ac *morum gubernatrix*. Reges ibi inveniunt optima documenta recte adminiſtrandi regnum, amplificandi, beatos reddendi ſubditos: Belliduces artem fortiter

(x) *Cap.* 56.

titer milites in officio continendi, provide præliandi, feliciter obtinendi victorias: Viri fortes ſtimulum ad magna audenda, & ardua ſuſtinenda: ſegnes exempla, quibus excitentur: vitioſi flagitia punita deprehendunt, quum hiſtoria inſtar graviſſimi cenſoris libere atque licenter de illis objurget. Hinc Demetrius Phalereus, uti memorant Plutarchus (y) & Lucretius (z), Ptolemæum Regem adhortari ſolitus eſt, ut libros ſibi pararet, de regno deque militari diſciplina tractantes, eosque diligenter evolveret, propterea quod in iſtis ea, de quibus Amici & Purpurati non audent admonere Reges, ſit lecturus, quin iraſcatur, & amplexurus, quin verecundetur. Nihil autem ad hiſtoriæ utilitatem explicandam, nihil ad artis hujus ſtudium commendandum adferri poteſt jucundius ſimul ac magnificentius, quam Paræneſis illa, qua Claudianus Honorium Imperatorem interpellavit tanquam de re Viro Principe digniſſima, ita canens:

Interea Muſis animus, dum mollior inſtat,
Et quæ mox imitere, legas, nec deſinat unquam

Tecum

(y) *In Græc. Apophtegm.* (z) *Lib.* 5. *c.* 5.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Tecum Graia loqui, tecum Romana vetuſtas.
Antiquos evolve Duces, aſſueſce futuræ
Militiæ, Latium retro te confer in ævum.
Libertas quæſita placet? Mirabere Brutum.
Perfidiam damnas? Metii ſatiabere pœnis.
Triſte rigor nimius? Torquati deſpice mores.
Mors impenſa bonum? Decios venerare ruentes.
Vel ſolus quid fortis agat, te ponte ſoluto
Oppoſitus Cocles, Mutii te flamma docebit.
Quid mora perfringat, Fabius. Quid rebus in arctis
Dux gerat, oſtendet Gallorum ſtrage Camillus.
Diſcitur hinc nullos meritis obſiſtere caſus.
Prorogat æternum feritas tibi Punica famam.
Regule: Succeſſus ſuperant adverſa Catonis.
Diſcitur hic, quantum paupertas ſobria poſſit,

Pau-

Pauper Fabricius, Pyrrhi dum ſperneret aurum,
Sordida Serranus flexit Dictator aratra.

CAPUT II.
HISTORIA HISTORICES.

§. I.
Origo Hiſtoricæ.

VI.

Nilum fluvium, etſi fæcundiſſimum celebrent Poetæ: *Qui totam Ægyptum ſtagnantibus alluit undis*, & ſeptem oſtiis in mare ſe exonerantem prædicent Hiſtorici:

Septemplicis oſtia Nili.

Utrique tamen, ſi de veteribus ſermo ſit, ortum illius & fontem haud potuerunt deprehendere, immo negotium hoc humana indagine majus eſſe crediderunt. Idem hiſtoriæ contingere mihi videtur: adeo diverſæ ſcriptorum de illius origine, ſeu potius de primo ejus auctore opiniones circumferuntur. Quidam omnium ſcientiarum & artium primordia a temporibus

fabuloſis repetentes Muſarum uni, Clio dictæ, inventionis hujus gloriam tribuunt, inter hos Apollonii Scholiaſtes erat, dum inquit (a): *Clio Muſarum una hiſtoriam inveniſſe ſcribitur.* Ægyptii, gens ſuperſtitioſa, & Sacerdotum ſuorum venerationi nimium quantum obnoxia, credentes, nihil quod ſapientiam olet, niſi ex illorum ore profluxiſſe, primos hiſtoriæ conditores eos ipſos celebrarunt, quibus favere videtur Flavius Joſephus in primo contra Apionem libro. Græci principem inter Hiſtoriographos locum Cadmo Mileſio deferunt, quibus adſentitur Plinius (b) dicens: *Cadmus Mileſius omnium primus hiſtoriam condidit.* Sed Joſephus (c) Cadmum hunc inter Græcos duntaxat primum, qui hiſtoriam ſcripſerit, fuiſſe tradit. Apuleius (d) Pherecydem Syrum primum ſoluta oratione res geſtas narraſſe tradit, atque ita hiſtoriæ initium, quæ ſoluta oratione conſcribitur, eidem adjudicat tanquam parenti. Sed male: nam Pherecydes teſte Euſebio circa prima Olympiadis tempora floruit; Moſes autem, quem poſtea Hiſtoricæ conditorem dicemus, vixit annos 788. vel 811. ante Joathan Judæorum Prin-

(a) *Lib.* 3. (b) *Lib.* 7. (c) *Volum.* 1. *Antiqu.* (d) *In Floridis.*

Principem, cujus tempore, vel potius paullo ante Olympiades cœperunt. Strabo (e) non ſolum ad Pherecydem, ſed ad Cadmum etiam & Hecatæum hiſtoriæ originem refert: Laertius vero Diogenes auctor eſt, ex Philoſophis primum hiſtorias compoſuiſſe Xenophontem. Verum hos omnes Moſe poſteriores fuiſſe conſtat. Latini demum Saturno ſuo, poſtquam e Creta inſula a Jove filio pulſus in Italiam adpulit, honorem hunc vendicant, jactitantes cum Macrobio (f), ante Saturni in Italiam adventum nullam dignationem habuiſſe hiſtoriam: ſed poſtquam is rudem populum collegiſſet, illam quaſi vocalem redditam fuiſſe. Atque hanc ob rem olim Romæ faſtigio Fani Saturno dicati Tritones ſuperimpoſiti cernebantur, ea forma, ut buccinas manibus tenerent, ore inflatas, caudas vero humi repentes & abſconditas geſtarent; quo velut ſymbolo volebant indicare, ante Saturnum omnia occulta, poſt illum omnia per obſervationem & hiſtoriam clariſſima fuiſſe reddita & palam facta. Alii vero Romanorum poſt Numam Pompilium ortam eſſe hiſtoriam contendebant, ſcilicet ex

(e) *Lib.* 1. *Geograph.*
(f) *Lib.* 1. *Saturn. c.* 8.

ex Annalibus Pontificum, in quos res geſtæ Romanorum ab his referri ſolebant. En diverſas admodum opiniones diverſarum veteris ævi Nationum, quavis hiſtoriæ repertæ palmam pro ſe ſuisque ambiente: nec deerant Scriptores, ut vidimus, qui adularentur illis.

At ævi Chriſtiani Auctores fere omnes conſentiunt, Moſen non ſolum prima hujus artis fundamenta jeciſſe, ſed & præ omnibus aliis primum fuiſſe hiſtoricum Scriptorem. Inprimis enim fateri oportet, pleraque de rebus Græcorum ante Olympiades, & de rebus Romanorum ante Urbem a Gallis captam fluxa incertaque fuiſſe. Dein, licet Joſephus favere videatur Ægyptiis & Babylonicis Sacerdotibus, vix non gentis ſuæ oblitus, quum ait (g): *Quoniam vero apud Ægyptios & Babylonios ex longiſſimis olim temporibus circa conſcriptiones diligentia fuit, quando ſacerdotibus erat injunctum, &. circa eas ipſi philoſophabantur*, mox tamen quaſi ad ſe rediens ſubjunxit: *De noſtris vero Progenitoribus, qui eandem, quam prædicti habuerunt in conſcriptionibus diligentiam, deſino dicere etiam potiorem, Pontificibus & Prophetis imperantes &c.* ex quibus illud duntaxat argutari licet, antiquiſſimum fuiſſe

(g) *Volum.* 1. *Antiqu.*

fuiſſe tum apud Ægyptios & Babylonios, tum apud Hebræos ſacerdotes morem conſcribendi Annales, qui tamen ab Hiſtoria, ut ſuo loco dicemus, multum differunt. Denique quid multis opus eſt? habemus ante oculos hiſtoricum opus, ſcilicet Pantateuchum, cujus Auctorem omnes agnoſcunt Moſen. Hic autem & Cadmum, & Pherecydem, & Hecatæum, & Xenophontem, & Saturnum, cunctosque, quos primos hiſtoriæ inventores celebrat ambitioſa vetuſtas Græcorum & Latinorum, ætate antegreſſus eſt. Quapropter antiquiſſimus Seculi IV. Scriptor Euſebius Cæſareenſis (h) fidenter aſſerit: *Unde Sapientiſſimus ille Moſes, qui primus cujusque hominis vetuſtiſſimi vitas Hebræorum conſcripſit, civilem atque in actione poſitum vivendi modum narratione hiſtorica docuit.*

VII.

Et vero Moſes primus Hebræorum geſta conſcripſit, & vivendi modum narratione hiſtorica docuit: atque ita & Hiſtorici munus, & hiſtoriæ finem plene adſecutus eſt, utpote quem non ita pridem diximus eſſe duplicem, nimirum *memoriam Majorum*, & *imitationem Poſterorum.* Ne-

(h) *Lib.* II. *de præpar. Evangel.*

Neque etiam veritas defuit, aut deeſſe potuit ſcriptori noſtro. Non inquam defuit, quum rerum ante ſe geſtarum notitiam e puris fontibus hauſerit, ſcilicet ab Adamo communicatam Lamecho Nepoti, a Lamech Noemo filio ſuo, ab hoc Abrahamo, ab Abrahamo Iſaaco, ab iſto Jacobo, a Jacob Levi, a Levi Caath, a Caath Amramo, qui Moſis Pater exſtitit. Quivis enim horum vel a Patre, vel ab Avo aut Proavo adhuc in vivis agente mirabilium Dei operum, & rerum ab hominibus geſtarum ſeriem excepit, ſuisque denuo filiis & nepotibus inſtar hæreditariæ portionis reliquit. Neque etiam veritas deeſſe potuit, quum ſeu inſpirante ſeu dirigente, ne quid falſi interveniret, Spiritu Sancto, veritatis omnis fonte, hiſtoriam ſuam ſcripſerit Moſes, ita ut non tam hujus, quam ipſius Dei Verbum ſit. Nihil porro partitionis, aut artificii, quibus etiam ævo noſtro hiſtorices Magiſtri utuntur, in Pentateucho deſideratur. Solent partiri hiſtoriam in Chronologicam, Geographicam, Genealogicam, & eam, quæ actionum, ac rerum eſt, ſeu Hiſtoricam proprie dictam. Nemo ſane Moſe exactior in ineunda temporum ratione, in generationum ac familiarum recenſione, ut patet ex libris Geneſis & Numerorum: nemo peritior

illo

illo in deſcriptione regionum, urbium, & locorum, caſtrorum &c. quemadmodum liber Exodi palam facit: nemo fidelior & admirabilior in enarrandis prodigiis Dei, geſtis & dictis Patriarcharum, ſacrificiis, bellis, fauſtis & felicibus eventis &c. Ad artificium quod adtinet, quo minus adparet prima fronte, eo majus eſt, quum non quæſitum, ſed velut ſponte natum ſit. Certe narrationes ſunt patheticæ, deſcriptiones vivæ, characteres perſonarum nobiles, conciones ſeu oratiunculæ energeticæ, ſententiæ graviſſimæ, digreſſiones mirabiles, affectus dominantes, ſtilus vel ipſa ſimplicitate ſua magnificus, quemadmodum omnes fateri debent, qui in legendis intelligendisque S. Bibliis diu multumque ſunt verſati, id quod pluribus in libro *de Theologia Poſitiva* demonſtrabo. Huic autem labori hiſtorico immortuus eſt Auctor Moſes anno centeſimo vigeſimo ætatis ſuæ, mundi vero bis milleſimo quingenteſimo vigeſimo tertio, ut Bellarminus computat, vel ut probabilius Labbe, octogeſimo quarto. Itaque palam eſt primus hiſtoriæ ſcriptor, primumque opus hiſtoricum, hoc nomine dignum, idque ſacrum; ut agnoſcamus, hiſtoriam ſacram & tempore, & rerum geſtarum magnitudine, & narrationis veritate profanam lon-

longiſſimo intervallo anteceſſiſſe ac ſuperaſſe.

Aperta ſemel via per Moſen, longo agmine ſecuti ſunt, ſacræque hiſtoriæ ſcribendæ ſe accinxerunt Duces, Reges, & Prophetæ populi Iſraelitici. Et quidem Joſue, Moſis in Principatu Hebraico ſucceſſor, ea memoriæ prodidit, quæ ab obitu Moſis in Deuteronomio continentur, uti plerique exiſtimant: librum præterea compoſuit, ſuo nomine inſignitum, videlicet *Joſue*. Samuel vero, ultimus populi Judex libros Judicum & Ruth: Gad & Nathan (uterque a ſecretis Davidi Regi) libros Regum: Esdras & Nehemias libros *Esdræ* nuncupatos: alii (nam de Auctorum nomine non ſatis certa eſt fama) libros Tobiæ, Judith, Eſther, & Job elucubrarunt. David & Daniel tum præterita tum futura partim narrando, partim vaticinando complexi ſunt: Salomon Rex pulcherrimas morum doctrinas addidit in libris Proverbiorum, Eccleſiaſtæ, Canticorum, & Sapientiæ: Prophetæ majores & minores tum plana & aperta narratione res geſtas, tum involuta & vatidica gerendas deſcripſere, monitis & minis pleni: Joannes Hircanus, & Jaſon Cyrenæus fortia Machabæorum facta palam fecerunt, & laudarunt. His merito ac cen-

cenſentur (licet fide multo minores ſint, nec majores humana) duo Judaicarum rerum, bellorum, rituum, legum, victimarum &c. ad veterem Religionem ſpectantium Scriptores hiſtorici, datoque etiam de Meſſiæ adventu teſtimonio celebres, Philo Hebræus, qui ſub Cajo Caligula floruit, & Flavius Joſephus Matathiæ filius. Novæ autem Religionis hiſtoriam omnem, tum Chriſti Dei-hominis vitam, doctrinam, miracula & mortem, glorioſam anaſtaſin, & in cœlos aſcenſum: tum Apoſtolorum Acta & labores pro Eccleſia Dei exantlatos calamo ſuo illuſtrarunt Evangeliſtæ. Hæc facies erat naſcentis hiſtoriæ ſacræ, & Eccleſiaſticæ.

VIII.

Ad profanæ primordia, ejusque ſcriptores tranſire lubet. Ubi Moſis libri late ſparſi fuerunt, nec ſolum per Judæorum ſed & finitimarum gentium manus circumferebantur, incidentes in eos quidam Poetarum Græcorum, ſeu rerum quæ legebant mirabilium amore capti, ſeu ſuopte ad fingendum & placendum ingenio ſtimulati, non pauca e ſacris illis libris decerpſere, & vera falſis miſcentes hiſtoriam in fabulam migrare juſſerunt. At poſt tempus aliquod Philoſophi melioris

notæ detractis fictionum larvis veritatem nudam ſiſtere, ſuamque morum doctrinam & præcepta inde cœperunt eruere, quamvis veræ fidei luce deſtituti & ipſi errores ſuos non parca manu inſperſerint. Alii demum ingenii & ſcribendi facultate præſtantes, quum non ſine voluptate Patriarcharum res præclare geſtas, populi electi mores, itinera, ſacrificia, bella, aliosque eventus admiratione dignos in his libris ſacris deſcriptos perlegiſſent, adjecerunt animum & calamum ad ſuorum quoque Heroum facta celebranda, ad populorum gentilium mores & ritus, ad regnorum & rerum publicarum viciſſitudines deſcribendas. Hunc laborem ſuſcepere maximi quique Viri poſt inſtitutas Olympiades. Nam *omnis Græcorum hiſtoria, quæ has præceſſit, Varroni viſa eſt fabuloſa*, inquit Muſantius (i). Primus qui nomen Hiſtorici profani meretur, Herodotus fuit, qui Halicarnaſſi, Cariæ urbe, primam lucem aſpexit anno M. 3520. ſeu Olympiadis LXXIII. ultimo. Hiſtoria, quam condidit, vaſtum argumentum complectitur, nimirum plurima, quæ in Aſia, Africa, Perſica, Scythia, Græcia, variisque regionibus aliis per ducentos & quadraginta annos

(i) *In Face Chronolog.*

annos geſta fuere: novem libris, quibus totum opus conſtat, ſingulis ſingula Muſarum nomina impoſuit. Plutarchus quidem malæ fidei, Cteſias ignorantiæ, Strabo fabularum poſtulat Herodotum; ſed Cicero & Quinctilianus, aliique apud Aldum Manutium ſummis ejus hiſtoriam laudibus extollunt. Certe Tullius (k) Herodotum *hiſtoriæ Patrem* vocat: Fabius (l) *Hiſtoriam*, ait, *multi ſcripſere præclare*, *ſed nemo dubitat*, *duos* (Herodotum & Thucydidem nominat) *longe cæteris præferendos*, *quorum diverſa virtus laudem pene parem eſt conſecuta.* Thucydides illuſtri Athenienſes inter cives genere editus circa annum M. 3503. Olympiadis LXXVII. primum, Herodoti hiſtoriam dum legi audiret adoleſcens, in lacrymas effuſus totum ſe ſtudio huic conſecravit. Tum bello Peloponneſiaco primis octo annis præſens, poſtmodum omnia per viginti & unum annum in eodem ab Athenienſibus & Spartanis geſta poſteritati reliquit. Fidei ac ſinceritatis, exactæque in ſcribendo methodi laudem ab omnibus tulit: *fabuloſum* inquit Dionyſius Halicarnaſſeus (m) *in ſuos libros nihil in-*

(k) *Lib.* 1. *de Leg.* (l) *Lib.* 10. *Inſtit.*
(m) *In Judic. de Thucid.*

induxit, neque in eam partem deflexit, ut multitudini fraudem & tanquam impoſturam faceret, quo in genere ſuperiores omnes peccaverunt: & Cicero (n) *Thucydides* inquit *omnes dicendi artificio vicit.* Xenophon in lucem editus anno M. 3511. & Olympiadis LXXVIII. quarto, Cyropædiam ſeu Inſtitutiones Cyri Regis octo libris comprehendit: ſcripſit idem de expeditione Cyri Junioris libros ſeptem, totidem de Hellenica, ſeu Græca hiſtoria: unum de Ageſilao, de Lacedæmoniorum Republica, uti & Athenienſium, pluraque alia. Cicero quidem & alii judicant, Xenophontem non ea, quæ Cyrus re ipſa egit, ſed quæ a Rege optimis dotibus inſtructo agi oporteret, ſua in Cyropædia exponere voluiſſe. At non deſunt, qui octo libros illos majorem, quam ea quæ Herodotus recenſet, fidem promereri exiſtimant. Cætera Tullius (o) *Xenophontis ore Muſas locutas eſſe* ait, & Quinctilianus: *quid ego commemorem Xenophontis jucunditatem illam inaffectatam, ſed quam nulla poſſit affectatio perſequi? ut ipſæ finxiſſe ſermonem Gratiæ videantur, & quod de Pericle veteris Comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc transferri juſtiſſime posſit: in labiis ejus ſediſſe quandam perſuaden-*

(n) *Lib. 2. de Orat.* (o) *Lib. 6. de Orat.*

dendi Deam. Polybius Megalopoli oriundus anno M. 3756., quarto Olympiadis CXLIII. non minus calamo, quam gladio ſtrenuus erat, variis Romanorum bellis ac præliis ipſe præſens. Hiſtoria, quam maxima ex parte Romæ elaboraſſe creditur, ea complectitur, quæ belli Punici initio usque ad ejus finem & Macedonici regni interitum variis in orbis partibus memoratu digniora evenerunt. Ex quadraginta ejusdem libris primi duntaxat quinque, & duodecim ſequentium ſynopſis ad nos pervenit. Id præcipue ab omnibus ſcriptoribus laudi datur Polybio, quod in conſcribenda hiſtoria majorem illo induſtriam nullus impenderit, ne quid in libros ſuos irreperet a veritate alienum. Diodorus Siculus Romæ floruit Julii Cæſaris & Auguſti temporibus, ubi ſua in hiſtoria perficienda annos triginta inſumſiſſe fertur. Huic Bibliothecæ nomen indidit, quod ea quæ a veteribus ſcriptoribus Theopompo, Ephoro, Beroſo, Calliſthene, atque Timæo literis conſignata fuere, in unum ipſe opus collegerit: ſed ex bibliotheca hac libros quadraginta complectente nonniſi quindecim præter nonnulla fragmenta modo comparent. In his Ægyptiorum, Aſſyriorum, Indorum, Scytharum, Arabum, Æthiopum, Græ-

corum, & res Siculas refert. Etſi autem vitio illi detur, quod materiam juſto ampliorem ſine debito rerum delectu pertractarit, ejus tamen Bibliotheca hiſtorica plurimi fit a plerisque, ac Rapinus Noſter in antiquis ſcriptoribus verſatiſſimus eum magni characteris virum adpellat. Dionyſius eandem cum Herodoto patriam nactus, & Halicarnaſſeus eſt dictus. Ex viginti antiquitatum Romanarum libris undecim tantum una cum quibusdam laciniis edaci tempori fuerunt ſubtracti. Multi ſcriptorum, qui Dionyſii hujus hiſtoriam accuratius evolverunt, ſummam in eo eruditionem, miram judicii vim, præſtantiam ingenii ac facilitatem, mentem omni diſciplinarum genere excultam, conſtans veritatis ſtudium, animum præjudiciis vacuum, impiorum Numinis providentiam rejicientium acre odium ſuſpexerunt. Profecto Henricus Stephanus Romanam hiſtoriam non potuiſſe elegantius conſcribi cenſet, quam græco ſermone a Dionyſio, & latino a Livio. Plutarchum Cheronæa urbe Bæotiæ oriundum opera ejusdem edita inſignem Philoſophum, Hiſtoricum ſummum, & facundiſſimum Oratorem fuiſſe commonſtrant. Præcipuum & elegantiſſimum ex iis, quæ reliquit, ſunt vitæ virorum illuſtrium,

Roma-

Romanorum æque ac Græcorum, ob quas præſtantiſſimi Hiſtorici nomen apud omnes obtinuit. Quippe tum publicam tum privatam horum vitam ad juſtitiæ, temperantiæ, prudentiæ, ac fortitudinis leges ſolicite expendit, unde vera gloria & exiſtimatio dimanat: & licet ſtili ratio apud Plutarchum nec elegans, nec ſublimis videatur, miram tamen vim habet perpaucis vivas rerum imagines, ſenſusque grandes exprimendi, & ſuos etiam aculeos defigendi. Poſt hos memorandi veniunt Arrianus, qui ſeptem libros de expeditione Alexandri M. exaravit, (octavus enim de Indiis eſt, velut priorum appendix) & ob ſtili amœnitatem novi Xenophontis nomen adeptus eſt: Appianus, qui Romanam hiſtoriam vulgavit in tot libros diviſam, quot nationes ſunt, quas Romani ſubegerunt. Pretium ferunt ejus orationes ad concitandos militum animos aptiſſimæ: Diogenes Laertius Philoſophorum vitas libris decem ſpectandas exhibuit, qui magnæ utilitatis ſunt Eruditorum judicio; Herodianus octo libros hiſtoriæ, ſcilicet ab obitu M. Aurelii usque ad Gordianum III. poſteritati reliquit. Si Photio fides eſt, cunctis dotibus, quæ hiſtorico conveniunt, rite expenſis, paucos invenire eſt, qui Herodianum ſuperent: Dio

Caſſius Romanam hiſtoriam octoginta libris ab ipſa urbis origine usque ad Alexandrum illuſtravit; ſed reliquis deperditis trigeſimus quintus nobis primus eſt: in prodigiis quibusdam enarrandis Rapini judicio non tantum a veritate, ſed etiam a veroſimili diſceſſit.

IX.

A Priſcis, qui primi profanam hiſtoriam græco ſermone condiderunt, ad veteres Latinos, ejusdem ſcriptores fama celebriores venio. Omnium vetuſtiſſimi cenſentur Quinctus Fabius Pictor, L. Cincius Alimentus, M. Porcius Cato, & L. Calpurnius Piſo: ſed Hiſtoricorum nomen hi vix, ac ne vix quidem merentur. Nam ut Cicero (p) ait: *Sine ullis ornamentis monumenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt*, ita ut eorum lucubrationes annalibus potius quam juſtæ hiſtoriæ ſimiles adparerent. Ab ævo autem Ciceronis Latina hiſtoria, ſuo in ortu agreſtis, poſtea decenti ornata veſtitu admirationem æque ac amorem ſibi conciliavit. C. Julius Cæſar toga ſagoque nobiliſſimus Commentariis ſeu libris ſeptem de bello Gallico, tribus de civili inclaruit,

(p) *Lib. 2. de Orat.*

rult, qui licet ornamentis quibusdam carere videantur, ſumma tamen illis ineſt ſermonis integritas, elegantia, & brevitas, de his grave Ciceronis teſtimonium habemus: *Ineptis fortaſſis*, inquit (q), *gratum fecit, qui volent illa calamiſtris inurere; ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit: nihil enim eſt in in hiſtoria pura & illuſtri brevitate dulcius.*

Cornelii Nepotis, Ciceroni & Attico familiariſſimi, vitæ tum Græcorum tum Romanorum e multis aliis, quæ ſcripſit, ad noſtram ætatem pervenerunt. Non vulgaris ejus laus eſt, quod veri honoris, probitatis, ac boni publici ſtudium cum ſermonis elegantia ſingulari, & fidei candore in ſcribendo conjunxerit. Hoc opus Theodoſio Imperatori Æmilius Probus tanquam a ſe elucubratum obtuliſſe fertur: unde diu Æmilii Probi nomen geſſit, ſed detecta tandem fraude ſuus Cornelio reſtitutus partus, Æmilius vero perpetua plagii ignominia notatus fuit.

Criſpus Salluſtius Amiternus, in Veſtinis oriundus, præter conjurationem Catilinæ, & bellum Jugurthinum Hiſtoriam quoque Romanam edidit, qua S. Auguſtinus uſum

(q) *Lib. 2. de Orat.*

uſum ſe fuiſſe teſtatur in libris de Civitate Dei, cujus tamen fragmenta duntaxat aliqua, & quædam orationes ſuperſunt. Res admiratione digna eſt, Salluſtium ob diſſolutos mores a Cenſoribus Senatu pulſum fuiſſe: hiſtorici tamen partes ita expleviſſe, ut Martialis de illo teſtatum reliquerit (r):

Criſpus Romana primus in hiſtoria.

Quinctilianus vero eum Thucydidi præponere non fuerit veritus. Titus Livius nobili genere Patavii prognatus, Romæ Mœcenatis opibus & amicitia fretus in lucem dedit opus diu meditatum, nempe hiſtoriam, quam ab ipſis Urbis incunabulis usque ad Druſi mortem ſeu annum ſeptingenteſimum quadrageſimum ſeptimum ingenti felicitate deduxit. Ex centum quadraginta, vel ut alii aſſerunt, centum ſexaginta duobus libris nonniſi triginta quinque ævo noſtro transmiſſa fuerunt. Dotes hujus ſcriptoris celebrat Fabius, dum ait (s): *Ne indignetur ſibi Herodotus æquari Titum Livium, cum in narrando miræ jucunditatis clariſſimique candoris, tum in concionibus ſupra quam dici poteſt, eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus tum perſonis accommo-*

(r) *Lib.* 14. *Epigr.* (s) *Lib.* 1. *Inſtit. c.* 1.

modata; ſed affectus quidem, præcipue eos, qui ſunt dulciores, ut parciſſime dicam, nemo Hiſtoricorum commendavit magis, ideoque immortalem illam Salluſtii velocitatem diverſis virtutibus eſt aſſecutus.

Cajus Cornelius Tacitus hiſtoriæ ſcribendæ jam provecta ætate ſe addixit: librum de ſitu, moribus, & populis Germaniæ: hiſtoriam quoque a Neronis interitu usque ad Domitiani cædem: demum Annales ab exceſſu Auguſti usque ad Galbæ initium exaravit. Non idem omnibus de Tacito ſenſus & judicium eſt: Lipſius cum aliis ejus prudentiam, præcepta, amorem veritatis, dictionem ele. gantem & limatam extollit: contra Rapinus cum aliis ſtili aſperitatem & obſcuritatem, religionis curam modicam, intemperantiam in deſcribenda Tiberii luxuria, demum nimiam in ferendis judiciis arrogantiam reprehendit.

Quinctus Curtius Rufus Alexandri M. vitæ deſcribendæ decem librorum laborem impendit, ita ut non deſint viri eruditi, qui Curtium inter Hiſtoricos dominantes eum locum, quem inter regnorum Domitores Alexandrum obtinuiſſe arbitrentur. Etſi in chronologia, geographia, & aſtronomia ſæpius lapſum fuiſſe in comperto ſit, dictio tamen ejus,

& latinitatis nitor communi plauſu eſt recepta, dignaque Auguſti ævo: *Mira eſt*, inquit Lipſius, *in ſermone ejus facilitas, in narrationibus lepos, adſtrictus idem ac profluens, ſubtilis & clarus, ſine cura ulla accuratus, verus in judiciis, argutus in ſententiis, in orationibus mirifice facundus.* Cajus Suetonius Tranquillus duodecim Imperatorum hiſtoria, quam texuit, & parte Tractatus, qui exſtat de illuſtribus Grammaticis & Rhetoribus, magni Hiſtorici famam ſibi comparavit. De hoc Poſſevinus in Apparatu ſuo teſtatur: *Antiquitatum Romanarum & Græcarum peritum admodum fuiſſe, ut nemo idonee magis de plerisque ſcripſerit.* Et D. Hieronymus dum Catalogum Scriptorum Eccleſiaſticorum conficere ſtatuit, ſibi Imperatorum vitas a Suetonio evulgatas in ſcriptionis ſuæ ideam propoſuiſſe ſe teſtatur. Hujus ipſius S. Doctoris judicio Suetonius de Imperatoribus ea libertate ſcripſit, qua ipſi dum viverent, uſi ſunt. Lucius Annæus Florus Romanæ hiſtoriæ ſynopſin quatuor libris concluſit, ducto a Romulo initio usque ad Auguſtum, qui orbe pacato Jani Templum clauſit. Hæc peculiare quid habet, nimirum quod conſuetis compendiorum vitiis careat: non enim eſt jeju-

jeſuna, nec nimium preſſa, neque tædium parit: ſtilo gaudet ſublimem inter & humilem medio, eleganti, nitido, & mire grato: Poeticam tamen dictionem ſubinde ſapit, quam e Senecarum familia, e qua oriundus erat Florus, traxiſſe videtur. Atque hi ſunt præcipui Latinæ hiſtoriæ ſcriptores. Secuti ſunt alii, ut Juſtinus, Ælius Spartianus, Julius Capitolinus &c. Multum tamen prioribus inferiores, & ab Auguſti ævo ætate ac ſermonis elegantia remoti.

§. II.

Hiſtoriæ felix Progreſſio.

X.

Videri quidem poſſet tum ſacræ tum profanæ hiſtorices artem in priſcis his heroibus ſupremum gloriæ apicem attigiſſe, nec plus ultra valuiſſe progredi. Et re ipſa, num qui duces iſtos ſecuti ſunt, cum iis in comparationem venire poſſint, & perfectius aliquid vel æque perfectum hoc in ſcriptionis genere elaborarint, haud facile dixerim. Illud tamen certum eſt, ſuccedentibus temporibus Hiſtoricum regnum fines ſuos mirum quantum dilataſſe, & dum prius intra unius alteriusve popu-

populi, regni, ac Imperii, vel paucorum præſtantium virorum, ut ita dicam anguſtos limites ſe ſe continuit, poſtea totum qua late patet peragraſſe orbem, nihilque intactum reliquiſſe. Quippe omnium Monarchiarum, regnorum ac principatuum initia, progreſſiones, ac viciſſitudines: migrationes gentium ac populorum ex aliis regionibus in alias: Regum, Principum, & Illuſtrium Familiarum continuas ſucceſſiones: antiqui, medii, ac novi ævi res geſtas & monumenta magnitudine innumerabilia, varietate gratiſſima, modo legentibus offert, ac veluti ſpectanda præbet, ita ut ſuis cultoribus non ita longi temporis ſpatio, quod huic ſtudio & Auctorum lectioni ſedulo impendunt, ab orbe condito ad hæc usque ſecula rerum omnium notitiam largiſſimam ſubminiſtret. Hæc autem omnia in medium producere, exemplisque commonſtrare, infinitus labor foret, nec inſtituto meo conveniens. Fontes ſolum indicare animus eſt, e quibus ampliſſima hæc notitia hauriri queat. Atque ut ab illis initium ducam, qui de ipſa hiſtorices arte bene meriti ſunt, ex Antiquis fuere Lucianus, & Dionyſius Halicarnaſſeus: ille brevi libello, hic altero, quem inſcripſit *Judicium de Thucydide*, condendæ hiſtoriæ rationem ac

nor-

normam propoſuerunt. Tullius quoque ubi de Græcis & Latinis Hiſtoricis agit, ſuumque fert judicium, præſertim in libris *de Orat. & Legibus*, præclara documenta & præcepta artis iſtius frequenter immiſcet.

E vicinioribus ævo noſtro ſunt Jovianus Pontanus: hic Dialogum edidit, quem *Actium*, adpellat, in quo de Hiſtoricis judicium fert, & velut aliud agendo ipſius artis arcana pandit: Joannes Antonius Viperanus, quum ſuam de bello Melitenſi hiſtoriam ſcriberet, librum quaſi prodromum præmiſit de dotibus veræ ſinceræque hiſtoriæ, Antonio Perenoto Cardinali dicatum: Franciſcus Patricius decem Dialogos admodum eruditos vulgavit, in quibus octo potiſſimum capita proponit eorum, quæ ad ad conſcribendam hiſtoriam ſcitu & obſervatu neceſſaria eſſe judicavit, videlicet principium, ordinem, finem hiſtoriæ; porro res, quæ vel ſilentio prætereundæ vel enarrandæ: tum quænam ex his obiter ſolum attingere oporteat, aut quibus diutius ſit immorandum; denique qua ratione res geſtæ ſint recenſendæ: Franciſcus Balduinus aliam iniit viam, duoſque libros reliquit, quos Inſtitutionum univerſæ hiſtoriæ titulo inſignivit, potiſſimum vero illius cum Juris-

riſprudentia vinculum arctiſſimum demonſtrat. At Gerardus Voſſius fere primus fuit, qui ad omnem artis apicem negotium hoc expendit in libro de Arte hiſtorica, capitibus triginta duobus circumſcripto. In hoc præmittit veluti Prolegomina hiſtoriæ: diſcrimen illius a reliquis artibus, finem & originem: tum definit eam, & in partes ſuas diſtribuit: poſtea ad præcepta & ſtructuram univerſim progreditur: articulatim autem ſingulas ejusdem partes examinat, qua ratione confici debeant: præter hæc ordinem docet in enarratione obſervandum, ſimulque dotes elocutionis exponit: denique grave munus & officium Hiſtorici perſequitur. Antonius Poſſevinus S. J. (t) qui per totam fere Europam ad Moſcos usque commisſas ſibi a Pontificibus legationes obiit, eximius eſt tum in deſcribenda optimæ hiſtoriæ indole, tum in præceptis tradendis, tum etiam in recenſendis præſtantibus artis hujus Auctoribus. Famianus Strada S. J. quo neſcio an quisquam melius hiſtorices artificium & verbo & facto tradiderit; verbo quidem in Proluſionibus ut vocat Academicis, facto autem in hiſtoria, quam de bello Belgico ſcripſit, cum aurei ſeculi ſcriptis jure æquanda.

Rapi-

(t) *Tom. 2. Bibl. Select.*

Rapinus S. J. vir quam improbus in legendo, tam acer in judicando, tum hiſtoriæ virtutes ac vitia, tum ſingulorum ſcriptorum characteres admirabili acumine ingenii, ac ſagacitate expendit, atque illuſtrat.

XI.

Nunc ad Eccleſiaſticæ hiſtoriæ incrementa animum & oculos convertamus. Hegeſippus primus erat, eximius Apoſtolorum ſectator, quem D. Hieronymus patria Judæum, & inter ſanctos relatum perhibet, primus inquam erat, qui Eccleſiaſticam hiſtoriam ab orbe condito per Moſen inchoatam, per Judices autem, Prophetas & Evangeliſtas ad Chriſti mortem continuatam, ab eadem ad ſuam usque ætatem deduxit, relictis quinque libris, in quibus Traditiones Apoſtolicæ expreſſæ leguntur. Fragmenta horum quæ ſuperſunt, Tomo ſecundo Script. Orient. collegit P. Halloix S. J. Vixit autem Hegeſippus Aniceti Pontificis tempore, circa annum Chr. 151. quo regnante Romam ſe veniſſe ipſemet teſtatur. Euſebius Cæſareenſis Epiſcopus, ob ſingularem cum Pamphilo Martyre amicitiam cognomentum Pamphili ſortitus, plurima ſcripto reliquit, maxime vero libros Evangelicæ

Præ-

Præparationis & Eccleſiaſticæ hiſtoriæ. obiit anno 340. Ariana tamen hæreſi infectum fuiſſe teſtatur Athanaſius, Hieronymus, & Synodus VII. Act. 5. Socrates Scholaſticus, & Hermias Sozomenus, ſecta Novatiani, ſcripſerunt græco idiomate Hiſtoriam Eccleſiaſticam a Conſtantino M. usque ad Theodoſii junioris conſulatum XVIII. ſive annum Chr. 439. Prior libris ſeptem, alter novem eam complexus eſt. Theodoretus Cyri Epiſcopus initio quidem Neſtorium in Epheſino Concilio damnatum defendit, ſed exul errorem poſtea deteſtatus, & ſedi ſuæ reſtitutus fuit. Hic quinque libros Eccleſiaſticæ hiſtoriæ in lucem dedit circa annum Chr. 451. Marcus Aurelius Caſſiodorus, Senator & Conſul anno Chr. 514. variis ſcriptis inclytus ultra annum nonageſimum tertium vitam extraxit. Hic *Tripartitam Hiſtoriam* iis ſimul, quæ Socrates, Sozomenus & Theodoretus ſcripſerunt, latine redditis concinnavit.

Evagrius Scholaſticus Epiphanienſis compoſuit libros ſex hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ab anno Chr. circiter 431. usque ad annum 597. exordio a fine Tripartitæ hiſtoriæ facto. Anaſtaſius Romanus Abbas & S. R. E. Bibliothecarius ſub Nicolao I. Hadriano II. & Joanne VIII. floruit, ſcripſitque

que hiſtoriam Eccleſiaſticam Tripartitam, ex Syncello, & Theophane Abbate magna parte translatam. Nicephorus Calliſtus ſuam hiſtoriam Eccleſiaſticam e ſupra memoratis contexuit libris viginti tribus, a Chriſto nato ad annum 911. huic Poſſevinus addidit erudite nonnulla, quæ in Nicephoro tum circa fidei dogmata, tum veritatem hiſtoriæ correctione indigebant. Unum quod ſupererat exemplar deperditis poſtremis quinque libris e Regia Matthiæ Corvini bibliotheca ereptum, & Conſtantinopoli emtum bibliothecæ Cæſareæ Vindobonenſi illatum eſt. Poſt hos, qui ſimplici ſermone ac ſtilo minus polito, ſed ſeculis illis uſitato, Eccleſiæ acta factaque velut rudi adhuc penicillo adumbrarunt, inſigne opus Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ molitus eſt Cæſar Cardinalis Baronius e Congregatione Oratorii, ut vocant, a Clemente VIII. Pont. Max. ad Patrum Purpuratorum Senatum evectus. Negotium hoc aliis demandatum quum non ſuccederet, ipſe tandem in eam ſcriptionem a puero jam intentus, crebrisque illud ſermonibus uſurpans feliciter aggreſſus eſt, & felicius confecit, duodecim omnino tomis tempus a Chriſto nato usque ad annum MCC. complexus: ſincerum & grave, rerumque magnitudi-

ni par dicendi genus ubique emicat, & ab omni fuco alienum. Obiit an. 1607. Proſecutus eſt laborem, quem morte præventus Baronius ultra deducere non potuit, Abrahamus Bzovius ex Ord. Præd. poſt hunc eruditiſſimis aliquot Tomis Odoricus Raynaldus: Antonius vero Pagius docta ſua quatuor voluminum Critica ejusdem Baronii Annales non tam emendavit, quam illuſtravit. Prodierunt etiam Annales ſacri duobus Tomis Auctore Auguſtino Torniello, qui ab orbe condito usque ad Chriſti natales, a quibus auſpicatus eſt Baronius, Eccleſiæ Veteris hiſtoriam eruditione magna elucubravit. Plurimum quoque ſplendoris debet Hiſtoria Eccleſiaſtica ſcriptoribus ævi noſtri, Ludovico Dumesnil S. J. de doctrina & diſciplina Eccleſiæ, quam documentis authenticis e S. Scriptura, Conciliis & Patribus illuſtravit: Cornelio Hazart S. J. qui formam & faciem totius Eccleſiæ per omnes quatuor orbis partes diffuſæ eleganter non minus, quam erudite deſcripſit: Alexandro Natali Ord. Præd. de hiſtoria Eccleſiaſtica Veteris & Novi Teſtamenti, Roncagliæ notis emendata, in qua vaſti ingenii & multijugæ lectionis ſpecimina exhibet: Bollando, Papebrochio, ac reliquis e Societate Jeſu, Acta Sanctorum conſcribena-

bentibus, quæ ut ita loquar, omnes ſacræ ac Eccleſiaſticæ eruditionis theſauros in ſe continent.

XII.

Jam profanæ etiam hiſtoriæ progreſſiones in conſpectum dare juvat. Quos paragrapho priorem antecedente recenſui, Veteres tum Græci tum Latini hiſtoriæ Scriptores velut primi Navitæ circa litora hujus artis ſolicite curſum tenuerunt, & aliquarum duntaxat regionum, gentium, ac virorum illuſtrium monumenta literis conſignarunt. Verum poſteri animoſiores facti, ultraque columnas Herculis progreſſi alto ſe commiſerunt, omnes quatuor mundi plagas, etiam remotiſſimas, & in his regna, provincias, civitates, maria, inſulas, portus peragrarunt, & quidquid de herbis, de arboribus, de lapidibus, de avibus, piſcibus, animalibus, de hominibus, de ſacris & profanis ritibus, de re militari, civili, œconomica, de artibus & ſcientiis, verbo, de univerſa mundi hujus ſupellectile memoratu dignum occurrit, in ſua commentaria, lucubrationes, libros & volumina non ſine maximo eruditionis proventu transtulerunt. Infinitus forem, ſi per ſingula ire, doctosque hominum iſtorum labores Lectorum

oculis exhibere vellem. Summa duntaxat capita perſequi, & quosdam de hiſtoria univerſim ſpectata bene moritos ſcriptores, nonnullos Veteres, alios Recentiores heic recenſere conſtitui. Dixi nuper, hiſtoriam dividi in eam, quæ temporum eſt ſeu Chronologicam; quæ locorum ſeu Geographicam, quæ Familiarum ſeu Genealogicam; & quæ actionum & rerum eſt, ſeu Hiſtoriam proprie dictam. *Ad primam claſſem* referri merentur: Euſebii Chronicon: Joſephi Scaligeri opus de emendatione temporum: Genebrardi Chronologia: Dionyſii Petavii S. J. doctrina & Rationarium Temporum: Jacobi Gaulterii S. J. integra chronologia rerum in orbe geſtarum a Chriſto Nato: Philippi Labbe S. J. Chronologia ſacro-profana: Joan. Dominici Muſantii S. J. Fax Chronologica ab orbe condito ad noſtra tempora. *Secundæ claſſis* ſunt: Ptolomæi Alexandrini, veteris geographiæ Principis, opus Geographicum; Strabonis nobiliſſimum Geographiæ volumen: Abrahami Ortelii Theſaurus geographicus: Georgii Fournerii & Philippi Cluverii Introductio geographica: Joannis Baptiſtæ Riccioli S. J. Geographia libris duodecim eruditiſſimis conſtans: Henrici Niderdorf S. J. Generalis Geographia Cosmica, Mathematica, Naturalis & Politica. *Tertia*

claſ-

claſſis continet Albizii ſtemmata Principum: Rittershuſii Tabulas Genealogicas; Lazii Genealogiam Auſtriæ: Blondelli Genealogiam Franciæ: Bucellini Ord. S. Bened. Genealogiam Germaniæ: Hübneri Tabulas genealogicas univerſales. *Quartam claſſem* conſtituunt primo loco, qui res geſtas univerſi orbis deſcripſerunt: Diodorus Siculus, qui claruit anno ſalutis 40. bibliothecam ſcripſit univerſalis hiſtoriæ, maxime illuſtrium populorum ab ultima Ægyptiorum memoria usque ad Auguſtum Cæſarem, libris quadraginta locupletatam: Trogus Pompejus circa annum Ch. 14. edidit Epitomen quadraginta quatuor libris comprehenſam, omnium fere populorum geſta breviter complectentem a Nino usque ad Cæſarem Auguſtum: V. Beda Anglus Chronicon reliquit ab orbe condito usque ad annum Ch. DCC. Hermannus Contractus, Monachus Augiæ Divitis, Chronicon ab ortu Adami usque ad annum 1052. Paullus Oroſius ab initio mundi usque ad Honorium: Zonaras vaſtam hiſtoriam ab O. C. usque ad annum Chr. 1117. in tres partes diviſam: Otho Leopoldi Marchionis Auſtriæ filius, Conradi III. Imp. ex matre Frater, Epiſcopus Friſingenſis, Chronicorum libros ſeptem ab O. C. ad

annum 1146. Hartmannus Schedelius, Profeſſor Philoſophiæ Norimbergenſis circa annum 1493. Chronicon per ſex mundi ætates diſtributum: Abbas Urspergenſis Chronicon ab O. C. usque ad Fridericum II. Imp. Vincentius Bellovacenſis Ord. Præd. ab O. C. usque ad annum Chr. 1201. Joannes Nauclerus Tubingenſis Chronicon usque ad annum 1500. Gilbertus Genebrardus, Theologus Pariſienſis, ſcripſit Chronographiæ libros quatuor, quorum priores duo continent res geſtas per quatuor annorum millia; poſteriores reliquos annos complectuntur usque ad annum Chr. 1599. Poſt hos novimus complures quidem, qui filum hoc hiſtoricum texendo proſecuti ſunt ad ſuum usque ævum, non tamen felici ut plurimum ſucceſſu. Quum enim quorumdam commentarii nec debito rerum delectu, nec emendatioris chronologiæ rationibus inſtructi ſint, vix utilitatis quidquam adferre poſſunt. Cæteris hoc in genere præſtare videntur Epitome Horatii Turſelini Soc. Jeſu. Animadverſiones circa hiſtoriam univerſalem Jacobi Boſſueti, Meldarum Epiſcopi: Chronicon Gordoni: Annales Philippi Brietii S. J. His adjungi merentur Opuſcula, quæ tum ab eruditiſſimo Viro Anſelmo Deſingio

Ord.

Ord. S. Bened. tum a Patribus Societatis Jeſu in Germania ad uſum & proventum hiſtoricum ſtudioſæ potiſſimum juventutis fuerunt vulgata, quæque hiſtoriam ſacram & profanam per Veteris Teſtamenti Acta, per quatuor Monarchias, per alia orbis Imperia & provincias, per Novi Teſtamenti Eccleſiaſtica monumenta, ubique epochis ſuis diſtincta, & illuſtribus exemplis inſignita ab O. C. ad hæc usque tempora recto ordine ac facili methodo perſequuntur; & quamvis vehementer ac importune ab heterodoxis, eorumque fautoribus impugnata fuerint, jure tamen civitatis, quo per triginta & amplius annos donata erant, dejici hactenus non potuerunt. Egregiam quoque operam hac in re navavit Ignatius Schvvarz Soc. Jeſu editis Collegiis hiſtoricis in novem tomulos diviſis, quibus hiſtoriæ univerſalis, maxime vero Imperii Romano-Germanici, & Sacræ profanæque in eo poteſtatis notitiam grandem ſubminiſtrat. Secundum in quarta, quam dixi, claſſe locum obtinent ſcriptores illi, qui ſingularibus intenti vel quatuor orbis partium, Europæ, Aſiæ, Africæ & Americæ, vel ſingularum regionum, regnorum, provinciarum, ac populorum hiſtoricam deſcriptionem nobis obtulere. Nomina

duntaxat paucorum e longe pluribus, & quidem Recentiorum, quique latino ſermone uſi ſunt, heic prodere ſufficiat. *Europam* calamo ſuo illuſtrarunt: Joannes Henricus Alſtedius, Petrus Bizarrus, Nicolaus Blancardius, Adamus Brahelius, Joan. Bapt. Druſianus, Ludovicus Guicciardinus, Matthæus Merianus, Paulus Antonius de Tharſia, Luitprandus Ticinenſis, Henricus Zelius. *Aſiam* Petrus Apianus, Hugo Allartus, Joannes de Barros, Nicolaus Blancardus, Jacobus Caſtaldus, Joan. Bapt. Egnatius, Joan. Bapt. Grammayeus, Henricus Hondius. *Africam* Hugo Allaſtus, Leonardus Arctinus, Petrus Bellonius, Nicolaus Blancardus, Joan. Bapt. Grammayeus, Franciſcus Petrarcha, Petrus Duvalius, Alphonſus Ulloa, Joannes Leo Granatenſis, vulgo Africanus. *Americam* Hieronymus Benzonius, Urbanus Calvetonus, Carolus Cluſius, Robertus Comtæus, Ferdinandus de Oviedo, Balthaſarus Lidius, Hieronymus de Ore, David Schramius, Nicolaus Viſcherus, Caſpar Varrerius.

XIII.

His adjungo Scriptores e Societate noſtra, qui univerſi orbis partes, & in his diverſa regna & regiones, resque in iis

geſtas

geſtas tum ſacras tum profanas erudito calamo deſcriptas ſeræ poſteritati reliquerunt, eo majori fide digni, quo ſanctior illorum finis erat, quo ad ſcribendum impulſi fuerunt, quoque magis rerum veritatem ipſi vel oculis uſurparunt, vel a fide dignis narrationibus exceperunt. Ad *Europam* quod adtinet, habemus Alexandri Donati Romam veterem & Novam, Andreæ Schotti res Romanas, Athanaſii Kircheri vetus Latium, Joannis Biſſelii Romanæ Reipublicæ ortum & interitum, Bartholomæi Rogati regnum Gothorum, Franciſci Araniæ Luſitaniam, Jacobi Gordoni Lesmorei Britanniam, Edmundi Campiani Commentarium de Hibernia, Joannis Marianæ hiſtoriam de rebus Hiſpaniæ, Joannis Stephani Tarant Annales Franciæ, Nicolai Cauſini hiſtoriam Saxonicam, Angeli Gallucii Belgium, Andreæ Brunneri Annales Boicos, Joannis Nadaſi Hungariam, Joannis Biſſelii prius memorati Palæſtinam, Antonii Poſſevini res Süecicas, Livonicas, Moſcovicas, Tranſilvanicas, Petri d'Outreman Byzantinas. De *Aſiæ* regnis & inſulis memoratu digna prodiderunt: Alexander de Rhodes de regno Tunchinenſi, de Cocinchina, de Japonia, de Perſia: Adrianus Crucius & Aloyſius Dulcebenius de rebus Sinenſibus: Franciſcus

ſcus Colin de Inſulis Philippinis: Franciſcus de Royemont de hiſtoria Tartaro-Sinica: Joan. Bapt. Peruſchi, & Theodorus Rhay de regno Mogorum: Joan. Philippus de Marinis de regno Tunchin, Ludovicus Guzman de India, Japonia & Sinis: Jacobus Bykius de magni Cataii *detectione*: Matthæus Riccius & Martinus Martini de Sinarum hiſtoria: Franciſcus Baretus de Malabaria: Antonius de la Croix de Cocinchina: Nicolaus Trigaultius de Sinis & Japonia: Athanaſius Kircherus de China, monumentis qua ſacris qua profanis, nec non variis naturæ & artis ſpectaculis illuſtrata: Joannes Petrus Maffeius (quem Strada dicit, *videri eum non tam hujus ævi, quam e veteri illo ordine, & quidem patricio hiſtoricorum fuiſſe*) de hiſtoria Indica ſedecim libris expoſita. *Africæ* cognitas nobis partes deſcripſere: Andreas Oviedo Æthiopiam, Alphonſus Sandeval res Æthiopicas, Balthaſarus Telliz Chronicon Æthiopiæ, Emmanuel de Vega ſtatum Chriſtianitatis in Æthiopia: Jacobus Sirmondus notitiam provinciarum & civitatum Africæ tradidit: plures alii recentiores Monomotapæ & Abiſſinæ Imperiorum item Madagaſcaris, Congi, & Angolæ &c. *Americam* denique uti Columbus & Veſputius ſuſceptis navigationibus, ita

ſcri-

ſcriptis ſuis detexerunt: Joſephus Acoſta de natura novi orbis: Andreas Perez de orbe Mexicano: Antonius Ruiz de Paraquaria: Bartholomæus Vimont de nova Francia: Franciſcus Creuxius & Hieronymus Lallemant de Canada: Joſephus Anchieta de Braſilia. Longe plures reperire eſt in Bibliotheca ſcriptorum Societatis apud Nathanaelem Sotvellum, qui usque ad ævum ſuum, ſeu annum 1675. Hiſtoricos e Societate omnis claſſis numerat ac nominat ducentos triginta duos, ſcilicet Eccleſiaſticos 86. Profanos 146. præter Chronologicos, & trium orbis partium Aſiæ, Africæ, & Americæ 175. univerſim ſeptem ſupra quadringentos, id eſt, 407. Plures ſunt, qui horum veſtigiis inſtitere, & etiamnum inſiſtunt in omni rerum hiſtoricarum genere. Licet igitur nunc oculis velut coram intueri latiſſimos hiſtorici regni fines, lætiſſimosque artis hujus progreſſus, dum vix ullus eſt tam abditus orbis terrarum & maris angulus, vix ullus adeo a ſole remotus populus, nulla regio, nulla civitas, nullum oppidum, quodque amplius eſt, vix animal quoddam, vix herba, flos, arbor, metallum, & ſaxum pretioſum, de quibus omnibus & ſingulis non exſtet modo ſcriptorum aliquis, qui calamo ſuo velut pictor penicillo curioſe

inda-

indagantium oculis univerſa hæc ſubjiciat. Inſignem profecto laudem, ac pene immortalem meretur Opus Tomis duobus conſtans Alphonſi Laſorii a Varea, Patavii anno 1713. impreſſum, tamque pretioſum quam rarum, cui titulum Auctor præfixit: *Univerſus terrarum orbis ſcriptorum calamo delineatus*, in quo aliquot Scriptorum millia producit, qui uti præfert frons Operis „ de Europæ, Aſiæ,
„ Africæ & Americæ Regnis, Provinciis,
„ Populis, Civitatibus, Oppidis, Arci-
„ bus, Inſulis, Montibus, Fluminibus,
„ Fodinis, Balneis, publicis hortis, &
„ de aliis tam ſuper quam ſubtus terram
„ locis, de gentium quoque moribus,
„ Religione, legibus, medendi uſu, ha-
„ bitu, idiomate, & reliquis permultis ad
„ dicta loca ſpectantibus quovis tempo-
„ re, & qualibet lingua ſcripſerunt, cum
„ anno, loco, & forma editionis.

CAPUT III.

OECONOMIA HISTORIÆ.

§. I.

Definitio & Partitio illius.

XIV.

Magna eſt apud Auctores in explicando, quid rei ſit hiſtoria, varietas, quæ tamen plus in verbis, quam in ſenſu verſatur, utpote in quo omnes facile conveniunt. Quippe hiſtoria vox græca eſt ab ἱϛορεῖν, quod videre ac ſpectare ſignificat, indicatque res, licet non raro remotiſſimas a nobis & loco & tempore, ab hiſtoria veluti oculis videndas & coram ſpectandas præberi, ita ut quæ olim geſta fuerunt, quaſi nunc in conſpectu noſtro gerantur. Finiunt itaque nonnulli hiſtoriam, quod ſit expoſitio ſive ſeries rerum geſtarum, qua ratione comprehendunt non ſolum hiſtoriam proprie dictam, verum etiam Annales, qui res enarrant obſervato cujusque anni ordine: & Ephemerides, quas Latini Diaria vocant, quibus ſingulorum dierum Acta inſcri-

ſcribuntur. Cicero(u) hiſtoriam vocat *Teſtem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, magiſtram vitæ, nuntiam vetuſtatis.* Fabius (x) *Expoſitionem prætteritorum.* Livius (y) *Cuſtodiam fidelem rerum geſtarum.* Iſidorus (z) *Narrationem rei geſtæ, per quam ea, quæ facta ſunt, dignoſcuntur.* Agellio (a) hiſtoria eſt quævis rerum geſtarum narratio, ita ut ejus judicio hiſtoria & Annales ea ratione differant, qua ſecundum Philoſophos genus & ſpecies. Cornelius Agrippa (b) contendit, illam eſſe rerum geſtarum cum laude & vituperatione narrationem. Quippe magnarum rerum conſilia, actiones, exitus, regumque ac grandium virorum acta cum temporum ac locorum ordine ac deſcriptione tanquam viva quædam pictura ante oculos ponit, ita quidem, ut allatis in medium exemplis cum optimi quique ob laudis nominisque immortalem gloriam ad præclara quæque facinora accendantur, tum impii ac pravi homines perpetuæ infamiæ metu a vitiis deterreantur. Quidam denique hiſtoriam commode definiri poſſe credunt, ſi dicatur, quod ſit *cognitio rerum, quarum me-*

(u) *L. 2. de Orat.* (x) *L. 4. c. 2.* (y) *L. 6. Annal.* (z) *L. 1. de Orig.* (a) *L. 5. Noct. Attic. c. 18.* (b) *L. de verit. ſcient.*

memoriam conſervari utile eſt ad bene recteque vivendum. Sunt autem res quædam univerſales, uti mundus, regna, animalia, plantæ: aliæ ſingulares, & hæ ſunt vel a Deo & natura, ut ſolis deliquium, terræ motus, inundationes, prodigia, phœnomena cœleſtia: vel a voluntate humana, uti actiones, opera, ſtructuræ, automata. De his omnibus tractat hiſtoria, quaſi finium impatiens. Ita Moſen de Deo, de cælis, de Angelis &c. Ariſtotelem & Plinium de animalibus terras, aquas, & aerem habitantibus &c. Oppianum, & Ælianum præter alia de plantis, herbis & gemmis: Lydum teſte Laurentio Philadelpho de cœleſtibus aliisque prodigiis hiſtorias condidiſſe novimus. Unde D. Auguſtinus paucis multa dicit, dum ait (c): hiſtoriam eſſe, *cum ſive divinitus, ſive humanitus res geſta commemoratur.*

XV.

Jam vero ex hac ipſa, qua Hiſtoriæ naturam deſcribunt Auctores, diverſitate naſcitur quoque multiplex illius partitio. Omnium maxime naturalis eſt, quæ a rebus, quæ hiſtoriæ ſubjacent, petitur. Ita vel *primo* tantum facta quædam memo-

(c) *In Lib. de Geneſ. c. 3.*

morabilia narrantur, a reliquo hiſtoriæ corpore abſciſſa, qualis eſt hiſtoria Valerii Maximi, & Juſti Lipſii in Politicis: vel *ſecundo* res geſtæ celebrantur eorum, qui vita functi ſunt, & in poſterorum memoria vivere merentur, exemplo Plutarchi, & Cornelii Nepotis: vel *tertio* Tragica produntur, admirabilem quemdam eventum poſt ſe trahentia, qualia videre eſt apud Salluſtium, & Biſſelium: vel *quarto* ſcribuntur Annales ad modum Taciti, Saliani, Tornielli, Baronii: vel *quinto* conduntnr epitomæ ſeu ſynopſes, cujusmodi ſunt Flori, Turſellini, Joan. Buſſieres: vel *ſexto* ephemerides ſive Diaria cum Julio Cæſare, ac Gellio de pugna Nerviorum: vel *ſeptimo* Regum ac Ducum acta juſto volumine ad imitationem olim Livii, Curtii, Taciti, nunc Marianæ, Maffæi, Stradæ, Wagneri: vel demum *octavo* fabulæ hiſtoriarum more concinnantur, quemadmodum fecere Heliodorus in ſua Æthiopia, Barclaius in Argenide, in Utopia Bidermannus. Aliæ partitiones non tam naturæ, quam artis ductum ſequuntur. Harum communiſſima eſt, qua dividitur hiſtoria in φιλοσοφικὴν, quæ univerſalium eſt, ut totius mundi Opificii, Monarchiarum, Eccleſiæ Veteris & Novæ, om-

omnium vel præcipuarum ſaltem gentium. Et quidem vel omne tempus complectitur, vel aliquam temporis portionem. Ejusmodi ſunt hiſtoria Moſis, Euſebii, Theodoreti, Baronii, Alexandri Natalis: Polybii, Diodori Siculi, & Trogi Pompeji: Deinde in ἐξηγητικὴν, quæ verſatur tum circa particularia, ut vocant, traditque quæ ad unius gentis aut civitatis res geſtas pertinent, ut hiſtoria Livii de rebus Romanorum; vel partem duntaxat, ut Thucydides de bello Peloponnenſi, Salluſtius de Jugurthino & Catilinario, Cæſar de Gallico & Civili: tum circa ſingularia & commemorat e. g. facta Patriarcharum, iter populi Iſraelitici per deſertum, vitas perſonarum illuſtrium, ut rurſum hiſtoria Moſis in libris Geneſis & Exodi, Suetonius, Cornelius Nepos, Nicius Erythræus: tum circa ſejuncta, id eſt, excerpta e narratione quadam perpetua, nimirum facta & dicta memoratu digna: cujusmodi ſunt memorabilia Valerii Maximi, Apophthegmata Plutarchi, ſtratagemata Frontini, Julii Hygini exempla: Denique in μικτὴν, quæ de utrisque tractat, qualis eſt hiſtoria Moſis, Diodori Siculi, V. Beda &c. Aliis præſertim antiquioribus, hiſtoriam dividere placuit in *Divinam*, quæ de rebus ad Religionem pertinentibus agit, in

Naturalem, quæ ad ſcientiam & rerum naturalium cognitionem refertur, atque in *Humanam*, cujus eſt docere prudentiam, & virtutis ſtudium, ac fugam vitiorum. Divinam Moſes aliique ſacri ſcriptores magnifice tractarunt: at Gentiles multis eam fabulis, & Deorum Dearumque figmentis involverunt: nihilominus fateri neceſſe eſt, bona etiam eſſe hæc involucra, utpote ſub quibus plurimas veritates morales abſconderunt. Naturalem excoluerunt potiſſimum Ariſtoteles, & Theophraſtus, item Soſtratus, Apollodorus, Drogus, & in vario rerum genere Plinius.

Humanam magno ſtudio proſecuti ſunt Livius, Plutarchus, Xenophon, Cornel. Nepos, Nicyus Erythræus, Biſſelius. Porro hanc, ſeu humanam, Aſclepiades apud Sextum Empiricum (d) diſtribuit in veram, ſive eorum narrationem, quæ contigerunt; & in quaſi veram, quæ non contigere quidem, tamen contingere potuerunt. His latior diviſio eſt illa, quæ quatuor ejusdem ſpecies diſtinguit, videlicet vel agit de locis, ut Geographia, vel de temporibus, ut Chronologia, vel de generationibus, ut Genealogia, vel de geſtis, ut Annales, cæteræque hiſtoriæ.

Hu-

(d) *Cap.* 12.

Hujus diviſionis memini pluribus in Capite primo hujus libri, & in ſecundo ſcriptores cujuslibet claſſis adſignavi. Ultima demum partitionis ratio eſt, quæ non hiſtoriam, ut eſt narratio, ſed ut ars eſt, nempe hiſtoricen tangit. Hæc duas partes continet, quarum prima tractat de fundamento hiſtoriæ, nimirum de veritate, altera de exædificatione ſeu ſtructura, quæ tria comprehendit; rerum dicendarum naturam, diſpoſitionem, & elocutionem. Nam probe proſpiciendum eſt hiſtorico, quid ſcribat, quo ordine, quibusque verbis atque ſententiis. Partitionem iſtam ſubminiſtrat Tullius (e) his verbis, quæ heic loci integra referri merentur, quum fere omnes bonæ hiſtoriæ dotes ſimul explicent. „ Quis neſcit primam
„ eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere
„ audeat? Deinde ne quid veri non au-
„ deat? Ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in
„ ſcribendo? Ne qua ſimultatis? Hæc
„ ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus.
„ (en! primam partem) Ipſa autem ex-
„ ædificatio (en! ſecundam) poſita eſt
„ in rebus & in verbis. Rerum ratio or-
„ dinem temporum deſiderat, regionum
„ deſcriptionem; vult etiam, quoniam
„ in

(e) *Lib. 2. de Orat.*

„ in rebus magnis memoriaque dignis, con-
„ ſilia primum, deinde acta, poſtea even-
„ tus exſpectantur, & de conſiliis ſignifi-
„ cari, quid ſcriptor probet, & in rebus
„ geſtis declarari, non ſolum quid actum
„ ſit, aut dictum, ſed etiam quomodo:
„ & cum de eventu dicatur, ut cauſæ
„ explicentur omnes, vel caſus, vel ſa-
„ pientiæ, vel temeritatis: hominumque
„ ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam
„ qui fama ac nomine excellant, de cu-
„ jusque vita atque natura. Verborum
„ autem ratio, & genus orationis fuſum
„ atque tractum, & cum lenitate qua-
„ dam æquabili profluens ſine hac judicia-
„ li aſperitate, & ſine ſententiarum foren-
„ ſium aculeis perſequendum eſt. „

§. II.

Materia Hiſtoriæ.

XVI.

Ex his, quæ hucusque allata fuerunt, facile quivis intelligit, ampliſſimam vaſtiſſimamque eſſe materiem Hiſtoriæ, eosque pene cum ipſo, quem ſpectamus, mundo fines habere. Extendit enim ſe præter ea, quæ quotidie videmus & ſentimus, ad omnes actiones hominum, ad pa-

pacem, ad bellum, ad conſilia, ad mores ac conſuetudines, ad officia, ad legationes, ad negotiationes, ad varios caſus, quicunque hac in vita poſſunt accidere. Nihilominus prima & præcipua hiſtorici cura verſari debet circa deligendam operi, quod meditatur, materiem. Inprimis magna ſit oportet, & digna, quæ ad poſterorum memoriam transmittatur, dicente Tullio (f): *In rebus magnis memoriaque dignis hiſtoriam verſari.* Præterea convenit examinare, num apta ſit, ut accedente partium, eorumque quæ circumſtant, diſpoſitione, ac varietate rerum, & viciſſitudine eventuum, quæ admirationem habent, amœna, grata, & curioſa reddatur. Sic explorata indole materiæ certus ordo narrandorum præſtituendus, quo & quæ maxime vaga ſunt, contrahantur, & quæ vel utilitati lectorum vel delectationi ſervire poſſunt, extendantur; quædam breviter & quaſi aliud agendo referantur, alia cum ſtudio & cura enucleate narrentur. Nimirum initio ſtatim certi limites ſunt ponendi, ne poſtea ſine lege circumferatur hiſtoria. Tum deſignata & veluti jam præparata materia ad intimam illius, omniumque, quæ eam comi-

(f) *Lib.* 2. *de Orat.*

comitantur, cognitionem profunda quadam meditatione deſcendendum erit, ut nihil ſcribentem fugiat, neve exorta improviſe difficultas medium narrationis curſum ſiſtat, quemadmodum non raro contingere ſolet ſculptoribus indolem ligni, e quo Mercurius formandus eſt, non ſatis exploratam habentibus, ut extimam ligni ſuperficiem ſcalpro dejicientes, dum altius rimantur, ſubito in nodum aliquem incidant cum maximo laboris diſpendio. Cavendum tamen, ne ſuperſtitioſe, cumque nimia anxietate ſingula, & minutiſſima quæque excutiantur. Nam ut recte Ammianus Marcellinus ait (g): *Hiſtoriam aſſuetam diſcurrere per negotiorum celſitudines, non humilium minutias indagare cauſarum.* Maxima vero cura eſt adhibenda in ſcrutanda rei, quæ narrando adſumitur, veritate, ne dubia pro certis, aut conjecturæ proprii ingenii pro veritatibus vendantur. Hoc enim foret abuti fide publica. Hinc documenta quam optima ſunt conquirenda, probe inſpicienda, & religioſe ponderanda, proculque amandandi ſunt rumores civitatis aut nationis, quorum auctores plerumque ſunt incerti; neque etiam facile præcedentium hiſtoricorum fidei ſe totum permittere debet Scri-

(g) *In libris hiſtor.*

Scriptor (præſertim ſi vel partium ſtudio aut præjudicatis opinionibus eos obnoxios deprehendat) ne malos duces ſequendo erret, eodemque torrente abripiatur. Certe Salluſtius maria transgreſſus dicitur a Petrarcha, ut oculis ſuis crederet de conditionibus locorum: contra Herodotus ob documentorum ſeu inopiam ſeu neglectum fabularum arguitur a nonnullis, inter quos ipſe Cicero, licet eum ob egregiam artem Hiſtoriæ Patrem adpellet: *Apud Herodotum*, inquit, *ſunt innumerabiles fabulæ* (h). Media regiaque via inceſſiſſe videtur Curtius, dum nec aſſeruit tanquam certa, de quibus dubitabat, nec tamen penitus ſilentio præteriit, aut falſa rejecit, quæ ab aliis fide bona accepit. Teſtatur hoc ipſe, de hiſtoria ſua loquens (i): *Equidem nec affirmare ſuſtineo, de quibus dubito, nec ſubducere, quæ accepi.* Sunt autem quatuor potiſſimum Hiſtoriæ plenæ ac integræ partes, quæ ad materiam, de qua dicere inſtitui, pertinent, ſcilicet *Narratio geſtorum*, *variæ rerum deſcriptiones*, *introductio concionum*, ſeu oratiuncularum ut nuncupant, & *encomiorum ac judiciorum expreſſio.* Has ſingulas ut pluribus

(h) *Lib.* 10. *c.* 1. (i) *L.* 1. *de Legibus.*

bus expendamus, operæ pretium eſſe videtur.

XVII.

Narratio.

Itaque narratio eſt rerum præteritarum & ordine, quo geſtæ ſunt, & ſerie non interrupta recitatio. Hæc plana eſſe debet, & ſimul exquiſita, ita ut artificium aperta fronte non oſtendat, ſui tamen indicium aliquod fulgore quodam vibrante præbeat. Nihil magis obvium eſt in humana ſocietate, quam quæ geſta ſunt narrare: quotidie hoc experimur in fœminis, quibus os latius eſt, quam ingenium. Verum ad narrationem hiſtoricam numeris ſuis abſolutam non vulgares virtutes concurrant neceſſum eſt: Magna prudentia, qua circumciſis ambagibus nihil dicatur, quod ſuperfluat, ſed paucis multa exponantur. Magna ſane res, noſſe quid loqui, quid tacere oporteat, nec diutius ſe detinere in locis, per quæ ſolummodo transeundum eſt. Hanc brevitatem Quinctilianus vocat velocitatem, eamque mire dilaudat tum in Salluſtio, tum in Livio: *Immortalem illam*, inquiens, *Salluſtii velocitatem conſecutus eſt Livius:* &, *illa Salluſtiana brevitas, qua nihil apud aures eru-*

eruditas perfectius eſſe poteſt, captanda. Præterea requiritur magna vis imaginandi, qua vivis coloribus res quælibet depingatur, & proprii cuivis perſonæ actionique characteres tribuantur, quave inſpiretur calor quidam & ardor narrationi, ne langueat, ſed petpetuo animetur. *Livius* ait memoratus Fabius, *in narrando miræ jucunditatis, clariſſimique candoris: ita dicuntur omnia tum rebus tum perſonis accommodata.* Rurſum opus eſt magna dexteritate ingenii, qua diſſimuletur artificium, ubi maxime viget, ut quod ab arte proficiſcitur, in naturam tranſeat, dum grandes expreſſiones, figuræ, ac cogitationum ornamenta effunduntur iis in locis, qui capaces ſunt, absque quod palam digito monſtrentur, & velut hedera ptæfigatur vino vendibili. Demum deſideratur magnum judicium, quo exponantur res nunc integræ, nunc diviſæ, modo extenſæ, modo reſtrictæ, quemadmodum illarum natura exigit; quove decorum a non decoro diſtinguatur, & adflетur gratia, quæ mirabile faciat, quod commune fuerat. nimirum *dare* oportet *orationi varios vultus: gaudent enim res varietate*, ut loquitur Quinctilianus (k). Præ-

(k) *Lib.* 9. *c.* 2.

Præter hæc multum momenti poſitum eſt in ordine narrandi, ut ſuo res quævis loco & tempore reponatur. Horum niſi ratio diligens habeatur, confuſa erit narratio, & nonniſi obſcura ſui veſtigia in mente lectoris relinquet. Hunc ordinem præſcribit Cicero (l) dum ait: *In rebus magnis memoriaque dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea eventus exſpectantur*, ac ſi diceret: in actionis vel rei cujusdam enarratione primo explicandum eſt, quo conſilio, quo fine, quibus artibus, quave induſtria præcedente negotium fuerit ſuſceptum: tum deſcribi debet ipſum factum, qua ratione, quo conatu, ardore aut remiſſione animi geſtum ſit: denique colligere oportet ea, quæ ſeu funeſta, ſeu proſpere inde conſecuta ſint. Huic tamen ordini maxime naturali haud officit, ſi artificii nonnihil ſe immiſceat, & quandoque illa, quæ jam præterita fuerunt, veluti præſentia narrentur, ac ſi nunc contingerent. Res enim hæc mire lectoris mentem excitat, attentam reddit, ac commovet. Neque etiam turbat ordinem variatio caſuum, ſi triſtia lætis, & læta triſtibus ſuccedant: variantur enim ſimul affectus in legente, & grata quædam eorum perturbatio oritur: neque etiam, ſi gran-

(l) *Lib. 2. de Orat.*

grandibus minoris momenti aliqua interſerantur. Nam ſic intervalla reſpirandi relinquuntur Lectori, qui perpetua magnorum & mirabilium eventuum ſerie tandem fatigatur. Narrationum breviora quædam paradigmata, quoniam his major docendi vis ineſt, quam longioribus præceptis, in medium adduco, unum ex Hiſtorico profano & veteri, alterum e Recentiore ac ſacro, ſcilicet ex Livio, & Maffeio. Ille (m) raptum Sabinarum ita recenſet: „ Jam Sabinarum omnis multitudo cum „ liberis & conjugibus venit. Invitati „ hoſpitaliter per domos, cum ſitum mœ- „ niaque & frequentem tectis urbem vi- „ diſſent, mirantur tam brevi rem Roma- „ nam creviſſe. Ubi ſpectaculi tempus „ venit (inſtituit enim Romulus data ope- „ ra ludos ſolemnes Neptuno Equeſtri, „ ac finitimas gentes ad eos invitavit) „ deditæque eo mentes cum oculis erant, „ tum ex compoſito orta vis: ſignoque „ dato juventus Romana ad rapiendas „ virgines diſcurrit. Magna pars, forte „ ut in quem quæque inciderat, raptæ: „ quasdam forma excellentes primoribus „ Patrum deſtinatas ex plebe homines, „ quibus datum negotium erat, domos „ deferebant. Unam longe ante alias „ ſpe-

(m) *Decad.* 1. *Lib.* 1.

„ ſpecie ac pulchritudine inſignem a glo-
„ bo Talaſſii cujusdam raptam ferunt:
„ multisque ſciſcitantibus, cuinam fer-
„ rent, identidem, ne quis violaret,
„ Talaſſio ferri clamitatum: inde nuptia-
„ lem hanc vocem factam. Turbato per
„ metum ludicro mæſti parentes virginum
„ profugiunt, incuſantes violati hoſpitii
„ fœdus, deumque invocantes, cujus
„ ad ſolenne ludosque per fas ac fidem
„ decepti veniſſent. Nec raptis aut ſpes
„ de ſe melior, aut indignatio eſt minor.
„ Sed ipſe Romulus circuibat, docebat-
„ que, patrum id ſuperbia factum, qui
„ connubium finitimis negaſſent: illas ta-
„ men in matrimonio, in ſocietate for-
„ tunarum omnium, civitatisque, &
„ quo nihil charius humano generi ſit,
„ liberorum fore: mollirent modo iras,
„ & quibus ſors corpora dediſſet, da-
„ rent animos: ſæpe ex injuria poſtmo-
„ dum gratiam ortam, eoque melioribus
„ uſuras viris, quod annixurus pro ſe
„ quisque ſit, ut cum ſua vice functus
„ officio ſit, parentum etiam patriæque
„ expleat deſiderium. Accedebant blan-
„ ditiæ virorum factum excuſantium cupi-
„ ditate atque amore, quæ maxime ad
„ muliebre ingenium efficaces preces
„ ſunt. Jam admodum mitigati animi

„ raptis

„ raptis erant &c. „ Sanctius argumentum nactus Maffeius inſigne factum D. Ignatii ſic commemorat (n): „ Ignatius Pariſiis amicum a turpi cujusdam fœminæ conſuetudine fruſtra ſæpe revocare conatus, cujus ille flagitii cauſſa vicum ſubinde petebat, non longe ab urbe poſitum, denique egreſſus hominis & itinera diſſimulanter explorans, deterrendi ejus conſilium tale commentus eſt. Stagnum erat propter viam, qua transeundum illi erat de more: eo mature prævertens Ignatius tempeſtate perfrigida ſe ſe nudus aquis collo tenus immerſit, ibique ſalutares amico tetendit inſidias. Nam ut appropinquantem aſpexit, Deum precatus, ut ea res utrique feliciter eveniret, horribili repente in adverſum intonuit voce: Quo, quo miſerrime properas? non intelligis, in quanto verſere periculo? nonne intentum in te divinæ juſtitiæ gladium vides? Perge porro, perge nefariam iſtam explere malitiam. Ego me hic tamdiu tua cauſſa macerabo, quoad cæleſtes iras meo malo avertam abs te At ille ſubita voce perculſus, atque ad Ignatii aſpectum veluti deprehenſus, obſtupuit: demiratusque charitatem „ viri,

(n) *In ejus vita lib.* 3.

„ viri, nec dubio pudore concepto, re-
„ tulit pedem, & in poſterum Deo adju-
„ vante ſe ſe ab illa peſtifera familiaritate
„ continuit. „

XVIII.

Deſcriptiones.

Multiplex eſt genus deſcriptionum: quædam eſt *Typographica* & *Chorographica*, ſeu loci & regionis, ad quam pertinent ſoli bonitas, pratorum ſylvarumque amœnitas: urbium pulchritudo & magnificentia, maris adjacentis aut fluvii præterlabentis late patens proſpectus, aeris temperies, florum, plantarum, avium, pecorum copia: aut verſa vice aſperitas ſoli, aeris inclementia &c. item mores populi, veſtitus, religio, ritus ſacri & profani, gentis conditores. Quædam eſt *Poliographica*, ſeu urbium, cujus eſt, locum, ſitum, moenia, propugnacula, ædificiorum & templorum elegantiam, ac majeſtatem, monumenta vetera, pontes, turres, incolarum frequentiam, divitias, commercia, leges, magiſtratus, mores exhibere. Quædam *Machographica*, ſeu præliorum & conflictuum. Hæc exponit, bellicas expeditiones terra marique ſuſceptas, caſtrorum metationem, delectum mili-

militum, armorum apparatum, equitum peditumque turmas, auxiliares copias, conflictum, obſidionem urbis, fugam, victoriam, ſpolia, vota Diis exſoluta. Alia *Pathographica*, ſeu affectuum; ubi exprimuntur timor, audacia, fortitudo, dolor, miſeratio, funera, cædes nocentum & innocentum, hominum illuſtrium fata in utraque fortuna. Verum quo amplior ſe offert deſcriptionum campus, eo majori opus eſt circumſpectione, præſertim juveni hiſtorico, ne ſine conſilio ac paſſim in eas ſe ſe effundat, illisque nimium occupetur. Satietatem enim pariunt, ſi plus quam par eſt frequentes ſint, & robur peſſumdant principalis actionis, quæ narranda ſuſcipitur, non ſecus ac ſi grandi ædificio larga nimis manu ornamenta omnis generis adhibeantur. Quapropter monent artis periti, deſcriptionibus locum non eſſe dandum, niſi quando res exigunt, ut velut ſenſibus percipiantur, eæ ſcilicet, quarum cognitio ad principem hiſtoriæ ſcopum non ſolum utilis, ſed & neceſſaria eſt. Ita bene deſcribitur locus, ad quem pugna initur, quemadmodum Livius (o) regionis illius ſitum & indolem depinxit, ubi Hannibal Minutium occupavit. Quodſi vaſtam & copioſam hiſtoriam

(o) *Lib.* 22.

riam ſcribere contingat, paullo plus indulgere licebit ad recreandum & quaſi longo in itinere refocillandum Lectorem, loco tamen conveniente, omnique adfectatione remota. Quare deſcriptiones illæ laudem ferunt, quæ ſunt vel neceſſariæ vel ſuccinctæ, elegantes, nec quæſitæ. Illud autem cavendum maxime, ne deſcribendis minuſculis quibusve rebus inhæreat hiſtoricus, ubi plerumque accidit, ut dein majora, magisque memoratu digna prætermittantur, uti Lucianus (p) obſervat dicens: *ſunt quidam, qui rerum geſtarum res maximas, & memoria digniſſimas prætermittunt .... res minimas admodum prolixe & laborioſe immorando perſequuntur, non aliter ac ſi quis Jovis Olympici, pulchritudinem univerſam, quæ tanta ac talis eſt, videat, nec laudet, neque etiam iis, qui eam neſciunt, quidquam narret: ſed ſubſellii rectitudinem & expolitionem, & crepidæ concinnitatem admiretur, & hæc plane magno ſtudio exponat.* Morem potius ſplendidi convivii imitari debent deſcriptiones, in quo inter exquiſita fercula non ſolent adponi ad menſam communia, & humilia. Deſcriptionum quædam exempla rurſum adfero e priſco & noſtro ævo. Tyrum ab Alexandro M. ob-

(p) *Lib. de ſcrib. hiſt.*

obſeſſam ita deſcribit Curtius (q): „ Urbem a continenti quatuor ſtadiorum „ fretum dividit Africo maxime objectum, „ crebros ex alto fluctus in litus evolvens, nec accipiendo operi, quo Macedones continenti jungere parabant, „ quidquam magis quam ille ventus obſtabat. Quippe vix leni & tranquillo „ mari moles agi poſſunt. Africus vero „ prima quæque congeſta pulſu illiſa mari „ ſubruit, nec ulla tam firma moles eſt, „ quam non excidant undæ per nexus „ operum manantes, ubi acrior flatus exſtitit, ſummi operis faſtigio ſuperfuſæ. „ Urbis ſitu in conſpectu dato deſcribit Curtius Machinam bellicam (ſeu navem, quam nos incendiariam vocamus) his verbis: „ Inter hæc Tyrii navem magnitudine „ eximia, ſaxis harenaque a puppi oneratam, ita ut multum prora emineret, „ bitumine ac ſulphure illitam remis concitaverunt, & cum magnam vim venti „ vela quoque concepiſſent, celeriter ad „ molem (fabricatam a Macedonibus) „ ſucceſſit. Tunc prora ejus accenſa remiges deſiliere in ſcaphas, quæ ad hoc „ ipſum præparatæ ſequebantur. Navis „ autem igne concepto latius fundere incendium cæpit, quod priusquam poſ- „ ſet

(q) *Lib.* 4.

„ ſet occurri, turres & cætera opera in „ capite molis poſita comprehendit. At „ qui deſilierant in parva navigia, faces „ & quidquid alendo igni aptum erat, in „ eadem opera ingerunt. Jamque non „ modo Macedonum turres, ſed etiam „ ſumma tabulata conceperant ignem, „ cum ii qui in turribus erant, partim hau„ rirentur incendio, partim armis omiſſis „ in mare ſemet ipſi imitterent. At Tyrii, „ qui capere eos, quam interficere mal„ lent, natantium manus ſtipitibus ſaxis„ que lacerabant, donec debilitati impune „ navigiis excipi poſſent; nec incendio „ ſolum opera conſumta, ſed forte eo„ dem die vehementior ventus totum ex „ profundo maris illiſit in molem, cre„ brisque fluctibus compages operis ver„ beratæ laxavere, ſaxaque interfluens „ unda medium opus rupit. Prorutis „ igitur lapidum cumulis, quibus injecta „ terra ſuſtinebatur, præceps in profun„ dum ruit, tantæquue molis vix ulla „ veſtigia inventa. „ Poſt plures ambages demum expugnationem Tyri ita narrat Curtius: „ Biduo deinde ad quietem „ dato militibus, juſſisque & claſſem & „ machinas pariter admovere, ut utrin„ que territis inſtaret Alexander, ipſe in „ altiſſimam turrim aſcendit ingenti ani-

„ mo,

„ mo, periculo majore; quippe regio in-
„ ſigni, & armis fulgentibus conſpicuus
„ unus præcipue telis petebatur, & digna
„ prorſus ſpectaculo edidit: multos e mu-
„ ris propugnatores haſta transfixit, quos-
„ dam etiam comminus gladio clypeo-
„ que impulſos præcipitavit. Quippe
„ turris, ex qua dimicabat, muris ho-
„ ſtium propemodum cohærebat. Itaque
„ crebris arietibus ſaxorum compage la-
„ xata munimenta defecerant, & claſſis
„ intraverat portum, & quidam Mace-
„ donum in turres hoſtium deſertas eva-
„ ſerant; cum Tyrii tot ſimul malis victi
„ alii ſupplices in templa confugiunt, alii
„ foribus ædium obſeratis occupant libe-
„ rum mortis arbitrium, nonnulli ruunt
„ in hoſtem non inulte perituri. Magna
„ pars ſumma tectorum obtinebat, ſaxa
„ & quidquid manibus ſors dederat, in-
„ gerentes ſubeuntibus. Alexander ex-
„ ceptis, qui in Templa confugerunt,
„ omnes interfici, ignemque tectis injici
„ jubet. His per præcones pronuntiatis
„ nemo tamen armatus opem a Diis pete-
„ re ſuſtinuit. Pueri virginesque templa
„ compleverant, viri in veſtibulo ſuarum
„ quisque ædium ſtabant, parata ſævien-
„ tibus turba. Multis tamen ſaluti fuere
„ Sidonii &c. „ Hucusque Curtius. At

Wagnerus in Hiſtoria Leopoldi M. (r) victoriam, qua poſt liberatam Viennam nulla clarior fuit, de Turcis relatam ad Baronivariam hac ratione recenſet: „Duodecima Auguſti dies (anno 1687.) auſpicata Leopoldo Cæſari, univerſo Chriſtiano nomini felix illuxit. Sicloſium iter erat edictum, ſpeculatoribus per viam tuta omnia renunciantibus. Sub primam auroram exercitus in duo diviſus agmina, eques pediti immiſtus, media acies e X. cohortibus compoſita Harſano moverat. Regio omnis ſcabra, inæqualis, ac hoſtem verſus crebris per intervalla ſylvulis diſtincta. Collis præcipue denſis arbuſtis horridus, isque medio arctas in fauces diductus erat pertranſeundus, multo fabrum in exſcindendis viis, & operarum labore.... Ducibus inter ſe diſputantibus Kiuſi Baſſæ agmen inſtare ferocius, ingens barbarorum multitudo, quo poſterius noſtrum agmen vixdum deceſſerat, tumulo conſpici, vexillis tantum eminentibus, & ſummis capitum inſignibus, ne tormentis poſſent peti. Mox univerſus hoſtium exercitus, duabus e ſylva viis in conſpectum emerſus oppoſitis machinis detonat ex edito.... Tertia ab

„ me-

(r) *Lib.* 10.

„ meridie hora perſtrepentibus toto cam-
„ po buccinis acies univerſa movit, ca-
„ ſtrenſibus machinis præter morem ante
„ peditatum, turmis ante cohortes loca-
„ tis Dux uterque in fronte aciei conſpi-
„ cuus. Elector quidem Bavarus cum
„ Badenſi Marchione & Serenio Mareſcal-
„ lis: Lotharingius cum Caprara ac Sou-
„ chio. Tardior fuit progreſſio ob ve-
„ preta paſſim obſtantia. Multis viarum
„ difficultatibus ſuperatis ad hoſtem pro-
„ pe Baronivariam in acie ſtantem per-
„ ventum eſt. Illi ab fronte peranguſtus
„ campus erat, haud ultra quartam leucæ
„ partem, utrinque ſylva incluſus, mo-
„ dicoque ante tumulo aſſurgens: acies
„ acutum in angulum introrſum diſce-
„ dens. Poſt tumulum decem, ut oculis
„ æſtimari poterant, Janitſarorum millia;
„ ab horum tergis equitatus: vallum de-
„ nique profunda foſſa, alta lorica, plu-
„ rimiſque tormentis validum, ſed per
„ temporis anguſtias patens alibi ac pe-
„ netrabile. Hoc ordine, hoc ſitu exer-
„ citus uterque conſtitit. Colubrinis pri-
„ mo certatum utrinque, levi partium
„ damno. Tum intra centeſimum ab
„ vallo paſſum ſuccedens Germanus im-
„ motos præter morem, ſilenteſque mi-
„ ratur Janitſaros. Et obfirmarant ani-

 „ mum,

„ mum, prima pilarum jacula perferre,
„ quo propinquiores ictibus certioribus
„ ex edito ferirent. Peſſime ceſſit ars.
„ Quippe ut hærentes vallis inimicos,
„ horridoque ſilentio minaces conſpexe-
„ re, cæcus pavor occupat animos, ca-
„ ligo oculis offunditur, toto corpore
„ palpitantes incertis vagisque, & inde
„ innoxiis ictibus ſclopos ſolvunt. Re
„ animadverſa animoſior inſtare Germa-
„ nus, nec timide in valli hiantis rimas
„ ſe infundere. Ut vix cœpta pugna
„ jam fluctuare ſigna, ſtringi alibi aut di-
„ duci multitudinem confuſam animad-
„ verteret Lotharingus, propiores co-
„ hortes allocutus: *Irent*, ait, *fidenter-*
„ *que ſe immitterent in foſſam: ſuis timo-*
„ *ribus jam victos barbaros; viam intra*
„ *vallum ad victoriam ſpoliaque panderent,*
„ *quanta poſſent edita ſtrage, terrore vi-*
„ *ctos æmulatione comilitones incenderent.*
„ Et vero ſuis alioquin & Ducum ignibus
„ æſtuans miles ſepimenta gladiis, mani-
„ bus, corporum conniſu revellit: ſupe-
„ rata momento lorica machinas in ad-
„ verſos convertit; cædem in primores,
„ metum in poſtremos infert, impedien-
„ tibus ſe mutuo barbaris, atque ex an-
„ guſto illo circo fugam nec quidquam
„ circumſpectantibus. Spahii volitantia

„ intra

„ intra vallum Chriſtianorum ſigna, fra-
„ ctum jam ſolutumque Janitſarorum ro-
„ bur, cædemque ad ſe propinquare con-
„ ſpicati, ne glande quidem emiſſa, ab-
„ jectis quæ morari poſſent armis effuſam
„ fugam ineunt. Nemo ducum aut mili-
„ tum quidquam pro duce facit, aut mi-
„ lite. Lotharingus in Hurſpergianæ le-
„ gionis fronte manu depugnans, primos
„ inter vallum tranſcendit. Eodem fere
„ tempore Elector item Bavarus ſiniſtro
„ in cornu prorutis munimentis ac repa-
„ gulis, & cum ſua Dimacharum legione
„ Eugenius Sabaudus irrupere. Lotha-
„ ringus intentiſſima cura agit, ne calentes
„ victoria animi præpropere ab ordinibus
„ ad ſpolia dilaberentur. Id negotium
„ dat Capraræ: Tribuni ad Centuriones
„ eadem mandata per celeres perferre
„ juſſi. Idque ſane quam opportune,
„ cum Bavarici amplius progreſſi jam ma-
„ chinis hoſtium & opimis ſpoliis potiti
„ cernerentur. Igitur inſtaurata pugna
„ fit magna ſtrages, & perierat interne-
„ cione Janitſarorum peditatus, ni pro-
„ pinqua nox, ſaltus, arundineta non-
„ nullos texiſſent, qui diligenti veſtiga-
„ tione perquiſiti in glandes ſe peditum
„ equitumque induere, ut non arena ſo-
„ lum, ſed ſaltus vicini ac paludes cada-

„ veribus horrerent. Commercius me-
„ morabile factum edidiſſe traditur. Diu
„ cum ſignifero Turca colluctatus, etſi
„ vexilli cuſpide ictus ac ſanguine dif-
„ fluens, non ante abſtitit, quam inimici
„ brachio, capiteque deſecto, victoris
„ pariter & victi cruore depictum Lotha-
„ ringo offerret. . . . . Jam tenebræ ra-
„ puerunt diem, cum receptui canitur,
„ Huſſari duntaxat, & levioris armaturæ
„ equitibus in fugientes emiſſis. Nox
„ Turcicis in caſtris, qua victores ſolent,
„ gaudiorum exuberantia peracta eſt,
„ Ducibus alter in alterum gloriæ & vi-
„ ctoriæ partes pulchro certamine confe-
„ rentibus. Vezirius gloriari nuper au-
„ ditus, ſe Chriſtianos ut anhelorum ca-
„ num gregem ante ſe abacturum, ho-
„ rum ſcilicet canum morſibus miſere la-
„ niatus, & caſtris exutus eadem ſe nocte
„ Eſſekium ejecit, deſideratis ſuorum vi-
„ ginti millibus, relictisque quinque mil-
„ lionum ſpoliis. „

XIX.

Conciones.

Conciones ſunt adlocutiones, quarum auctor quidem plerumque eſt Hiſtoricus ipſe, alieno tamen, ſcilicet actoris, ore in

in narrationis decurſu utitur, ad animi ſui ſenſa depromenda. Vocantur etiam Oratiunculæ, adhibenturque nunc *directæ*, ut: *Ite bonis avibus, & palmas, quas fortuna vobis propitia ſponte offert, manibus veſtris decerpite.* Nunc *indirectæ*, ut: *agerent, uti fortes viros deceret, nec a majorum moribus ac præclara virtute degenerarent.* Quædam earum ſunt, partitione apud Oratores uſitata, in genere judiciali, pauciores in exornativo, pleræque in deliberativo. Sed quod ad uſum ejusmodi Concionum adtinet, Criticorum opinio diverſa eſt: aliqui laudant, reprobant alii. Briſciolus (s): *In ſermonibus effingendis*, inquit, *Herodotus, Thucydides, Xenophon, Salluſtius nimii videntur: ea cauſa eſt, cur Cæſar commentarios ſcripſit, ut id omitteret, in quo alii laborant.* Non minus Scaliger ait (t): *Livius, Thucydides interſerunt conciones, quæ nunquam ab iis, quibus ſunt attributæ, cognitæ fuerunt.* Quippe cenſent iſti, non modicam vim inferri per haſce conciones veritati, quæ tamen fundamentum eſt hiſtoriæ quoniam in iis Auctor ea profert, quæ ipſe ſibi imaginatur, & de quibus Actor ſæpe

(s) *Lib. 7. hor. ſubſeciv.*
(t) *Lib. 1. Poet.*

ſæpe ne quidem ſomniavit: pronum eſſe hac ratione fingere cauſſas moventes, conſilia, adjumenta, occaſiones, circumſtantias rerum geſtarum, quæ nusquam exſtiterunt, & a veris cauſſis atque conſiliis &c. plurimum abludunt, ita ut ſi Actores ad vitam redirent, legerentque hujusmodi hiſtorias de ſe ſcriptas, vel ſimplicitatem Auctoris riderent, vel malam fidem damnarent, quandoque etiam mirarentur ingenium, ſed veritatem deſiderarent. Atque hoc fuiſſe ajunt Cæſaris conſilium, cur a concionibus in ſuis Commentariis abſtineret, veritatis plus quam culturæ ſtudioſus. Verum qui ſic ratiocinantur univerſim de hoc negotio, contra torrentem nituntur, multumque ſplendoris ac gratiæ ex hiſtoria ſubtrahunt. Certe præſtantiſſimi quique hiſtorici tam veteres, quam recentiores ejusmodi concionibus ſunt uſi magna cum oblectatione ſimul ac utilitate. Delectat enim lectorem vel maxime, ſi rerum geſtarum longa ſeries grata quadam & prudenti velut interlocutione temperetur, cauſſæ atque artes latentes in lucem protrahantur, & non absque conſilio actum fuiſſe oſtendatur, quod re ipſa factum eſt. Præterea Conciones iſtæ prudentiam in rebus agendis inſtillant, dum docent de rebus magni momenti rite conſul-

ſul-

ſultare, ponderare rationes in utramque partem occurrentes, animoſque addere aliis ad fortiter exequendum, quod ſapienter decretum eſt, monſtrantque non eſſe illico fidendum prima fronte ſpecioſis argumentis, ſed indagandum, an non fortioribus eorum robur infringatur. Profecto pulcherrima eſt apud Livium (u) concio Legatorum, quos Romulus miſit ad perſuadendam finitimis populis ſocietatem: Marii apud Salluſtium, & apud Tacitum (x) Tiberii ad Senatum, ut luxui Romanorum fines ſtatuerentur. Quis ſine tacito animi ſenſu in Quincto Curtio legit Darii orationem in pugna ad Arbelum (y) ſatis longam, ſed valde ſcitam, & ſtudioſe elaboratam? Legati Regis Scytharum (z) elegantem ac politam pro nationis genio? Philotæ accuſati de conjuratione adverſus Alexandrum (a) magna tranquillitate animi factam, & ad motus excitandos aptiſſimam? quin quod in ipſius Cæſaris, cujus auctoritas in contrariam partem adducta eſt, ipſius inquam Cæſaris hiſtoria (b) concionem Curionis, quæ milites ad oppugnandum Varum circa Uticam animavit, prorſus eximiam reperire

(u) *Sub init. hiſt.* (x) *Lib.* 4. (y) *Lib.* 3. *Annal.* (z) *Lib.* 7. (a) *Lib.* 6. *ad finem.* (b) *De bello Civil. l.* 2.

rire ſit. Nemo tamen hac in re admirabilior Tito Livio, qui orationes, quas frequenter in utramque partem immiſcuit, adeo artificioſe conſtruxit, ut ſi primam legas, ab ea perſuaſum te credas; ſi vero alteram, abjecta priori mente huic conſentias atque ſubſcribas. Interea tamen negari haud poteſt; opus eſſe moderatione, ſcilicet ut breves ſint, nec admodum frequentes, ut magno cum judicio, & quidem ſuo loco ponantur, ut character, qui Actoris perſonæ convenit, ubique eluceat, ut ſententiis gravibus & fulgurantibus referta ſit. Ne lectorem ſine exemplis relinquam, heic quoque aliqua adducam. Primum e Livio (c), ubi Veturiam apud Coriolanum Filium ſuum, qui ad expugnandam Romam cum exercitu venerat, deprecantem exhibet. Quippe Cn. Martio Coriolano in exilium pulſo, & cum Volſcis ad injuriam vindicandam redeunte, rejectisque Legatorum a Sacerdotum precibus Romæ exitium minitante „ Tum, „ inquit Livius, Matronæ ad Veturiam „ Matrem Coriolani, Volumniamque uxo- „ rem frequentes coeunt. Id publicum „ conſilium, an muliebris timor fuerit, „ parum invenio. Pervicere certe, ut „ & Veturia magno natu mulier, & Volu-

„ mnia-

(c) *Decad. 1. l. 2.*

„ mnia duos parvos ex Martio filios ſecum
„ ducens in caſtra hoſtium irent, & quam
„ armis Viri defendere urbem non poſ-
„ ſent, mulieres precibus lacrymisque
„ defenderent. Ubi ad caſtra ventum
„ eſt, nunciatumque Coriolano, adeſſe
„ ingens mulierum agmen: primo, ut
„ qui nec publica majeſtate in legatis,
„ nec in ſacerdotibus tanta offuſa oculis
„ animoque religione motus eſſet, multo
„ obſtinatior adverſus lacrymas mulie-
„ bres erat. Dein familiarium quidam,
„ qui inſignem mœſtitia inter cæteras co-
„ gnoverat Veturiam, inter Nurum Ne-
„ poteſque ſtantem: niſi me fruſtrantur,
„ inquit, oculi, Mater tibi conjuxque
„ & liberi adſunt. Coriolanus prope ut
„ amens conſternatus, ab ſede ſua cum
„ ferret Matri obviæ amplexum, mulier
„ in iram ex precibus verſa: Sine prius
„ quam complexum accipio, ſciam in-
„ quit, ad hoſtem an ad filium venerim:
„ captiva, materne, in caſtris ſim. In
„ hoc me longa vita & infelix ſenecta tra-
„ xit, ut exulem te, deinde hoſtem vi-
„ derem; potuiſti populari hanc terram,
„ quæ te genuit atque aluit? non tibi,
„ quamvis infeſto animo & minaci per-
„ veneras, ingredienti fines ira cecidit?
„ non cum in conſpectu Roma fuit, ſuc-

„ cur-

„ currit, intra illa mœnia domus & pe-
„ nates mei ſunt? Mater, Conjux, libe-
„ rique? Ergo ego niſi perperiſſem, Ro-
„ ma non oppugnaretur? ſed ego nihil
„ jam pati nec tibi turpius, quam mihi
„ miſerius poſſum: nec ut ſim miſerrima,
„ diu futura ſum: de his (monſtrans Ne-
„ potes) videris, quos ſi pergis, aut im-
„ matura mors, aut longa ſervitus ma-
„ net. Uxor deinde ac liberi amplexi,
„ fletusque ab omni turba mulierum or-
„ tus, & comploratio ſui patriæque fre-
„ gere tandem Virum. Complexus inde
„ ſuos dimittit, ipſe retro ab urbe caſtra
„ movit, abductis deinde legionibus ex
„ agro Romano ... Non inviderunt laudes
„ ſuas mulieribus Viri Romani: adeo ſine
„ obtrectatione gloriæ alienæ vivebatur.
„ Monumento quoque quod eſſet, tem-
„ plum Fortunæ muliebri ædificatum de-
„ dicatumque eſt. „ Obſervare heic licet in oratione Veturiæ muliebres artes: primum lacrymis calentibus blanditur, poſtmodum matris uſa poteſtate graviter increpat, & vix non imperat, demum ſecutura e turpi facto calamitate ante oculos poſita ferocem filii animum frangit. Alterum exemplum eſto, quod Famianus Strada (d) ſuppeditat. Turbatis in Belgio re-

(d) *De bell. Belg. lib. 6.*

rebus quum Jacobus Marnixius Tholoſæ Dominus, unus e conjuratis, Antvverpiam verſus infeſtis ſignis moveret, S. Margarita Auſtriaca Caroli V. Cæſaris filia, tum temporis Belgii Gubernatrix, metuens ne Tholoſius illato in urbem exercitu firmaret Gheuſiorum partes, accito ad ſe Lanaio, Beavorlæ Domino, nobili impigroque Duce „ Teſtor, „ inquit, Deum ad arma me invitam at- „ que obluctantem pertrahi: famamque „ victoriæ (cujusmodi cura & fæminas „ non raro tangit, & mihi aliquem hu- „ jusce gloriæ ſenſum ingenerare potuit „ invictus martiusque ſanguis) adama- „ tam a me in Belgio meo nunquam fuiſ- „ ſe. Verum cum apud homines ingenio „ contumaci, atque implacabiliter impro- „ bo nec diſſimulatione nec venia quid- „ quam effectum ſit, quam ut auctorita- „ tem nobis, metum illis ademerimus, „ profecto male mihi Religionis, Regis- „ que ac patriæ cauſa cordi fuerit, ſi iſto- „ rum ego perfidiam nimia indulgentia „ invaleſcentem noviſſimis aliquando ex- „ emplis non coerceam: hoſtesque ac per- „ duelles, modo procuratam hæreſi di- „ ſcordiam, modo ſumtis armis defectio- „ nem molientes, vi atque armis, ve- „ ſtraque qua facile poſſum, virtute non „ frangam. Age igitur Beavori; te enim

„ læſæ

„ læſæ Majeſtatis divinæ humanæque vindicem hic volo, & quando ad Oſtervelam feſtinatione opus eſt, illuc cum „ imperio contende, Tholoſiumque cum „ tumultuario exercitu impune prædabundum, & tantum hoſpitibus timendum, armatus aggredere, nec ullis „ conditionibus flecti te patere ad clementiam, ſed homines ſceleſtos, indeprecabile ſupplicium commeritos ferro & „ igni quamprimum dele. „ Ita eum allocuta, jubet e Bruxellenſi præſidio trecentos ſclopetarios ſeligere: adhæc Flandricas cohortes, & gravis armaturæ turmas &c. Conſpicere heic licet fœminam virili, ut erat, animo perorantem, & quo certius Duces ſuos impelleret, Dei, religionis, ac patriæ cauſam in medium adferre, ac demum implacabilem adverſum ſeditioſos animum inſpirare. Tertium exemplum ſit (quoniam apud Hiſtoricos nihil frequentius, quam inducere exercituum Imperatores ante prælia ad militum concionem dicentes) ex Mariana (e) petitum, ubi Alfonſi Caſtiliæ Regis cruentam cum Maurorum Rege Albohaceno pugnam ad Tariffam commiſſam deſcribit, in qua ducenta Maurorum millia in prælio fugaque ceciderunt. Rex bar-

(e) *Lib.* 16. *de reb. Hiſpan.*

barbarus ſpe tumidus & de victoria certus ita ſuos eſt adhortatus: „ Si noſtram ætatem, resque in Africa geſtas tantum „ reſpicerem, nihil ad vitæ fructum, glo- „ riamque nominis deeſſe videbatur. Om- „ nibus circum nationibus veſtra milites „ virtute ſubditis, gentis amor patriæ „ religionis ſtudium vobis impulſoribus „ in Hiſpaniam attraxit. Turpe erit, „ quod in pace eſtis polliciti, in pugna „ non poſſe præſtare, domi procaces, „ in bello ignavi. Si numero pares con- „ grederentur, veſtræ virtuti crederem; „ tamen ſi certa peſtis adeſſet, mori ſa- „ tius judicarem, quam ut tantum dede- „ cus inureretur. Nunc adverſus pau- „ cos, inermesque tyrones pugnabitis, „ nullo uſu firmatos, nulla ſcientia mili- „ tari. Atque illud potius verendum eſt, „ ne Africæ domitoribus cum tali homi- „ minum genere pugnaſſe turpe ſit: illis „ glorioſum, quocunque tandem even- „ tu. Phutenſes, Tremeſenias, Alger- „ bienſes victorias cogitare. Eo animo, „ eaque fiducia, quæ perpetuo victori- „ bus eſſe debent, pugnate erecti, con- „ ſtantes, periculorum, hoſtium, mor- „ tisque ipſius contemptores. „ His dictis ad flumen progreſſum &c. Contra Rex Caſtiliæ Alfonſus his verbis ſuorum

animos accendit: „ Profunda avari- „ tia, infinita imperandi libido, odium „ Chriſtiani nominis implacabile, nulla „ juſta belli cauſſa hanc barbariem in Hi- „ ſpaniam attraxit, inconditam mihi cre- „ dite, & ex colluvione multarum gen- „ tium conflatam. Nemo numero ter- „ reatur; ſua ſe multitudine impedient, „ neque ordines ſervare, neque imperia „ accipere idonei. Quanto ſibi quisque „ minus pepercerit, tanto tutior erit. „ Neque decet, in pedibus potius præſi- „ dium, quam in virtute armisque pone- „ re, nudum cæcumque tergus hoſti fe- „ riendum præbere. Aut barbaris ſer- „ viendum, aut ſtrenue pro patria, pro „ uxoribus & liberis, pro ſanctiſſima reli- „ gione pugnandum; victoriæ ſpe certa „ (nihil in nobis vanitatis eſt). Quodſi „ aliter eveniret, ubi majori fructu, ma- „ jorique gloria vita brevis, & paulo poſt „ interitura ponatur? Quid ſalutarius, „ quam brevi moleſtia cœleſtes ſedes pa- „ rari? Quod crux illa ſanctiſſima, cu- „ jus auſpiciis pugnamus, ſanctiſſimi Pon- „ tifices pollicentur. Læti ergo, pleni- „ que bona ſpe in hoſtes invadite. „ Dato ſigno mota continuo agmina præter- fluebat ſalſus amnis; (ſalſetum) unde prælio nobiliſſimo victoriæque nomen factum &c.

XX.

Encomia atque Judicia.

Sunt hæc dicta quædam ingenioſa ac ſplendida, ad modum ſententiæ prolata, quæ facto alicui, quod laude aut vituperio dignum videtur, ſubjungitur: Græci vocant epiphonemata. Neque locum duntaxat habent ad finem totius narrationis, ſed etiam per illius decurſum hinc inde cum gratia interſeruntur. Illorum indoles eſt, tum ut paucis verbis, quod in actione quadam, aut conſultatione commendari meretur vel reprehendi, cum libertate ingenua & judicio maturo exprimant, tum ut lectorem informent, & velut tacite admoneant, quid boni malive ex ea conſequatur. Si recte fiant, & rite adhibeantur, ſunt enimvero narrationis deliciæ & charites, ac ingenium ſimul ſcriptoris, quantum valeat, demonſtrant. Probe tamen cavenda ſunt hoc in negotio aliqua, alia vero diligenter obſervanda, ne quod ornamento eſſe debuiſſet, in dehoneſtamentum hiſtoriæ cedat. Cavendum quidem primo, ne paſſim & ubique in rebus exiguis æque ac grandibus non invitatæ hujusmodi ſententiæ atque judicia, quæ criſes vocant, ſe quodammodo intrudant: nimium ſalis, pipe-

piperis, alteriusve condimenti cibis aſperſum palatum potius offendit, quam orexin excitat. Dein ſi quæ alia narrationis virtus, certe iſta priusquam proferatur, ad trutinam vocanda eſt; nec quidquid ſpecioſum aut ſubtile parturit ingenium, id continuo in lucem effundendum, ne loco gemmæ vitrum vendatur; ſed ex ipſis narrationis viſceribus petenda eſt. *Curandum* ait Petronius, *ne ſententiæ emineant extra corpus orationis expreſſæ.* Obſervandum porro eſt, ut paucis verbis circumſcribantur, quæ tamen multum meditationis ſubminiſtrent, nobilem ſenſum in legentis mente pariant, utque ſalubrem morum doctrinam inſtillent, accendant animum ad virtutem, & a vitio abſtrahant: quandoque etiam aculeum poſt ſe relinquant. Exemplo ſit locus ille Livii (f), in quo Annibalis indolem depingit: „ Miſſus Annibal in Hiſpaniam primo „ ſtatim adventu omnem exercitum in ſe „ convertit. Amilcarem (Pater is erat „ Annibalis) viventem redditum ſibi ve„ teres milites credere, eundem vigorem „ in vultu, vimque in oculis, habitum „ oris, lineamentaque intueri . . . Nun„ quam ingenium idem ad res diverſiſſi„ mas, parendum atque imperandum, „ ha-

(f) *Decad.* 3. *lib.* 1.

„ habilius fuit. Itaque haud facile diſcer-
„ neres, utrum Imperatori an exercitui
„ charior eſſet: Neque Asdrubal alium
„ præficere malle, ubi quid fortiter ac
„ ſtrenue agendum eſſet; neque milites
„ alio Duce plus confidere aut audere:
„ plurimum audaciæ ad pericula capeſ-
„ ſenda, plurimum conſilii inter ipſa
„ pericula erat . . . . princeps prælium
„ inibat, ultimus conſerto prælio excede-
„ bat. Has tantas Viri virtutes ingentia
„ vitia æquabant: inhumana crudelitas,
„ perfidia plusquam Punica, nihil veri,
„ nihil ſancti, nullus Deum metus, nullum
„ jusjurandum, nulla religio. Cum hac
„ indole virtutum ac vitiorum triennio
„ ſub Asdrubale Imperatore meruit, nul-
„ la re, quæ agenda audendaque magno
„ futuro Duci eſſet, prætermiſſa &c. „
Aliud illuſtre hujus rei exemplum præbet Strada (g), dum ſupremi Ducis Albani ambitionem his verbis deſcribit. „ Ac-
„ cedebat & illud ad invidiam cumulan-
„ dam, quod eodem tempore trophæum ſa-
„ ne ſuperbum Antverpiana in arce ſtatuen-
„ dum ex tormentis bellicis Ludovico
„ Naſſovio in Gemingenſi prælio ereptis,
„ conflari ſibi juſſerat, homo in gloriam
„ apud

(g) *Lib.* 7.

„ apud poſteros intentior, quam ex præ-
„ ſentium offenſione timidus. Erat hæc
„ armata ejus effigies, nudo capite, dex-
„ tro brachio inermi, & in urbem inten-
„ to: pede ſtatuas ex ære duas premens,
„ hoc eſt, duos ex tribus Belgii Ordini-
„ bus, Nobilitatem Populumque . . . .
„ Quod ſane ſimulacrum mirum quan-
„ tum omnium odio invidiaque ſpectatum
„ eſt: Belgis quippe frementibus, quaſi
„ eo in monumento quotidie vinci, quo-
„ tidie in triumphum duci eorum natio
„ videretur, & Hiſpanis ipſis homini in-
„ dignantibus, qui ſibi glorioſum acroa-
„ ma canere, quam audire maluiſſet.
„ Nec alia crebrior ſermonis materia in
„ Regis (Philippi II.) aula, irridente in
„ primis Roderico Gomeſio, veteri æmu-
„ lo, *fideliſſimi* appellationem *Miniſtri*,
„ nempe qui gloriam Principi ſuo debi-
„ tam interverteret, ad ſeque transfer-
„ ret: tantoque magnificentius aliqui
„ efferebant in cœlum modeſtiam Regis,
„ qui aliquot ante menſibus, cum ei no-
„ bilis ab Italia Statuarius obtuliſſet, im-
„ poſiturum ſe portis urbium per Inſubri-
„ cam Præfecturam Inſignia & ſimulacrum
„ Regis absque ullo regiæ pecuniæ diſpen-
„ dio, laudata hominis voluntate reſpon-
„ diſſet, *Malle ſe artificem, qui quanta-*

„ *cun-*

„ *eunque impenſa ſuum in cælo ſignum col-*
„ *locaret*. Quod aſtu aulico effuſe lauda-
„ batur in Principe, ut ad magni nominis
„ præconium illuſtrius vapularet Albanus.„
Alibi (h) Comitum Egmontii & Hornani ſupplicium & fatalem cataſtrophen deſcribens ita loquitur: „ Funeſtum Egmontii
„ finem (namque hic in omnium amori-
„ bus erat) doluere Belgæ odio majore,
„ quam luctu. Fuere qui linteola con-
„ tempto periculo Egmontii cruore aſper-
„ ſerint, ſervaverintque ſeu monumen-
„ tum amoris, ſeu vindictæ irritamen-
„ tum .... Et ſane ab aliquibus haud du-
„ bitatum eſt, quin conſultius egiſſet
„ Albanus, ſi clam punito Egmontio non
„ eam ſcenam ac pompam ingratæ ni-
„ mium populo tragœdiæ conquiſiſſet.
„ Etenim male admoventur oculi ſpectan-
„ do illius ſupplicio, cujus cauſam com-
„ miſeratio meliorem facere videtur.
„ Sed homo in terrorem, quo tunc opus
„ exiſtimavit, intentus invidiam odium-
„ que ſui facile poſthabuit. Fertur Galli-
„ cus Legatus, qui ſpectaculo occultus
„ interfuit, ſcripſiſſe ad Carolum Regem:
„ *Vidiſſe ſe in Bruxellenſi foro decuſſum*
„ *illum verticem, cujus virtute bis Gal-*
„ *lia*

(h) *Lib.* 7.

„ *lia contremuerit*, clades ſignificans ab „ Egmontio illatas Gallicæ Nobilitati ad S. „ Quintinum & Gravelingam.„ Totam luctuoſam hiſtoriam hanc claudit Strada Hornani ſimiliter capite plexi elogio & ſequenti epiphonemate: *Defleri profecto haud modice potuiſſet hujus Viri* (Hornani) *mors, ſi non Egmontius omnium lacrymas conſumpſiſſet.* His ſubjungo breviores quasdam ſententias tum ex ethnicis, tum e Chriſtianis ſcriptoribus depromtas, quæ ſimilium ideas ingenerare poſſunt:

Livius, dum Tarquinium quintum regiam dignitatem palam in Comitiis Romanorum petiiſſe ac etiam obtinuiſſe commemorat, addit: *Ergo virum cætera egregium ſecuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio eſt.*

Idem Indibilem, a Carthaginenſibus civibus ſuis ob horum avaritiam & ſuperbiam ad Romanos deficientem, ita locutum prodit: *Itaque corpus duntaxat ſuum ad id tempus apud eos fuiſſe; animum jam pridem ibi eſſe, ubi jus ac fas crederet coli.*

Julius Cæſar inquit: *Cum Imperatoris non minus ſit, prudentia ſuperare, quam gladio.*

C. Velleius Paterculus de Cæſare, poſt pugnam Pharſalicam & victum Pompejum

jum ignoſcente civibus: *Cum lubentius vitam victor daret, quam victi acciperent.*

Idem de Pompejo a proditore, quem Ptolemæus Ægypti Rex ſubornavit, trucidato & inhumato: *In tantum in illo Viro diſcordante fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, deeſſet ad ſepulturam.*

Sidonius Apollinaris de humanæ vitæ miſera conditione diſſerens exclamat: *O neceſſitas abjecta naſcendi, vivendi miſera, dura moriendi!*

Cyprianus licentiam impune peccandi his verbis perſtringit: *Conſenſere jura peccatis, & cœpit licitum eſſe, quod publicum factum eſt.*

Hieronymus de manſuetudine: *Iraſci hominis eſt, ſed iram non perficere, Chriſtiani.*

Idem de invidia: *Juſtius invidia nihil eſt, quæ ipſum auctorem rodit, discruciatque.*

Auguſtinus de immenſa Dei miſericordia: *Ille deſperet, qui tantum peccare poteſt, quantum Deus bonus eſt.*

Idem de Atheis: *Nemo Deum negat, niſi cui expedit Deum non eſſe.*

Paulinus de vindicta: *Vicem injuriæ reddere, humana ultio eſt; inimicos etiam diligere, vindicta cæleſtis eſt.*

Hieronymus de Timore Dei: *Quaſi majora ſint placita Imperatorum, quam Chriſti. Leges timemus, Evangelium contemnimus.*

Auguſtinus de patientia in calamitatibus a Deo immiſſis: *Sæviat quantum vult, Pater eſt.*

Idem de tempore mortis incerto: *Latet ultimus dies, ut obſerventur omnes dies.*

§. III.

Forma Hiſtoriæ.

XXI.

Formam hiſtoriæ adpello habitum illum, ac veluti veſtem, quæ ſimplici rerum geſtarum narrationi ſuperinducitur, ne nuda & incomta in publico compareat. Hanc ab arte habeat neceſſe eſt, quæ tamen naturæ ductum ſequatur. Conſiſtit autem tum in rebus, tum in verbis. Ad res quidem pertinent aptæ tranſitiones, cauſſæ rerum ac circumſtantiæ, adfectiones animi intermixtæ, præcipue character quidem, quem toti narrationi imprimit auctor, quove ad nobilitatis ac ſplendoris gra-

gradum valde magnum eam evehit: ad verba vero ſtilus, quem ſibi proprium poſcit hiſtoria, ſimplicem ſimul, & modeſte ornatum. A *charactere* initium duco. Hic a magnis ideis gignitur, quæ primum in ſcriptoris ingenio concipiuntur, & poſtea in ipſas actiones ac res, quas deſcribendas ſuſcipit, felici partu transfunduntur. Ideas autem format imaginandi virtus, quæ omnes præclaras dotes ac quæ rem narrandam circumſtant, vivis coloribus depingit ac repræſentat. Colligit enim ex ea, quidquid magnificum, decorum, generoſum, forte, politum, nobile, ac imitatione dignum eſt reperire, illudque omne ſtili ope ad majorem adhuc perfectionis & excellentiæ gradum attollit. Hac ratione Titus Livius hiſtoriæ ſuæ formam induxit ſane admirandam, qualem nullus alius Hiſtoricorum; eamque auxit adtribuendo ſingulis Actoribus characterem quam maxime proprium. Ita poſtremis Regibus Romanis omnem, quam ſuprema poteſtas ſuggerere poteſt, ſuperbiam quaſi inſpirat: Reipublicæ vero viciſſitudines una ex parte exprimit per heroica grandium Virorum facta, & fortitudinis, juſtitiæ, clementiæ, ſapientiæ, inſignia domi foriſque exempla, ex altera vero per dominationem truculentam & fero-

ferocem primorum Conſulum, per populares Tribunorum commotiones, per implacabilem Decemvirorum in gubernando ſeveritatem, per luxum & mollitiem ultimorum temporum, præſertim in Romana juventute graſſantem: Quamvis ætatem, quodvis ſeculum ſurgentis, florentis, ac cadentis Reipublicæ diſtinguere novit deſcriptione genii, qui tunc plus regnabat, quin res geſtas ac temporum rationes, aut variationes fatorum confunderet, quorum omnium imagines vivas & patheticas exhibet. Contra vero Tacitus, quod in ipſo reprehendunt non pauci, eandem rebus omnibus formam tribuit, omnes gentes politico ſpiritu animat, & cauſſas rerum, conſilia, & eventus ad Status rationem, ut vocanr, refert, ita ut character, quem Actoribus aptat, non tam eorum, quam ipſius ſit Hiſtorici. Cætera characteris boni leges ſunt, ut non ſit talis, qui omnibus conveniat: ut non ſolum, quæ foris adparent, quemadmodum veſtes, oculi, vultus, ſed potius quæ intus latentia per actiones ſe ſe produnt, depingat, uti Salluſtius Catilinæ audaciam & ferociam, qua toti Italiæ trepidationem incuſſit; Livius grandem ſpiritum & ambitionem ac cor intrepidum Hannibalis: Lucretiæ

vero

vero ideam honeſtiſſimæ fœminæ, dum ait, *Lucretiam nocte ſera non in convivio luxuque, ſed deditam lanæ inter ancillas ſedentem invenerunt:* ut ſit verus, vel certe veroſimilis: ut non cujusvis obvii, ſed perſonarum duntaxat, quorum præcipuus in hiſtoria locus, imaginem exprimat. Hæc de charactere hiſtoriæ. Jam de reliquis.

Tranſitionum quanta neceſſitas, tantum eſt artificium. Sine his enim ruſtica erit narratio, & inſtar acervi annulorum, quorum nullus adhæret alteri. Ita excurſio a regno in regnum, a natione ad nationem, ab uno ad alterum factum, a ſeculo uno in aliud ſine methodo, grandis eſt hallucinatio hiſtorica. Si vero ars deſit, ſoloque verborum & tritarum quarundam formularum nexu partes narrationis cohæreant, tota erit frigida, inſipida, & coacta, Opus igitur eſt, ut deſcribendarum rerum, temporum, locorum & actionum ſeries tam ſcite ordinetur prævia meditatione, ut unum alteri filum porrigat, ac portam aperiat, ita ut quaſi naturali quadam ſucceſſione ſic eveniſſe videantur. Eſt enim hiſtoria inſtar corporis, in quo quævis membra proprium ſibi locum, quo collocentur, poſcunt, & naturæ vinculo inter ſe cohærere debent. Hac in arte emi-

eminuit inter græcos hiſtoricos Xenophon, de quo Tullius: *Xenephontis fluens & ſine ſalebris oratio.* Inter latinos vero Tacitus. Sed hæc tranſitionum œconomia addiſci non poteſt, niſi optimorum auctorum lectione ac exercitatione frequenti.

Cauſſarum quoque ac *circumſtantiarum* ratio diligens habenda eſt Hiſtorico. Nam ut Cicero monet (i): *Rerum ratio vult, ut quoniam in rebus magnis conſilia primum, deinde acta, poſtea eventus exſpectantur, in rebus geſtis declaretur non ſolum, quid actum aut dictum, ſit ſed quomodo; & cum de eventu dicatur, ut cauſſæ explicentur.* Primum quidem fieri oportet, ut hiſtoria diſterminetur a Commentario, quemadmodum Cæſar itinera ſua, caſtra, obſidiones & pugnas in Commentariis ſimplici methodo narrat, nullis admixtis cauſſis & occaſionibus rerum geſtarum. Immo ſi hæ omittantur, vix erit diſcrimen in Hiſtoricos, & eos, qui nova undique collecta vulgant, quos *Novelliſtas* adpellamus. Nam contenti dicere quid evenerit, parum de origine ac cauſſis prodendis ſoliciti ſunt. Miram autem gratiam conciliat hiſtoriæ, ſi animi deſignationes, conſilia, ſecreta molimina, & ſtratage-

mata

(i) *Lib. 2. de Orat.*

mata in apricum producantur, unde ipſæ actiones promanant. Quo magis enim iſta latent, eo majorem ſi pateſiant, admirationem in legentibus excitare ſolent. Cavendum tamen heic Hiſtorico, ne minus bona fide hoc faciat, aut ſiniſtro affectu abripi ſe ſinat, vel pro veris cauſſis conjecturas incerto fundamento nixas vendat. *Haud facile*, inquit Cæſar apud Salluſtium (k) *animus verum providet, ubi officiunt odium, amicitia, ira atque miſericordia.* Alterum quod dixi, ſeu circumſtantiæ eo minus ſunt negligendæ, quo magis veroſimilem reddunt narrationem, uti gratam tranſitiones. Nam iſtæ vel elevant actionem, vel deprimunt; certe totam faciunt ſenſibilem, ut velut oculis videri ac manibus palpari poſſit. Neutiquam tamen omnes deſcribi debent, ſed illæ ſeligi, quæ maxime idoneæ ſunt vel ad grandem ideam rerum formandam, vel ad fidem cauſſæ principali faciendam, vel ad lectorem attentum atque ſuſpenſum reddendum. Ejusmodi narrationis veſtitæ ſui circumſtantiis elegans typus eſt apud Livium (l) de itinere Hannibalis in Italiam.

XXII.

(k) *In Catilin.* (l) *Decad.* 3. *lib.* 1.

XXII.

Demum *animi adfectiones* intermixtæ egregiam hiſtoriæ formam adferunt. Equidem non ita dominantur, tantoque calore prorumpunt in hiſtoria, ſicut in theatro, in quo propriam ſibi ſedem vendicant: ibi enim affectus luduntur, heic narrantur. Nihilominus novit expertus hiſtoriæ ſcriptor per occultas vias & machinas, maxime narrando cauſſas & circumſtantias, varios in legentis animo affectus excitare, nunc commovere ad indignationem, nunc flectere ad miſerationem, modo cupiditatem accendere, modo inſpirare amorem, modo admiratione ſuſpenſum tenere. *Affectus eos præcipue, qui dulciores ſunt: nemo Hiſtoricorum Livio magis commendavit*, inquit Fabius. Multa paſſim hujus rei exempla in Livio occurrunt: illud vero reliqua ſuperat, quo Lucretiæ a Tarquinio per vim ſtupratæ mortem exprimit (m): „ Paucis, inquit, interje-
„ ctis diebus dictus Sextus Tarquinius in-
„ ſcio Collatino (Marito Lucretiæ) cum
„ comite uno Collatiam venit, ubi ex-
„ ceptus benigne ab ignaris conſilii, cum
„ poſt cœnam in hoſpitale cubiculum de-
„ ductus eſſet, amore ardens poſtquam
„ ſatis omnia tuta circum, ſopitique om-
„ nes

(m) *Decad.* 1. *lib.* 2.

„ nes videbantur, ſtricto gladio ad dor-
„ mientem Lucretiam venit, ſiniſtraque
„ manu mulieris pectore oppreſſo: Tace
„ Lucretia, inquit, Sextus Tarquinius
„ ſum: ferrum in manu eſt, moriere ſi
„ emiſeris vocem. Cum pavida ex ſo-
„ mno mulier nullam opem, prope mor-
„ tem imminentem videret, tum Tarqui-
„ nius fateri amorem, orare, miſcere
„ precibus minas, verſare in omnes par-
„ tes muliebrem animum. Ubi obſtina-
„ tam videbat, & ne quidem mortis me-
„ tu inclinari, addit ad metum dedecus:
„ cum mortua jugulatum ſervum nudum
„ poſiturum ſe ait, ut in ſordido adulterio
„ necata dicatur. Quo terrore cum vi-
„ ciſſet obſtinatam pudicitiam velut vi-
„ ctrix libido, profectusque inde Tarqui-
„ nius ferox expugnato decore muliebri
„ eſſet, Lucretia mæſta tanto malo nun-
„ cium Romam eundem ad Patrem,
„ Ardeamque ad Virum mittit, ut cum
„ ſingulis fidelibus amicis veniant: ita
„ facto maturatoque opus eſſe, rem atro-
„ cem incidiſſe. Sp. Lucretius cum P.
„ Valerio Volſci filio, Collatinus cum L.
„ Junio Bruto venit, cum quo forte Ro-
„ mam rediens ab nuncio uxoris erat con-
„ ventus: Lucretiam ſedentem mæſtam
„ in cubiculo inveniunt: adventu ſuorum

„ lacrymæ obortæ : quærentique Viro, „ Satin' ſalve? Minime inquit; quid enim „ ſalvi eſt mulieri amiſſa pudicitia? Veſtigia Viri alieni Collatine in lecto ſunt „ tuo : cæterum corpus eſt tantum violatum, animus inſons : mors teſtis erit. „ Sed date dextras fidemque, haud impune adultero fore. Sextus eſt Tarquinius, qui hoſtis pro hoſpite, priore „ nocte vi armatus mihi ſibique, ſi vos „ viri eſtis, peſtiferum hinc abſtulit gaudium. Dant ordine omnes fidem; conſolantur ægram animi, avertendo noxam a coacta in auctorem delicti : mentem peccare, non corpus, & unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe. Vos, „ inquit, videritis, quid illi debeatur: „ ego me etſi peccato abſolvo, ſupplicio „ non libero : nec ulla deinde impudica „ Lucretiæ exemplo vivet. Cultrum „ quem ſub veſte abditum habebat, eum „ in corde defigit, prolapſaque in vulnus „ moribunda cecidit. Conclamat Vir, „ Paterque. Brutus illis luctu occupatis „ cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum „ manantem cruore præ ſe tenens : per „ hunc, inquit, caſtiſſimum ante regiam „ injuriam ſanguinem juro, voſque Dii „ teſtes facio, me L. Tarquinium ſuperbum cum ſcelerata conjuge, & omni

„ libe-

„ liberorum ſtirpe ferro, igni, quacun-
„ que dehinc vi poſſim, exacturum: nec
„ illos, nec alium quemquam regnare
„ Romæ paſſurum &c. „ Siſtere heic juvat ad furentis amoris, caſti pudoris, virilis in muliere fortitudinis, & vindictæ juſtiſſimæ affectus tam pathetice deſcriptos. Aliud melioris & Chriſtiani in fœmina pudoris exemplum a Maffeio (n) deſcriptum adjungo. Erat in Indiis Emmanuel Soſa, cognomento Sepulueda, nobilis Luſitanus, Vir opulentus & ſplendidus, qui ducta in matrimonium Eleonora Garciæ Salæ, tum Prætoris, filia patriæ reviſendæ deſiderio tactus cum uxore lectiſſima & parvis liberis, Nobilibus aliquot, ac famulorum turba navim mercibus & theſauris ingentibus onuſtam in portu Cocinenſi conſcendit, rediturus in Luſitaniam. Iter feliciter cœptum mox horribili naufragio funeſtatum fuit, multis comitum intereuntibus, parte maxima pretioſarum mercium deperdita, Emmanuele cum uxore & liberis in litus regionis barbaræ ac deſertæ ejectis. Ibi poſt mille famis, frigoris, inſidiarum, expilationum, proditionum pericula demum miſero fato una cum conjuge ac liberis periit.

(n) *Lib.* 16. *Hiſt. Indic.*

periit. Triſtem exitum narrat Maffeius his verbis: „ Rex barbarus gemmis, au-
„ roque & argento, & quod pretioſi reli-
„ quum Soſæ & familiaribus fuerat, avi-
„ diſſime rapto corporibus tantum ac ve-
„ ſtimentis abſtinuit; domoque cunctos
„ item exigit, inſuper increpans, clemen-
„ tia ſe adductum non pro meritis tractaſ-
„ ſe vagos piratas, & communes humani
„ generis inimicos. Tum demum ſenſere
„ Soſa comitesque, quam ſtulte ſe ſe iner-
„ mes ignotæ ac barbaræ fidei credidiſ-
„ ſent. Neque hic finis miſeriarum fuit.
„ Namque dum inopes conſilii ſolutis or-
„ dinibus, nullo rectore, nullo ſignifero,
„ paſſim incerto errant gradu, nova re-
„ pente Æthiopum manus, præacutis ar-
„ mata ſudibus, in Soſæ manipulum in-
„ vadit: ipſumque & cæteros utriusque
„ ſexus nullo diſcrimine veſtibus nudat,
„ innoxios & contra nec hiſcere quidem
„ audentes. Adeo ablatis armis cecide-
„ rant animi. Eleonora tantum, generis
„ memor, ac pudoris ad ultimum reti-
„ nens obniti acriter pugnis, quin etiam
„ colaphis barbaros ultro ad necem irrita-
„ re, quoad mariti demum hortatu, &
„ deficientibus jam plane viribus abſtitit:
„ nec mora detractæ direptæque veſtes;
„ metu ac pudore confuſis, qui ex infelici
„ comi-

„ comitatu reſtabant, atque ab tanta re-
„ rum indignitate avertentibus oculos.
„ Tum vero caſtæ matronæ triſtior omni
„ morte lux viſa eſt: defodit arenis e ve-
„ ſtigio ſe ſe; quæ ſupereminent, ſoluto
„ raptim fuſoque obtegit crine. Mox ad
„ Andream, paucosque ſuperſtites, voce
„ ſuprema: Vos quidem, inquit, duci
„ veſtro fidem egregium præſtitiſtis, opti-
„ mi Viri. Nil ultra opus eſt. Ite, vo-
„ bisque ipſi tandem aliquando conſulite,
„ ac ſi quem patriis olim finibus reddi
„ contingat, renuntiate, quo loci mea
„ me maritumque delicta perduxerint.
„ Mœſtum inde ſilentium immobilis te-
„ nuit. Cara tantum intuenti pignora
„ juges rivi lacrymarum denſo cum ge-
„ mitu profluebant. Soſæ item altus mæ-
„ ror ac dolor vocemincluſerat: cum-
„ que defixo in terram obtutu, aliquam-
„ diu attonito ac ſtupenti ſimilis adſtitiſ-
„ ſet, paterna demum exſtimulante cura
„ proximam in ſylvam quærendo quali-
„ cunque nutrimento ſecedit. Inde re-
„ greſſus Eleonoram triduano jejunio fle-
„ tuque pæne conſumptam, e filiolis al-
„ terum prorſus extinctum offendit, eum-
„ que ſuis ipſe manibus terræ mandavit.
„ Poſtridie eodem pabulandi functus offi-
„ cio, conjugem una cum filio exanimem

 „ repe-

„ reperit, & lamentabili circumvocifera-
„ tione complorantes ancillas. Hiſce
„ confeſtim ſubmotis in dexteram jacentis
„ manum aliquamdiu reclinato capite in-
„ cubuit: dein iisdem adjuvantibus an-
„ cillis cadaver utrumque ſepelit, nihil
„ unquam effatus. Poſtremo iterum ſe
„ ſe abdit in ſylvas. Ibi laniatum a feris
„ putant. Nunquam deinde comparuit....
„ Cæterum tanta Soſæ calamitas longe la-
„ teque vulgata miſericordiam hominum
„ civit; cupiditatem & audaciam non im-
„ minuit. Anno quippe inſequenti Na-
„ varchi alii quinque Luſitaniam verſus
„ Cocino ſolvere.„ Animadvertere heic licet grandium affectuum expreſſionem: in uxore quidem tam pudicam quam generoſam in mortem usque indolem, in marito autem intrepido alias Belliduce animum calamitatis magnitudine velut in ſaxum ſine voce obrigeſcentem.

XXIII.

Jam ad formam, quæ a foris advenit narrationi, ſeu quæ in verbis conſiſtit, quamque ſtilum hiſtoricum eſſe diximus. Hunc autem verbis explicare aut legibus certis comprehendere res oppido difficilis eſt, ita ut de agrorum vicinitate atque confinio altercantibus citius ponere limi-

tes,

tes, quam in hac ampla ſtili poſſeſſione modum legemque poſſis definire. Non pauci ſunt, qui contendunt illum eſſe ſtilum propriiſſimum, qui cujusvis genio competit, quemque ſequi oporteret, quin vis ulla inferatur, aut hujus vel illius auctoris methodo, quem in ſcribendo obſervat, dicatur ſacramentum. Alius eſt ſtilus Herodoti, Thucydidis, Plutarchi; alius Cæſaris, Livii, Taciti, Flori: quisque diverſum aliquid ab altero, admirabile tamen ſibique proprium in ſe continet, quo laudem, atque ut ita loquar, invidiam poſterorum priſci ſcriptores iſti ſibi compararunt. Nihilominus ſunt quædam dotes ſtili, e quibus ejus virtus vel vitium deprehendi facile poteſt, quasque palam facere inſignis rei utilitas ſuadet. Itaque prima ſtili dos eſt ſermonis integritas, quam *puritatem* alii vocant. Ob hujus neglectum multa Hiſtoricorum opera, quorum Photius, aliique Bibliothecarum Præfecti meminerunt, periere, nec ætatem tulerunt, nauſeante ſcilicet inconditam dictionem Lectorum delicato ſtomacho. Procul arcenda proin ſunt verba impropria, humilia, obſcura; magis ſententiæ duræ, aſperæ, vel audaces. *In ſententia* monet Cicero (o) *nihil*

(o) *De opt. gen. orat.*

nihil abſurdum, aut alienum, aut ſubinſulſum: in verbis nihil inquinatum, abjectum, non aptum, durum, longe petitum. Quod de oratione Tullius, aperte id de Hiſtoria pronunciat Paullus Benius (p) dicens: *Hiſtorico ſermoni decus conciliet perſpicuitas, proprietasque verborum.* Hac in re excelluit Herodotus inter Græcos, & inter Latinos Cæſar, de quo poſtremo, ejusque Commentariis Hirtius (q) ita loquitur: *Conſtat, inter omnes nihil tam operoſe eſſe ab aliis perfectum, quod non elegantia horum commentariorum ſuperetur.* Altera dos eſt brevitas, per quam ab oratorio ſe diſtinguit ſtilus hiſtoricus. Et vero quemadmodum in concione auditorum exſpectatio, ut totius cauſæ ſummam & argumentorum vim percipiant, exigit ab oratore diffuſum ac copioſum dicendi genus ſeu ad perſuadendum, ſeu ad convincendum, ita lectorum aviditas & quædam impatientia, qua ad rei exitum intelligendum feſtinant, ſuccinctam narrandi methodum ac brevitatem poſtulant ab Hiſtorico. Hinc eſt, quod Quinctilianus (r) comparationem inſtituens Herodotum inter & Thucydidem his verbis utatur: *Hi-*

(p) *Lib.* 1. *de hiſt.* (q) *L.* 8. *de bell. Gallic.* (r) *L.* 10. *Inſtit.*

Hiſtoriam multi ſcripſere præclare; ſed nemo dubitat, duos longe cæteris præferendos, quorum diverſa virtus laudem pene parem eſt conſecuta: denſus & brevis, & ſemper inſtans ſibi Thucydides, dulcis & candidus, & fuſus Herodotus. Cicero tamen prioris ſeu Thucydidis partibus favere videtur, dum eum (s) adpellat ſcriptorem ſubtilem, acutum, & brevem, ſententiis magis quam verbis abundantem. At alio in loco ſimiliter comparans inter ſe eosdem Herodotum & Thucydidem: Alter enim inquit (id eſt Herodotus) ſine ullis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit, alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum. Illud quoque, quod in Salluſtii hiſtoria eminet, & unde proprius ejus character deſumi debet, eſt ſtili brevitas & mira velocitas: *Brevis*, inquit Sigonius, *ſed nihil non ea brevitate comprehendens: ſententiis gaudens, & antiquis verbis.* Et Aulus Gellius ſubtiliſſimum brevitatis artificem Salluſtium adpellat, ac proprietatum in verbis Magiſtrum. Dum autem brevitatem ſtili commendo, eam intelligo, quæ a ſublimi & perſpicacis ingenii virtute oritur: etſi enim Salluſtii & Thucydidis imitatio-

(s) *Lib. 2. de Orat.*

tatione auſterum quid ſapere videatur, maxime tamen hiſtoriæ congruit, quum eidem pondus & vigorem, atque ſubli. me quid tribuat, neque ſua etiam elegantia deſtituatur. Tertia dos ſtili hiſtorici eſt claritas. Hæc regula eſt illius, quod dici debet, quemadmodum veritas eſt ejus, quod debet cogitari. Et ſane nihil magis officit hiſtoriæ, alias etiàm optimæ, quam obſcurus, quo res narrandæ, animique ſenſa produntur, ſtilus; quoque amœnior aut gravior eſt narrationis materies, eo magis ad indignationem provocat lectorem ſciendi cupidum, ſed ubique ob ſermonis ſalebras hærere coactum. Quapropter, ut prius dicebam, laudat Tullius Herodotum, *quod ſine ſalebris quaſi ſedatus omnis fluat.* Meminiſſe oportet Hiſtoricum, ſe non ſcribere Hariolis, Haruſpicibus, aut Ægyptiis artis hieroglyphicæ peritis, qui arcana ſenſa obſcuris ſignis expreſſa divinare norunt, ſed hominibus lucem amantibus, & veritatem aperta fronte incedentem quærentibus. Unde apud non paucos vapulat Tacitus, utpote in quo ſæpe ſtilus aſper & obſcurus deprehenditur: ſi quando autem in eo radii emicant, ſimiles videntur fulguri, quod oculis plus officit, quam ut illis lucem affundat. An autem obſcuritatem ipſe

Ta-

Tacitus adfectarit, aut illorum, qui libros transſcripſerunt, errori potius quam deſidiæ tribuenda ſit, dubitant quidam eruditi, inter quos Voſſius. Contra extollunt Critici omnes in Curtio, & Cornelio Nepote claritatem & candorem ſermonis, qui ubique in eorum ſcriptis effulget. Quarta dos eſt ornatus, decens tamen caſtam matronam potius, quam virginem comtam & procis obnoxiam. Quare hiſtoria non admittit cimelia Oratorum, ac reſpuit delicias Poetarum: illorum enim eſt movere ac perſuadere: horum delectare hujusmodi ornamentis, aures & animos demulcentibus. At hiſtorici eſt nudam veritatem profiteri, fidem ſuæ narrationi conciliare, grandibusque exemplis ad imitationem excitare. Unde Tullianum illud (t): *Cæſar ſcripſit Commentarios, qui nudi ſunt absque omni ornatu orationis.* Caute igitur adhibendæ figuræ (præſertim quæ ad ſolam amplificationem & ambitum ſermonis ſerviunt) nec niſi ubi opus eſt vel ad tollendum narrationis frigus, & calorem lectorum mentibus immittendum, quo ad egregia facinora animentur: vel ad actionum quarundam vivas imagines exprimendas, ut in Herodoto & Xenophonte, in Salluſtio & Li-

(t) *In Bruto.*

Livio adparet. Non effugit cenſuram Voſſii (u) aliorumque L. Flori ſtilus elegans, floridus, nitidus, mire gratus, ſed Poeticam, nativam nempe domui Senecarum, e qua oriundus erat, dictionem ſapiens, ut alibi dicebam. *Dictio quoque*, ait Voſſius, *ſane domum ſapit; nam ea Eloquentiæ ac Poeſeos laude inſignis fuit: at dictio Hiſtorici hujus eſt diſſerta & Poeticæ propior; immo opus ipſum vix aliud quam declamatio eſt.* Ornatus igitur hiſtoriæ debet præſeferre quemdam candorem, & ſimplicem cultum, dicente Fabio (x): *Si oratio perderet gratiam ſimplicis & inaffectati coloris, perderet & fidem.* Hoc conſequi licet tum adhibendo verba propria & communia, ſemper tamen emphaſi plena, tum adferendo cogitationes ac animi ſenſa vivum quid ſpirantia, ad quod autem ſingulari dono & indole opus eſt, ſcilicet non dicere ornatius, quam ſimplex ratio veritatis ferat, inquit Cicero (y). Nam omne quod eſt grande, ceſſat eſſe tale, quam primum ſimplex non eſt; & illud, quod eſt ſimplex & grande ſimul, granditatem duplicat, & evadit ſublime. Superſedeo heic exemplis, quoniam priora antiquorum

&

(u) *De hiſt. Latin.* (x) *Lib.* 9. *c.* 4.
(y) *L.* 1. *de Orat.*

& recentiorum attentius lecta ſufficient ad ideam boni ſtili ingenerandam.

CAPUT IV.

INFORMATIO TUM DE SCRIBENDA, TUM DE LEGENDA HISTORIA.

§. I.

Obſervanda in Scriptione.

XXIV.

Ardua ſane res eſt, & maximis difficultatibus obnoxia, hiſtoriam ut decet ſcribere. Eſt enim hiſtorici, qui grandia heroum facta dictis exæquare cupit, & tanti nominis menſuram implere, Hiſtorici inquam munus eſt univerſim, judicare velut ſuprema cum poteſtate de omnibus, quæ in hoc mundo geruntur: condere fatum illuſtribus Viris ad eorum famam apud poſteros commendandam: & publicas quaſi prælectiones inſtituere ad informandos per narrationem rerum memorabilium omnes populos. Unde Cicero (z) veriſſime ait: *Magnum quid hiſtoriam ſcribere, & ſummi Oratoris proprium.*

(z) *Lib. 2. de Orat.*

prium. Requirit enim inprimis ingenium vaſtum & capax grandium idearum, tum ut univerſam tot rerum diverſarum, ac ſæpe multo intervallo temporis ac loci disſitarum, ad idem argumentum pertinentium molem complecti, tum ut propriis dignisque characteribus ſingula exprimere poſſit. Præterea opus eſt magno robore ac animi firmitate ad veritatem ſine fuco dicendam, & ad vitia, ſi quæ occurrunt ſatis certa, in magnis etiam heroibus non diſſimulanda, aut omnino tegenda; ubi deponenda eſt parum prudens religio, qua nonnulli ſcriptores tenentur, dum diſplicituros ſe credunt, ſi non omnia laudent & extollant in heroe, aut Principe Viro, quem deſcribendum ſibi ſumunt. Falluntur iſti: etiam ſolis facies placet, licet depingatur cum maculis, quas in eo detexit poſterius ævum. Dein non mediocri judicio & vi quadam penetrandi in arcana mentis præditus eſſe debet Hiſtoricus, ut eorum, de quibus tractat, latentia conſilia, artes, induſtrias, & non raro fraudes quoque, ſi aut utile aut neceſſarium ſit, palam faciat. Demum æquitate inexpugnabili inſtructus ſit oportet, ut ſuum cuique tribuat, nihil detrahat de laudibus, nihil ſupra meritum addat, nec partium ſtudio, vel ſiniſtro nationis aut

patriæ

patriæ ſpiritu, multis admodum familiari, abripi ſe ſinat a recto narrationis tramite. Illuſtre profecto teſtimonium eſt, quod hac de re præbuit Anna Comnena, non ſolum generis ſed & literarum laude conſpicua. Hæc dum libris *Alexiados* dictis patris ſui Alexii res geſtas græco idiomate complexa eſt, in procemio ita loquitur: *Nam ſi quis hiſtoriam, prout convenit, ſcribere ſuſcipiat, hunc & amore & odio vacare oportet: ac ſæpe maximis laudibus inimicos ornabit, ſi quando id actiones requirent: ſæpe etiam neceſſitudine conjunctos vituperabit, ſi vitæ delicta hoc faciendum oſtendent. Propterea nec amicorum vituperatione, nec inimicorum laudatione abſtinendum.* Obſervant nonnulli Criticorum, plus faviſſe Livium Pompeio quam Cæſari: contra Dionem magis huic quam illi: Tacitum ubique Germanico adulatum eſſe, quem perpetuo inſectatur Paterculus, ut Tiberio placeret: Euſebium quoque nonniſi virtutes Conſtantini ſpectandas exhibere, dum Zozimus ut plurimum ejus vitia in medium producit. Quare Hiſtoricus non illud Ovidianum ſibi dictum exiſtimet:

Æqua Venus Teucris, Pallas iniqua fuit.

Sed

Sed potius illud Virgilii:

Tros Rutilusve fuat, nullo diſcrimine habebo.

Verum his difficultatibus quæ in ſcribenda hiſtoria occurrunt, cordatus Vir, quem idoneis ad rem tantam perficiendam dotibus natura inſtruxit, abſterreri neutiquam debet; labore ac patientia vinci ardua quæque poſſe ipſa nos hiſtoria docet illuſtribus exemplis, quibus omnibus carere deberemus, ſi manum labori ſubtraxiſſent Scriptores tum veteres tum recentiores; & carere deberemus cum maximo boni publici detrimento, cujus plurimum intereſt, ut res a Majoribus præclare geſtæ, earumque Auctores innoteſcant poſteris. *Pulchrum inprimis videtur*, ait Plinius (a), *non pati occidere, quibus æternitas debetur.*

XXV.

Sed jam ad ipſum bonæ Hiſtoriæ ſcribendæ fundamentum accedamus. Hoc aliud non eſt omnium conſenſu, quam veritas. Profecto hiſtoriam ſcite comparavit Polybius (b) cum regula & norma. Hæc enim ſi recta non ſit, quamvis ex auro vel argento fabrefiat, nequaquam eſt

(a) *Lib.* 5. *Epiſt.* (b) *Lib.* 12.

eſt regula, nec pro norma ſervire poterit ulli artificum vel opificum: ita hiſtoria ut ut amœna, magnifica, & cæteris ornamentis dives ſit, ſi veritas deficiat, ad quam tota commenſurari atque componi debet, hiſtoria non eſt. Hinc ipſe, de quo dixi, Polybius ne quid falſi ſcriberet vel imprudens, iter inſtituit in oras longinquas, ſuisque eas oculis luſtravit. Galliam enim & Alpes adiit, ac Hiſpaniam fere totam percurrit, ne de rebus, quæ a Scipione in his terrarum tractibus geſtæ fuerunt, minus explorata ſcriberet: immo per Atlanticum quoque mare vela fecit, ne de Annibalis profectione referret aliqua, quæ non certiſſima forent: Romanam denique linguam didicit, operamque dedit, ut antiqua eorum monumenta intelligeret, quæ multi etiam indigenæ, atque hi præſtantes viri, ignorabant. Tantis hiſtorica veritas impenſis ſtetit veteri huic hiſtorico, quam alii non raro adulationibus Principum, aut propriis malis adfection bus venalem faciunt. Multorum enim ſtudium eſt, ait Juvenalis (c), *ut de magnis majora loquantur*. Duplex autem peccati genus eſt, quod contra veritatem committere poteſt Hiſtoricus, *citra* vel *ultra modum*. Ci-

(c) *Satyr*. 4.

Citra modum peccat, quì vel ignoratione rerum, vel omnino mala fide reticet aut ſupprimit, quæ ſeu ad alterius laudem, a quo alienum ipſe gerit animum, cedere merito poſſent, ſeu ad illius, cujus partibus nimium addictus eſt, vituperium ac reprehenſionem pertinere videntur. Exempla utriusque habemus in præſtantibus cæteroqui ſcriptoribus veteris ac noſtri ævi. Thucydides quidem dum narrat (d), Antiphontem Rhetorem ſolvendæ Athenienſium Democratiæ importunum auctorem exſtitiſſe, ſtudioſe diſſimulat ſupplicium, quo temeritatem ſuam luere debuit Antiphon, ut a feris laniaretur, projectus: & hoc quidem amore Præceptoris ſui factum eſt a Thucydide. Contra Salluſtius Catilinæ ſociorumque conjurationem luculenter & graphice deſcribit, ita tamen, ut omnia illa, quæ ad Ciceronis encomium ſpectant, qui primus eam detexit, ac poſtremus oppreſſit, dolo malo prætermittat. Conſtat enim, Senatum eam ob rem Ciceroni ſolemnes gratias egiſſe, Patrem Patriæ conſalutaſſe, ac ſupplicationem decreviſſe. Sed de his altum ſilentium: nimirum ut Julio Cæſari faveret, qui ejusdem conjurationis clam reus eſſe

(d) *Lib. 8. bell. Pelopon.*

eſſe ferebatur. Non minus Platina, qui vitas Pontificum ſcripſit, multa quorundam, erga quos infeſtum gerebat animum ob negatos ſibi honores, egregia facta & decora reticuit; aliorum famam fictis vel dubiis criminibus, quorum nullum apud tot alios hiſtoricos veſtigium exſtat, ſugillavit. Petrus Suavis quoque ſimili vindictæ ſpiritu correptus hiſtoriam ſuam de Concilio Tridentino in ſatyram convertit, qua homo vaferrimus ſummorum Antiſtitum dicta factaque, quin & Religionis Catholicæ dogmata miſere corrupit, ac petulanter traduxit, plurimisque mendaciis datam fidem violavit. Eſt tamen his inſuper habitis quandoque venia danda Hiſtorico, immo licentiæ, ſi grandia quædam vitia ſilentio prætereat; primo quidem, quæ ſibi ſoli aut pauciſſimis arbitris nota ſunt, quoniam in iis, quæ occulta, jus ad famam neque mors auferre poſſit citra injuriam. Secus eſt, ſi flagitia hujusmodi in omnium oculis ac ore verſentur: dein, quæ admodum turpia & honeſtis auribus intolerabilia ſunt, ita ut eorum commemoratione & ſcriptorem & chartas erubeſcere oporteat. Non minus enim honeſtatis quam veritatis ratio habenda eſt, nec verendum, fore ut respublica detri-

mentum patiatur, ſi actiones quædam oppido fœdæ ac obſcenæ ſubtrahantur poſterorum memoriæ, cui tot alia in utramque partem exempla ſufficiunt. Quodſi tamen Hiſtorico narrationis natura vel ſeries neceſſitatem & quaſi vim inferat talia producendi, curſim ac paucis id fiat, nec ita, ut ſcriptor velle videatur, ne ulla impuritatis particula lectorem prætereat. Plerique id vitio vertunt Suetonio, quod Tiberii, Caligulæ, ac Neronis ſpurciſſimos mores atque libidines adeo curate deſcribat, & vivis coloribus depingat, quas preſſe atque verecundo magis calamo enarrare oportuiſſet.

Gravius autem contra veritatem peccatum eſt, & ultra modum, ut dixi, ſi vel falſum quid hiſtoriæ inſeratur, vel ſi res geſtæ alio longe modo, aliave ratione, quam ipſarum natura & indoles poſcit, narrentur, ita ut virtutes vitia, & vitia virtutes eſſe adpareant. Hoc fit, quando Hiſtorici pictores imitantur, qui vel perſonis aſpectu fœdis pulchritudinem, imbellibus fortitudinem, manſuetudinem crudelibus colorum beneficio conciliant, non raro etiam e pygmæis gigantes faciunt, vel eam tribuunt formam, non qua illi gaudent, ſed quam hi ſuo in

cere-

cerebro ſibi effingunt. Sunt, qui hac in re Apellis artificio utuntur. Hic quum Antigonus altero lumine captus ita pingi deſideraret, ut nullum in vultu vitium notaretur, pictoribus aliis fruſtra id efficere conantibus primus eam methodum excogitavit, quæ hodie frequens eſt, videlicet, ut non tota intuentibus facies pateret, ſed porrecto naſo dimidia ſolum, atque ita pars vitiata lateret. Sed artificium hoc, uti in Pictoribus ac Poetis eſt tolerabile, ita in Hiſtoricis neutiquam liberale eſt, ſed a plerisque in Tacito & Suetonio graviter reprehenditur, qui Imperatoribus ſuis, ac plus eorum vitiis ſerviliter & ultra modum blandiuntur. Ectypon prototypo quam ſimillimum requirit hiſtoria, quemadmodum Ariſtoteles docuit tacita quadam comparatione inter pictores & hiſtoricos inſtituta, inquiens: *Polygnotum ſolitum eſſe, quos exprimeret, facere meliores, Dionyſium vero ſimiles.* Lex igitur lata jam pridem eſt a Tullio, nimirum: Hiſtoricus *non ſolum ne quid falſi dicere audeat, ſed etiam ne quid veri dicere non audeat.* Ut autem cognoſci poſſit character veritatis, num inſit hiſtoricis, qui paſſim circumferuntur, libris atque ſcriptis, non abs re erit, quasdam cum rerum peritis leges ſtatuere: Mel-

chior Canus, acerrimi Vir judicii (e) ſequentes tradit, quibus veraces a fallacibus internoſcantur. *Prima*, quæ ex hominum probitate integritateque ſcriptorum ſumitur, & locum habet, quando quæ narrant, vel ipſi ſe vidiſſe, vel ab aliis, qui viderint, ſe accepiſſe teſtantur. Eſt enim morum integritas velut ſigillum veritatis, ejusmodi narrationibus impreſſum. *Secunda*, de probitate vero ſatis conſtare cenſendum eſt, non quidem ex ætate ſcriptorum remotiſſima, (non enim ſufficit vetuſtum eſſe auctorem, qui hoc vel illud tradat) ſed ex fama, & gravi atque frequenti præteritorum hominum teſtimonio. Sunt enim ex profanis ſcriptoribus non pauci, quorum ingenuitas & verecundia ſermone hominum celebrata eſt, ut nemo illos (licet ut gentiles in multis erraverint) in fingendo impudentes exiſtimarit. Tales ſunt Cæſar, Valerius Maximus, Varro, Livius, Halicarnasſeus, Polybius, Lucius Florus, Cornelius Nepos & alii. *Tertia*, maximum pondus habet vitæ ſanctitas vel explorata probitas, quæ in Viris maxime Eccleſiaſticis elucet, & eorum ſcriptis dictisque auctoritatem conciliat, utpote quibus nullum cum mendacio commercium eſſe ſolet,

(e) *Lib.* XI. *c.* 6.

ſolet, aut ex falſitate lucrum accreſcit. Ita venerabundi accipimus, ſi quas referant hiſtorias SS. Cyprianus, Ambroſius, Hieronymus, Auguſtinus, Gregorius M. V. Beda, aliique, ſi inquam ſe vidiſſe, aut a Patribus Antiquioribus vel Majoribus, quod viderint, accepiſſe teſtentur. *Quarta*, eos cæteris hiſtoricos merito anteferimus, qui ingenii ſeveritati adjunxere prudentiam & ad eligendum, & ad judicandum. Quæ lex in iis rebus locum habet, quas neque ſcriptores ipſi ſunt intuiti, nec a viris fide dignis, quod viderint, ipſi audierunt: homines enim graves & ſeveri non ſolent inanem vulgi ſermonem aucupari. Huic addo geminam aliam: unam, ſi ſcriptoris alicujus narratio conveniat cum pluribus, maxime ejusdem ævi, niſi gravis ſuſpicio accedat, eam a pluribus ex eodem fonte minus ſincero hauſtam aut deſcriptam fuiſſe: alteram, ſi in plerisque aliis, quæ narrat auctor fide dignus, verax eſſe deprehendatur, merito judicari poteſt, eum in recenſendo hoc vel iſto facto, licet prima fronte admiratione potius quam fide dignum videatur, fallere non voluiſſe, nec hominis veritatem amantis famam periculo exponere. *Quinta*, ſi cui Hiſtorico auctoritatem tribuit

Eccleſia, hic procul dubio dignus eſt, ut nos eam auctoritatem adjungamus: contra vero, ſi cui Eccleſia derogavit fidem, ei quoque nos fidem jure ac merito denegabimus. Hoc enim non facit Eccleſia, niſi re diu multumque examinata, nec absque gravium doctorumque Virorum conſenſu, accedente etiam in rebus fidei & morum illius quam vocamus *infallibilitatis* prærogativa. His quidem tum monitis tum legibus abunde cautum eſſe veritati hiſtoricæ videri poſſet. Sed ut imbecillis eſt humanæ mentis conditio, nimis quam verum experimur dictum Vopiſci, qui & ipſe non ignobilis hiſtoricus erat, nempe *nullos non hiſtoricorum aliquid mentiri: alios imbecillitate, alios ſtudio fallere.*

XXVI.

Hæc de veritate, ad quam Hiſtoricus non minus ac magnes ad polum reſpicere ſemper debet, ſatis certa ſunt. Gravis tamen inter ipſos ſcriptores lis exoritur, an conjecturis quoque ac propriis judiciis in hiſtoria locus ſit concedendus. Sunt non pauci, qui hoc inficiantur. Ajunt enim, hiſtoriam finiri, quod ſit rerum geſtarum commemoratio, non vero commentationum, conjecturarum, ac divinatio-

tionum, quibus non raro ſcriptores factorum ſeriem involvunt atque impediunt, quo minus veritas in eo, quem amat, ſimplici veſtitu compareat: porro hiſtoriæ finem eſſe, ut poſteri non tam præceptis morum palam, quam Majorum exemplis tacite erudiantur ac informentur; ſecus hiſtoriam degenerare in Philoſophiam moralem, aut etiam in Poeſin. Unde Ariſtoteles (f) hoc diſcrimen ſtatuit inter Hiſtoricum & Poetam, quod hic qualis debuerit eſſe Alcibiades, ille qualis omnino fuerit, deſcribat. Verum ſunt alii, qui ejusmodi conjecturis atque judiciis, quæ narrationibus ſuis interſerere ſolent Hiſtorici, patrocinium indulgent. Nam inprimis ſe cauſamque hanc tuentur auctoritate Polybii, Livii, Taciti, aliorumque hiſtoriæ principum. Tum vero inquiunt, ſine his condimentis inſipidam reddi narrationem, & ab Annalibus parum vel nihil differre, ſi res geſtæ veluti nude narrentur, immo ut ait Polybius (g): *ab hiſtoria ſi quis auferat quare, quomodo, quo fine, id ludicrum magis erit, quam doctrina.* Hanc enim quis neſcit eſſe finem hiſtoriæ, nunquam tamen obtinendum, niſi conſilia & cauſſæ eventuum adferantur,

(f) *In Poet.* (g) *Lib.* 3. *hiſt.*

tur, & judicia tanquam notæ quædam vel ſapientiæ vel temeritatis in agendo a ſcriptore adponantur: & ſi Philoſopho uti quandoque licet exemplis, quod Hiſtoricorum eſt, cur non etiam Hiſtorico fas ſit, uti morum præceptis, quod eſt Philoſophorum? Audita ſic utraque parte mediam tenere viam juvat. Non equidem omnes conjecturas atque judicia exulare ab hiſtoria debere cenſeo: duo tamen erunt diligenter obſervanda. Primum eſt, ut perparce ac verecunde inſpergantur; alias lectoris mentem a ſuſceptæ ſemel narrationis ſerie non ſine fraude aliqua avocabunt, quod potiſſimum fit longioribus & minus oportunis, quas vocant, digreſſionibus: alterum eſt, ut ex ipſis rerum geſtarum viſceribus eruantur, ad quod opus eſt magno conſilio, nec mediocri ſtudio. Secus odioſa erunt hæc & ſimilia hiſtoriæ emblemata, maxime ſi judicis partes occupare velle videatur hiſtoricus a quo teſtimonium exſpectatur, non judicium, ſed hoc permittere oportet ipſis lectoribus, qui ſi ſapiant, longe certius atque gratius ſua cum alienis factis ac moribus comparando ſalubria deducent documenta, quod plerique ita ſint conſtituti, ut libentius a ſe, quam ab aliis admoneri ſe ſuſtineant. Hoc certe nos docent præ-

clara

clara illa hiſtoriæ lumina; de quibus dictum eſt, qui caute admodum, moderate, ac opportune de ſuis opinionibus aliqua adjecerunt, aut aliqua ſolum, & velut aliud agendo inſinuarunt, relicta lectoribus judicandi poteſtate.

XXVII.

Jacto fundamento ad ipſius fabricæ constructionem pergamus. Hanc autem licebit addiſcere ex præſtantibus Architectis ſeu Auctoribus, qui certam methodum, certasque leges circa negotium iſtud præſcripſere. Primus eſto e priſcis Halicarnaſſeus, cujus informationem a Jano Grutero ſuæ Polyantheæ inſertum in compendio heic dabo. Hiſtoricam narrationem, inquit Halicarnaſſeus (h), perpetuo velut filo ductam & colligatam eſſe oportet, præſertim ubi res exponuntur & multæ, & hujusmodi, quæ cognoſci ac percipi haud queant, ſi per ambages eatur. Laus vero non minima in bene ordinanda hiſtoria eſt ſita, ſi & principium, quo aliud prius non ſit, capiatur, & eo fine, cui nihil deeſſe videatur, comprehenſa narratio terminetur. Porro ex officiis, quæ hiſtoriam ſcribenti incumbunt, illud primum eſſe puto, immo etiam neceſſarium, ut

(h) *De Judic. Hiſt. Thucyd. c.* 10. *&* 11.

ut qui res hominum geſtas annalium monumentis mandare ſtudet, materiem eligat pulchram & jucundam, verbo talem, quæ animos legentium voluptate adficiat, atque perfundat. Secundum munus eſſe credo, ut qui facta illuſtria ad poſterorum memoriam transmittere volet, antea probe perſpiciat, unde principium ducendum, & quousque progrediendum ſibi ſit, ne narratio extra orbitam ſaltet, ſed intra debitos limites ſe ſe contineat. Tertium, perpendere diligenter ac maturo judicio ſecernere tum ea, quæ in hiſtoriam referenda ſint, tum illa, quæ ſilentio præterire oporteat. Quartum, quod hiſtorico curandum eſt, materiæ jam præparatæ partitionem eſſe judico, ſcilicet ut unumquodque eorum, quæ exponuntur, ſuo loco collocetur, ne vel eandem rem ſæpius repetere ſit neceſſe, vel poſteriora prioribus male cohæreant. His accedere debet animus ſcribentis a ſiniſtris adfectionibus aut a præjudicatis in hanc illamve partem opinionibus plene liber, quod niſi fiat, præſens periculum eſt corrumpendæ veritatis. Denique ſquallidam & incomtam aut rudem in hiſtoria tractanda orationem non probo, ſed talem, quæ Poeticum quid habeat, neque vero omnino Poetica ſit, paullo ta-

men

men extra communem uſum evagetur. Ita Hallicarnaſſeus, ſcriptor & vetuſtate & eruditione inſignis, qui quæ hactenus a me latius explicata fuerunt, mire ſuffragio ſuo antiquiſſimo confirmat.

Audiamus modo & Lipſium, Virum in omni genere literarum eruditiſſimum. Hic ad hiſtoriam legibus conformem tres notas requirit: *Veritatem*, *Explanationem*, & *Judicium*. Prima nota eſt, ut res eventusque ſincere atque ex veritatis præſcripto ſine fuco narrentur, nec vanis rumoribus aut meris conjecturis locus tribuatur. Nam quemadmodum ſi alicui eruantur oculi, reliquum corpus nulli uſui eſt, ſed huc illuc vacillat, ita ſi veritas dematur hiſtoriæ, ubique hallucinabitur & errabit. Veritas enim teſte Halicarnaſſeo *principium eſt & prudentiæ ſimul & ſapientiæ*. Altera ſeu explanatio, nimirum ut res, quæ narranda ſuſcipitur, non ſolum fideliter referatur, ſed etiam debito ordine diſponatur, exponaturque ut non tantummodo caſus & eventus rerum, ſed ratio etiam cauſſæque noſcantur. Hæc ſi auferantur ex hiſtoria, quidquid in ea reliqui, id Polybio teſte *ludicrum magis erit quam doctrina*. Tertia denique nota eſt, ut diſcrimen lumenque rebus adhibeatur; quod fiet, ſi maturo

con-

conſilio & loco opportuno, caute tamen caſteque, ut monui, hiſtoricus judicia ſua interſerat, quibus illa probet, iſta damnet. Quippe præcipuum hoc munus Annalium eſſe oſtendit re ipſa Tacitus: *ne virtutes ſileantur, utque pravis dictis factisque ex poſteritate & infamia ſit metus.*

XXVIII.

Idem argumentum tractat Rapinus noſter nobili quodam, ut ſolet, ſpiritu ac methodo. Initium ducit a ſcribendi ratione, quam ſectari debere quemlibet contendit talem, quæ ſeculi illius, quo ſcribit, guſtui ac populorum, quibus ſcribit, genio quam maxime reſpondeat, & ſatisfaciat. Quum tamen non ſolum præſentibus placere neceſſum ſit, ſed etiam poſteritati, quæ judex eſſe ſolet eo magis delicatus & incorruptus, quo remotior eſt a præjudiciis priorum temporum, nec niſi veris meritis ſuam indulget adprobationem, ideo viam monſtrat promerendi ſuffragium quoque poſteritatis, proferendo dotes, quibus tum Scriptoris animus, tum ipſum ſcribendi genus præditum eſſe debet, ſcilicet *integritatem ſermonis, nobilitatem, prudentiam, & ſimplicitatem.* De prima dote jam abunde dictum, *Cap. III.*

III. num. XXIII. Nobilitas eſt chara-ćter Hiſtorici, quem meminiſſe oportet, quod toti mundo, & non uni tantum, ſed longe pluribus ſeculis ſcribat, & veluti loquatur Regibus, Principibus, Grandibus, doćtis & eruditis variarum nationum & ætatum, atque ut ita dicam, præceptorem agat totius generis humani. Hanc autem nobilitatem adſequetur, primum ſi adſueſcat nonniſi magnas animo concipere ideas de illis, quæ narranda judicandaque occurrunt: dein ſi humilem dićtionem, nimisque familiarem deponat, ut reſpondeat dignitati rerum dignitas ſermonis, quo illas exprimit: demum ſi ſtudeat per ſelećtionem verborum pondus addere cogitationibus, & vim quandam ac fortitudinem narrationi, ſolicite inveſtigando promendoque, quidquid charaćterem granditatis inprimere poteſt rebus dicendis. Paucis hanc dotem complećtitur, dum (i) ad eloquentiam in hiſtorico requirit, *ut ſit magna, non nimia, ſublimis non abrupta, fortis non temeraria, ſevera non turgida,* verbo, ut ſit nobilis, non plebeia. Hac virtute hiſtorica inter Græcos Thucydides, inter Latinos Titus Livius eminuit, qui fere ſoli pares fuerunt ſuſtinendæ æquabilitatis inge-

(i) *Lib.* 12. *c.* 10.

ingenium inter & ſtilum, quin ullibi in mediocritatem aut humile quid inciderint. Prudentia, quæ tertia dos eſt, in eo conſiſtit, ut intra limites materiæ ita ſe contineat, quin a ſcopo ſibi præfixo usquam aberret, aut velut in via ſe ſe detineat haud neceſſariis nec utilibus digreſſionibus: ut res exponat cum quodam ſapientiæ fulgore, retinendo imaginationis ac ingenii impetus, & diſſimulando artem, ubi ea maxime utitur. Nam ut ait Fabius (k) *Cura magna ſentiendi & loquendi, ſed diſſimulatio curæ præcipua:* ut omne quod ſuperfluit in adverbiis & epithetis, quibus res ſæpiſſime vel minuuntur, vel augentur ſupra modum & meritum, generoſe abſcindat, etſi bona & pulchra videantur; ſimilia enim quantum ſplendoris tribuunt, tantum de ſoliditate detrahunt. *Delectus verborum habendus*, inquit idem Fabius (l) *& pondera ſingulorum examinanda*: ut libertatem ſentiendi relinquat lectori, nec cum ſpecioſis argumentis vel judiciis propriis tota vi in ſuam ſententiam pertrahere velle videatur: ut nihil adferat, quo alio in loco ſibi contradicat, ſed veriſimilitudini in omnibus ſtudeat: ut denique res magnas, lateque patentes, quantum fieri poteſt, paucis explicet,

(k) *Lib.* 9. *c.* 4. (l) *Lib.* 10. *c.* 2.

cet, quemadmodum Salluſtius conſilia init, pugnas committit, regna ſubjugat mira & ſermonis celeritate & energia expreſſionum. Tacitus quoque hac in re admiratione dignus eſt, quin & Livius, qui quantum in narratione abundare videtur, tantum in ſenſu cum judicio brevis & preſſus eſſe deprehenditur. Excellit non minus hac in dote Mariana, cujus hiſtoria, qua res Hiſpaniæ univerſas complexus eſt, profecto dici poteſt ad poſterioris ævi gloriam, & veteris invidiam eſſe compoſita. Quarta dos eſt ſimplicitas, quæ adeſſe cenſetur, quando e tota narrationis ſerie, e ſtructura partium, atque ex ſtilo elucet naturalis quædam ſinceritas & candor animi a malis adfectionibus, a præjudicatis opinionibus, a fuco faciendo alieni. Hæc ornatum admittit velut ſponte venientem, non ſolicite quærit: judicia rebus conformat, non ſuo ingenio vel imaginationi: quod rectum, non incurvat, quod exiguum aut mediocre, non extollit, quod vitioſum, non diſſimulat vel excuſat, ita ut res geſtæ ſicut in lucidiſſimo ſpeculo, eoque plano, non concavo vel convexo, appareant. Atque hujus ſimplicitatis plerumque comes individua eſt veritas. Nam ut eleganter advertit Canus (m): *Mihi ſane ali-*

(m) *Lib.* II. *c.* 6.

aliquando & verum ipſum in ſcribentis ſinceritate candoreque elucet, & mendacium contra auctoris quidam angor & calliditas patefacit. His tantorum virorum Halicarnaſſei, Lipſii, Rapini de ſcribenda hiſtoria inſtitutionibus appendicis loco addendum videtur alterius æque eximii auctoris judicium, ſcilicet Antonii Poſſevini Soc. Jeſu. Hic recte ſapere illos docet, qui in condenda hiſtoria, præſertim univerſali, a breviſſimis chronicis ſeu chronologiis inchoandum eſſe ſuadent: Primo quidem, quia apud quos ratio temporum non cohæret, apud hos nec veritatis nec hiſtoricæ fidei ratio ulla poteſt conſtare. Etenim ignorata rerum origine atque progreſſu certum eſt, mentem ceu navim hac illac fluctuantem, & ſcopulis illiſam aut naufragium pati, aut ad portum veritatis ægerrime, ac nonniſi aliquando caſu appellere. Deinde, quoniam eædem chronologiæ tanquam exemplar aliquod atque idea ſeſe legentium oculis offerunt, ut ad earum partes queat aptari, quidquid deinceps vel fuſius de geſtis ab orbe condito, vel de ſingulis quibusque provinciis, aut Imperiis, Regnis, Rebuspublicis, Dynaſtis &c. ſcriptum eſt. Quæ duæ cauſſæ fuerunt, cur tantopere ſuaderent antiqui, & horum

po-

poſteri, ut certam chronologiam ſive chronographiam tenerent.

§. II.

Obſervanda in lectione hiſtoriæ.

XXIX.

Non omnibus datum eſt adire Corinthum, nec omnibus ſcribere hiſtoriam: longe plures ſunt, qui vel temporis fallendi cauſſa, vel præclaris majorum exemplis mores & animum informandi ſtudio Hiſtoricorum lectioni ſe ſe addicunt. Et hi opus habent præceptionibus ad ejusmodi lectionem utiliter & cum fructu inſtituendam, ne certa methodo deſtituti poſt multas longasque circuitiones oleum & operam perdant. Primum, quod hoc in negotio monendum occurrit, eſt, ne qui ad exactam hiſtoriæ notitiam aſpirant, quamdiu ſunt Canditati hujus artis, ne inquam per vaſta ſcriptorum volumina evagentur: Sufficit his, ſi rudem quamdam univerſæ hiſtoriæ ideam initio ſibi forment vel proprio marte, vel alieno ductu, præcipua duntaxat rerum in orbe gaſtarum capita, in ſuas diviſa epochas & chronologicis notis rite diſtincta complectentem; quem-

admodum Geographiæ tyroni, ſi totum terrarum orbem in celebriores ſolummodo partes diſtributum oculis in exigua charta ſubjiciat, antequam inſigniores provincias & latiſſima regna amplioribus in Tabulis deſignata percurrat. Hac enim ratione fiet, ut quæ poſt ſedulo exactum hoc tyrocinium legerint, ut ut multa & varia, ea omnia continuo ſuum ad locum, tempus, & ſeriem levi brachio revocare queant, qua re nihil ſeu ad memoriam perficiendam, ſeu ad ſtudium rite ordinandum magis conducit. Tum jacto veluti fundamento ulterius progredi & licebit, & oportebit ad delectum inter ſcriptores faciendum, cui primum, cui poſtea legendo dare operam velint, ut pleniorem hauriant notitiam etiam rerum ſingularium ad univerſam hiſtoriam pertinentium, qui delectus eo majore cura eſt inſtituendus, quo magis diſcendi tempus breve eſt ac fugax, ne in ſupervacaneis, & non raro noxiis quoque conſumatur. Demum non contenti legiſſe multa, & memoriæ mandaſſe, aſſuefaciant ſe etiam formando juſto ſuper ea judicio, & percipiendo exinde quam fieri poteſt maximo ſive ad ingenium acuendum, ſive ad mores excolendos emolumento. Et quoniam ſine auctoritate nihil hac in re dicere decre-

crevi, Juſtum Lipſium produco; qui Nobilem Adoleſcentem Nicolaum Hacquevillium in addiſcenda hiſtoria ita inſtruit (n). Ecce compendium compendii.

Primo dividit hiſtoriam in *Naturalem*, & *Narrativam* (cujus vocis parum latinæ veniam petit auctor). Prior eſt illa, quæ naturæ faciem & facta revelat, id eſt, rerum, ſtirpium, animalium ingenia, proprietates, vires tradit. Hujus monumenta nobis reliquerunt Ariſtoteles, Theophraſtus, Ælianus, Plinius, aliique quos ævum nobis ſubduxit. Poſterior quæ res geſtas actionesque prodit ſive ſacras ſive profanas. Atque hinc ob duplicem hanc materiem duplex eſt, ſcilicet *Divina* & *Humana*: illa quæ Religionem, aut quod adhæret, tangit: hæc quæ res plurimum actionesque humanas. Quodſi humana ſingulorum res, vitam, virtutes, vitia recenſet, *Privata*, ſi res publice geſtas cum plurium commodo vel damno, *Publica* dicitur. Naturalis hiſtoria ſcientiam: Narrativa divina religionem: humana prudentiam docet.

Secundo facta hac diviſione ac prætermiſſa Naturali ad Narrativam, utpote quæ proprie hiſtoria eſt, & hoc nomine venit, pro-

(n) *Centur.* 3. *Miſcell. epiſt.* 61.

progreditur. Huic præmittendam eſſe monet Geographiam & Chronologiam: illam ut locorum, regionum, fluminum, urbium &c. notitia aliqua, communis duntaxat, nec adeo exacta comparetur: hanc ut temporum, quibus quæque res geſtæ ſunt, ac periodorum. Porro Divina alia eſt vetus ſeu *Judaica*, quam e libris ſacris haurire licet: alia nova & *Chriſtiana*, quam olim Euſebius & Sozomenus, nunc ſumma diligentia Cæſar Baronius pertractat. Eſt & *Miſcella* religionis hiſtoria, ut Mahumetanæ, Sinenſis, Indicæ, quæ magnam orbis partem a multis jam ſeculis obtinent.

Tertio, à divina ad humanam pergit Auctor, eamque primo in publicam & privatam, uti dictum eſt, partitur: publicam vero, de qua præcipue agitur, in *Orientalem*, *Græcam*, *Romanam* & *Barbaram*. Prima res priſci orbis habet, & Judæorum, Ægyptiorum, Æthiopum, Syrorum, Perſarum, reliquæque Aſiæ memoranda, & nobiliores eventus ſiſtit, petique poteſt a Juſtino breviter, uberius ab Herodoto, Diodoro Siculo, Polybio, Plutarcho, Zonara, aliiſque. Altera Græcam, in qua Spartanorum, Athenienſium, Thebanorum, præcipue Macedonum geſta e Thucydide, Plutarcho, Arriano, & Q. Curtio

tio intelligi poſſunt. Tertia Romana, in qua miram eventuum & facinorum inſignium ubertatem eſt reperire, a pluribus ſcriptoribus illuſtratam. Nam *Græci præceptis valent*, ait quispiam, *Romani exemplis.* Hæc ipſa trifariam dividitur: in Veterem, Mediam, & Novam. Vetus a Regibus & Urbe condita extendit ſe ad Auguſtum usque, numeratque ſcriptores Græcos & Latinos: Dionyſium Halicarnaſſeum, T. Livium, Polybium, Plutarchum, Appianum, Compendia Velleii, Flori, Eutropii, Oroſii, & Faſtos Romanos a Carolo Sigonio editos: Media immutatum Reipublicæ Statum, ac dominantem Principatum complectitur, gaudetque ſcriptoribus Latinis: Tacito, Suetonio, Ammiano, Spartiano. Græcis: Dione Caſſio, Zonara, Herodiano, Sex. Aurelio Victore, Eutropio, Onuphrio Panvinio, faſtos ab Auguſto ad Juſtinianum induſtrie adornantibus: Nova denique reliquum tempus usque ad Sedem Imperatoriam Byzantium translatam continet, cujus ſcriptores fere Græci ſunt: Zonaras, Zoſimus, Procopius, Agathias, Nicetas Choniates, Nicephorus, Gregoras, Michael Glycas &c. Quarta hiſtoria eſt Barbarica, quando ſciſſo fractoque Imperio major pars ad Gallos, Germanos, Turcas

ivit, & alternatim hucusque manſit. Nam Gothi, Hunni, Vandali, Scythæ, aliaque nationum fæx heic non includuntur, ſed partim in Media, partim in Nova Romana inſerti leguntur. Hujus autem hiſtoriæ ſcriptores ſunt vere barbari ipſi, quique barbare ſcripſerunt, tum Germanici, tum Gallici, tum Britanici, in unum corpus non ita pridem collecti: Pithæus in Annalibus, Carolus Sigonius de regno Italiæ, Leonclavius, & Chalcondylas de rebus Turcicis & Græcis, Guilielmus Tyrius aliique de transmarinis inſulis.

Quarto, exclamat heic Lipſius: Hem! quanta materia, & quæ ſylva! quæritque, quis ingredietur ſine errore, & egredietur? Reſpondetque, qui ordine inſiſtet, qui induſtriam & curam adferet. Ordine inquam inprimis opus, & ne confuſa & vaga lectio ſit, aut deſultoria & interrupta. Hoc plerisque evenit, & velut ex equo in equum ſe trajiciunt, ab hoc ſcriptore in alium, ab iſto argumento in illud. Quo fructu? momentaneæ voluptatis, & ut tempus ſuum, immo & ſe fallant. Atque hujus ordinis exemplum profert Auctor, quod ſequitur: Ecce Romam veterem, ait, legere decrevi. Ordiar ab univerſali aliqua notitia, & compendium Flori aut Eutropii præmittam.

Tum

Tum a capite, & ab ipſo Livio: cui Dionyſium adjungam & Polybium, Plutarchum & Appianum: ſed quemque in conſimili argumento. Quum hunc locum peregero, ad Mediam Novamque veniam, & conſtantia eadem peragrabo. Et de ordine facile eſt, atque animi tantum decreto opus: Cura plus habet operæ, & in ea eſt omnis legentium fructus. Duo in hac ſpecto, ſive exigo: Attentionem & Electionem. Quum legis, non ſuſpenſum aut attonitum te habeat tantum novitas aut magnitudo eventuum: inſiſte, inquire, cui rei hoc facere poſſit, & ecquem uſum ſui præbere. Mora heic aliqua inter legendum, & tarditas requiritur, fateor: ſed nimirum, quæ veteri dicto conſonet: Nulla res poteſt eſſe eadem, feſtinata ſimul & examinata: nec eſſe quidquam omnium, quod habeat laudem diligentiæ, ſimul & gratiam celeritatis. Tarda igitur, & quære: quum reperiſti, tum ſit Electio, id eſt, ut ſtilum capias & excerpas, & velut annonam in horrea quædam reponas.

Quinto, tum pergit Auctor diſtinctam dare noticiam de Adverſariis ſeu libellis, in quæ memoriæ gratia referantur ea, quæ notatu digna videntur. Jam ante, inquit, libri ſint parati, meo judicio qua-

quatuor, in quos, quidquid eligis, conferas & tuto deponas. Libri autem iſti totidem titulos habeant rerum, quas præcipue in hiſtoriis notes: *Memorabilium, Ritualium, Civilium, Moralium.* Per memorabilia deſigno res magnas, & cum admiratione aut motu legendas ſive audiendas, ut eſt notabilis potentia alicujus Regis aut populi, Opera, vel Opes, Prodigia, & novi aut inſoliti eventus, uno verbo, quidquid non obvium, & magnitudine vel raritate ſe commendat. Per Ritualia, quæ pertinent ad inſtituta ritusque veteres, ſive quos in publico, ſive in privato uſurpabant, & ab ea notitia ſeria omnis intelligentia dependet veterum Scriptorum. Tales autem ſunt ſingulari titulo ſinguli in adverſariis adnotandi: ſunt inquam vel ſacri, ut Dii, eorumque nomina, inſignia, munia, cultus & templa, ſacerdotes, ſacrificia, ceremoniæ, verba ſolemnia, ſeu formulæ precationum &c. vel profani, ut Magiſtratus, militia, provinciæ, præfecturæ, officia, leges, judicia, nuptiæ, funera, balnea, convivia, veſtes, numi &c. Per Civilia, quæ ad vitam & regimen commune faciunt, ut ſtatus Regum, Optimatum, populi, ubi non ſolum ſententiæ, ſed etiam exempla notatu digniſſima occurrunt.

Per

Per Moralia, quæ privatim ad nos & vitam formandam conducunt, virtutibus amicam, a vitiis alienam, ut affectus & cupidinum ſtirpes, ſpes, metus, gaudium, dolor, moderatio adfectionum, quas paſſiones vocant, vita beata, regulæ prudentiæ, ars regendi, & quidquid in Ethicis ſedem ſuam habet.

Quinto, denique concludit informationem ſuam hiſtoricam Juveni Nobili datam Lipſius his verbis, & ſtilo, ut ſolet, Laconico: „ Quid eſt? tam varia, tam mul-
„ ta? inquies. Nihil eſt, immo incre-
„ dibile, quam cito hæc ſuſcipiantur, &
„ fiant, ſi tenor & conſtantia ſit, & quis-
„ que dies opus ſuum probet. Trienii
„ res: non diu te differo: mihi ſi olim
„ talis monitor, vel citius abſolviſſem.
„ Cogita te in ipſo flore ævi, & corpus
„ labori, animum intentioni ferendæ eſſe:
„ quid ceſſamus:

Dum res, & ætas, & ſororum
Fila trium patiuntur atra.

Hæc de ratione legendi hiſtoriam univerſe.

XXX.

Jam ut de variis claſſibus Lectorum ſingillatim, ſed paucis differam, eorum quatuor ſunt: Aliqui qui Politicum amant, & in pretio habent, iisque inhiant hiſto-

riis

riis legendis, quæ præcepta, conſilia, & gubernationem politicam tangunt. Sunt alii, qui ex Hiſtoricorum lectione in militari diſciplina erudiri vehementer deſiderant. In utraque hac claſſe non defuerunt olim magni Principes ac Belliduces, quibus hoc informationis genus plurimum profuit, quique magnam ſeu in re politica, ſeu in arte militari famam ſibi compararunt. Porro ſunt quidam, qui absque certo ordine aut methodo diverſis hiſtoriis, velut bona fortuna obviam ſibi factis delectantur, & ubique eruditionis aliquid inſtar apum colligunt, atque comportant in doctrinæ ſuæ alvearia, Polyhiſtores dicti. Demum ſunt, qui vel Univerſæ hiſtoriæ, vel certe Græcæ aut Romanæ, vel utriusque magno tenentur deſiderio. Ad primam claſſem quod adtinet, poterunt illi complura principia, & inſignia facta Politica invenire in Polybio, Thucydide, Plutarcho, Salluſtio, ac Curtio, quem poſtremum Lipſius e Principum manibus nunquam dimittendum asſerit: & e recentioribus, in Mariana & Wagnero, qui egregiis quæ dant documentis, Reipublicæ rite adminiſtrandæ plurimam lucem adferunt: in Tacito tamen non pauci corruptos Politicæ fontes criminantur, e quibus Machiavellus, Sci-

pio

pio Amiratus, aliique Pſeudo-Politicorum venenata dogmata ſua hauſiſſe videntur. Alterius claſſis hominibus militarium artium ſtudioſis adprime ſerviet lectio ejusdem Polybii, e cujus bellica diſciplina Scipio Carthaginis & Numantiæ everſæ fama celeberrimus prodiit: item Thucydidis ac Xenophontis, de quibus dubium eſt, an calamo vel gladio, quem ipſi bellicis expeditionibus præſentes ſtrinxere, magis inclaruerint, tam boni ſcriptores quam milites: non minus Julii Cæſaris, Quincti Curtii, Famiani Stradæ & Wagneri, celebrium prioris & hujus ævi Hiſtoricorum Polemicotum. Illis, qui tertia in claſſe ſunt, magnam ſubminiſtrabunt eruditionem ſimul & oblectationem e Græcis Herodotus, Diodorus Siculus, Plutarchus, Diogenes Laertius &c. e Latinis Livius, Salluſtius, Cornelius Nepos, Mariana, Maffeius, qui & rebus, quas narrant, & ſtilo, quo ſcribunt, plurimum ſe commendant. Qui quartam claſſem conſtituunt, Hiſtoriæ univerſæ e Diodoro Siculo, Juſtino, Ottone Friſingenſi, Gilberto Genebrardo, Brietio, Turſellino &c. Græcæ vero ac Romanæ ex Herodoto, Plutarcho, Xenophonte, Livio, Salluſtio, Floro, Photio &c. notitiam omnino copioſam ſibi poterunt comparare.

CAPUT

CAPUT V.

HISTORIA SACRA.

§. I.

Studium Sacræ Hiſtoriæ.

XXXI.

Peculiarem ſibi locum ac pertractationem jure poſcit Hiſtoria, quam ſacram nuncupamus. Ineſt enim huic character quidam proprius, ac longe diverſus ab iis, quibus aliæ quæcunque hiſtoriæ inſignitæ ſunt, characteribus. Nam ſublimior eſt cunctis, & divinum quid præſefert, ſiquidem dum profanæ reliquæ nonniſi rerum ab hominibus geſtarum curam habent, & eventus nobis narrant mundi hujus vanitate plenos, ſæpe incertos, & ſubleſtæ fidei, aut omnino figmentis adnumerandos, hæc ſacra agit de Deo O. M. rerum omnium Auctore ac Principio, manifeſtat illius perfectiones infinitas, Potentiam, Sapientiam, Providentiam, Juſtitiam &c. & quamvis iſtæ nullo ſenſu a nobis percipi queant, tamen eas facit ſenſibus obnoxias per tot effecta &

& opera ſane ſtupenda, quæ mille modis & maximo cum ſplendore ſe produnt in hac mundanarum rerum univerſitate. Eſt enim mundus liber ingens & antiquiſſimus, in quo mirabilia omnia quaſi digito deſcripſit Deus, & e quo ſingula quæ complectitur, velut exſcribit Sacra Hiſtoria; neve unquam hominum animis excidant, literis & figuris expreſſa ad omnem poſteritatem transmittit. Quid ſublimius, quam vel ipſum Sacræ Hiſtoriæ Veteris Teſtamenti exordium, in quo tribus verbis: *In Principio creavit Deus cœlum & terram* unum eſſe Deum, hunc ante omnia fuiſſe, atque ita æternum; ipſius opus eſſe mundum e nihilo formatum luculenter docemur? Quid admirabilius, quam ſimile Ptoœmium ejusdem Hiſtoriæ Novi Teſtamenti, quod D. Joannes conſcripſit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. . . . & Verbum caro factum eſt*, ubi paucis æterna Chriſti ſecundum divinitatem, & temporalis ſecundum humanitatem generatio, ac eadem Filii Dei cum Patre eſſentia magnificis ſane verbis exprimitur. Præmiſſis hujusmodi exordiis ad mundi fabricam progreditur, & diviſo in ſex dies labore grande hoc Divinæ Potentiæ opus dilucide explicat,

nem-

nempe natales mundi, e primo chao ſeu materia e quatuor elementis compoſita ſurgentis, atque e tenebris, quibus ſepultus jacebat, in lucem educti: diviſionem elementorum, congregationem aquarum; Solis, Lunæ cæterorumque ſiderum ſuſpenſas in cœlo faces, fœcundatam a Deo terram, herbas, flores, plantas, arbores, omnisque generis animalia, ſeu quæ aerem, ſeu quæ aquam, ſeu quæ tellurem inhabitant, mira varietate procreantem. Tum de creatione ipſius hominis agit, propter quem mundus creatus eſt, exhibetque nobis egredientem de manu Dei Conditoris ſui, quæ corpus e limo formavit, ut homo infirmitatis ſuæ meminiſſet, animam vero e nihilo creavit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, ut divinitatis quandam quaſi particulam eſſe ſe intelligeret, utpote merum ſpiritum, intellectu & voluntate præditum, ac immortalem: utrumque autem, ſcilicet corpus & animam hominis tam arcto fœdere conjunxit, ut eodem ſub tecto viventes nonniſi morte ad tempus ſeparari queant. Porro naturæ humanæ tum integræ tum lapſæ ſtatum depingit, nimirum felicem hominis creati, & in paradiſo collocati conditionem, ubi innocentiæ ac juſtitiæ ſto-

la

la ornatus ſumma pace ac omni voluptate fruebatur, & animalium & adfectionum ſuarum Dominus: At mutata mox ſcena triſtem lapſum repræſentat, qui pravarum cupiditatum ſeditionem, famem, peſtem, bella, morbos, omne calamitatum genus, ipſamque mortem temporalem primi hominis totiusque poſteritatis poſt ſe traxit, tracturus etiam æternam, ſi non ineffabili conſilio ipſe Dei Filius e ſinu Patris in terras deſcendere, ac carnem humanam indutus pro reo genere humano divinæ juſtitiæ ſatisfacere, ſeque victimam offerre decreviſſet, id quod tot Patriarcharum oraculis, tot Prophetarum prædictionibus, totque hominum juſtorum figuris ac ſymbolis humano generi ad usque ipſum Meſſiæ adventum in terras annunciatum fuit. Præterea eventus nobis narrat omnem humanam fidem excedentes, ſi non divino teſtimonio forent confirmati: vindices aquas totum orbem inundantes, ſubductas exitio humani generis reliquias in arca Noemica: Turrim Babel, linguasque gentium confuſas: incendium Sodomæ, aliarumque civitatum, & uxorem Loth in ſtatuam ſalis converſam: Abrahamum a Deo juſſum immolare filium ſuum: Joſephi mirabilia fata, & innocentiæ triumphum: Moſis, populique ſicco pede tran-
 ſitum

ſitum per mare rubrum, ac demerſum Pharaonem: Iſraelitarum iter per deſertum tot prodigiis illuſtre: Judicum, ut Joſue, Gedeonis, Samſonis, Samuelis &c. facta naturæ viribus majora: Jobi patientiam coronatam, Amani faſtum depreſſum, Tobiæ ſenioris & junioris pietatem, Judithæ de Holoferne triumphum: Regni Iſraelitici initia & fata: Davidis cum Goliatho certamen, Abſolonis interitum, Salomonis ſapientiam & Judicium: Templi Solymæi ſtructuram: regni diviſionem: Prophetarum Eliæ & Eliſæi, Jonæ aliorumque patrata miracula: ſeptuaginta annorum captivitatem: Danielis vaticinia de quatuor Monarchiis: Nabuchodonoſoris in beſtiam metamorphoſin: Antiochi tyrannidem: Machabæorum fortitudinem. A Veteri Teſtamento ad Novum progreditur Sacra Hiſtoria, in eoque proponit grande myſterium Verbi caro facti, ac virgineos natales: Chriſti vitam ſanctitate ac prodigiis plenam: mortis quam in cruce obiit, ignominiam: reſurgentis ac cœlum conſcendentis gloriam: Apoſtolorum labores, & Evangelii per totum mundum promulgationem, totque inter inſidias, tormenta, & tyrannorum ſævitiem feliciſſimam propagationem. Demum exhibet Chriſti regnum, hu-

hujus ſanguine ac morte fundatum, ſanctiſſimis legibus & miraculis ſtabilitum, ac perpetuo duraturum, quod eſt Eccleſia, quam inchoavit in terris, & aliquando transferet in cœlum, tanquam locum ſuæ originis & habitationis æternæ, ut ait Apoſtolus (o). En! Synopſin Sacræ Hiſtoriæ.

XXXII.

Jam vero nihil ſimile exponunt nobis aliæ, quas tam avide legimus, hiſtoriæ: ſed ſi Fabuloſam conſulimus, ea Deam Cybelen falſorum Deorum matrem, Jovem cœli terræque Dominum, Neptunum maris, Plutonem inferorum Regem, aliosque inter ſilvas & quercus natos, nec ſine deabus vivere aſſuetos Deaſtros, ut vocant, nobis repræſentat, diviſo, quod uni debetur, in plurimos mundi regimine: Multa fabulatur de primo chao, de Prometheo, quem primum refert finxiſſe ex luto ſimulacra, quæ poſtmodum furto ablata e ſole flamma animaverit: de Deucalionis diluvio, & natis e lapidum acervo hominibus: de Gignantibus Terræ ac Titanis filiis, qui congeſtis montibus ad cœlum usque penetrarunt, ut Jo-

(o) 1. *Cor.* 15.

Jovem inde deturbarent, deque aliis ſimilibus inſanientis phantaſiæ commentis, quibus ſacram hiſtoriam in fabulam migrare juſſerunt. Si magis veracem luſtremus Hiſtoriam ſeu Græcæ Romanæque Reipublicæ, ſeu quatuor Monarchiarum, quid inveniemus, niſi pauca quædam ſimulacra virtutum, & mille vitiorum monſtra? In Græcia quidem Poetas mendaciſſimos, ac veritatem innumeris fabulis polluentes: Sophos ſuperbia turgidos, & pravis cupiditatibus honeſtatis larvam obducentes: Legislatores æquis iniqua miſcentes, ac tyrannico regimini aperte ſatis faventes: in Romana Republica homines primum latrociniis deditos, qui ne quidquam iniqui regno ſuo deeſſet, etiam Virgines e Sabinis rapuerunt, futuras ſibi uxores: tum illata vi vicinos agros depopulantes: demum junctis fœderibus, immiſſisque coloniis per fas & nefas totum pene orbem ſibi ſubjugantes. Heroica ipſorum facta nil niſi vanæ gloriæ trophæa, & ſimulatæ æquitatis umbræ fuerunt. In Monarchiis vix aliud reperire eſt, quam dominandi libidinem, & crudelitatem in Regibus, in Dynaſtis luxum & mollitiem, in ſubditis omne genus fraudum, moresque denſa barbarie obſitos.

Nihil

Nihil autem magis elucet e Sacra Hiſtoria, quam grandis illa & admirabilis cura ſupremi Numinis, quam veræ Eccleſiæ formandæ, conſervandæ, ac propagandæ omnibus ſeculis adhibuit. Adamo & Patriarchis vivam fidem inſpiravit in Jeſum Chriſtum, Meſſiam venturum, utpote ſine qua nec in veteri Teſtamento æterna ſalus obtineri poterat. Noemi familiam diluvio ſubtraxit, ut per has humani generis reliquias religio propagaretur: Prophetis & ſuo & Angelorum ore Religionis myſteria ſacratiſſima, arcanaque conſilia revelavit, ut ea Regibus & populis palam annunciarent: ipſemet Deus Moſi non ſolum legis tabulas ſeu Decalogum conſignavit, ſed etiam ſacrificia, & ritus, totamque Templi Solymæi fabricam, ſacram ſupellectilem, feſta & ceremonias Salomoni dictavit, & tot prodigiis ſibi populum electum formavit. Hæc in Lege Veteri: in Nova remotis umbris & figuris, diſperſiſque tenebris clariſſima *lux in mundum venit, illuminans omnem hominem* Chriſtus Jeſus Dei Filius. Hic abrogatis Teſtamenti antiqui legibus aliam religionem, aliamque Eccleſiam inſtituit, quam doctrina longe ſublimiore, & ſanctiore, omnemque mundi ſapientiam ſupergreſſa erudivit, *infirma mundi eligens, ut confunde-*

ret fortia: quam ſudore, quin & ſanguine ſuo copioſe irrigavit, futuram tot Sanctorum, tot Virginum, tot Martyrum matrem fœcundiſſimam: quam innumeris prodigiis & gratiis illuſtravit, ubique *pertranſiens benefaciendo & ſanando omnes:* cui ſumma fidei myſteria revelavit obſcuris antea ſignis & ſymbolis involuta, & ſacramentorum a ſe inſtitutorum diſpenſationem commiſit: quam denique perpetua ſuccedentium ſibi Rectorum ſerie in D. Petro tanquam firmiſſima petra ſtabilivit, ad finem uſque mundi duraturam, adverſus quam *nec portæ inferi prævalebunt.* Hæc & plura clare ſimul & ſplendide nobis narrat Sacra Hiſtoria. Quid vero profana? Superſtitionibus, idololatricis ceremoniis, impiis ſacris recenſendis intenta eſt: Sapientum inanem & faſtuoſam doctrinam jactitat: fallacia Politices dogmata vendit: hæreticorum errores & improbas ſectas recenſet: fœdera violata, cruenta bella, ſtupra, adulteria, & tragica funera commemorat, & ſi quid jucundi adfert, tota eſt immerſa mundi deliciis atque illecebris; de religione, de rebus ſupra naturam poſitis, de Deo & ultimo fine hominis, ac beatitate æterna parum vel nihil ſolicita. Patet igitur ſacræ hiſtoriæ ſublimis character, cui parem, quove ma-

majorem nulla alia nec eminus nec cominus oſtentare poteſt. Præter hæc & illa gaudet prærogativa, quæ hiſtoriæ præcipua eſt, ſcilicet veritate, & quidem æterna, cujus auctoritati innititur, eaque narrat, quæ Spiritu Sancto vel dictante vel adſiſtente a ſacris Deo hominibus, a Prophetis, Apoſtolis & Evangeliſtis tradita fuerunt, ita ut nulli fabulæ, aut mendacio, ne quidem dubio alicui locus eſſe poſſit, dum contra aliæ hiſtoriæ humana duntaxat fide tueri ſe poſſunt, non raro etiam commentis ſcriptorum, falſis aut incertis rumoribus, & male cohærentibus judiciis obnoxiæ ſunt. Quam male itaque agitur præſertim cum juventute, ſi eam ſinamus ignorare talem, tantumque theſaurum, qualis eſt notitia Sacræ Hiſtoriæ, quæ & ſua antiquitate, & magnitudine ac varietate factorum, & arctiſſimo fœdere, quod illi cum religione noſtra intercedit, ſe ſe commendat? Quapropter a longiore jam tempore Societas Jeſu morem in Gymnaſia ſua introduxit, ut primo ſtatim anno cum linguæ latinæ elementis Sacra quoque Hiſtoria, quantum fert ætas illa, e libello typis impreſſo addiſcenda præbeatur, propoſito etiam in communi certamine victori præmio.

§. II.

Obſervationes ad Hiſtoriam ſacram.

XXXIII.

Ut autem nobile hoc ſtudium majore cum utilitate ac fructu peragatur, viſum eſt addendas quasdam eſſe obſervationes, quibus illud mirifice illuſtratur. *Inprimis* neutiquam eo ad id conſilio accedendum eſt, ut mens curioſa mirabilibus, quæ occurrunt, factis & eventibus paſcatur, aut memoria duntaxat in rerum illarum ſerie percipienda excolatur, ſed ut animus ſe diligenter reflectat tum ad ea, quæ ad religionem, tum ad illa, quæ ad mores pertinent: Neque ſolum intelligere oportet, ſed etiam inveſtigandus eſt ſenſus & ſpiritus, qui latet, myſteria & facta veteris Teſtamenti comparando cum illis, quæ in Novo continentur. Sic ex obedientia Abrahami, filium Iſaac jam jam immolantis, ratio per fidem elevata nos deducit ad agnoſcendam immenſam Dei Patris in nos homines charitatem, qua filium ſuum unicum pro ſalute noſtra victimam dedit: ſic ſerpens æneus a Moſe in deſerto e crucis trabe ſuſpenſus, ut plagas populi ſanaret, repræſentat nobis mortem, quam ad nos redimendos a ſtygii

gii

gli ſerpentis morſu, peccato nimirum originis, quin & pro totius mundi peccatis optimus Servator obiit: Sic in Jonæ fato, qui tribus diebus in ceti ventre ſepultus jacuit, tum vero vivus ex illo prodiit, Chriſti ſepulti ac triduo exacto glorioſe reſurgentis myrium edocemur. *Alterum* eſt, ut bonus ordo & methodus tum in legendo, tum in docendo obſervetur. Nimirum probe diſtingui debent facta, & perſonæ, tempora & loca, ad quod plurimum conferunt duo illi hiſtoriæ oculi Chronologia & Geographia. Multi ſacram hiſtoriam in ſeptem mundi ætates diſtribuunt, quarum primæ titulum imponunt *Creatio*, ſecundæ *Diluvium*, tertiæ *Vocatio Abrahæ*, quartæ *Lex ſcripta ſub Moſe*, quintæ *Templum Salomonis*, ſextæ *Cyrus* ſeu populus Dei e Babylonica captivitate in libertatem reſtitutus, ſeptimæ *Lex gratiæ*, ſeu naſcens Chriſti Eccleſia. Primæ ætati tribuunt annos 1656. ſecundæ 426. tertiæ 430. quartæ 500. quintæ 474. ſextæ 538. ſeptimæ annos 312. usqne ad Conſtantinum M. Alii diſtinctius eandem hiſtoriam dividunt in Epochas novem, quarum primam ducunt a condito orbe ad Diluvium; ſecundam a Diluvio ad Abrahamum; tertiam ab Abrahamo ad Moſen, & egreſſum ex Ægypto: quartam a Moſe

L 5 &

& Exodo usque ad Joſue & Judices: quintam a Joſue ad David Regem: ſextam a Davide ad diviſionem regni Iſraelitici ſub Roboamo & Jeroboamo: ſeptimam ab his usque ad captivitatem babylonicam: octavam a ſolutione hujus captivitatis ad Chriſti adventum: nonam ab hoc usque ad pacem naſcenti Eccleſiæ poſt innumeras Tyrannorum vexationes, & effuſum tot Martyrum ſanguinem per Conſtantinum M. redditam. *Tertio* loco obſervandæ ſunt ſedulo, notandæque conſuetudines & usus peculiares populi Dei, quantum adtinet ad ſacra, ad leges, ad regiminis formam, ad judicia, ad bella, ad vivendi methodum. In his enim ubique latet aliquid tum eruditionis tum imitationis. *Quarto* animadvertere oportet ad characteres Judæorum, qui ut plurimum fuerunt homines carnis operibus valde obnoxii, bonis duntaxat præſentibus inhiantes, præfidentes in exteriore legum cuſtodia, parum de interiore animi cultu ſoliciti, duræ cervicis, ac toties contra Deum Deique Adminiſtros rebelles, quorum depravatæ indoli & ipſum Numen tum leges, quibus ſi obtemperarent terreſtria bona promiſit, tum pœnas, quibus non raro ſeveriſſime contumaces caſtigabat, accomodavit. *Quinto* licet obſervare morem,

quem

quem in narrando tenet S. Scriptura plane admirandum. Nam grandia virtutum exempla, quæ inibi reperiuntur, ſuis veſtita circumſtantiis & ampla eloquentia explicat, quemadmodum in Penteteucho Patriarcharum egregia facta, in libro primo Regum hiſtoriam Samuelis, in ſecundo Davidis, in tertio & quarto Salomonis, Joſaphati, Ezechiæ, Eliæ, Eliſæi, Iſaiæ &c. in reliquis Jobi, Tobiæ, Judithæ, Machabæorum &c. contra vero paucisſimis & velut aliud agendo refert potentiam, divitias, dominationem, & facta Principum & Dynaſtarum, uti videre eſt, quando de Nembrod mentio incidit, qui duas ampliſſimas & potentiſſimas civitates exſtruxit, Niniven ac Babylonem, fundavitque tam grande Imperium, quale unquam orbis terrarum aſpexit. Eadem res eſt de reliquis Monarchiis & Monarchis Dario, Alexandro, Cyro, Auguſto &c. hæc omnia breviſſime, & velut fugiente calamo deſcribuntur, nimirum ut doceat nos, quam exigua tenuiaque ſint in Dei conſpectu, quæ in oculis hominum tam grandia adparent, ac nullius fere pretii eſſe, quæ pro terrena felicitate fiunt, in comparatione illorum, quæ pro cœlo, pro Religione, pro æterna beatitudine geruntur.

XXXIV.

XXXIV.

Sexta obſervatio verſatur circa exempla virtutum, ac vitiorum, quæ omni hominum ſtatui accommodata quamplurima ſubminiſtrat ſacra hiſtoria: *Regibus* in libris Regum, quando agit de Davide, qui erat *vir ſecundum cor Dei*, de Salomone, de Joſaphato &c. *Aulicis* in Joſepho, Daniele, Nathan, Gad &c. *Magiſtratibus & Judicibus* in libris Judicum de Moſe, Joſue, Gedeone, Samuele &c. *Privatis hominibus* in Tobia, Juditha, Sunamitide &c. *Divitibus* in Abrahamo, Jacobo, Salomone, Booz &c. *Pauperibus* in Jobo & Tobia. *Conjugibus* in Tobia patre ac filio, in Jacobo, Iſaaco, Sara, Rebecca, Ruth, Eſther. *Sacerdotibus* in Melchiſedecho, Aarone, Onia &c. *Militibus* in Joſue, Uria &c. *Juvenibus* in Abele, Jonatha, Davide, Joſepho &c. *De fidelitate* erga Deum in adverſis, in Abrahamo, Iſaaco, Joſepho, Jobo, Daniele &c. *De venia inimicis data* in Abrahamo erga Lot, in Joſepho erga fratres, in Davide erga Saul & Semei. De *innocentia triumphante* in Joſepho, in Daniele, in Mardochæo, in Suſanna &c. De *pænitentia* in Ninivitis, in Davide, in Ma-

naſſe

naſſe &c. De *Conſtantia in fide* in Eleazaro, & Fratribus Machabæis &c. De *charitate proximi* in Moſe, in Tobia, in Jonatha &c. De *ſuperbia punita* in Filiis hominum ad Turrim Babel, in Amano, in Goliatho, in Nabuchodonoſore, Herode. De *perfidia* in Caino, Achitophele &c. De *oppreſſione pauperum & viduarum* in Achabo, & Jezabele contra Naboth, in Davide contra Uriam & ejus uxorem. De *violata ſanctitate ſacrorum* in Saule, in Oza, in Heliodoro &c. De *Libidine* in Sodomitis, in Davide, in Amnon, in duobus ſenibus Suſannam ſolicitantibus. Sexcenta alia ſacram hiſtoriam evolventi occurrent. *Septimo*, præcipuus ſtudii hujus hiſtorici fructus eſſe debet cognitio Dei, ejusque perfectionum, quas *Attributa* vocant Theologi. Hæ velut clariſſimis characteribus ſcriptæ ubique in ſacra hiſtoria elucent: *Unitas*, *omnipotentia*, *bonitas*, *patientia*, *miſericordia*, *ſanctitas*, maxime vero *juſtitia* & *providentia*. Certe Dei juſtitiam clamat Parentum primorum e paradiſo triſte exilium, quod tantam, quantam in hanc usque diem ſentimus, malorum iliadem poſt ſe traxit: vindices cataclysmi aquæ, quæ paucis exceptis totum genus humanum

num ſubmerſere: Sodomæ incendium, quod ad fœdiſſimæ libidinis flammas reſtinguendas fuit immiſſum: famoſæ decem plagæ, quibus Pharao, qui in malitia ſua obduruit, totaque Ægyptus miſere divexabantur: pœnæ graviſſimæ Hebræo populo murmuranti in deſerto inflictæ: ejusdem ſtrages horribilis in ipſis Terræ promiſſæ confiniis ob infandum idololatriæ ſcelus: duriſſima poſtmodum captivitas Babylonica, & demum totius gentis exitium, ſparſæque per orbem reliquiæ, Nemeſis divinæ teſtes, ob necem Servatori optimo illatam. Dei vero providentiam cernere licet, ubi Noemum cum ſuis in arca diluvio ſubtraxit, ne totum genus humanum periret: ubi linguas hominum, exſtructa turri velut vim cœlo facientium, confudit, ut hi in totum terrarum orbem ſe ſuasque familias dividerent; ubi Joſephum a fratribus venditum, in carcerem detruſum, ad regni clavum evexit: ubi populum Iſraeliticum ſicco pede per mare rubrum, & per deſertum ignea columna in terram promiſſam denique transtulit: ubi vix natum Deum-hominem Herodis crudeliſſimi inſidiis ac neci mirabiliter ſubduxit: ubi crucis ignominiam in Chriſti & Eccleſiæ triumphum convertit. *Octava* denique & maximi mo-

momenti obſervatio, quam in hiſtoria ſacra meretur, eſt veræ Religionis eadem ſemper facies tot inter tempeſtates, tum ab idololatria tum ab hæreſi excitatas. Eadem enim eſt, ſibique perpetuo conſtans, quantum ad interiorem fidem ſpectat. Quippe a prima Mundi origine Adam Deum verum, & Servatorem a Deo ſibi promiſſum credidit: in hac fide ac ſpe vixerunt ejus poſteri a Setho ad Noemum & Abrahamum, & ab hoc ad Moſen & univerſam Hebræorum Rempublicam, donec Meſſia in terras adventante & ſpes impleretur, & fides Evangelica lege multo clarior atque illuſtrior redderetur. Exterior tamen vultus Religionis varias induxit formas, omnes tamen ad eundem finem, ſupremi ſcilicet Numinis agnitionem, cultum, & amorem collineantes. Nam in *lege naturæ*, ſub qua vivebant homines ab Adamo ad Abrahamum, vel usque ad Moſen, Deus ab iis præter *oblationes* quasdam aliud non exegit, quam ut natura & gratia duce virtutem colerent, vitia declinarent, ſibique corde recto & ſincero ſervirent. *In lege ſcripta*, quæ vel ab Abrahamo, cui imperata fuit *circumciſio*, vel a Moſe, qui leges a Deo traditas promulgavit, initium

tium duxit, a fideli populo Numen coli voluit Sacramentis aliquot minus perfectis, quorum præcipua fuerunt *circumciſio*, & *undecim panes propoſitionis* (qui ſingulis hebdomadibus in tabernaculo recentes coram Arca proponi debebant) atque ſacrificiis diverſis ex præſcripto oblatis. In *lege gratiæ*, quæ cum Meſſiæ adventu cœpit, abrogatis antiquis nova perfectioraque Sacramenta (quorum figuræ duntaxat priora fuerant) ab ipſo Chriſti Sanguine pretium ſuum nacta, novæ leges, & ſanctioris vitæ præcepta, novi ritus divinum quid ſpirantes ſubſtituta fuerunt, & omni ex parte perfectus Dei cultus eſt introductus. His obſervationibus inſtructus accedat ad ſacræ hiſtoriæ ſtudium, quisquis in eo dignum labore fructum percipere cupit, præſertim juventus litterata, ut teneris adhuc annis cum lacte doctrinæ Dei timorem, amorem virtutis, vitiorum horrorem, deſiderium cœleſtis patriæ, religionis grandem ideam æſtimationemque imbibat. Nam auſim dicere, ſi omnis profana abeſſet hiſtoria, nec ulla præter ſacram in mundo exiſteret, eam ſolam ad hominem probum, eruditum in omni genere, & quod caput eſt, Chriſtianum rite formandum omnino eſſe ſuffecturam.

CAPUT

CAPUT VI.
CRITICA HISTORIÆ.
§. I.
Querelæ contra libros vulgo Romanos, aliosque Hiſtoricos.
XXXV.

Nobiliſſimum eſſe hiſtoriæ ſtudium nemo facile inficiabitur, niſi forte, qui extra humanum conſortium vitam degere velit. Eſt enim apex ignorantiæ, ultra ætatis ſuæ ac domus fines quid actum ſit, ſcire nihil, ita ut ambigere liceat, an homines ſint, qui neſciunt hiſtoriam. Antipodes ignoraſſe crimen olim haud erat: ignoravit, vel certe dubitavit ipſe Magnus Auguſtinus. At vix ullam vel omnino nullam de orbe terrarum, de regnis & populis, de hominum moribus & factis notitiam habere in tanta luce ſupellectilis hiſtoricæ, qua nunc fruimur, piaculum eſſe videtur, & ſatis grande contra ipſam humanitatem peccatum. Verum ea vivimus tempora, quibus ubique fervet hoc ſtudium, &

jam ab ipſis unguiculis tenera juventus eidem adſueſit; nec tam conqueri poſſumus, quod libri legentibus, quam quod legentes tot libris deſint. Nihilominus non pauca ſunt, quæ in hac palæſtra virgulam cenſoriam merentur. Inprimis maleferiatos quosdam ſcriptores reperire eſt, qui hoc ignorantiæ præſtantiſſimum antidotum in venenum, hiſtoriam in fabulam convertunt, ſcelere eo graviore, quo latius perniciem ſpargit: intelligo ſcriptores & libros, quos vulgo *Romanos* dicimus, in quibus vel veri vel ficti Herois alicujus aut Heroinæ mirabilia fata, artesque amatoriæ prætextato ſermone deſcribuntur. Originem ſuam hæc ars nimium quantum illiberalis traxiſſe a Perſis perhibetur. Nam ut Huetius ſcribit, circa mundi annum 3500. Jones a Perſis victoribus fictarum hiſtoriarum artem, vulgo *Romanzi*, didicerunt, & inde ad Græcos transmiſerunt. Atque utinam in Græcia fuiſſet ſepulta, nec in Romanum agrum penetraſſet, maxime inclinantis Reipublicæ tempore, quo diſſolutiſſimos juventutis illius mores invaluiſſe produnt auctores. Certe nomen ipſum neſcio quid Romanum præſefert. Ars hæc eo nocentior eſt, quo magis honeſtæ ac innocuæ ſcriptionis pallio te-

cta

ἄa in lucem emittitur. Profitetur in fronte morum doctrinam, nobilium ſpirituum regimen, rationis ſupra pravas adfectiones dominium, juventutis pharum adverſus naufragia &c. Sed brevi larvam detrahit, ac ſine fronte amores impudicos docet. Varia enarrat pudicitiæ pericula, innocentiæ ſcopulos detegit, & Sirenum prodit inſidias, non tamen ſine ambagibus & curioſis eventibus, per quos avidior ſemper redditur juvenis lector, & tanquam per lubricas vias ad præcipitium ducitur: ubi demum repente velut ſiſtitur, & dum lapſus jam imminet, de victoria plauditur. Sed qualis hæc obſecro victoria? Triſtior omni clade. Depinguntur vivis coloribus pericula cum omnibus, quæ circumſtant, verborum blanditiis, oculorum inſidiis, deſideriorum nunciis, actionum illecebris, ac pene vi extrema: miſcentur gemitus & ſuſpiria, funduntur lacrymæ, accuſatur invida ſors & aſtrorum inclementia, negans quod concupiſcitur. Quid ad hæc juvenis animus? Hærere primum ad res inſuetas, tum meditari, mox rimari altius, demum in ipſis ardere periculis, amatoriis magis magisque irretiri nugis, capi lenociniis, verbo, diſcit ea lector incautus, quæ ſcriptor, licet effrons, palam pro-

ferre non audet. Ita enervatur maſcula virtus, parvus hercules ad colum ſedere, ac filum ducere cum gynæceo docetur, & dum malarum cupiditatum victoria promittitur, honeſtas morum & pudor expugnatur. De Homero ferunt, pulſum fuiſſe e Platonis republica, eſſeque viſam a Pythagora illius animam apud inferos ex arbore ſuſpenſam, & colubris circumdatam ob ea, quæ minus verecunde de Diis finxerat. Si hanc pœnam meruit Poeta inter inhoneſtos honeſtiſſimus, qua digni erunt hiſtorici, qui ſeu lucri gratia, quod ex iniquitate faciunt, vel propria ſtimulante libidine, qua & alios inficere cupiunt, ſecumque perdere, editis ejusmodi Phaetonicis libris quæſtum exercere non erubeſcunt? Certe non ſolum e Platonis, ſed ex omnibus orbe toto Rebuspublicis tanquam earum peſtis pulſari deberent, ſecus luituri apud inferos damna, quæ tot animabus inferunt.

XXXVI.

Verum relictis hisce Pſeudo-Hiſtoricis ad alios Criticam transferre juvat, nimirum ad eos, in quibus non raro veritas deſideratur, quod multiplici ratione contingere ſolet, vel ex ignorantia, vel ex partium ſtudio, vel ex potentum metu,

vel

vel demum, quod peſſimum, ex malitia. De prioribus hiſtoricorum vitiis ſatis dictum eſt alibi: monendus tamen hiſtoriarum lector de duobus, qui frequenter heic occurrunt, ſcopulis. Primus eſt nimia quorundam credendi facilitas, alter quævis in dubium vocandi prava conſuetudo. Qui nullo adhibito examine ſcriptorum monumenta velut oracula excipiunt, & fabulæ aut mendacii ſuſpicionem in eos cadere non poſſe arbitrantur, vehementer ſe decipiunt, & graviſſimis circa veritatem erroribus obnoxios ſe reddunt: qui vero cujusvis paſſim hiſtorici fidem in dubium vocant, & hunc ſpe aut metu, illum propriæ gentis amore, alienæ vero invidia transverſum agi criminantur, hi vel e Pyrrhonis ſecta ſunt, eorumque temere conceptum de aliis judicium amoris proprii infelix partus eſt. Neque etiam continuo rejicienda ſunt vel explodenda, quæ mira narrant ſcriptores, aut fabellis accenſenda, quæ prodigii ſpeciem quandam præſeferre videntur, id quod optime animadvertit Poſſevinus noſter, maximi apud omnes nominis Auctor, experientia doctus, & ſuo nos docens exemplo: *Adoleſcens* inquit (p), *in Gallia*

Olai

(p) *Sect.* 2. *de Hiſtor.*

Olai Magni de Gothicis rebus hiſtoriam perlegens quaſi ſomnium eſſe putabam: in Gothiam & Sueciam poſt multos annos haud ſemel miſſus (nimirum religionis cauſſa a Summis Pontificibus) *comperi plura eſſe vera, quæ exiſtimaveram eſſe commenta: idem contigit mihi, dum cum Moſcis, Tartaris, Scythis agerem.* Opus ſcilicet eſt hac in re maturo judicio, & ad ſingula ſcriptorum veſtigia attento, ut verum a falſo diſcernatur. Quemadmodum autem non temere mendacii aut fabulæ poſtulandi ſunt Hiſtorici cæteroquin probi & religioſi in reliquis narrationibus ſuis, ſi quid ſupra communem rerum ordinem & conditionem in ſcriptis ſuis adferunt, ita non facile fides adhibenda illis, qui incurioſi & oſcitantes in veritate indaganda deprehenduntur, & neſcio quæ mira de regionibus & populis longe diſſitis produnt abſque authenticis teſtimoniis, & de quibus non vana ſuſpicio eſt, eos lucri & quæſtus cauſſa hiſtorias conſcribere. Ita prioribus ſeculis quidam Angli, Batavi, atque etiam Hiſpani de Indiis Orientalibus & Occidentalibus plura vix non commenta in libris ſuis quam merces in navibus, Europæ invexerunt, quæ tamen certioribus poſtmodum qua literis, qua libris, quos Viri Religioſi, maxime e Societate Jeſu, ad prædican-

dicandum Evangelium eas in oras delati, ibique commorantes in Europam miſerunt, detecta, iisque alia non minus mira, quam vera de illis plagis ac gentibus fuerunt ſubſtituta. Si quis vero noſſe deſiderat indicia, quibus ſpuria hiſtoriarum progenies a prole legitima diſcernatur, primum ſit: ſi recens aliquis ſcriptor factum vel rem quamdam narret priſcis temporibus actam, de qua nemo Auctorum veterum Synchronorum, ſeu qui eadem ætate vixerunt, aut ſubſequentibus mox temporibus floruere, ullam mentionem faciat, graviſſima eſt ſuſpicio, ſuppoſititium eſſe partum. Alterum, ſi quidpiam ſine hæſitatione aſſeratur, quod jam prius auctores alii in dubium vocarunt, aut de quo in utramque partem certarunt, id fidem non meretur, niſi novis documentis firmatum. Tertium, ſi apud ſcriptorem circa chronologiam vel geographiam temporis & loci, quibus contigiſſe aliqua narrantur, errores non leves ſe ſe produnt, ſubleſtæ fidei merito cenſentur illa, quæ paſſim commemorat. Quartum indicium, ſi non bene cohæreant poſteriora cum prioribus, aut viciſſim, ſi varient circumſtantiæ, vel inter ſe pugnantia proferantur, nihil ſinceri, veri nihil in ejusmodi narratione contineri ex-

tra dubium eſt. Illud denique circa veritatem hiſtoricam non prætereundum, immo vehementer deplorandum, quod hoc ævo tum pauci ſint hiſtorici hoc nomine digni, & qui cum priſcis Livio, Cæſare, Curtio, Cornelio Nepote, aut junioribus etiam, Mariana, Maffeio, Strada &c. in comparationem venire poſſint. Non deſunt noſtris quoque temporibus Heroum facta inſignia, grandia bella regnorum & Rerumpublicarum viciſſitudines, tragici caſus fortunæ ludentis: non deſunt ingenia, & Viri in omni eruditionis genere verſati. Sed deſunt, qui vere ac ſincere de hisce rebus ſcribere aut velint, aut poſſint. Et cur hoc? nimium delicatæ ſunt hoc ævo Principum aures, nimis exoſa in aulis veritas, ipſaque popularis aura admodum infeſta. Omnes in Solio Salomones, omnes in conſiliis Neſtores, omnes in bello Scipiones, omnes in Republica Catones, dici ac audire cupiunt. Si vitia in regimine, ſi craſſi contra Politicen errores, ſi malæ artes eorum, qui a conſiliis ſunt, ſi Ducum in gerendis bellis inſcitia vel perfidia, ſi pravi mores civium, & adminiſtratio ſordida Magiſtratuum, ſi hæc inquam ab Hiſtorico, uti re ipſa ſunt, & & fuerunt, detegantur, continuo læſæ

Maje-

Majeſtatis reus agitur, exilium libro indicitur, vel traditur Vulcano, Auctor ſtigmate notatur. Ita nimis quam verum eſt: *Tange montes, & fumigabunt.* Interea velut impoſito viris cordatis, qui muneri huic pares eſſent, ſilentio prodeunt rhyparographi, præſertim Acatholici, vernacula loquentes lingua, qui vera falſis miſcere, vitia diſſimulare, facta mirum quantum extollere; levare invidiam, blandiri & placere norunt cum grandi veritatis diſpendio; ſicque male ſartas, & mendaciis ac fraudibus bene oppletas hiſtorias poſteritati transmittunt. Jam olim de malis hisce Hiſtoricorum quorundam artibus graviter conqueſtus eſt Vir inſignis, magno Galliarum Regi a conſiliis, Floremundus Ræmundus, Auctor hiſtoriæ *de ortu progreſſu ac ruinis hæreſum ſeculi XVI.* cujus verba, quibus ad finem libri VII. Galliarum Regem alloquitur, ſane dignisſima ſunt, ut hoc loco adducantur: „ Dabis mihi veniam, inquit, optime „ Rex, magne Gallorum Monarcha, & „ humillimi ac fidelis tui ſubditi fide„ lem libertatem bonam in pacem in„ terpretaberis. Homines plerumque „ vel metu quodam id quod verum ac „ rectum eſt, dicere Principibus non

„ audent, vel ut eis adulentur, falſa „ dicunt. Tam hi quam illi minime „ digni ſunt, quorum Principes conſiliis „ utantur, ut qui magis per adulatoriæ „ picturæ licentiam diſpenſare ſecum „ ſtudeant, quam ſeveræ hiſtoriæ legi- „ bus ſe adſtringere. Et quemadmodum „ pictores eorum, quos depingunt, næ- „ vos quam maxime poſſunt umbra „ quadam occultant, ut etiam acutiſſi- „ morum oculos fallant; contra vero „ ea, quæ pulchritudinem aliquam ha- „ bent, ita in propatulo collocant, iiſ- „ que coloribus depingunt, ut in om- „ nium oculos incurrant, ſic noſtri ſeculi „ plerique omnes ſcriptores in eorum, „ quos laudandos ſuſceperunt, virtutibus „ ac recte factis deprædicandis non ſo- „ lum nimii ſunt, (quod aliquo modo fer- „ ri poterat) verum etiam quæ peccata „ ſunt, non ſilentio modo premunt, ſed „ & commendant ſæpe, & ornant. At „ veri Hiſtorici munus eſt, operam dare „ non tam, ut quos deſcribit, excellentes „ ac magni, quam ipſe verus videatur: nec „ minus vitia quam virtutes, quæ lau- „ de, quæ reprehenſione digna, obſer- „ vare ac notare, & ut verbo abſol- „ vam, talem quemque deſcribere, qua- „ lis eſt, non qualis eſſe vult, & debet. „

§. II.

§. II.

Querelæ contra ſcriptores Acatholicos, & Lectores Catholicos.

XXXVII.

Plus habet, quod agat Critice cum illis, qui quo magis a rerum imperitis quandoque æſtimantur, eo magis nocent, hiſtoriarum ſcriptoribus, ſcilicet Acatholicis, vel certe minus Catholicis. Horum non pauci, nec raro, hiſtoriam ſuis commentis, obſervationibus, interpretationibus & ſcholiis miſere corrumpunt, ac malignæ in rem Catholicam adfectioni ſuæ per fas & nefas ſervire cogunt. Aliqui eorum apertis mendaciis & fabulis pridem exploſis Romanam ſedem, ac debitam ſupremo Eccleſiæ capiti reverentiam convellere nituntur, uti Sleidanus, Chytræus, Illyricus, Hübnerus: Alii majore artificio Eccleſiæ regimen, & Pontificum in ea poteſtatem aggrediuntur, dum quidquid præclari ac ſancti inſtituerunt, eorundem avaritiæ, ambitioni, ac pene tyrannidi tribuunt, ut Conringius, Goldaſtus, Petrus Suavis: Alii demum profanæ ſcriptores hiſtoriæ, præſertim Imperii Romano-Germanici, Pontifices vix non omni poteſtate, etiam a Chriſto conceptis verbis con-

conceſſa, exuunt, eamque in Reges ac Principes transferunt, Eccleſiaſtica jura perniciem eſſe boni publici, ac juris naturalis atque civilis criminantur, & Papas diſſenſionum, bellorum, vaſtationum, cæterorumque in Imperio ac regnis malorum auctores faciunt, ut Thuanus, Pfeffingerus Vitriarii Commentator, Puffendorfius, aliique. Dum autem diverſas ineunt vias, in eo omnes conſpirant, ut apertis vel tacitis artibus Pontificum & regiminis Eccleſiaſtici contemptum ingerant legentium animis, ut Principibus & Magiſtratibus adulentur, iisque Eccleſiaſtica jura & bona velut venum exponant, ut ſacra profanis, & profana ſacris miſceant, ac Sacerdotium cum Imperio graviſſime collidant, denique ut Religionem Catholicam & veram Dei Eccleſiam ſusdeque vertant. Ad fidem autem apud male credulos inveniendam notis ſibi artibus utuntur: Primo quidem miris laudibus ad aſtra usque ſcriptores ſuis partibus addictos extollunt, reliquos omnes ut vulgus ignavum deſpiciunt. Ita Conringius de Thuano (q): *Inprimis autem nobis lectio prodeſſe poteſt Jacobi Thuani. Hic eſt princeps omnium Hiſtoricorum prioris ſeculi* (ſcilicet eorum, qui in Pontifices, & Eccleſiaſticos Ordines,

(q) *Tom. 2. & 3.*

nes, & in ſacra quævis debacchantur) *Valuit judicio, & uſus eſt ſcriptoribus ac monumentis optimis, quæ faciunt ad res Germanas. Hinc in rebus Germanis ſolet ſequi Sleidanum frementibus ipſis Pontificiis, & ampliſſimo elogio eum exornavit. Secutus eſt etiam Chytræum, & Mercurium Belgo - Gallicum.* Optima ſi ſuperis placet monumenta, quæ fidem faciant bene moratis lectoribus! Dein magniloqua operibus ſuis procemia præmittunt, in quibus divini honoris ac religionis zelum, Eccleſiæ incrementum, Imperatoriæ Majeſtatis ac legum Imperii inſtaurationem, ſincerum in ſcribendo animum, & ab omni ſiniſtro affectu & fuco alienum profitentur, & nil niſi ex authenticis monumentis ac tabulis proferre ſe teſtantur. Ita inter alios paratragœdiat Fridericus Georgius ipſo in limine operis ſui: *Dei honorem*, inquit: *Eccleſiæ veræ* (id eſt Lutheranæ) *incrementum, Imperiique Romano - Germanici gloriam promovere, pro modulo ingenii defendere, hoc labore laboravimus .... quod dum fecimus, ita calamum temperavimus, ut certi ſimus, neminem hoc noſtro offendi poſſe labore, niſi qui velit ſe extollere ſuper omne Numen, ac inimicum Cæſaris, Imperiique Romano Germanici ſe profiteri.*

En!

En! magno promiſſor hiatu, ut canit Horatius. Sed ſequi juvat nonnihil veſtigia hiſtorici tam ſinceri ac innoxii: *ſacrum vinculum*, ait, *quo Imperii Principes Catholici, maxime Bavari, ſedi Romanæ alligantur, aliud non eſſe, quam commodum temporale, ut eorum filii facilius promoveantur:* item *ſcopum Pontificiæ Religionis non alium eſſe, quam ut Pontificis ejusque Cleri augeantur opes & potentia, ex quo toto in Imperio turbæ ſint exortæ. Contra Lutheranam religionem ad promovendam cujuscumque Reipublicæ felicitatem eſſe aptiſſimam:* item, *in Romana Eccleſia eſſe idololatricam Sanctorum multitudinem, Pontifices eſſe Antichriſtos &c.* Præterea Æneam Sylvium, poſtea Papam Pium II. virum ſi juventutis partem excipias, omni doctrinæ ac virtutum genere conſpicuum vel ipſo Platina teſte, quem ſcriptorem maxime Acatholici ab omni adulationis vitio eximunt, hunc Pium II. inquam Georgius *Impium Pontificem* adpellat, alibi *maxime impudicum.* Porro ait: *Imperatorum auctoritatem a Luthero vindicatam, in Proteſtantium terris antiquo juri reſtitutam, totamque Imperii faciem a Pontificiis abuſibus reformatam eſſe.* Conſtat autem Lutherum Imperatorem Carolum V. aliosque Reges

ac

ac Principes Catholicos *tyrannos*, *aſinos*, *Papæ pediſſequos &c.* in libris typo impreſſis, qui adhucdum ſuperſtites ſunt, toti mundo promulgaſſe: conſtat, neminem magis Imperatoriis juſſis, decretis, & juribus Majeſtatis ſe ſe opponere, ac ſupremam dignitatem in terris ſuis conculare, quam eosdem *Proteſtantes*, ut præſens, quo ſcribo, fatale bellum Germaniæ nos docet: conſtat, quod ſpecioſo *Reformationis* titulo integros Epiſcopatus, Abbatias, Monaſteria a religioſiſſimis Majoribus, Cæſaribus, Regibus, Principibus, Nobilibus ad Dei cultum liberaliſſime fundata dotataque ſacrilegis armis invaſerint, ab Eccleſia avulſerint, ac devorarint; quod ſacras imagines, & quidquid in religione Catholica ſanctum eſt, eliminarint ac peſſum dederint. Et hoc eſt, ſi Superis placet, *ad Dei honorem*, *ad Eccleſiæ veræ incrementum*, & ſcribere *temperato calamo*, *ut nemo poſſit offendi*, uti præfatur memoratus Fridericus Georgius. Unum adduxi, & ex uno pauca: ſunt enim longe plura, crudiorave, quæ toto in Opere effutiit: ſunt & reliqui Scriptores Acatholici atque Hiſtorici, quorum paullo ante memini, nec hilo meliores, ut paſſim libros eorum volventi patet. Præterire tamen nefas foret Samuelem

Puf-

Puffendorſium, ejusque *Introductionem ad Hiſtoriam* (r), quæ e reliquis Viri hujus Operibus eo nocivior eſt, quo magis in manibus Juvenum, præſertim Nobilium, verſatur vix non ante, quam in fidei Chriſtianæ elementis inſtituuntur. Audiamus præclara ex hoc libro dogmata aliquot: 1. „ Auctoritatem ſupremam „ Apoſtolicæ Sedis adjudicat ſuperſtitio- „ ſæ pietati Chriſtianorum, maxime Cæ- „ ſarum, Principum &c. donationibus ad „ pias cauſſas: artibus Pontificum in au- „ cupiis pecuniariis diſpenſationum, nun- „ dinis indulgentiarum, nugis Jubilæo- „ rum, fiſco bonorum ſchismaticorum, „ oblationibus & annatis ad bella ſacra &c. „ 2. Eandem auctoritatem tribuit infinitæ „ multitudini Clericorum & Monacho- „ rum, otii & luxus cauſſa ad Canonica- „ tus pingues, & bene dotata monaſteria „ convolantium &c. item non minori nu- „ mero Mendicantium, hoc vitæ genus „ partim ex ſacrilega ambitione auſterio- „ ris vitæ, bonorum operum oſtentatio- „ ne, & mercatura, partim ex deſpera- „ tione vel otio, partim ex parentum ſu- „ perſtitione, vel prolium cogente inopia „ amplectentium, e quibus factos ait a „ Pontificibus milites prætorianos, canes „ Ro-

(r) *C. 2. de Monarch. Eccleſ.*

„ Romanæ Aulæ venaticos &c. id efficien-
„ tes, ut ne Pontificium jugum unquam,
„ etſi multi in Germania vellent, excute-
„ re valeant. 3. Sacrarum imaginum
„ cultum vocat idololatricum, quem Pon-
„ tifices nonniſi ſtimulante ſuperbia &
„ avaritia contra Orientales Cæſares
„ oſtentarint. 4. Conqueritur de violen-
„ ta Pontificum totiusque Cleri exemptio-
„ ne a poteſtate Imperatorum, Regum &c.
„ inde machinationes, prætextus & frau-
„ des ſuſcitatas ſeditiones, bella, clades ob
„ hanc exemptionem in Imperio exortas
„ criminatur. 5. perſtringit tyrannicam, ut
„ vocat, ambitionem Hildebrandi (ſeu Gre-
„ gorii VII. inter Divos relati) aliorumque
„ Pontificum in Imperatores exercitam;
„ horum fraude impedimenta matrimonii
„ ſtatuta eſſe dicit, ut ad forum Eccleſia-
„ ſticum pertraherentur Reges ac Princi-
„ pes: obtruſum fuiſſe Chriſtianis pal-
„ pum per Commentitias Decretales, no-
„ vumque jus Papiſticum, in fulcrum hu-
„ jus tyrannidis compilatum. 6. Leo-
„ nem X. qui Lutherum ejusque doctri-
„ nam damnavit, depingit ut hominem
„ faſtui, luxui, avaritiæ, indulgentiarum
„ nundinationibus, & ſacrilego quæſtui de-
„ ditum: fabulatur Paulum III. auctorem
„ fuiſſe Franciſco Galliarum Regi, ut fœ-

„ dus cum Turcis iniret ad refringendam
„ Cæſaris fortunam, & atterendas Prote-
„ ſtantium partes. 7. Pontificem exhibet
„ ut prætenſum Hierarchiæ Eccleſiaſticæ
„ caput; ejusque ſtatum humanæ aſtutiæ
„ innixum fulcris: aliis ſiquidem ſtatibus,
„ inquit, pro fine præfixa quies, pro me-
„ diis ſufficientia ad intra, Imperii intra
„ terminos conſervatio, nervus pro mili-
„ te, jus naturale & divinum pro regimi-
„ nis ratione. Huic (nempe Papali) pro
„ fine opes, potentia &c. pro adminicu-
„ lis ſufficientia, immo & abundantia va-
„ riis artibus procuranda ab extra: impe-
„ rii continua dilatatio, præſidiariæ co-
„ piæ habendæ gratis, jus regiminis intra
„ ſtatum contra ſtatum erecti, & juris-
„ dictio a ſeculari foro avulſa, ratione
„ nulla, nullo divino teſtimonio demon-
„ ſtrabilis, ſed innixa fucis, quibus omni-
„ bus ni cæce annuas, mox hæreticus au-
„ dias. 8. Sub hoc regimine Catholicæ
„ Eccleſiæ, pergit nugari Puffendorffius
„ Calumniator, Laicos in officio continet
„ imaginaria ſalus, velut a Clericis con-
„ tinentiæ Rectoribus dependens: Dein
„ S. Scripturæ vetita lectio, ut ne figmen-
„ ta ac impoſturæ Sacerdotum plebi ſubo-
„ leant &c. Traditiones non ſine præju-
„ dicio S. Scripturæ, quaſi incompletæ:

„ di-

„ diſtinctiones peccatorum levium, gra-
„ vium &c. Caſus reſervati, libelli pre-
„ catorii infiniti &c. aucupia ſunt avari-
„ tiæ Sacerdotalis: Confeſſio auricularis
„ inducta ad expiſcanda ſecreta cordium,
„ ſatisfactio pro peccatis telonium eſt,
„ erectum ad aucupanda legata, lenien-
„ dos muneribus conſcientiæ arbitros, ad
„ redimendas pecuniis pœnitentias. Bo-
„ norum operum mercatura pro Clero,
„ Monaſteriis &c. ad implendum id om-
„ ne, quod Pontificia ſuperſtitio induxit:
„ Demum innumeræ ceremoniæ, inutiles
„ feriæ, proceſſiones, ſacella, aræ non
„ neceſſariæ, Sacramenta ad ſeptenna-
„ rium aucta &c. partim lucrum ſpectant
„ (nil enim ſine pecuniis) partim pieta-
„ tem fucatam, ut ne infinita Clericorum
„ copia otioſa penitus videatur: ſacrificia
„ Miſſæ inducta, ut ſint loculorum ſubſi-
„ dium; nemo negotium ſuſcipit, nemo
„ moritur absque tali tributo, cui etiam
„ mortui ſubjacent. 9. Ipſa denique ag-
„ greditur ſacramenta: *Calicis* uſus, in-
„ quit, contra Chriſti inſtitutionem & tot
„ ſeculorum uſum Laicis fuit ademptus,
„ ut eſſet tumentis Cleri prærogativa, nec
„ reſtitutus, ut ne erraſſe videatur. *Matri-*
„ *monium* Sacramenti nomine ſalutatum,
„ ut ratione lucri trahi poſſet ad Eccleſia-

„ ſticum tribunal: Additi gradus prohi-
„ biti, ut per diſpenſationes magis magiſque loculi turgerent. *Extrema unctio* excogitata, ut eſſet occaſio ad procurandas ultimas voluntates. *Purgatorium* confictum pro aucupio Miſſarum & donationum ad pias cauſſas. *Reliquiarum* uſus ſervit ad compenſanda Benefactorum obſequia. *Sanctorum cultus* ad multiplicanda altaria, ſacella, feſta pro accommodando Clero ac ſuſtentando. *Apotheoſis ſanctorum* ambitioſum fulcrum eſt Pontificiæ auctoritatis, quo ſæpe ad Pontificia vota inclinantur Reſpublicæ, compenſantur merita, exaltantur plerumque hypocritæ pietatis, & ſuperſtitionum auctores, vel bene nummati Pontificiæ ſedis cultores: ut ſilentio involvantur tot figmenta miraculorum, imaginum, ſpectrorum, exorciſmorum, indulgentiarum, jubilæorum, ciborum prohibitorum, quæ nonniſi mera Romanæ avaritiæ ſunt aucupia &c. „ Ita Puffendorfius, in cujus opere veluti de palma certant inter ſe tum craſſa quædam mendacia, figmenta de regimine Eccleſiaſtico audaciſſima, malignæ prorſus de conſiliis & factis Pontificum interpretationes ac conjecturæ, nullo nixæ fundamento: tum fraudulentæ, adque

que omnem invidiam & extremum Eccleſiaſtici Ordinis contemptum compoſitæ exegeſes, impudentes criſes, & ſacrilegæ adverſus ſanctiſſima Catholicæ Religionis myſteria & Sacramenta calumniæ. Obſecro: num hæ ſunt probi Hiſtorici characteriſticæ, quem titulum ſibi tanto cum faſtu arrogant ſcriptores acatholici? Hæcne veritas & fides hiſtorica inter ejusmodi miſeras fabellas, toties jam a Catholicis Polemicis protritas? Hæcne introductio ad hiſtoriam, vel potius ad petulantem ſatyram? Et tamen pro pudor! hanc impune legunt, laudant in circulis, deprædicant Catholici (Acatholicos non moror ſtultitiam noſtram hac ipſa in re tacite ridentes) immo & juvenibus legendam obtrudunt cum certa pernicie eius, quam profitentur, avitæ religionis, cujus falſisſimas ideas non poteſt non ingenerare teneris & incautis animis. Non equidem is ſum, qui Eccleſiam Dei eſſe ſponſam in terris omni macula & ruga carentem aut credam, aut affirmare velim. Sunt e Catholicis graviſſimi Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptores, qui aliquorum (paucorum tamen in tanto numero) Pontificum crimina etiam grandia neutiquam diſſimulant: ſunt, qui Eccleſiaſticorum æque ac Laicorum mores in quibusdam corruptos, &

non paucos abuſus, qui in res etiam ſacras irrepſerunt, liberali cenſura perſtringunt: ſed id contendo, ſycophantæ non hiſtorici eſſe, omne genus querelarum, abuſuum, & vitiorum, quæ in privatis aliquibus membris reperiuntur, toti corpori, toti Eccleſiæ, cunctis Pontificibus, integro Ordini Eccleſiaſtico tribuere, ac per ſummum nefas adfingere, ipſamque Religionem antiquitate ſua venerandam, ſanctiſſimis legibus & dogmatibus inſtructam, & tot ſanctorum hominum virtutibus & miraculis illuſtrem tanquam malorum iſtorum originem & fontem proclamare, atque in invidiam trahere: Sycophantæ inquam, ac maledici hominis hoc eſſe contendo, non Hiſtorici. Hinc recte ac prudenter monet Cl. Franciſcus Schmier, celebris ſacri & profani Juris Conſultus ex Ordine D. Benedicti, ac Salisburgenſis Academiæ Rector (s): *Jurisprudentiam ab Hiſtoria mirum in modum illuſtrari.* Mox vero addit: *Cautos tamen Jurisprudentiæ publicæ ſtudioſos eſſe velim in legendis heterodoxorum libris publicis, Hiſtoriam Eccleſiaſticam quomodolibet tangentibus: ſunt enim illarum documenta plerumque domeſtica, vel depravata, præſertim contra*

(s) *In Oper. de Jur. Canon. Univerſ. Tract. praamb.*

contra Romanos Pontifices, quos cum nolint habere ſuperiores in cauſis morum ac fidei, quavis occaſione venenatis dentibus & calamis mordere ac perſtringere non erubeſcunt. Immo Doctiſſimus Gletle non dubitavit animadvertere: *Quod ſi religio catholica in terris Imperii aliquando prædominari rurſus incipiat* (non armis, ſed Dei miſericordia, donum avitæ fidei, ipſis indulgente) *omnes fere libros illuſtrando Juri Publico ab Acatholicis conſcriptos ad cenſuram vocandos, ac vel omnino proſcribendos, vel ita expurgandos eſſe, ut veſtigia veneni detegantur.* His quæ hucusque de ſcriptoribus Acatholicis adtuli, (plura occurrent in libro de Jurisprudentia) his inquam nihil de illorum ingenii ac ſcientiæ laudibus detractum volo: illud ſolum Quinctiliani de Clitarcho Hiſtorico pronunciare liceat: *Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur.* Et vero quæ fides adhibenda veræ fidei hoſtibus? Certe Carolus V. Imp. uti Surius refert, dum Sleidani (quem hiſtoriæ ſemideum celebrant) librum res a Cæſare geſtas commemorantem coram ſe legi audierat, identidem interrupit filum, dicens: *Mentitur nebulo:* ad extremum dignam Carolo & Cæſare ſententiam adjecit: *Quænam iſtorum ſcri-*

ptis veritas fideſque inſit, cum veritatis fideique lucem in ſe ipſis extinxerint? Verum ſatis de querelis contra ſcribentes Hiſtoriam.

XXXVIII.

Alia ſupereſt, quæ hiſtoricum ſtudium, vel potius legentes hiſtoriam premit, cenſura & criſis, quam ut exponam, familiare quoddam colloquium, quod aliquot abhinc annis inter Virum aliquem primi Ordinis ac Regium Dynaſtam, alium vero literariæ rei cultorem non infimæ notæ interceſſit, hoc in loco referre opus eſt. Utrumque novi, & uterque dum hæc ſcribo, inter vivos degit. Convenerant hi quadam die, ac inter alios eruditos, ut ſolebant, ſermones delapſi ſunt ad ſtudium hiſtoricum, non ita pridem in gratiam ſtudioſæ juventutis eo loci introductum. Et quomodo hoc tibi placet, ait Dynaſta? nunquid bene factum, ut ſtudii hujus nobiliſſimi cura tandem fuerit ſuſcepta? Ego vero, reſpondit alter demiſſo nonnihil vultu ſubridens, ego vero, ſi rem bene intelligo, probare illud haud poſſum. Non exſpectato perculſus reſponſo: Jocaris credo vir bone, inquiebat ille; aliud enim mihi loquitur tuus, quem novi, animus, quo in bonarum artium ac literarum

rum cultum ferri ſoles. At hic adductis humeris: Ita eſt, probare haud poſſum, immo noxium potius eſſe quam utile hoc ſtudii genus eſſe cenſeo. Ad hæc vix indignationem premere Dynaſta: ſublatis dein ſuperciliis: Et cur hoc, ait, tam fidenter aſſeris? mihi ſane paradoxum videtur. Tum alter, ſi licet, pace tua dicam, Vir Excellentiſſime, ſed ſpatium loquendi a te peto: Quumque annuiſſet ille, hic ita loqui cœpit: Inficiari nec poſſum nec volo, eſſe plurima in Hiſtoriis, quæ nobilem animum, & ad ea quæ legit attentum, ad ſcientiam & virtutem erudire, a vitiis vero ac pravis moribus abducere poſſunt. Illud tamen mirari ſatis non poſſum, qua ratione fiat, ut dum maxime hoc ſeculo fervet ſtudium iſtud, tam pauci meliores, pene dixerim pejores efficiantur, ac fuerunt ante, quam hac in palæſtra juventus exercebatur. Et quidni? ut ab hac ipſa juventute ordiar, legimus in hiſtoria profana, Spartanos prolem ſuam vario aſperitatum genere ad virtutis & fortitudinis cultum erudiiſſe: unde *ſpartana patientia*: quin & parentes nimium ſuis indulgentes liberis infamiæ nota caſtigaſſe: Romanam Rempublicam ſtetiſſe firmam, quamdiu juventus ad ardua & fortia facta ſtimulabatur: at

poſt everſam Carthaginem ad luxum & mollitiem delapſam paullatim interiiſſe: a Theodoſio M. filios Arcadium & Honorium nudo vertice ac ſtantes auſcultare ſedentem Magiſtrum Arſenium juſſos fuisſe, ac virgis cædi, ſi quid peccaſſent: Corneliam Romanam aliis Matronis gazas ſuas jactantibus monſtraſſe filios ſuos optime moratos, e ſchola reduces, dicentem hunc eſſe theſaurum ſuum omnibus aliis præferendum. In ſacra vero hiſtoria legimus: Optimum Senem Tobiam filium ſuum docuiſſe timere Deum a prima juventute: Joſephum inter fratrum inſidias & flagitia innnocentem ſervaſſe animam: ſacerdotem Heli repentina morte a Deo punitum fuiſſe ob inſolentiam filiorum Ophnis & Phinees impunitam, nec emendatam: piiſſimam Ludovici Sancti Galliarum Regis Matrem Blancam, ut horrorem peccati tenello Principi ingeneraret, ſæpius inculcaſſe hanc vocem: malle ſe illum ante oculos ſuos mortuum conſpicere, quam peccati lethalis labe infectum. Sed quæ noſtris temporibus eſt puerorum indoles? quæ educatio prolium? quæ cura parentum? Inſtituuntur molliſſime, ad omnem luxum & vanitatem comuntur, diſcunt ſaltare, ludere, amare & amari, feſceninis jocis, prætextatis verbis,

bis, & æquivocis uti ſermonibus: ob hæc laudantur, tanquam feſtivi ingenii primos flores: hæc diſcunt parentum exemplis: procul ferula vindex criminum, procul triſtis Orbilius, & quidquid contriſtari aut coercere inſolentem puerum poſſet: Prima politicarum artium, ultima cura pietatis, religionis, ingenuæ indolis.

Legimus in hiſtoria profana Numæ Pompilii ſolicitudinem naſcente regno Romano circa ordinanda ſacra, ſtatuenda Deorum ſimulacra, ac Sacerdotum miniſteria deſignanda: Æneæ pietatem in ſuperos: in Sacra vero, Moſis & Aaronis labores in erudiendo ad Dei veri cultum populo, in erigendo tabernaculo, in ſacrificiis, feſtis & ceremoniis rite peragendis; Salomonis templum Solymæum, auro, argento ac pretioſiſſimis lapidibus exornatum: Machabæorum pro tuenda vera religione glorioſa cum Antiocho Tyranno certamina. Sed quis noſtris temporibus pro Religione zelus? quæ rerum ſacrarum reverentia? An non cum Oza & Saule immittuntur profanæ manus in religioſa miniſteria & jura? An non cum Heliodoro expilantur æraria & Eccleſiæ theſauri? Ubi Conſtantini, Caroli M. ſancti Henrici, Imperatores, qui tot Eccleſias, Monaſte-

naſteria, pauperum hoſpitia fundarunt atque dotarunt? An non quæ Majores ſeminarunt pro ſacris Deo hominibus, pro liberis & nepotibus ad profanos uſus demetunt poſteri? Qua conſtantia fidem Catholicam in baptismo juratam profitemur verbis & operibus? An non erubeſcimus Evangelium? an non in gremio Eccleſiæ Catholicæ nati & educati cum ejus hoſtibus conſpiramus doctrina & moribus?

Legimus in hiſtoria profana de Cambyſe Perſarum Rege, quod iniquo Judici, pellem detrahi, eaque tribunal veſtiri juſſerit: de Trajano Imperatore, quod itineri jam accinctus, involante in frenum equi paupere vidua & juſtitiam imploranti, mox ex equo deſcenderit, ejusque cauſſam ipſe cognoverit: in ſacra, celebre Salomonis judicium, vindicatam a Daniele Suſannæ innocentiam, ſancte adminiſtratam a Moſe, Samuele, Davide juſtitiam. Sed, quot nunc pelles & ſpolia per iniquas ſententias detracta circumferunt Judices? quot viduarum & pupillorum lamenta ſurdis excipiunrur auribus? quoties aurum excæcat oculos, fraus & violentia triumphat, & innocentia ſuccumbit? quoties tragica renovatur hiſtoria Nabothi, quem in judicio vita ſpoliavit

vit impius Rex Achab cum peiore Conjuge Jezabele, ut vineam ejus occuparent?

Legimus in hiſtoria profana exemplum Lucretiæ Romanæ, læſum per vim Tarquinii conjugalem pudorem fuſo ſanguine in ſe ipſa vindicantem: caſtum Hippolitum Phædræ Novercæ inceſtos amores repudiantem ab equis diſcerptum: Criſpum Conſtantini M. filium, vitæ integerrimæ Principem, dum Fauſtæ novercæ ad flagitium ſolicitanti ſe ſe opponeret, falſa criminatione neci adjudicatum: in ſacra vero, Joſephum de Putipharis uxore, ejusque libidine relicto in manibus pallio triumphantem: Suſannam ab impiis ſenibus fruſtra ſolicitatam, & morti jam jam præſenti a Daniele ſubtractam: tot teneras Virgines repudiatis Tyrannorum nuptiis martyrii laurea coronatas. Hæc legimus, & non erubeſcimus contaminare juventam furtivis amoribus, alienæ pudicitiæ inſidiari, alienum violare thorum, fovere incendium, nec Sodomæ nec inferni flammis ſat expiandum?

Legimus in utraque hiſtoria, avaritiam in Cræſo, in Sardanapalo, in Marco Craſſo, in Achabo & Jezabele, in Anania & Sapphira flammis, ſanguine ac morte funeſtis-

neſtiſſima punitam: Superbiam & ambitionem in Tarquiniis Regibus, in Pompeio & Cæſare, in Goliatho, Amano, Antiocho depreſſam, & ſeveriſſime exilio, patibulo, cruenta cæde caſtigatam: Aulicas artes & mala regimina in Achitophele, Amano, Beliſario, Stilicone, in Roboamo & reliquis Regibus Iſraeliticis, in Pharaone, Nabuchodonoſore, Herode graviſſimis pœnis ac plagis bellorum, vaſtationum, captivitatum, everſionis regnorum & Monarchiarum a Deo mulctata.

Plura parantem dicere interpellat Dynaſta, qui longioris ſermonis jam ſatur eſſe videbatur: &, Concionatorem ut video agis hodie, inquiebat. Immo vel maxime hiſtoricum, aut ſi mavis Parrhesjaſtem, reſpondit alter, quia quod proprium eſt ac præcipuum Hiſtorici, veritatem dico, & libere dico: novi enim, cui loquar; ſemperque in Te Virum probum, eruditum, & veritatis amantem ſuſpexi. Verum urgebat ille, ac necdum ex his id, quod initio dictum eſt, ſcilicet hiſtoriæ ſtudium ſeculo noſtro eſſe noxium potius quam utile, intelligere ſe affirmabat vel ſimulabat. At faxo, ait alter placido vultu, & ad modeſtiam compoſito (nam ante nonnihil incaluit) faxo ut mox intelligas, Vir Illuſtriſſime, ſi patienter

audie-

audieris, quæ breviter modo dicturus ſum, Ecce! prioribus ſeculis, ubii necdum hoc ſtudium ita invaluit, ſancta quadam cum ſimplicitate vivebant homines juſti & recti tenaces, & ad Dei timorem eruditi faciebant, quæ non legebant, rectæ rationis, conſcientiæ, ac religionis ductum ſecuti: nunc vero legunt optima quæque, & peſſima quæque paſſim faciunt, ingenio flexiles ad intelligendum, ſed voluntate ad imitandum ferrei: Student eſſe mali, atque videntur hoc ſtudio ſuo in id incumbere, ut ex optimis, quæ hiſtoria ſuppeditat, virtutum exemplis addiſcere vitia, & iis quæ legunt, e diametro, ut loquimur, contraria facere poſſint ac velint. Quæ igitur utilitas lectionis hiſtoriæ? immo ipſius artis, qualem nuncupari non patiebatur Galenus eam, *quæ utilitatis nihil adferret vitæ?* An non gravior poſt tantam lucem Deo reddenda erit ratio? Heic enimvero digitum ori impoſuit Dynaſta, & alter velut dato ſigno finem colloquio: ego autem his ipſis libro huic de hiſtoria coronidem impono.

INDEX

INDEX
RERUM ET VERBORUM
LIBRI V.

L. Indicat Librum. N. Numerum Libri.

A.

Ælianus ſcripſit de plantis, herbis, & gemmis. L. ſ. N. 14.

Ætates mundi ſeptem in S. Hiſtoria. L. ſ. N. 33.

Adverſaria hiſtorica quomodo ſint conficienda, docet Lipſius. L. ſ. N. 29.

Affectus in hiſtoria non ita dominari debent, ſicut in theatro. L. ſ. N. 22.

Affectuum ciendorum utilitas. L. ſ. N. 22. *Exemplum e Livio de Lucretia: aliud ex Maffeio de Soſa, & Eleonora Conjuge.* L. ſ. N. 22.

Alexander M. legit hiſtoriam Homeri. L. ſ. N. 2.

Alphonſus Rex ſanatur lectione Curtii. L. ſ. N. ſ.

Ariſtoteles præclare ſcripſit de animalibus. L. ſ. N. 14.

Apel-

Apelles primus mediam hominis faciem depinxit. L. 5. N. 25.

B.

Baſilius Imp. commendat lectionem hiſtoriæ Leoni filio. L. 5. N. 5.

C.

Caroli V. judicium de Sleudano, aliisque Hiſtoricis Acatholicis. L. 5. N. 37.
Catholicorum cæca cupido in legendis Hiſtoricis Acatholicis. L. 5. N. 37.
Cauſſæ & circumſtantiæ eventuum cur & quomodo ſint explicandæ. L. 5. N. 21.
Character proprius Narrationis hiſtoricæ. L. 5. N. 21.
Characteris hiſtorici leges. L. 5. N 21.
Character hiſtoriæ ſacræ eſt ſublimior omnibus aliis. L. 5. N. 31.
Character ipſius Hiſtorici, ejus prudentia. L. 5. N 28.
Claudianus elegans carmen ſcribit ad Honorium Imp. de utilitate hiſtoriæ. L. 5. N. 5.
Conjecturas & propria judicia aliqui rejiciunt in hiſtoria: melius alii admittunt. L. 5. N. 26.
Debent tamen verecunde adhiberi. L. 5. N. 26.

Comnenæ (*Annæ*) *illuſtre teſtimonium de æquitate Hiſtorici.* L. 5. N. 24.

Comparatio Hiſtorici cum ſculptore. L. 5. N. 16.

Comparatio morum hujus ſeculi cum egregiis hiſtoriæ exemplis de vitiis & virtutibus. L. 5. N. 38.

Conciones ſeu Oratiunculæ apud Hiſtoricos ſunt vel directæ, vel indirectæ. L. 5. N. 19.

Oſtenditur eorum utilitas adductis exemplis præcipuorum Hiſtoricorum. L. 5. N. 19.

Cornelius Nepos de elogiis defunctorum. L. 5. N. 15.

Curtii animadverſio circa veritatem hiſtoriæ. L. 5. N. 16.

D.

Deſcriptiones hiſtoricæ quid ſint: multiplex earum genus. L. 5. N. 18.

Quando, & quommodo adhibendæ. L. 5. N. 18.

Deſcriptionum exempla: obſidionis & expugnationis: pugnæ ac victoriæ. L. 2. N. 18.

Dialogus de modico fructu, qui a multis, reportatur e ſtudio hiſtorico. L. 5. N. 38.

Dio

Dio plus Cæſari favet, quam Pompeio. L. 5. N. 24.

Diſcrimen inter Hiſtoricum & Novelliſtam. L. 5. N. 21.

Dotes requiſitæ tum in ſcribente, tum in legente hiſtoriam. L. 5. N. 1.

E.

Encomia ſeu judicia hiſtorica: eorum indoles. L. 5. N. 20.

Debent caute ac prudenter adhiberi. L. 5. N. 20.

Epiphonemata. V. Sententiæ.
Epochæ noven ſacræ hiſtoriæ. L. 5. N. 33.

Euſebius ſolas Conſtantini virtutes memorat, diſſimulatis nævis. L. 5. N. 24.

Exempla virtutum & vitiorum e S. Scriptura: de fidelitate, de innocentia, de pœnitentia, de ſuperbia, de perfidia &c. L. 5. N. 34.

Alia exempla pro Regibus, Aulicis, Magiſtratibus, Judicibus, & omni fere hominum conditione. L. 5. N. 34.

F.

Figuræ veteris teſtamenti: Abrahamus & Iſaac: ſerpens æneus: Jonas. L. 5. N. 33.

Finis hiſtoriæ duplex eſt, ſcilicet memoria præteritorum, & imitatio eorum. L. 5. N. 2.

Flavius Joſephus ſcriptor rerum Judaicarum. L. 5. N. 7.

Floremundi Ræmundi inſigne teſtimonium de munere Hiſtorici. L. 5. N. 36.

Foccæ Grammatici ac Poetæ elegans ode in laudem hiſtoriæ. L. 5. N. 4.

Forma hiſtoriæ conſiſtit in rebus ac verbis: L. 5. N. 21.

Friderici Georgii calumniæ. L. 5. N. 37.

G.

Gletle J. C. animadverſio circa libros Acatholicorum. L. 5. N. 37.

Græcorum hiſtoria ut plurimum mendax eſt teſte Horatio. L. 5. N. 2.

H.

Halicarnaſſei inſtructio circa ſcriptionem hiſtoriæ, ejusdemque præcepta. L. 2. N. 27.

Hegeſippus primus, qui Eccleſiaſticam hiſtoriam ſcripſit poſt tempora Apoſtolorum. L. 5. N. 11.

Herodotus primus profanæ hiſtoriæ ſcriptor. L. 5. N. 8.

Hiſtorice differt ab hiſtoria, uti mater a filia. L. 5. N. 1.

Hiſtoricen eſſe artem male quidam negarunt. L. 5. N. 1.

Hiſtoriæ diviſio multiplex. L. 5. N. 1.

Hiſtoriæ materia extendit ſe ad omnes hominum actiones: forma in ornatu & ſtilo conſiſtit. L. 5. N. 1.

Hiſtoria differt a Grammatica, Rhetorica, & Poeſi. L. 5. N. 1.

Hiſtoriæ finitio e Cicerone, quod ſit temporum teſtis, & vitæ magiſtra. L 5. N. 2.

Geminam faciem præfert inſtar Jani. L. 5. N. 2.

Hiſtoriæ expertes ſemper ſnnt pueri. L. 5. N. 4.

Hiſtoriam ſacram poſt Moſen proſecuti ſunt Duces ac Reges populi Iſraelitici, Prophetæ aliique. L. 5. N. 7.

Hiſtorici profani primi normam deſumpſerunt a libris ſacris hiſtoricis. L. 5. N. 8.

Hiſtoria profana fere omnis ante Olympiades fabuloſa videtur. L. 5. N. 8.

Hiſtoriæ ſcribendæ prima ratio apud Latinos fuit agreſtis. L. 5. N. 9.

Hiſtorici vetuſtiſſimi apud Latinos produntur. L. 5. N. 9.

Hiſtoricæ felix progreſſio: fines ſuos dilatat per totum orbem. L. 5. N. 10.

Ejus vaſtiſſima materies. L. 5. N. 10.

Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ incrementum. L.. 5. N. 11.

Hiſtoriæ profanæ incrementum. L. 5. N. 12.

Hiſtorici Veteres ut plurimum ſingulares hiſtorias ſcripſerunt: Recentiores autem uni-

univerſalem totius orbis, regni, aut regionis. L. ſ. N. 12.

In Hiſtoriæ natura definienda variæ Auctorum opiniones. L. ſ. N. 14.

Differentia illius ab Annalibus. L. ſ. N. 14.

Hiſtoriæ partitio in univerſalem, particularem, ſingularem, & ſejunctam. L. ſ. N. 1ſ.

Aliæ partitiones. L. ſ. N. 1ſ.

Quinam excoluerint hiſtoriam divinam, naturalem & humanam. L. ſ. N. 1ſ.

Hiſtorici grave munus, & dotes requiſitæ. L. ſ. N. 24.

Non debet abſterreri a difficultate. L. ſ. N. 2ſ.

Flagitia omnino turpia reticere debet, aut obiter ſolum perſtringere. L. ſ N. 24.

Non raro imitantur pictores, ſed perperam. L. ſ. N. 2ſ.

Hiſtorici Græci præceptis valent: Romani exemplis. L. 5. N. 29.

Hiſtoria ſacra male negligitur a juventute. L. 5. N. 32.

Hiſtoricorum veritatis amantium & egregiorum paucitas noſtris temporibus. Et cur? L. 5. N. 36.

Hiſtoricorum Acatholicorum ſatis multorum characteres. L. 5. N. 36.

Homerus apud inferos ob fictiones de Diis minus verecundas. L. 5. N. 35.

Horatius conqueritur, quod magnis Viris deſint hiſtorici. L. 5. N. 2.

I.

S. Ignatius lectione libri ſacri hiſtorici ad meliorem vitam convertitur. L. 5. N. 5.

Indicia, quibus diſcernuntur falſæ vel ſuſpectæ hiſtoriæ a veris & probis. L. 5. N. 36.

L. *Las.*

L.

Laſſorii (*Alphonſi*) *a Varea:* univerſus terrarum orbis ſcriptorum calamo delineatus, *Opus inſigne.* L. 5. N. 13.

Lectorum quatuor claſſes: in politicis: in arte militari: in eruditione: in hiſtoria univerſali. L. 5. N. 30.

Lipſii inſtructio circa ſcriptores hiſtoriæ, ejusque præcepta. L. 5. N. 27.

Ejusdem informatio data Nobili Juveni de recta lectione hiſtoricorum. L. 5. N. 29.

Lucianus exiſtimavit finem hiſtoriæ eſſe ſolam utilitatem. L. 5. N. 2.

M.

Milthiadis trophea Themiſtoclem excitarunt ad imitationem. L. 5. N. 2.

Mirabilia ſi in hiſtoricis leguntur, non ſtatim rejici debent ut fabulæ, exemplo Poſſevini. L. 5. N. 36.

Miſſionarii S. J. de Indiis Orientalibus & Occidentalibus certiora nos docuerunt, & etiamnum docent. L. ſ. N. 36.

Moſes primus fuit ſcriptor hiſtoriæ, utpote qui omnes alios ætate antegreſſus eſt. L. ſ. N. 6.

Moſaicæ hiſtoriæ encomium. L. 4. N. 7.

De quibus Moſes tractet in ſua hiſtoria. L. ſ. N. 14.

N.

Narrationis hiſtoricæ dotes explicantur. L. ſ. N. 17.

Plurimum confert ad bonam narrationem ordo narrandi. L. ſ. N. 17.

Narrationi nihil obeſt varietas eventuum: immo prodeſt. L. ſ. N. 17.

Narrationis exemplum e Livio de raptu Sabinarum. L. ſ. N. 17.

Aliud e Maffeio de facto heroico S. Ignatii. L. ſ. N. 17.

O. *Ob-*

O.

Obſervationes octo ad ſacram hiſtoriam rite percipiendam, & cum fructu legendam. L. 5. N. 33. & 34.

Oratio Veturiæ Coriolanum filium ab excidio Romæ dehortantis e Livio. L. 5. N. 19.

Alia Margarithæ Belgii Gubernatricis e Strada. L. 5. N. 19.

Alia Regis Maurorum, & Regis Caſtiliæ ante pugnam ad Tariffam e Mariana. L. 5. N. 19.

Originem hiſtoriæ Poetæ tribuerunt Clio uni Muſarum: Ægyptii ſuis ſacerdotibus: Græci Cadmo: Latini Saturno. L. 5. N. 6.

Ordo narrandorum in hiſtoria. L. 5. N. 16.

P.

Paterculus perpetuo inſectatur Germanicum, cui Tacitus ſemper adulatur. L. 5. N. 24.

Phalareus Ptolemæo Regi commendat lectionem hiſtoriæ. L. 5. N. 5.

Phi-

Philo Judæus ſcriptor rerum Judaicarum. L. 5. N. 7.

Platina inique inſectatur Pontifices ſibi minus faventes. L. 5. N. 25.

Poſſevini monitum de ſtudio Chronologiæ ad hiſtoriam neceſſario. L. 7. N. 28.

Poſſevinus (Antonius) S. J per totam Europam legationibus functus egregie ſcripſit de hiſtoria, & ſcriptoribus hiſtoriæ. L. 5. N. 10.

Præcepta de arte hiſtorica quinam ſcriptores tractarint. L. 5. N. 1.

Pufendorffii calumniæ in Pontifices & Ordinem Eccleſiaſticum: novem illarum ſpecimina. L. 5. N. 37.

Q.

Quinctilianus, quid ad eloquentiam in Hiſtorico requirat. L. 5. N. 28.

R.

Rapinus S. J. inſignis Criticus in ſtudio Hiſtoriæ. L. 5. N. 10.

Ejusdem inſtructio circa ſcriptionem hiſtoriæ, ejusque præcepta. L. 5. N. 28.

Refutatur opinio illorum, qui ævi priſci hiſtoriam inutilem eſſe pronunciant. L. 5. N. 4.

Regulæ Melchioris Cani circa veritatem hiſtoricam. L. 5. N. 25.

Regulæ ad utiliter legendam hiſtoriam. L. 5. N. 29.

Religio vera, quantum ad ſubſtantiam adtinet, in lege naturæ, ſcripta, & gratiæ nulli mutationi obnoxia fuit. L. 5. N. 34.

Romanorum librorum (vulgo Romanzen) *origo.* L. 5. N. 35.

Sunt peſtis juventutis: eorum peſſimum artificium detegitur. L. 5. N. 35.

Rudimenta hiſtorica in Gymnaſia S. J. per Germaniam introducta. L. 5. N. 12.

S.

Salluſtii mira ſolicitudo ad veritatem indagandam. L. 5. N. 16.

S. Scri-

S. Scripturæ narrationes mirificæ. L. 5. N. 31.

Scriptores hiſtoriæ ſacræ. L. 5. N. 7.

Scriptores Veteres hiſtoriæ profanæ Græci eorumque characteres. L. 5. N. 8.

Scriptores Veteres hiſtoriæ profanæ Latini, eorumque characteres. L. 5. N. 9.

Scriptores de arte hiſtorica, & præceptis. L. 5. N. 1. & 10.

Scriptores hiſtoriæ Eccleſiaſticæ. L. 5. N. 11.

Scriptores Chronologici, Geographici, Genealogici. L. 5. N. 12.

Scriptores hiſtoriæ univerſalis. L. 5. N. 12.

Scriptores de Europa, Aſia, Africa, & America. L. 5. N. 12. & 13.

Scriptores Annalium, Ephemeridum, & Singularium hiſtoriarum. L. 5. N. 15.

Schvvarzii (Ignatii) S. J. Collegia Hiſtorica. L. 5. N. 12.

Sententioſæ dictionis exemplum de Hannibalis indole e Livio. L. 5. N. 20.

Aliud exemplum de Duce Albano e Strada. L. 5. N. 20.

Aliud de Egmonti & Hornani Comitum ſupplicio. L. 5. N. 20.

Sententiarum breviſſimarum paradigmata quædam e variis Auctoribus, ſacris & profanis. L. 5. N. 20.

Simplicitas requiſita ad hiſtoriam. L. 5. N. 28.

Stilus hiſtoricus eſt varius in variis ſcriptoribus. L. 5. N. 23.

Stili hiſtorici dotes. L. 5. N. 23.

Strada (Famianus) S. J. inſignis & in arte & in ſtilo hiſtorico. L. 5. N. 10.

Suavis (Petrus) ex hiſtoria Concilii Tridentini ſatyram concinnavit. L. 5. N. 25.

V.

Veritas requiritur ad hiſtoriam, uti lux ad videnda objecta. L. 5. N. 3.

Veritatem quomodo ſcriptor eruere debeat. L. 5. N. 3.

Con-

Contra veritatem peccari poteſt duplici modo: tum narrando falſa, aut vera alio, quam quo geſta ſunt modo: tum reticendo veras laudes, aut vituperia. L. 5. N. 25.

Veritatem eorum, quæ ſcripſit Polybius, ut indagaret, multa itinera confecit. L. 5. N. 25.

Vitia legentium hiſtoriam duo ſunt: facilitas nimia in credendo quævis, & obſtinatio in credendo parum vel nihil. L. 5. N. 36.

Vopiſcus aſſeruit, omnem hiſtoricum in aliquibus mentiri. L. 5. N. 3.

Voſſius (Gerardus) primus fuit, qui hiſtoriæ præcepta & œconomiam ad artis normam inſtruxit. L. 5. N. 10.

Utilitas communis, quam adfert hiſtoria. L. 5. N. 4.

LIBER VI.

LIBER VI.
DE
RE NUMARIA.

EPITOME
LIBRI VI.
DE
RE NUMARIA.

CAPUT I.
PRETIUM ET UTILITAS HUJUS REI.

§. I.
Præſtantia.

I.

Ex omnibus reliquiis Antiquitatis nihil ita integrum & intactum ad nos pervenit, quam numi & numismata. Studium rei numariæ commendatur, cujus ope plurima ad eruditionem ſpectantia fuerunt detecta.

II.

Præclara quorumdam opera tum in colligendis, tum in cælandis numismatibus, quales fuerunt Goltzius, *Ortelius*, Princeps Croius, *Lævinus Torrentius, Ant. Auguſtinus*, Baronius, *Paghius*, Bollandiſtæ *&c.*

§. II.

Utilitas rei numariæ.

III.

Eruditio ſine Antiquitatis ſtudio nequit ſubſiſtere: ad hoc autem requiritur notitia hiſtoriæ, chronologiæ, & geographiæ, quæ tres artes per numos multum emendatæ fuerunt. Veteres numi teſtimonium præbent, quo nullum certius habere poſſumus.

IV.

Oſtenditur utilitas, quam numorum cognitio adfert Pictoriæ, Statuariæ, Medicinæ, Jurisprudentiæ, ac Theologiæ: etiam Interpretibus S. Scripturæ, ut in Vilalpando & Tirino videmus.

CAPUT II.

HISTORIA REI NUMARIÆ.

§. I.

Origo numorum.

V.

Quid ſit numus, quid numiſma, quid pecunia, explicatur, cum eruditionibus ad iſta pertinentibus.

VI.

Variæ ſententiæ de numorum origine, & inventione: alii eam deducunt a Caino, vel Tubalcain ante diluvium: alii vero tribuunt Jano, Saturno, Phidoni, Lydiis, Jono &c. Non eſt ſatis probabile, numos ante diluvium fuiſſe percuſſos.

VII.

Qua ratione primo commercia fuerint inſtituta usque ad numi inventionem. Oſtenditur e S. Scriptura, numi cuſi & ſignati primum locum fuiſſe regionem Chanaan, primum tem-

pus Abrahami ævum; & primum numum ſignatum fuiſſe ſiclum.

§. II.

Varietas Numorum.

VIII.

Varietas deſumitur a materia, & a forma. Materia numi communiter fuit æs, argentum, & aurum, aliquando etiam fiebant e ferro, ſtanno, plumbo, corio, teſta, cortice arborum, & papyro.

IX.

Forma numi tum a figura, tum a characteribus deſumitur. Figura numi fere rotunda ſemper fuit. Characteres partim indicant quantitatem & valorem numi, partim cujus auctoritate, & quo tempore cuſi fuerint. Figurarum ſeu typorum variarum brevis catalogus.

X.

Agitur de poteſtate cudendi monetam: item de Cenſoribus, & Spectatoribus nu-

numi apud Romanos, deque Numulariis, Menſariis & Trapezitis. Pœnæ adulterantium pecunias.

XI.

Poſt Reges expulſos poteſtas cudendi numos penes Senatum fuit: tum ad Cæſares & Reges tranſiit, ab his poteſtas hæc multis Principibus, Provinciis, & civitatibus conceſſa fuit. De primo aureo, quem Ducatum *dicunt.*

CAPUT III.

OECONOMIA NUMORUM.

§. I.

Numi Romani.

XII.

Oeconomia hæc præcipue in tres claſſes dividitur: in numos Romanos, Græcos, & Hebraicos. Exhibetur ſchema valoris hodierni, ad quem numi trium harum claſſium reducuntur. Agitur de Aſſe, Seſtertio, Quinario, Denario, Talento, & ſingulæ hæ ſpe-

cies numorum explicantur, additis variis eruditionibus.

XIII.

Appendix ad numos Romanos, ubi de ſignis & figuris eorum; de aſſe, ejusque partibus in dividunda hæreditate uſitatis, ac de cenſu Romano, ejusque origine diſſeritur.

§. II.

Numi Græci.

XIV.

Agitur de Obolo, Drachma, Bove, Statere, Mina, & Talento, ac rebus ad hos numos pertinentibus: oſtenditur, qua ratione Græci numerum annorum numis ſuis inſcripſerint.

§. III.

Numi Hebraici.

XV.

Agitur de Aſſe, Obolo, Drachma, Didrachmo, Siclo, Argenteo, Mina &

& Talento. De talentis auri & argenti, quæ David reliquit Salomoni pro templo ædificando.

XVI.

Adjiciuntur quædam obſervationes de pondere: de ſtatua Nabuchodonoſoris: de numis aureis: de aſſipondio: de libripende: de ponderatione pecuniæ apud Romanos, Græcos, & Hebræos. Scriptores de re numaria indicantur.

CAPUT IV.

STUDIUM REI NUMARIÆ.

§. I.

Requiſita ac hoc ſtudium.

XVII.

Numismata a Magnis Principibus cuſa fuerunt tum ad delectationem, tum ad eruditionem; & vocabantur Miſſilia. Requiſita ad hoc ſtudium ſunt, noſſe 1. *originem numismatum.*

2. *ætates & periodos illorum.* 3. *pretium & æſtimationem.*

XVIII.

4. *ordinem & claſſes numiſmatum, quarum quinque ſunt: Regum, Civitatum & Coloniarum, Conſularium, Imperatorum, Deorum Dearum & Heroum.*

XIX.

Alia requiſita ad hoc ſtudium. 1. *notitia Græcæ ac Romanæ hiſtoriæ.* 2. *Geographiæ ac Chronologiæ.* 3. *ſcriptorum de re numaria.* 4. *inſpectio numiſmatum.* 5. *peritia diſcernendi inter ficta & vera numiſmata.*

§. II.

Scriptores & Chalcographi numiſmatum.

XX.

Enumerantur Scriptores & Chalcographi numiſmatum veterum ſecundum

dum ſeriem annorum ab anno 1517. *usque ad annum* 1617. *Subjunguntur alii recentiorum usque ad noſtra tempora.*

XXI.

Diſſeritur de numismatis recentioris ævi, & qui de iis ſcripſerint. Agitur de numismatis Pontificum, eorumque excellentia; item de ſingulari collectione numismatum, quæ ubique gentium cuſa fuerunt in honorem Immaculatæ Conceptionis Deiparæ.

CAPUT V.

COGNITIO NUMISMATUM.

§. I.

Pars adverſa.

XXII.

Explicatur, quid ſit pars adverſa ſeu Antica, quid pars averſa ſeu Po-

Poſtica numiſmatum. Prior continet effigies Auguſtorum, Regum, Conſulum &c. Agitur de ornamentis & parergis, præcipue de coronis, & tegumentis capitum.

XXIII.

Effigies Deorum ac Dearum, aliarumque quæ muliebri habitu comparent in numis, una cum earum ſignis & ſymbolis, quæ ordine alphabetico recenſentur.

§. II.

Pars averſa.

XXIV.

Hæc continet quinque claſſes rerum, Inſcriptiones; Inſtrumenta varia: Animalia: Figuras: ſigna Coloniarum. Diſſeritur de Inſcriptionibus diverſis, quarum tredecim enumerantur.

XXV.

XXV.

Diſſeritur de Inſtrumentis, & ordine alphabetico explanantur.

XXVI.

Diſſeritur de animalibus, quæ ſymbola & ſigna ſunt variarum rerum. Eorum catalogus.

XXVII.

Diſſeritur de figuris diverſarum Provinciarum ac regionum, eodem ordine alphabetico.

XXVIII.

Diſſeritur de Coloniis, & earum ſignis, quibus diſcernuntur. Oſtenditur amplitudo Romani Imperii e Coloniis per totum orbem deductis.

CAPUT

CAPUT VI.

COGNITIO RERUM E NUMISMATIBUS.

§. I.

Cognitio Familiarum.

XXIX.

Explicantur prænomina, nomina, & cognomina Romanarum Familiarum, unde ortum traxerint, & e quibus fontibus provenerint, ſcilicet vel a Majoribus, vel ab urbibus & populis, vel a quadrupedibus, vel ab aliquo miniſterio.

XXX.

Cognomina tum a virtute ac moribus, tum ab arte & ſtudio: tum ab urbe ac regione devicta, tum ab aliis eventibus, petebantur. Hæc omnia e numismatis addiſcuntur.

§. II.

§. II.

Cognitio Magiſtratuum.

XXXI.

Agitur de Magiſtratibus ſacris: de Pontifice Maximo: de Augure: de XV. Viris: de Flaminibus: de VII. Viris Epulonum. Horum inſignia, e quibus dignoſcuntur.

XXXII.

Agitur de Magiſtratibus profanis: de Conſule, de Cenſore, de Prætore, de Ædili Curuli, de Quæſtore, de VII. Viris, de Dictatore, de Imperatore. Exponuntur iſtorum inſignia, quæ in numismatibus videre eſt.

§. III.

Cognitio Prærogativarum & Titulorum Imperialium.

XXXIII.

Diſſeritur de Titulis: Imperatoris, Cæſaris, Auguſti, Patris Patriæ,

Pon-

Pontificis Max. Pii, Felicis, Domini Noſtri, Germanici, Britannici &c. Principis Juventutis. Hi tituli ex numis Auguſtorum deteguntur.

§. IV.

Cognitio rerum præclare geſtarum & virtutum.

XXXIV.

E numismatis monſtratur, qualibus ſymbolis, ſignis & figuris, ac ornamentis res Majorum præclare geſtas, virtutes, beneficia expreſſerint Romani. Texitur Catalogus ejusmodi rerum ac virtutum. Adduntur ſigilla & inſcriptiones Imperatorum Chriſtianorum. Ad calcem adjiciuntur Notæ Compendiariæ in latinis numis occurrentes.

LIBER

LIBER VI.

DE RE NUMARIA.

CAPUT I.

PRETIUM ET UTILITAS HUJUS REI.

§. I.

Præſtantia.

I.

Multa quidem ſunt, quæ literatis hominibus, horumque immenſæ cupiditati ac pertinaci ſtudio penetrandi in rerum etiam remotiſſimarum notitiam edax licet tempus reliquit, venerandæ antiquitatis monumenta: Exſtant adhuc libri vetuſtiſſimorum ſcriptorum, viginti & amplius ſeculorum æta-

tem excedentium, e quibus & res a Veteribus præclare geſtas, & ſcientiarum omnium prima elementa ac fundamenta haurire licet: Exſtant columnæ, ſtatuæ, pyramides, obeliſci, inſcriptiones, arcus triumphales, amphitheatra, picturæ, aliaque vel urbium ruinis ac incendiis ſubducta, vel e tumulis & terræ viſceribus eruta, quæ priſcorum hominum ingenia, eximias artes, atque induſtriam incredibilem non ſine admiratione nobis exhibent, & veluti produnt. Auſim tamen dicere, ex his omnibus nomumentis nullum aliud magis venerationem noſtram, æſtimationem ac curam mereri, quam Veterum numos, & numiſmata. Nam eorum libri, de quibus dixi, ſæpe magnam partem mutili, aut hiatibus pleni, aut ob deſcribentium ſeu oſcitantiam ſeu imperitiam non ſine mendis plurimis ad nos pervenere: non raro ſolum fragmenta ſuperſunt. Columnæ autem, ſtatuæ, inſcriptiones, aliæque operum publicorum reliquiæ vel barbarorum furore truncatæ, vel exeſæ a vetuſtate, vel auctoris & actoris, ævi, locique memoria exutæ conſpectui noſtro ſe ſiſtunt, divinationibus & litigiis plurimis anſam præbentes. Soli numi & numiſmata communem vetuſtatis cladem evaſere, non absque grandi temporum noſtro-

ſtrorum emolumento, utpote quæ cunctis tempeſtatum injuriis ſuperiora & heroum imagines, & rerum geſtarum ſymbola, & nomina, & annorum ſigna palam præſeferunt, eruditis atque in arte iſta peritis facili negotio, & absque multa hariolatione dignoſcenda. Ut nihil dicam, prioris generis monumenta ejusmodi eſſe, ut loco moveri plerumque non poſſint, atque ita paucorum, nec niſi ad longa itinera conficienda bene numatorum aſpectui ſe indulgeant, quum non omnibus Corinthum adire datum ſit: iſta vero peregrinationibus dudum adſueta ex unius in alterius manum tranſeant, atque in plurimis Europæ cimeliarchiis Principum, ac literatorum hominum hoſpitio excepta liberaliter intuenda ſe præbeant. Equidem non deſunt, qui rei hujus ſtudium miſerum temporis diverticulum, aut omnino diſpendium eſſe ſibi perſuadent, atque etiam aliis perſuaſum eſſe cupiunt, quia totum illius negotium curioſo numismatum intuitu, effigierum cognitione, venatione characterum, & ſignorum interpretatione arbitraria abſolvi credunt. Sed me hercle magnopere hi falluntur: latiores ſunt fines hujus ſtudii, immo ampliſſimus eruditionis campus in illo & per illud ſtat apertus. Ut paucis hoc in loco di-

cam, quæ alibi pluribus ſum expoſiturus, intelligimus numiſmatum ope Deos Deasque Præſides, quas virtutibus, moribus ſcientiis & artibus præfecerunt Veteres: functiones, inſtrumenta & ceremonias, quas in ſacris adhibuerunt miniſteriis: eorum templa, ſacrificia, hoſtias, vaſa, tumulos, & apotheoſes: detegimus opera quæ ſtruxerunt magnifica, qua publica qua privata, uti theatra, circos, porticus, pontes, arcus triumphales, fontes & thermas: legimus victorias, trophæa, diverſas coronas & præmia bellica, civitatum & provinciarum debellatarum inſignia, veſtes, armorum genus omne: Effigies tot magnorum heroum ac Cæſarum periiſſent, niſi eas numiſmata ſubtraxiſſent oblivioni poſterorum, ac ſeneſcentis ævi tenebris. Horum pulchra indoles, & characterum nobilitas conſervavit id, quod Veteres perennare voluerunt. Quid? quod non modo vultus & imagines Principum ac Virorum Illuſtrium, eorumque facinora præclara, ſed multa inſuper hieroglyphica, ſymbola, emblemata, & pleraque hujus generis, quæ ingenioſa antiquitas parturiit, variarum rerum argumenta innoteſcant e numis, quæ etiam noſtro ſeculo, & moribus noſtris non invenuſte conveniunt, ac pro rei natæ occa-

ſione

ſione queunt accommodari. Ipſa adeo animalium, rerumque naturalium, quin & nominum propriorum, ac ſinceræ orthographiæ notitia e numismatibus non obſcure poteſt erui, quorum omnium, quæ hucusque commemoravi, teſtes luculenti ſunt tot eruditi, qui hodie circumferuntur, libri de re numaria, totaque illius ſupellectile tractantes.

II.

Quapropter qui colligendis, cælandisque numiſmatibus operam & artem ſuam contulere, profecto & de tota antiquitate, & de omni poſteritate quam optime meriti ſunt. Nam illarum rerum memoriam æternitati tranſcripſerunt, quarum cognitio majoribus noſtris perquam honorifica, nobis autem oppido utilis eſt, quin & quandoque neceſſaria, quum ad omnium manus ipſa numiſmata in ære, argento, aurove, ſæpe tam rara quam pretioſa, devenire nec ſoleant, nec poſſint. Maximam, ſi non primam, hac in opera laudem tuliſſe videtur Hubertus Goltzius, Herbipolita, (alii in Geldriæ urbe Venlo natum aſſerunt) qui tanto in artem iſtam ſtudio amoreque ferebatur, ut profuſo patrimonio varias Europæ provincias peragrare, & ad clariſſimorum virorum bi-

bliothecas inviſere non dubitarit, habita ubivis locorum & gentium inſpectione numismatum, aliorumque quæ ſolers induſtria comparavit, mirabilium, quæ omnia poſtmodum Vir improbi laboris in plures libros digeſſit, atque ex illis Cæſarum, Imperatorumque Romanorum hiſtoriam vix non collapſam reſtituit. Non minus Abrahamus Ortelius, Cosmographus Regius, omnisque antiquitatis cultor inſignis inter ſelectam librorum ſupellectilem etiam numismata cujusvis generis ſumma omnium admiratione collegit. Plurimum quoque debet incrementi res numaria Carolo Croijo, Principi de Arſchot, qui theſaurum ingentem numismatum, unde unde poterat, congeſſit immenſis ſumtibus, quæ poſtea Antverpiæ typis expreſſa fuerunt, ſcilicet numismata aurea a Julio Cæſare usque ad Heraclium Imp. item aurea, argentea, ærea ab eodem Julio Cæſare usque ad Valentinianum Auguſtum. Sacra etiam tiara & purpura inſignes Viri non defuerunt, qui hoc ſtudium impenſe colebant: Lœvinus Torrentius, Epiſcopus Antverpienſis, qui pietatem cum eruditione pulcherrimo fœdere conjunxit, veterumque rerum æſtimator ſimul ac admirator ſummus erat. Hic quandocunque nactus eſt otium ab Eccleſiæ ſibi

con-

concreditæ functionibus, vel ſacrum aliquod poema, in quo genere excelluit, pangendo, vel rei numariæ ſtudium tractando tempus omne tranſigere viſus eſt: neque ſolum grandem numorum ejusmodi theſaurum comparavit, verum etiam XII. Cæſarum res geſtas docto commentario numismatum divite illuſtravit. At neſcio, an ullus negotium hoc ita perfecerit, ac celebris Vir Antonius Auguſtinus, Archiepiſcopus Tarraconenſis, qui numismatum ænigmata editis undecim dialogis (quos in latinam linguam poſtea transtulit Andreas Schottus Soc. Jeſu, & ipſe eruditionis fama clariſſimus) tam dilucide expoſuit, ut antecedentibus palmam, ſequentibus laborem præripuiſſe ſit viſus. Poſt hos Cæſar Baronius Cardinalis, inclytus ille Eccleſiaſticorum Annalium ſcriptor numismatum imagines ac inſcriptiones ad hiſtoriæ & antiquitatis demonſtrationem frequenter adduxit, certo argumento, quantum & hoc ſtudio delectatus, & quam præclare in illo verſatus fuerit; id quod etiam doctiſſimus Pagius in criticis ad Annales Baronii animadverſionibus hiſtoriæ ſubſidia e Priſcorum numis petendo liberaliter præſtitit. Hujusmodi pulchra veſtigia paſſim quoque occurrunt in Actis Sanctorum, ſeu

 vaſtis

vaſtis Bollandiſtarum, ut nuncupari ſolent, Tomis, in quibus multas res geſtas Sanctorum vetuſtate propemodum jam obliteratas numiſmatum & inſcriptionum ope in lucem protrahunt hi Viri eruditiſſimi. Patet igitur, ut opinor, ſatis clare, quanta ſit rei numariæ præſtantia, quæ tot rerum antiquarum vix ulla cæteroqui indagine deprehendendarum notitiam ſubminiſtrat, & cui operam ſuam addixerunt tot ſanguine, dignitate, ac eruditione illuſtres Viri, hoc præſertim ævo noſtro, quo paſſim in Regum, magnorumque Principum aulis (ut nihil de privatorum quorundam ædibus dicam) inter alia pretioſa ſeu natura ſeu arte factorum monumenta elegantes ac nobiles numorum veterum collectiones magno ſtudio adſervantur, ac hoſpitibus & rerum curioſis exhibentur. Sed ad majora pergamus.

§. II.

Utilitas rei numariæ.

III.

Eruditionis & Antiquitatis ſtudium tam arcto inter ſe vinculo utrumque connexum eſt, ut unum ſine altero ſubſiſtere

re nequeat. Nam præſentia cognoſcere, quæ omnium ſermone circumferuntur, cuivis facile licet, qui non rerum, quæ in mundo geruntur, omnino eſt ignarus: at ſcire, quæ præterita ſunt, & quidem a noſtris temporibus valde remota, eaque noſſe cum præſentibus conferre, ſibique familiaria reddere, id demum eſt, quod Eruditi hominis nomen alicui conciliat; quoque majorem quis notitiam vetuſtatis ſibi compararit, eo altiorem etiam in regno eruditionis gradum occupabit. Ad hoc autem tria ſunt, quæ vel maxime operam ſuam conferunt, nimirum hiſtoria, chronologia, & geographia: prima, quæ præclara priſcorum facinora, & res memoratu dignas ſuppeditat: altera, quæ temporis, quo factæ ſunt, rationem prodit: & tertia, quæ locum, ubi contigere, palam facit. Exemplo ut rem declarem ſatis obvio, incidat forte ſermo de Scipione, de Alexandro Macedone, de Moſe populi Iſraelitici duce, de Conſtantino aut Carolo M. ſi ſola ſcias nomina, quod fuerint aliquando in orbe, & quinam: quæ vero fortiter geſſerint, quo tempore vixerint, quæ loca victoriis aut factis ſuis illuſtrarint, ſi hæc inquam neſcias, nunquam e militum gregariorum numero ac ſupra vulgus li-

teratorum emerges. Itaque opus eſt homini eruditionis ſtudioſo multa lectione librorum Hiſtoricorum, præſertim Veterum, & ſatis exacta chronologiæ ac geographiæ notitia. Verum ad has ipſas diſciplinas, ut firmum in iis pedem figere liceat, plurimum ſane utilitatis res numaria contulit, & confert etiamnum. Quippe ut jam monui, optimorum, qui eas tractarunt, Scriptorum lucubrationes ætatis vitio aut truncatæ, & ut ita dicam, ſine manibus & pedibus, aut lacunis hiantes, aut ſcribarum mendis quamplurimis oppletæ, ſæpe etiam aliena inſcitia vel mala fide depravatæ ad nos pervenerunt: quin quod pejus, non raro ipſi in graves errores lapſi ſunt, quod facile patet, dum tot tantaque inter ſe pugnantia non pauci eorum nobis enarrent. Profecto e Polybii libris quadraginta, primi duntaxat quinque, & duodecim ſequentium ſynopſis ſupereſt: quadraginta item libris Diodori Siculi bibliotheca conſtat, ſed præter fragmenta quædam aliorum tantummodo quindecim alii evaſerunt interitum: Cornelii Nepotis lucubrationes multæ perierunt, uti & Curtii duo primi libri, & quinti finis: Suetonii hiſtoria Cæſarum acephala eſt. Appiani hiſtoriam valde mutilam accepimus: & Dionis Caſſii nonniſi lacinias ali-

quot.

quot, atque ex græca hiſtoria Velleii Paterculi pauca fragmenta, aliorum vero ſcriptorum reliquias in duos libros diviſas; In Livio Decadem ſecundam totam deſideramus, & in quinta mediam fere partem. Plutarchus & Laertius in vitis Virorum Illuſtrium multa narrant, quæ ſibi opponuntur: Velleium Paterculum in dilaudando Seiano modum & fidem exceſſiſſe tradit Tacitus: ipſe autem Tacitus in multis ob fidem & ſiniſtras affectiones apud criticos vapulat. Herodotum corrupiſſe hiſtoriam arguunt Plutarchus & Cteſias: contra vindicare ejus in ſcribendo integritatem conatur Halicarnaſſeus. Livius plus æquo favet Pompeio, quam Cæſari: contra Dio plus huic quam illi. Tacitus ubique laudibus extollit Germanicum, Paterculus vero ubique eum inſectatur, ut placeat Tiberio: Joſephus in antiquitatum Judaicarum procemio Hiſtoriæ a Moſe aliisque ſcriptoribus elucubratæ demturum ſe nihil, aut adjecturum promiſit, fidem tamen in utroque fefellit; plura enim ex ſuo addidit, alia conſulto præterire viſus: maximis prodigiis, quæ in hiſtoria ſacra referuntur, aut majeſtatem tollit, aut fidem minuit, ne ſuæ gentis odium incurreret. Ex his modo palam eſt, etiam poſt tot veterum ſcriptorum monu-

monumenta literaria, quæ in manus noſtras pervenerunt, & oculis quotidie obverſantur, multa fuiſſe tum in Græca, tum in Romana, tum in Judaica hiſtoria, quæ vel omnino ignoravimus, vel de quorum fide merito dubitare licuit, vel quæ mercibus adulterinis adnumerare fas erat. Huic morbo ſane gravi medicam manum adtulit rei Numariæ ſtudium, quod ſolum potuit. Quippe omnia illa, quæ hoc in negotio in errorem inducere, aut ſaltem errandi periculo exponere quemquam poſſunt, quemadmodum ſunt auctoritatis legitimæ defectus, documentorum penuria, oſcitantia, ignoratio, ſiniſter affectus, aut memoriæ lapſus, omnia inquam iſta ſuſtulit. Numi enim Veteres cuſi ſignatique fuerunt publica auctoritate & Senatus Conſilio: ſignati eodem, quo res geſtæ ſunt tempore: ſignati ſumma cum induſtria, ut neſcias, an metalli an laboris pretium majus ſit: ſignati tanta copia Conſulum, Regum, Imperatorum, Urbium, populorum, qui ſuam illis effigiem ac majeſtatem indulſerunt, tantaque varietate rerum bello ac pace geſtarum, quæ omnium ore celebrantur, ut fidem illis tanquam teſtibus eorum, quæ recens facta fuerunt, negare idem foret, ac totum orbem publici mendacii arguere.

Neque

Neque ſolum hiſtoriæ veteris lacunas explevit res Numaria, verum etiam Regum, & Auguſtorum chronographiam reſtituit, illorumque ſibi ſuccedentium ſeriem continuam edocuit. Nam qui e priſcis ſcriptoribus Illuſtrium harum perſonarum facta deſcripſerunt, de magnitudine ac claritate rerum exponenda plus erant ſoliciti, quam de temporum ratione ineunda. Unde factum, ut vel prætermiſſis iis, qui ævum ſuum duntaxat vitiorum fama funeſtarunt, vel aliorum heroum egregiis facinoribus admixtis, Conſularium Virorum, Regum, ac Imperatorum ordo ac ſeries chronologica his intervallis magnopere turbata fuerit. Ubi vero numorum veterum lux acceſſit, ſubito chaos iſtud emendatum vidimus, inſtauratas dominantium ſeries, atque hiſtorias varias meliori temporum ordine digeſtas. Conſpicere hoc licet in Goltzii Faſtis Conſularibus, & Vaillantii hiſtoria de Imperio Seleucidarum, ſeu Regum Syriæ & Ægypti: in Harduini libro de numis Herodiadum, & numis populorum ac urbium: in Noriſii epochis Syro-Macedonum: in Begeri & Spanhemii operibus de variis regibus & regnis. Non minus emolumentum res Numaria præſtitit Geographiæ emendandæ, ad quam pertinet locorum nomina, ſitum,

ſitum, originem, fertilitatem, mores incolarum, arma, veſtes, ritus, religionem, politiam, & quæ ſunt alia, luculenter deſcribere. Hæc omnia exhibent numi Veteres non minus eleganter quam fideliter, vel palam vel ſymbolice, id quod patet inſpicienti præclaram Abrahami Ortelii geographiam, ubi ad prodenda urbium nomina numiſmatum ſubſidio liberaliter uſus eſt: item Harduini laudati numos octoginta aliquot ſupra centum, in quibus urbium compluriuin effigies adnotato ſitu clare ſatis & curate exprimuntur: nec non Cellarii de antiqua geographia opus eruditum, in quo de populorum ritibus, armis, & moribus plurima numis veteribus conſtabilita leguntur. Hæc quum ſecum probe perpenderet idem Joannes Harduinus Soc. Jeſu (a) ut erat homo acerrimi judicii, adſerere non dubitavit: *Adjicimus ſubinde veteres numos, quorum teſtimonio adferri humanum certius nullum poteſt.*

IV.

Ne autem anguſtos nimium limites, ſcilicet intra ſolam hiſtoriam, ejusque comites chronologiam & geographiam, rei nu-

(a) *In Chronol. Vet. Teſt.*

numariæ utilitati ponere videar, non minora ſunt alia, quæ aliis quoque artibus & ſcientiis palam adfert, illius emolumenta. Ut nihil dicam de pictorum & ſculptorum honeſtiſſimis Facultatibus, quibus numismatum diligens conſideratio plurimum prodeſt ad effigies Deorum Dearumque, Auguſtorum, Regum, Belliducum, Virorum ac fæminarum illuſtrium, ad inſignia & arma, ad veſtimentorum varia genera, ad ſtructuras templorum, arcuum, trophæorum imagines coloribus vel ſcalpro rite decenterque formandas, quum ejusmodi numi plerumque ad omnem elegantiam & artem a priſcis fuerint elaborati: ut inquam de his nihil dicam, numorum pondus & valor, ac utriusque notitia Medicæ ac Pharmaceuticæ arti non modicum adfert ſubſidium ad intelligendos Veterum Machaonum libros, utpote qui medicamenta ſua componere miſcereque conſueverunt ad pondus nunc denarii, nunc victoriati, nunc drachmæ, nunc oboli, nunc libræ &c. quæ priſcorum numorum, ac ponderum nomina eſſe certum eſt. Jurisperiti quoque magnam inde utilitatem conſequuntur ad varias Juris Civilis leges & rectius percipiendas, & eruditius explicandas, ut quum quæſtio inſtituitur, quodnam ſit pretium vigin-

ginti librarum, viginti ſolidorum &c. (b) qua ratione LXXII. ſolidis libra auri feratur accepta (c). Quomodo pro ſingulis libris argenti quinque ſolidi inferri jubebantur ab Imperatore (d). Quantum noſtratis pecuniæ faciant dena ſeſtertia, quæ Claudius Cæſar Advocatis conceſſit: quomodo diſtinguendum ſit inter monetas: nam Jurisconſulti in infecta *pondus*, in ſignata *numerum*, in facta *ſpeciem* obſervant (e). Quid in hæreditatibus dividundis nomine trientis, quincuncis, ſemiſſis, aſſis veniat (f). Præterquam quod ſcientia Juris Publici Romano-Germanici absque hiſtoria veterum temporum, hæc vero absque numismatum cognitione ac intelligentia plane ſit jejuna & manca. Denique Theologis quantum S. Scripturæ, tantum rei quoque numariæ ſtudium non utile ſolum, ſed vix non neceſſarium eſſe videtur, quoniam hoc deſtituti ignorabunt, quid ſint pondera & numi, quorum frequens ſane mentio fit in ejusdem Scripturæ pluribus libris, ut, ſicli, ſtateris, denarii, drahmæ, didrach-

(b) *Lib. 2. Feud. de pace tenenda.*
(c) *L. quotiescunque. C. de ſuſceptoribus.*
(d) *L. unica. C. de argenti pretio.*
(e) *L. Si in rem. ff. de rei vendicatione.*
(f) *ff. de hæred. inſtit.*

drachmæ, minæ, talenti (quorum multa millia expenſa fuerunt in ſtructuram templi Hieroſolymitani) & argentei, quorum 20. venditus eſt Iſmaelitis Joſeph, & Chriſtus 30. Judæis. Hinc tam ſolicite S. Codicis interpretes in iſtud eruditionis genus inquiſierunt: aliqui etiam, inter quos Villalpandus & Tirinus, præviis commentariis rem numariam illuſtrarunt. Hæc de præſtantia & utilitate rei hujus dixiſſe ſufficiat ad excitandum ſtudii, de quo agimus pulcherrimi guſtum.

CAPUT II.

HISTORIA REI NUMARIÆ.

§. I.

Origo numorum.

V.

Quoniam ad numiſmatum ſcientiam, & inde profluentem eruditionis theſaurum perveniri haud poteſt, niſi per notitiam numorum, iccirco de his curatius agendum mihi eſſe video. Et

quidem primo loco noſſe oportet, quid ſit numus, quid numisma, quid moneta, quid pecunia, quæ nomina paſſim pro eadem re ſignificanda adhibentur, cum peritis tamen diſcrimen aliquod eſt faciendum. Numus itaque græca vox eſt ἀπὸ τȣ̃ νόμȣ, id eſt, a Lege. Nam primis temporibus homines permutationis beneficio, dum pro his rebus aut mercibus aliæ res ac merces exhibebantur, mutuum exercebant commercium. Poſtmodum ut publica perpetuaque æſtimatione permutationum difficultatibus ſubveniretur, & rerum inæqualium pretia ad æqualitatem revocarentur, numus a Lege introductus fuit. Hunc ſi ad ſcholæ normam finire placeat, eſt metallum (æs, vel argentum, vel aurum) legitimi Magiſtratus auctoritate publica, forma eaque fere rotunda ſignatum inſcriptumque, & certa magnitudine, debito juſtoque pondere, ut de valore ac pretio conſtet, percuſſum. Tria igitur ſunt, quæ in numo requiruntur, nempe materia, pondus, & figura: materia numi ſumitur a ſubſtantia æris, argenti &c. pondus a quantitate; forma ſeu expreſſa effigies & nota a qualitate. Ab his numis dicuntur numuli, qui ſunt majoribus commutandis idonei; & qui hos numeratos

ratos exhibent, atque cum iis negotiantur, Numularii adpellantur, quales erant, quos Servator e Templo Solymæo ejecit, dicente Evangeliſta; *& Numulariorum æs effudit.* Numisma apud Antiquarios non ita late patet, ut numus: neque enim numismata illi accipiunt eo in uſu, quo numos, ſcilicet ut emendo vendendoque ſerviant inſtar pretii & pecuniæ, ſed familiari uſitataque phraſi numismata vocant, quæ vulgari adpellatione alii dicunt *Medallia* a metallo auri, argenti, vel æris, e quo conficiuntur, ita ut non ſint obviæ cujusvis, ſed *priſcæ monetæ* numi, qui ob vetuſtatem raritatemque ſuam ſtudioſe adſervantur. Hinc Pomponius Juris Conſultus (g), dum nomismatum aureorum argenteorumve meminit, ea pro gemmis adhiberi ſolere dixit, atque ex his non minus quam illis uſum fructum legari poſſe: & Horatius (h) regalia nuncupat, dum de moneta a Philippo Macedonum Rege percuſſa canit:

Rettulit acceptos regale nomisma Philippos.

At

(g) *L. 28. ff. de uſu fructu.*
(h) *Lib. 2. epiſt.*

At monetam ſcriptores a monendo dictam volunt, eo quod ſigni impreſſione, ac inſcriptione Auctoris, temporis, ponderis & valoris nos admoneat, ne qua fraus in ea expendenda recipiendaque committatur. Ita Romani Junonem olim *Monetam* nuncupabant ea de cauſſa, quod ab illa per anſeris vocem de imminente periculo arcis capiendæ moniti fuerint, ut Lucanus meminit:

Numina Caſtrenſis miſcebit flamma Monetæ.

Ac Tullius (i) poſt cladem, inquit, maximam a Senonibus Gallis factam audita vox ex arce Junonis fuit, ex quo illa vocata eſt *Moneta*, ſcilicet a monendo. Ovidius vero jam olim inter priſcam & novam monetam diſcrimen fecit, dum cecinit (k).

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro eſt,
Victaque conceſſit priſca moneta novæ.

Demum pecunia nominis ſui etymologiam debet pecori vel ob materiam, vel ob formam. Materiæ originem adſcribit Iſidorus (l) dum ait: pecuniam dictam eſſe, quod

(i) *L.* 1. *de Divin.* (k) *L.* 1. *Faſt.* (l) *L.* 16. *etymol. c.* 17.

quod numi de pecudum corio inciſi & ſignati fuerint. At Varro, Plinius, Plutarchus & Gellius formæ eam tribuunt, atque pecuniam a pecu vocatam eſſe contendunt, ſcilicet ab effigie ovis, vel bovis, aut ſuis, quam æs primum a Romanis ſignatum præſeferebat; neque absque myſterio, quum a pecudibus iſtis potiſſimum facultates ſuas tunc habebant Romani. A pecunia peculium derivatur, quaſi parva pecunia, ſive puſillum patrimonium, quod ſervus Domini permiſſu ſeparatum a rationibus Dominicis habet, ut cautum eſt in Jure Civili (m), & eſt, quidquid alicujus labore ac induſtria partum eſt.

VI.

Detecta vocum etymologia ad numorum originem tranſire juvat. Non ſolum neceſſitas, aut indigentia, vel inopia, ſed vel maxime utilitas atque commoditas numi parens fuiſſe, primaque illum inveniſſe merito dici poteſt. Quum enim tot diverſæ rerum ſpecies, quas uſus quotidianus qua publicus qua privatus poſtulat, facile permutari nequirent, inventus eſt numus, certa mole ac pondere percuſſus, nota valorem indicante ſignatus, & legitima

(m) *L. Si. ff. de peculio.*

ma auctoritate munitus, qui rebus permutandis ſuccederet, earumque vel defectum vel pretium ſuppleret, promoveretque commercium commoda contrahentium expeditaque facultate. Vix enim fieri poterat, quin aliqui in variarum rerum permutationibus, ſi numus non interveniret, defraudarentur, & ſimplices circumvenirentur a callidioribus. Agnovit hoc Ariſtoteles (n) dicens: *Itaque omnia, quorum eſt commutatio, talia eſſe oportet, ut quodammodo inter ſe comparari poſſint; ob quam cauſſam numus in uſum venit, quia quoniam omnia metitur, fit quodammodo medium*, ſcilicet inter id, quod datur, & quod accipitur. Eſt igitur nobis numus, ut cum Ulpiano loquar, velut fidejuſſor, quum æquum ſit, ut qui hunc adfert, accipiat, quod ei reſpondet: omnia enim paria facit, quum omnia numo æſtimentur. Hinc Plato (o) in ſua Republica ad omnem æquitatis normam conſtituta, ubi privatorum nulli licere ſanxit quidquam auri argentive posſidere, numum excepit: numus enim, inquit, quotitidianæ permutationis cauſſa, qua & artifices utuntur, propemodum neceſſarius eſt, ut operariis, ſervis, & advenis

(n) *L.* 5. *Ethic. ad Nicomachum c.* 5.
(o) *L.* 5. *de Leg.*

venis merces ſolvatur, quorum gratia numum poſſidere concedimus. Atque hæc ſatis plana ſunt.

Jam vero, quis apud varias gentes primum æs, argentum, vel aurum percuſſerit, ſignaveritque, res eſt admodum controverſa. Qui a remotiſſimis temporibus, ipſumque diluvium præcedentibus, originem numi petunt, cum Joſepho ajunt (p), Cainum ingentes opum & pecuniarum facultates per vim & rapinam accumulaſſe, ac tandem ædificata civitate Henochia, quam domeſticis ſuis habitandam tradidit, pondera & menſuras ad exercenda commercia eis præſcripſiſſe: Porro in ſeptima Caini generatione artes illas, quæ reipublicæ conſervandæ augendæque uſui maxime ſolent eſſe, inventas fuiſſe a tribus Lamechi filiis, inter quos Tubalcain, de quo Scriptura S. inquit (q): *Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit Malleator & Faber in cuncta opera æris & ferri.* Cenſet itaque Joſephus, quem Villalpandus & alii ſequuntur, Tubalcain artem ferrariam & ærariam primum perfeciſſe, utpote qui metalla fundere, malleo diducere, formare ac expolire docuerit, atque ita & monetas ſeu numos primum cudiſſe, tan-

(p) *L.* 1. *antiq. c.* 3. (q) *Geneſ.* 4.

tanquam rem ad civitatis & reipublicæ commoda oppido neceſſariam. Verum ultra conjecturæ fines hæc opinio non egreditur. Aliam ineunt viam profani ſcriptores: Macrobius (r) & Eutropius (s) Jano ac Saturno inventionem numi adjudicant. Primus quidem narrat, Saturnum cum claſſe ſua in Italiam profectum a Jano fuiſſe hoſpitio liberaliter exceptum, ubi quum ille ruris colendi peritiam Janum docuiſſet, ab hoc in regni ſocietatem adlectum eſſe: quumque Janus primus æra ſignaret, in Saturni reverentiam cuſum fuiſſe numum, in cujus una parte Jani bifrontis effigies, in altera navis roſtrum (quoniam Saturnus navigio advectus fuerat) exprimebatur. Atque hujus ſententiæ Ovidium quoque fuiſſe ſatis conſtat, dum velut interrogando canit (t):

Multa quidem didici; ſed cur navalis in ære
Altera ſignata eſt, altera forma biceps?

Et mox ſibi ipſi reſpondet:

At bona poſteritas puppim formavit in in ære,
Hoſpitis adventum teſtificata Dei.

Secun-

(r) *Lib.* 1. *Saturnal.* (s) *Lib.* 1.
(t) *Lib.* 1. *Faſt.*

Secundus vero, nempe Eutropius, auctor eſt, Saturnum æreos numos primum inſtituiſſe, quando in Italiam altera navigatione delatus fuit: unde apud Romanos ærarium fuiſſe erectum in Saturni æde, tanquam Cuſtodis & Præſidis publicarum pecuniarum; quod & Plutarchus ſcribit (u). At Pollux (x) & Strabo (y) a Phidone primum numum ſignatum eſſe tradunt, quod poſterior Phidoni Eleo, prior Argivo tribuit. Herodotus (z) Lydios omnium primos numum aureum & argenteum publico uſui percuſſiſſe memorat, dicens: *Primi autem hominum, quos nos novimus, Lydii numo ex auro & argento percuſſo uſi ſunt.* Lucanus Jonum Theſſaliæ Regem numi auctorem prodit his verſibus:

Primus Theſſaliæ Rector telluris Jonus
In formam calidæ percuſſit pondera maſſæ:
Fudit & argentum flammis, aurumque moneta
Fregit, & immenſis coxit formacibus æra.
Illic, quod populos ſcelerata impegit in arma,
Divitias numerare datum eſt.

VII.

(u) *In Publicola.* (x) *Lib.* 9. (y) *Lib.* 9. (z) *Lib.* 1. *Hiſtor.*

VII.

Verum ex hactenus in medium allatis ſcriptorum teſtimoniis, tam inter ſe diverſis, necdum vera numi origo pateſcit. Certe qui ad Cainum & Tubalcain ante diluvii tempora eam referunt, fines rei numariæ nimium liberaliter extendunt, & absque firmo in S. Hiſtoria veſtigio: Illi vero, qui ex profanis ſcriptoribus varios numi conditores celebrant, arctiores quam par eſt limites ponunt, quum ſatis conſtet, ante horum omnium tempora numos percuſſos atque ſignatos in mundo jam comparuiſſe, ut mox dicam. Mihi, ut verum fatear, media via placet, eoque magis, quod omnium fere artium atque ſcientiarum, de quibus hactenus egi, agamque deinceps, certa primordia apud populum Dei electum circa Abrahami & Moſis ævum in S. Hiſtoria, utique fide digniſſima, deprehendere liceat. Itaque qui remotiſſimis ſeculis vixerunt homines, mercimonia ſua exercebant permutando res cum rebus, v. g. triticum cum panno, panem cum calceo &c. At invento ac invaleſcente metalli uſu conſtituebant certam illius molem, quæ univerſarum mercium vices ſubiret: hinc ære adpenſo utebantur, non adhuc ſignato, ſed rudi, atque non tam

for-

forma vel figura, quam pondere metalli æſtimabant rerum pretia, ita ut qui rem alterius magni æſtimatam comparare ſibi vellet, magnum æris aut argenti pondus ipſi viciſſim traderet. Succeſſu temporis invaleſcente mercatura, quum pondus æris pluſculum gravaret, moleſtumque eſſet ſemper adhibere bilancem, alio verterunt curas & ingenium: loco æris adpenſi cœperunt uti ære ſignato, ſeu tali, cui ſignum quoddam impreſſum erat, quo vel magna vel minor æſtimatio, ac pretium politicum ſignificabatur: atque æs hoc ſignatum ponderis longe levioris fuit, ita ut *as* ſeu pondo non jam eſſet amplius libra æris duodecim unciarum, ut antea, ſed ne uncia quidem, ſolumque parvus ex ære numus, cui valore ac æſtimatione reſpondent quinque quadrantes noſtri, ſeu cruciger, ut vocant, cum una illius parte: Neque pretium jam a materia ejusque mole deſumebatur, utpote quæ paullatim magis magisque imminuta fuit, ſed a figura ut dixi numo impreſſa. Tempus autem, locum, & numi ſignati genus quale primum fuerit, cui tuto acquieſcere poſſimus, e Geneſeos hiſtoria habemus. Refertur enim in ea (a), Abrahamum poſtquam ex Ægypto

(a) *Geneſ.* 23. *v.* 14. *&c.*

pro rurſus in terram Chanaan aſcenderat, petiiſſe ab Ephron agrum, in cujus extrema parte duplex ſpelunca fuit, ut in ea Saram uxorem ſuam vita functam ſepelire poſſet: quem quidem agrum ſponte ac gratis oblatum recipere noluit, nec aliter ac pro juſto pretio empturum ſe ipſi Ephron declaravit Patriarcha. Hæc ubi narrat S. Scriptura, mox ſubjungit: *Reſponditque Ephron: Domine mi, audi me, terra quam poſtulas, quadringentis ſiclis argenti valet, iſtud eſt pretium inter me, & te: ſed quantum eſt hoc? Sepeli mortuum tuum. Quod cum audiſſet Abraham, appendit pecuniam, quam Ephron poſtulaverat, audientibus filiis Heth, quadringentos ſiclos argenti probatæ monetæ publicæ.* Quæ ultima verba conſideratione noſtra digniſſima ſunt, quum vel maxime percuſſi apud Hebræos ſicli vetuſtatem indicare videantur. Publica autem moneta dicitur, quæ auctoritate legitima cuditur; probata quæ juſtum pondus ac pretium habet, ſive id, quod in tractandis rerum commerciis exponitur. Non minus eodem in libro S. Codicis (b) dicitur, Jacob Patriarcham emiſſe partem agri *centum agnis*, quem ipſum locum Scripturæ adducit S. Stephanus Levita, cum Judæis

in

(b) *Geneſ.* 23. *v.* 19.

in Synagoga diſputans (c), interpretaturque dicens: emiſſe Abrahamum partem agri *pretio argenti*, ſcilicet centum numis argenteis forma *agnæ* ſignatis. Hac ipſa ratione in libro Job (d) legimus, ſingulos cognatos Jobo dediſſe *ovem unam*, quod alii ex Hebraico vertunt *numum unum*, nempe figura *ovis* ſignatum. Quapropter quum ex una parte profana hiſtoria primæ monetæ ſignatæ auctores faciat Janum, Saturnum, Phidonem, Jonum, Lydios &c. (e) hi omnes autem ſexcentis & ultra annis poſt Abrahamum & Jacobum vixerint: ſacra vero hiſtoria Veteris Teſtamenti primam monetæ ſignatæ mentionem faciat, dum de Abrahamo, Jacobo, & Jobo loquitur, vero ſimillimum eſt, *primum tempus* introductæ pecuniæ ſignatæ ad Abrahami ævum, quo etiam Monarchia Aſſyriorum ſurrexit, mille & octingentis ſcilicet poſt conditum mundum annis, *primum locum* ad regionem Chanaam, in qua habitarunt Patriarchæ, *primumque numum* percuſſum ad ſiclum referri debere. Impugnat quidem hanc opinionem Eruditiſſimus Calmet (f) negans Abrahami pecuniam fuiſſe ſignatam; idque hoc præcipuo ac fere unico perſuaſus argumento, quod S. Scri-

(c) *Act.* 7. *v.* 16. (d) *Cap. ult. v.* 11. (e) §. *antecedente.* (f) *In Diſſert. de monet. Hebr.*

S. Scriptura diſertis verbis dicat, Abraham *appendiſſe pecuniam* : pecunia autem ſignata appendi non ſoleat, ſed numerari, utpote quæ pretium non a pondere, ſed a valore per ſignum indicato acquirit. Verum facilis ad hoc argumentum reſponſio eſt : nimirum res hæc pertinet ad modos loquendi, quales non raro etiam diutiſſime perſeverant, etſi ea, quæ verbis ſignificantur, longe alia, quam antehac, ratione peragantur. Ita hodie adhuc dicimus *jaculari aves*, licet modo non jaculo configamus aves ut olim, ſed glande plumbea e ſclopo emiſſa : dicimus *majorum ceras oſtendere*, non quod ut olim imagines iſtæ e cera ſint effictæ : dicimus *hoſtem ſub jugum mittere*, *prærogativam obtinere*, *nigro vel albo calculo notare*, *colophonem imponere*, *lituram facere*, *ſtilum vertere* &c. quæ omnia non eo nunc modo fiunt, quo quondam facta ſunt : quin ut ad inſtitutum propius accedam, dicimus etiamnum *pecuniam alicui appendere*, pro numerare; *verba appendere* pro conſiderate loqui. Cur igitur S. Scriptura de Abrahamo dicere nequiit, quod *appenderit pecuniam* pro numeraverit, retento ſcilicet priſtino loquendi more, ubi pecunia necdum ſignata fuit, præſertim quum addat ſpeciem pecuniæ, ſeu *ſiclos argenti probatæ*

batæ monetæ publicæ? Sed certiora nunciare poſſumus de numis Romæ ſignatis, longo licet poſt temporum intervallo: qua in re fere conſentiunt Scriptores priſci, nimirum a Servio Tullo VI. Romanorum Rege (qui primus etiam cenſum civium inſtituit) æs primum Romæ ſignatum eſſe circa annum M. 3388. & V. C. 176. quum antea nonniſi æris rudis uſus fuiſſet: argentum vero ibidem cuſum ſignatumque an. V. C. 484. auream denique monetam annos ſexaginta duos poſt argenteam in Urbe fuiſſe percuſſam.

§. II.

Varietas numorum.

VIII.

Expedito ſat difficili argumento de numi origine ad varietatem progrediamur, quæ profecto tanta eſt, quanta nationum in mundo diverſitas. Ut vero certis finibus rem adeo late patentem circumſcribam, tota iſta varietas ad materiam & formam numi redigenda eſſe mihi videtur, utpote e quibus ortum ſuum trahit. Quantum igitur ad materiam adtinet, præcipua e qua numi cuduntur, triplex eſt. Latini vacant æs, argentum, & aurum: Græ-

Græci χαλκὸς, ἄργυρος, & χρυσὸς: Hebræi Nachúſch, Keſeph, & Zachav. harum enim trium nationum numi ante alios celebres ſunt, & peritorum indagini ſerviunt. Æris uſus antiquiſſimus eſt, jamque ante diluvium de artefactis ex ære mentio fit in S. Scriptura, ubi Tubalcain vocatur *malleator & faber in cuncta opera æris & ferri.* Argenti vero & auri primum in eadem veſtigium occurrit trecentis poſt diluvium annis (g), quando Abraham dicitur *dives valde in poſſeſſione auri & argenti.* Quum autem prima pecunia e ſolo ære cudi cœpta fuerit, rudis tamen & ad libram expenſa, necdum ſignata, factum eſt, ut omnis alia quocunque metallo conſtans æris adpellatione comprehenderetur. Inde natum eſt proverbium: *Qui non habet in ære*, id eſt, in pecunia, *luat in cute: Obæratus* quoque apud Livium & Cæſarem nuncupatur, qui eſt debitis gravatus: hinc etiam *Ærarium* derivatur, tam civile, ſeu locus, in quo omnis generis pecunia publica Romæ cuſtodita fuit in æde Saturni, quam militare ab Auguſto Cæſare inſtitutum, e quo militibus ſtipendia ſoluta fuerunt.

Argentum erat præcipua materia, qua ad numos cudendos utebantur Græci & Ro-

(g) *Geneſ.* 13.

Romani, qui poſtremi in tres veluti claſſes argenteos numos ſuos diviſere, ſcilicet in Denarium, Quinarium, & Seſtertium, quæ monetæ genera erant frequentiſſima usque ad inclinationem Imperii. Sumitur autem quandoque argentum pro omni pecunia: ita Horatius: *Argenti ſitis & fames,* & Plautus *argentum locare fænori* dixit, id eſt, cum pecunia fœnerari. Aurum a Romanis durante Republica nonniſi purum ſine ullius alterius metalli admixtione ad monetam cudendam adhibitum fuit, & quidem ex Senatus Conſulto, quod a Dictatore Sylla per legem ſibi cognominem, atque ab Augusto per legem Juliam confirmatum eſt, tenuitque mos iſte usque ad Alexandrum Severum Imp. qui quintam partem argenti cum quatuor auri partibus miſceri permiſit. Hinc ſincerus aureus numus Romanus haud reperitur, qui non ſit ex auro probatiſſimo confectus. Accipitur quoque aurum apud Veteres non raro pro quovis numo, uti apud Virgilium legitur:

Auri ſacra fames.

Quamvis vero, uti dictum eſt, numi probi e triplici potiſſimum materia, videlicet ære, argento, & auro omnibus fere ſeculis percuſſi fuerint, nihilominus alias quandoque materias iis conficiendis adhi-

bitas fuiſſe ſatis certo conſtat. De Lycurgo prodit Plutarchus (h) quod monetam omnem auream atque argenteam e Lacedæmoniorum Republica proſcripſerit, ac ſoli *ferreo* numo magni quidem ponderis ac molis, exigui tamen pretii, auctoritatem in commerciis adtribuerit. Hoc eo fine Lycurgum feciſſe tradit idem Plutarchus, ut pleraque facinorum malorum genera e ſua Republica ſimul cum auro & argento proſcriberet. Meminit quoque numi ferrei Byzantium introducti Plato Comicus (i) dum ait: *Difficulter Byzantii habitaſſemus, ubi ferreis numis nunc utuntur.* Numos e *ſtanno* percuſſit Dionyſius Syracuſanus ob argenti inopiam, & ut pro argenteis haberentur, publico mandato ſanxit teſte Ariſtotele (k). *Plumbei* numi uſum tanquam abjectæ conditionis ſignum irridet Plautus (l) inquiens:

Tace ſis faber, qui cudere ſoles plumbeos numos.

Idem ſuo quo vixit ævo ex orichalco fabricatos fuiſſe numos his verſibus teſtatur (m):

Credo treis mihi homines orichalco
Ita emptos iſtis moribus.

Ne-

(h) *In ejus vita.* (i) *In Pyſandro.* (k) *Lib. 2. Oeconom.* (l) *In Moſtellaria.* (m) *Plautus in Milite.*

Neque ſolum metallis hiſce vilioribus monetæ pretium tribuerunt Veteres, verum etiam corio & loro, unde numi *Scortei ſeu Coriacei*, & *Lorei* dicti ſunt, quos aliquando per Carthaginenſium manus & tabernas, ipſoque in foro circumiviſſe conſtat e Platonis Eryxia (n), quosque ita deſcribit: *In pellicula exigua illigatum eſt, quanta eſt ſtateris amplitudo maxime; quid vero illigatum ſit, nemo ſcit, niſi qui faciunt. Deinde hoc obſignato pro numo utuntur: & qui hujusmodi numos plurimos poſſidet, is plurimas pecunias poſſidere, ac ditiſſimus eſſe videtur.* Platonis teſtimonio accedit, quod Suidas præbet, ſcilicet ante Numam Romanorum Regem per ſcorteos & *teſtaceos* pecuniæ uſum fuiſſe expletum. Quin quod moneta e mori quoque *corticibus* a Tartarorum Imperatore Cham in urbe Combali, & apud Cathainos, gentem Indicam, e *papyro* forma quadrata regis imaginem præſeferente confecta feratur. Hæc de materia numi.

IX.

Forma illius tum a figura, tum a characteribus & imaginibus impreſſis deſumitur. Figura plana & fere rotunda gaudent

(n) *Seu Dialogo de divitiis.*

dent plerique numi, ut ex antiquiſſimis illorum cuivis patet, quam elegerunt credo priſci homines partim quoniam hæc figura reliquis omnibus perfectior eſt, partim quia ad tractandos manibus, & portandos in loculis commodiſſima videbatur. Characteres vero duplicis generis ſunt: vel enim ſunt notæ, quibus quantitas & valor numi ſignificatur, quemadmodum animadvertit Ariſtoteles (o), dum ait: *Primum quidem omnino finitus eſt numus magnitudine & pondere: tandem vero & charactere impreſſo, ut a dimenſione eos liberaret: character enim quantitatis nota conſtituta eſt*, ut ſi legas in denario Romano vetuſto 10 ℔, in quinario ϛ ℔, in ſeſtertio 2½ ℔, id eſt, libras quas mole ſua continent, aut quibus æquivalent: vel ſunt ἐπιγραφὴ ſeu inſcriptio literarum & nominum, nempe Principum, Civitatum, Coloniarum &c. quorum auctoritate, ac temporum, quorum decurſu cuſi fuerunt. Ejusmodi eſt ille, quem Corinthii dicarunt Auguſto Cæſari, in cujus fronte legitur AVGVSTVS. CORINTHI. a tergo C. HE. IO. POLLIONE. IER. C. MVSSID. PRISCO. IIVIR. id eſt, *Caio Heio Pollione iterum, Caio Muſſidio Priſco Duumviris*. Et alius, cui una ex parte inſcriptum

(o) *L.* I. *c.* 6. *de Repub.*

ptum eſt : IMP. GORDIANVS. PIVS. FEL. AVG. ex altera : P. M. S. COL. VIM. AN. IIII. ſeu *Provinciæ Mæſiæ Superioris Colonia Viminacium anno quarto.* Imagines autem tot ſunt, quot Imperatores, Reges, Principes Viri, Nationes, Reſpublicæ, Civitates, aliique, penes quos vel cudendi auctoritas eſt, vel in quorum honorem numi ſunt percuſſi, impreſſa fronti effigie aliqua, tergo autem nota quadam ſeu typo, Principi aut Nationi proprio. Juvat heic adtexere e Camerario catalogum brevem ejuſmodi typorum veterum, ſecundum ordinem Alphabeti diſpoſitorum : *Ætoli* in numo ſuo Herculem inciderunt, cornua Acheloi clava confringentem. *Alexander* Macedo bucephalum equum, item effigiem ſuam in ſolio ſedentem, tenentemque manu avem; item victoriam alatam numis a ſe cuſis inſcripſit. *Argivi* lupum indiderunt, vel murem. *Aſia* puerum delphino vectum. *Athenienſes* noctuam cum Palladis effigie. *Auguſtus Cæſar* ſidus capricorni, ſub quo natus erat. *Brutus* hinc imaginem ſuam, illinc pileum cum duobus pugionibus, ſymbolum liberalitatis adſertæ. *Byzantini* delphinum tridenti circumfuſum. *Chii* harpyiam. *Corinthii* pegaſum cum Neptuno tridentigero ſedente. *Cyziceni* leo-

 nem.

nem. *Demetrius* Neptunum reducem. *Dardania* gallorum duorum pugnam. *Hebræi* ſiclo ſuo inſculpſerunt virgam Aaronis eſfloreſcentem cum thuribulo fumante. *Itali* Janum bifrontem & ratem, item bovem & ovem. *Livia* cererem legiferam inſcripſit. *Lycii* leonem cum capra inſidente. *Macedones* Herculis clavem & cornua hircina. *Naxii* bruchum, vel ut alii ſcribunt, bacchum barbatum, & ſatyrum cum poculo. *Perſæ* ſagittarium. *Peloponneſii* teſtudinem. *Philippus Macedo* bigas pro inſigni habuit. *Phocenſes* aquilam & tripodem. *Pyrrhus* Palladem haſtatam in ſolio ſedentem. *Samii* pavonem. *Seleucus Nicanor* anchoram numo inſculpſit. *Thebani* herculis bipennem. *Teſſali* equum.

X.

Superſunt adhuc quædam, ad rei numariæ hiſtoriam ſpectantia, quæ paucis expediam. Et quidem poteſtas cudendi monetam ad ſummum Principem, aut Magiſtratum ſupremum, qui Principis loco eſt, ſemper ſpectabat, ut etiam in Jure communi ſtatuitur (p). Ita primi ſtatim Reges Romani Numa, & qui ſecuti ſunt, eam exercuere, quemadmodum produnt eo-

(p) *L. fin. C. de fal. monet.*

eorum numi, quos ipſum nomen ſuum a Numa memorato traxiſſe perhibet Tranquillus. At exactis Regibus Reipublicæ Principes curam ac poteſtatem ſignandi numi Romæ commiſerunt minoribus Magiſtratibus, ut Cicero (q) ex legibus XII. Tabularum his verbis teſtatur: MINORES MAGISTRATVS AES, ARGENTVM, AVRVMVE PVBLICE SIGNANTO. Triumviros quoque, quos Monetales, & Æris, argenti, aurique Flatores adpellabant, conſtituerunt, ut ex antiquis aliquot numis patet, quorum uni inſcriptum legitur: C. PLOTIVS III VIR. A. A. A. F. F. hoc eſt: *C. Plotius Triumvir auro, argento, ære flando, feriundo.* Ne vero fraudis quidquam in re tanti momenti interveniret, numi Spectatores addiderunt, ab officio ſic dictos, utpote quorum erat, numos inſpicere, cenſere, ac æſtimare. Solebant hi vel tinnitu, vel ad coticulam lydiam eos explorare, minusque probos rejicere tanquam ſpurios; quæ res adeo placuit populo Romano, tamque jucunda accidit plebi, teſte Plinio (r) ut Mario Gratidiano, qui legem *numi ſpectandi* tulit, vicatim ſtatuas dicarit. Ut autem non commerciis duntaxat,

(q) *Lib.* 3. *de leg.* (r) *L.* 33. *c.* 10.

xat, ubi maxime argentum expendebatur, ſed etiam quotidianis uſibus proſpicerent, ubi minutis numis opus eſt, adhibuerunt Argentarios (Livius Menſarios, Suetonius Numularios, Trapezitas Plautus nuncupant) qui perpetuo fere ad menſam in foro pone ædes Caſtoris adſidebant, ut argenteam monetam cum ejusmodi minutis numis promte commutarent. Horum meminit Plautus (s), ubi ait:

Sub veteribus ibi ſunt, qui dant, qui accipiunt fœnore,
Pone ædem Caſtoris ibi ſunt.

Porro non ſolum Romani, ſed aliæ quoque gentes graviſſimis pœnis in eos animadvertebant, qui pecunias adulterare auſi fuerunt, vel admiſcendo ſequioris metalli portionem, vel aliquid de juſto pondere detrahendo, vel ſignando absque legitima auctoritate (queis tribus modis adulteratur pecunia). Nam Tacitus Imperator cavit, ut ſi quis argento publice privatimque æs, ſi quis auro argentum, ſi quis æri plumbum miſcuiſſet, capitale eſſet cum bonorum proſcriptione, ut Flavius Vopiſcus teſtatur (t). Ulpianus ait: Quicunque numos aureos par-

(s) *In Curcul.* (t) *In ejus vita.*

partim raſerint, partim tinxerint, vel finxerint, ſiquidem liberi ſunt, ad beſtias dari: ſi ſervi, ſummo ſupplicio affici debent (u). Adulterinam monetam clandeſtinis artibus conficientes extremo ſupplicio afficiendos eſſe, & domum vel fundum, in quo fabricantur, publicandum Imperator Conſtantinus reſcripſit (x). Diogenem Sinopeum Iceſii Menſarii filium ob monetam corruptam e Græcia in exilium una cum patre pulſum fuiſſe memorat Laertius (y). Apud Ægyptios pecuniam adulterantibus ambæ manus amputabantur teſte Diodoro Siculo (z) Jure Saxonico falſæ monetæ cuſores vivi igne cremantur. Hodiernis moribus in Imperio capitalem pœnam incurrunt.

XI.

Ut autem ad poteſtatem & jus numi cudendi ſignandique revertar, de quo dicere inſtitui, Reipublicæ tempore Senatus Romanus, penes quem ſumma rerum erat, poteſtatem hanc per inferiores

(u) *In L. Quicunque. ff. ad L. Corneliam de falſis.*
(x) *In L. 1. Cod. de falſa moneta.*
(y) *Lib. 6.*
(z) *L. 2. de Ægypt. legibus.*

res magiſtratus exercebat, atque initio quidem numis imponebant effigies Deorum ſuorum, tum etiam icones triumphorum a ſtrenuis Belliducibus obtentorum. Poſtquam vero ad Cæſares per Legem Regiam ſuprema poteſtas Imperii devoluta fuit, jus quoque monetæ non ſolum exercuerunt ipſi, verum etiam privilegium hoc conceſſerunt ſanguine aut cognatione ſibi proxime junctis, atque illis, quos regni ſucceſſores deſignarunt. Plurimi eorum Matris, Conjugis, & Sororum effigie numos inſignivere, uti Auguſtus Liviæ: Agrippinæ, Druſillæ, ac Juliæ Caligula: Claudius Meſſalinæ & Agrippinæ: Octaviæ ac Poppææ Nero, & Titus Juliæ; quod honoris genus præcipuum habebatur. Nihilominus usque ad Hadrianum Imperatorem Senatus Romanus jus numos cudendi retinuit, uti produnt literæ iis adpoſitæ S. C. id eſt, *Senatus Conſulto*. Hadrianus vero primus fuit, qui ſibi ſoli jus hoc arrogavit, quamvis etiam poſt ipſum multi reperiantur, auctoritate Senatus, quin etiam Tribunitia poteſtate ſignati, qualis eſt, quem penes me habeo Conſtantini M. tempore cuſum cum inſcriptione a fronte: IMP. CONSTANTINVS. P. F. AVG. a tergo: SOLI INVICTO CO-

MITI

MITI. T. P. ſeu *Tribunitia poteſtate.* At ſuccedentibus temporibus Imperatores etiam Regibus inferioribus, Ducibus, Rebuspublicis, ac Civitatibus facultatem cudendi monetam conceſſere quamlibet, & e quolibet metallo. Quin & alii uſurpatione illam ſibi vendicarunt. De Antiocho Rege, Demetrii filio, in Sacris Literis (a) legimus, quod Simoni Duci ac Sacerdoti Magno Judæorum honoris ergo permiſerit, ut propria patriæ ſuæ nota monetam cudere poſſet: *Permitto tibi percuſſuram proprii numismatis in regione tua.* Sylla tempore belli Mithridatici Lucullo ſignandi numi in Peloponneſo negotium dedit; unde is numus *Luculleus* dictus eſt, ut refert Plutarchus. Henricus III. Imp. an. 1049. jus monetæ ſignandæ Epiſcopo Patavino indulſit. Genuenſes an. 1139. a Conrado III. Germanorum Rege pecuniæ ſignandæ jus obtinuerunt. Quare in accepti hujus beneficii monumentum aureos ipſius Conradi Regis nomine ſignabant. Idem favor Placentinis ab eodem Conrado exhibitus eſt. Fridericus I. Imp. capta Dortona an. 1158. Cremonenſibus amicis honoris cauſſa jus pecuniæ ſignandæ impertivit. Lucius III. Pontifex Max. ut cives ſuos Lucenſes ob legationem honeſtiſſimam ad

(a) 1. *Machab.* 15.

ad ſe miſſam eximio aliquo beneficio afficeret, adſentiente Friderico I. Imp. illis indulſit, ut pecuniam cuderent Tuſciæ, Marchiæ, Romaniæ, Campaniæque communem. Henricus VI. an. 1191. Bononiæ hoſpitatus civitati jus cudendæ monetæ conceſſit: primus numus ab una parte Henrici, ab altera Bononiæ nomen habuit. Otto III. Verdenſi Epiſcopo facultatem tribuit cudendi argentum, & ut ſolemnes nundinas intra ſui Epiſcopatus limites celebraret. Exempla hucusque allata remotioris ævi producunt Sigonius (b) & Cranzius (c), Noſtris temporibus quivis fere Ducatus, Principatus, Respublica quævis, & civitas dominans vel habet vel arrogat ſibi jus monetæ cudendæ. In Imperio ſolius Cæſaris effigies *laureata* imprimitur numis, qui tamen in re numaria generalem quemdam modum præſcribere non poteſt, niſi plures Electorum conſentiant. Denique memoratu digna eſt origo numi aurei, quem vulgo *Ducatum* vel *Zecchinum* adpellamus, qui 20. Julios Romanos ſeu quatuor florenos valet. Polydorus Vergilius (d) ducatum eſſe dictum memorat a Romano Ducatu, qui Magiſtratus fue-

(b) *Lib.* 8. 11. 12. 14. *&* 15. *Regni Italici.*
(c) *Lib.* 9. *Metrop. c.* 1. *& lib.* 3. *c.* 36.
(d) *Lib.* 2. *de Invent. c.* 20.

fuerat primum conſtitutus a Longino, quem Juſtinus Imperator Narſeti Italiæ Præfecto ſucceſſorem dedit. Verum alii contendunt, primam monetam auream, quem Ducatum ſeu Zecchinum vocamus, Venetiis an. 1280. cuſam fuiſſe, cujus inſcriptio erat:

Sit tibi Chriſte datus, quem tu regis, iſte Ducatus.

A qua voce ultima monetæ hujus ortum ac etymologiam deducunt.

CAPUT III.

OECONOMIA NUMORUM.

§. I.

Numi Romani.

XII.

Dum œconomiam numorum nomino, diſtributionem eam intelligo, qua rerum periti numos in tres claſſes dividunt, ſcilicet in Romanos, Græcos, & Hebraicos, utpote reliquis aliarum gentium numis celebriores, quorumque notitia tum ad hiſtoriæ, tum ad Juris Ci-

vilis,

vilis, tum ad S. Scripturæ ſtudium perutilis, quin & quandoque neceſſaria eſt. Porro in quavis claſſe plures ac diverſæ numorum ſpecies continentur: in Romana As, Seſtertius, Quinarius, Denarius, Talentum: in Græca Obolus, Drahma, Bos, Mina, Talentum: in Hebraica Siclus, Drachma, Didrachmum, Mina, Talentum. De his igitur ordine agendum eſt, ut eorum uſus & valor patefiat, quæ res cum non modica eruditione conſociata eſt. Ne autem Lector, dum memoratas numorum ſpecies legit, de illorum valore, qui nunc iis reſpondet, continuo aut dubius hærere, aut ſingulis locis interpellari debeat, valorem iſtum, quem olim habuerunt, ad noſtræ monetæ rationes ſubducere ſtudui, ac in unum ſimul conſpectum dare. Ubi tamen notari velim, quum auctores in hoc negotio minime conveniant, medium inter ſummum & infimum pretium me elegiſſe atque rotundum, omiſſis tam moleſtis quam multis, quas Arithmetici vocant, fractionibus. Pro fundamento conſtitui florenum Imperialem, ſeu 60. crucigeros, quorum unus 4. quadrantes, quadrans autem 2. obolos valet, in quos ultimos denique omnium fere gentium moneta deſinit. Itaque in numis Romanis *As libralis* noſtro valore unum fere

fere crucigerum adæquat; *Seſtertius* minimum 2. crucigeros: *Seſtertium* ſeu mille *Seſtertiorum* 33. florenos, 20. crucigeros. *Quinarius* 5. fere crucig. *Denarius* 10. fere crucig. *Mina* ſeu mille æris 16. flor. 40. crucig. *Talentum* 1000. floren. In numis Græcis *obolus* fere unum crucigerum & 3. quadrantes. *Drahma* fere 10. crucig. *Bos* fere 20. crucig. *Stater* fere 40. crucig. *Mina* fere 16. flor. 40. crucig. *Talentum* 1000. flor. In numis Hebraicis *As* 5. quadr. *Obolus* 10. quadr. *Denarius* 12. crucig. 2. quadr. *Drachma* 12. crucig. 2. quadrag. *Siclus* ſeu Stater 50. crucig. *Argenteus* 50. crucig. *Mna* ſeu Mina 20. flor. 50. crucig. *Talentum* 1250. flor. Intelligendum autem hoc eſt de ſiclis & talentis argenti: nam ſiclus auri valet 10. flor. Talentum auri 15000. flor. His præmiſſis:

Æs, *As*, *Aſſis*, tria nomina ſunt, eadem tamen res, uti ex Livio, Plinio, aliisque intelligimus. Nam quod prior (e) *millia æris* vocat, poſterior (f) millia aſſium adpellat: & quum in legibus XII. Tabularum dicitur, *ſi injuriam alteri faxit, viginti quinque æris pœnæ ſunto*, Phavorinus (g) id exponens inquit: *Quis erit tam*

(e) *Lib.* 1. (f) *Lib.* 33. *c.* 3. (g) *Apud Gellium l.* 20. *c.* 1.

tam inops, quem ab injuria facienda XXV. aſſes deterreant? Equidem *Æs* generale nomen eſt, & pro quovis numo & pecunia uſurpatur, peculiarem tamen ſimul numum denotat, a materia unde cuditur, ſic dictum. Vetuſtiſſimus enim inter Romanos ex ære primum rudi ac informi, poſtea etiam ſignato confici cœpit regnante Tullo, dicebaturque *Æs*, ſeu *As*, & *Aſſis*, quemadmodum denuo Plinius refert, *Tullum VI. Romanorum Regem æs apud illos primum ſignaſſe* (h). Nota hujus monetæ erat I vel O. imago autem impreſſa Jani caput geminum, & prora navis, qua Saturnus in Italiam vectus eſt. Duo autem heic obſervanda veniunt: primum eſt, auctores ſæpius uſurpare per enallagen voce *æris* pro æreis numis. Ita dicunt v. g. expenſum eſſe *centum* aut *mille æris*, intellige, expenſum eſſe centum aut mille numos æris vel æreos, ſive totidem aſſes. Alterum, quod aliquando *æris gravis* adpellatio occurrat. Sic Livius (i): *Et quia nondum argentum ſignatum erat, grave æs plauſtris quidam ad ærarium convehentes ſpecioſam collationem faciebant.* Intelligitur per grave æs moneta, qua necdum numerata, ſed ſolum adpenſa ſolvebantur debita. Cæterum

As

(h) *Lib.* 33. *c.* 3. (i) *Lib.* 4.

As prima ſui inſtitutione unius libræ pondus æquabat, & *libralis* dictus eſt: libram vero in duodecim uncias diviſerunt. Unde *Semis* ſeu ſemias ſex unciarum numus erat: *Triens* ſeu $\frac{1}{3}$ aſſis pars quatuor unciarum: *Quadrans* ſeu $\frac{1}{4}$ aſſis pars trium unciarum, propterea & *Teruntius* nuncupatus: *Sextans* denique ſive $\frac{1}{6}$ pars aſſis duarum unciarum. Diſtinguebant autem veteres hos numos certis ſignis, Trientem ●●●●, Quadrantem ●●●, Sextantem ●●, uti priſcum æs intuentibus patet. Non minus varias pecudum formas iis impreſſerunt, ovis, bovis, ſuis, & rotæ currus, quibus veluti grato animo teſtatam volebant Romani primam opum ſuarum originem ex pecoribus & agricultura provenientem. Porro æris ſeu aſſis pondus non ſemper idem erat, ſed pro temporum varietate atque inopia ſæpius imminutum eſſe legimus, remanente tamen valore priſtino. Sic bello primo & ſecundo Punico, quum Reſpublica grandibus impenſis par non erat, conſtitutum fuit, ut aſſes, qui alias librales erant, ad ſextantis pondus reducerentur, ita ut ex uno aſſe ſex aſſes fierent, quorum quiſque ejuſdem cum librali æſtimationis eſſet: poſtmodum Hannibale Italiam infeſtante unciales aſ-

ſes introducti fuerunt, qui ſeptimam libræ partem duntaxat æquabant: brevi etiam urgente majori neceſſitate per legem Papyriam Semiunciales facti ſunt. Atque hac ratione Reſpublica primum pro 12. unciis non plus quam ſextam libræ partem, tum ſeptimam, denique ſeptimam cum dimidia pendebat, magno ſatis lucro. Ex hucusque dictis patet, minimum pecuniæ genus aſſem fuiſſe apud Latinos: inde natum proverbium: *Non aſſis facere*, id eſt, minimi æſtimare; & quod apud Horatium legitur: *ad aſſem omnia perdere.* Cicero quoque pro P. Quinctio *aſſem ſe daturum negat, niſi prius de rebus rationibusque omnibus ſocietatis decidiſſet.*

Seſtertius, quaſi ſesquitertius, erat apud Romanos numus argenteus, nunquam æreus, valuitque duos aſſes & amplius aliquid. Ejus nota fuit, quam ſcriptores exprimunt literis HS. vel IIS. vel ĦS. Advertendum vero diligenter ad genus, quo ab Auctoribus profertur, an maſculinum ſit, vel neutrum, nempe *Seſtertius* aut *Seſtertium.* Magnum quippe inter hæc duo diſcrimen intercedit. Quamvis enim Agricola (k), Hotomannus, & alii idem pretium utraque voce ſignificari

(k) *Lib.* 2. *de pret. Vet. num.*

ri velint, Budæus tamen (l) cujus opinioni Recentiores paſſim accedunt, cenſet Seſtertium neutro genere prolatum non numum, ſed mille Seſtertiorum ſummam indicare: immo totidem millia, quot numerus adjectus denotat, v. g. quina ſeſtertia, vel quinque ſeſtertium, quinque millia ſeſtertiorum. Clarum ſatis rei hujus teſtimonium habemus in Tullii Oratione quarta Verrina, in qua *quinque ſeſtertia*, *quinque millia ſeſtertium*, *quinque millia numum* pro pecunia ejusdem valoris accipit: Verba ipſius ſunt, *Facta eſt ſponſio ſeſtertiis quinque: coegit enim Scandilius recuperatores aut judicem poſtulare.* Ac paullo poſt: *Coegit Scandilius Apronio dare quinque millia HS.* Quodſi vero numerus adverbio exprimitur, ut *decies ſeſtertium* ſummam conficit decies centenorum millium ſeſtertiorum, quemadmodum e numis Auguſtorum colligitur:

Quinarius erat numus Romanus quinque aſſium æſtimatione, inſignitus vel litera Q, vel nota numerum exprimente V. De hoc Plinius meminit (m) dicens: *Et placuit Denarius pro decem æris, Quinarius pro quinque.* Huic & pondere & valore

(l) *Lib. de Aſſe.* (m) *Lib.* 33. *c.* 3.

lore par erat *Victoriatus*, cui victoriæ ſimulacrum inerat: utrumque numum argenteum fuiſſe conſtat.

Denarius, numus argenteus, decem aſſes valuit teſte Tacito (n) ſcribit enim, *decem aſſes militibus datos eſſe, qui denarium faciunt.* Ejus nota fuit X. vel ⳩. numerum aſſium exprimens. Aliquos etiam denarios reperire eſt cum nota XVI. qui variato tunc temporis valore totidem aſſibus æſtimati ſunt. Inſcriptio autem vel nomen Principis & Auctoris, vel cauſſam numi percuſſi, vel utrumque præſeferebat. Ita in denario Antonini Imper. una facie legebantur hæc verba: ANTONINVS PIVS. AVG. BRIT. altera vero P. M. TR. P. XII. COS. III. id eſt, *Antoninus Pius, Auguſtus, Britannicus .... Pontifex Maximus, Tribunitiæ Poteſtatis Duodecimum, Conſul Tertium.* Ejusmodi denarium Auguſtus Cæſar ad inſtaurandum palatium incendio abſumptum a quovis privatorum exegiſſe fertur. Idem cum denario pretium obtinuerunt Romæ alii numi argentei, quos dicebant a nota bigarum aut quadrigarum impreſſa *Bigatos*, & *Quadrigatos.* De prioribus meminit Livius (o): *M. Fulvius*, inquit, *Nobilior ex ulteriore Hiſpania ovans Urbem eſt in-*

(n) *Lib.* I. (o) *L.* 6. *Decad.* 4.

ingreſſus : argenti tranſtulit duodecim millia pondo : Bigati argenti centum triginta. De poſterioribus vero idem his verbis (p) : *Pacti, ut arma & equites traderent, in capita Romana trecentis numis quadrigatis.* Erant etiam in uſu Romanis numi *Serrati*, quibus ſerræ typus, & *Ratiti*, quibus ratis figura inſculpta fuit : de horum autem valore ac pondere nil certi tradunt auctores ; denarium tamen exceſſiſſe non videntur.

Talentum, quo Græci & pro pondere, & pro ſumma numaria uſi ſunt, Romani ad ſuæ pecuniæ rationes tranſtulere primum, ubi devicta Græcia illuc fines Imperii ſui propagarunt ; neque hoc vocabulo, aut ipſo pondere Talenti ſunt uſi, niſi in rebus & negotiationibus, quæ cum Græcia, Aſia & Ægypto ipſis interceſſerant. Valor itaque Talenti Romani a Græco petendus eſt. Mentionem illius faciunt Plautus atque Terentius (q) ubi ait :

Dos eſt decem Talenta Pamphile.

XIII.

Præter hæc ad rem numariam Romanorum rite intelligendam pertinent, quæ ſe-

(p) *Lib.* 2. *Decad.* 3. (q) *In Andria.*

ſequuntur: *Primo*, dum libra ſeu pondo dicitur, non tam numus aliquis (excepto aſſe) ſed potius certa pecuniæ ſeu numorum ſumma & pondus ſignificatur, intelligiturque libra ſeu pondo argenti. *Secundo*, Argentum Romæ ſignari cœpit, invalueruntque numi argentei quinque annis ante primum bellum Punicum Q. Ogulnio, & C. Fabio Conſulibus anno V. C. 485. Ejusmodi numum argenteum Fabii produxit Harduinus, his literis inſcriptum: C. FABI. C. F. EX. A. PV. *Cajus Fabius Caii Filius ex argento publico.* Unus autem Denarius argenteus æquabat 10. ℔. cupri: Quinarius 5. ℔. & Seſtertius $2\frac{1}{2}$. ℔. Atque tria hæc numorum genera fuerunt, quibus utebantur usque ad occaſum Imperii Romani. Porro in his numis argenteis primum videre fuit una ex parte Romæ caput Galeatum, ex altera Caſtorem & Pollucem, quos Deos Tutelares Urbis habebant, equis inſidentes, & ſtella utriusque pileo imminente. Tum notabant in iis victorias de hoſtibus reportatas, unde nomen Victoriatus. Non multo poſt inſerebant currus cum duobus vel quatuor equis, ut nuper dixi, vocabanturque Denarii bigati & quadrigati. Subſequentibus temporibus magiſtratus ille, cui Senatus rem moneta-

ta-

tariam demandavit, ſignabat ſuos Deos, ſemi-deos, Majores, triumphos, officia honorum &c. Necdum tamen audebant proprias effigies proponere usque ad Julium Cæſarem, cui honor iſte conceſſus fuit. *Tertio*, Aſſe hujusque partibus uſi ſunt Romani maxime, quando hæreditatem in certas partes dividebant. Ulpianus (r) eas ita enumerat: „ Hæreditas „ plerumque dividitur in 12. uncias, quæ „ aſſis adpellatione continentur. Habent „ autem hæ partes propria nomina usque „ ad aſſem. 1. uncia ſeu pars aſſis duodecima. 2. ſextans, ſexta pars aſſis: continet duas uncias. 3. quadrans tres unciæ ſunt. 4. Triens quatuor unciæ. „ 5. quincunx quinque unciæ. 6. ſemis „ ſeu ſemiſſis eſt aſſis dimidium: continet ſex uncias. 7. ſeptunx uncias ſeptem. „ 8. Bes ſive Beſſis octo uncias. 9. dodrans novem uncias. 10. dextans ſeu decunx decem uncias. 11. deunx dicitur, „ quod uncia ſaltem deficiat, quo minus „ integer aſſis ſit. 12. As unciarum duodecim, ſeu libræ unius. „ Unde qui totam hæreditatem cepit, *ex aſſe hæres* dicebatur. *Quarto* ſingularem meretur mentionem cenſus Romanus. Eſt autem

(r) *L. Servum ff. de hæred. inſtit.*

tem cenſus, de quo heic loquimur, æſtimatio rerum ac bonorum facta, ſecundum quam tributa penduntur: inde eſt *cenſum agere*, ut loquuntur Veteres, ſeu recenſere hominum facultates, & *cenſum pendere*, quando nimirum certa pecuniæ ſumma Principi vel ærario ſolvitur viritim. Cætera primus omnium apud Romanos Servius Tullus Rex cenſum egit, quum decrevit, quæ quisque civis pro facultatibus ſuis in Republica tam pacis quam belli tempore in rem communem conferre cogeretur, id quod copioſe deſcribit Livius (s). Equidem ante tempus hoc cenſum rem adhuc per orbem terrarum incognitam fuiſſe aſſerit Eutropius: ſed perperam. Nam cenſus agendi initium factum eſt apud Hebræos, quum de hoc ipſe Deus mandatum Moſi dederit, ita loquens (t): *Quando tuleris ſummam filiorum Iſrael juxta numerum, dabunt ſinguli pretium pro animabus ſuis coram Domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recenſiti. Hoc autem dabit omnis, qui tranſit ad nomen, dimidium ſicli juxta menſuram Templi. Qui habetur in numero a viginti annis & ſupra, dabit pretium.* Ita in populo electo tributum imperatum erat in ſingula capita eorum, qui annis viginti ma-

(s) *L.* 1. (t) *Exod. c.* 30.

majores eſſent, quique arma ferre poſſent. Aliam hoc in negotio viam tenuerunt Romani, apud quos Rex Servius Tullus primus omnium cenſum inſtituit, rem, ut Livius ait, ſaluberrimam tanto futuram imperio: ex quo belli paciſque munia non viritim ut antea, ſed pro poſſeſſione pecuniarum cives obirent. Hos nimirum diviſit in quinque claſſes (ſeu Ordines.) Prima fuit illorum, qui centum millia æris, id eſt, 1666. circiter florenos vel majorem adhuc cenſum habuere, a quo *Cives Centenarii* ſunt vocati. Secunda LXXV. millium æris, ſeu fere 1250. flor. Tertia L. millium æris, ſive propemodum 833. flor. Quarta XXV. millium æris, id eſt, fere 416. flor. Quinta demum XI. millium æris, ſeu 183. flor. circiter. Adeo nempe teſte Plinio id temporis Romanorum opes exiguæ fuere, quæ poſthac immenſæ exſtiterunt, quando Cenſus Senatorius fuit duodecies centena millia ſeſtertium numum. Aliquando autem pro temporum & opum diverſitate altius aſcendit primæ claſſis cenſus, ſcilicet ad CX. ad CCCXX. ad D. denique ad X. C. id eſt, decies centum millia æris. Quare ut dixi, non viritim, ut apud Judæos, ſed ſecundum claſſes memoratas atque cenſum iis reſpondentem

tributum exigebant, & pendebant Romani.

§. II.

Numi Græci.

XIV.

Obolus, Ὀβολὸς, infimum pecuniæ genus apud Græcos, numus erat e ferrea lamina, primum oblongus, & in acumen inſtar teli deſinens: poſtea tamen aliam induit figuram, nempe rotundam, fuitque pro diverſitate materiæ ac nationum diverſus: alius æreus, alius ferreus, argenteus alius: rurſum alius Græcus, alius Atticus, Ægineus, & Externus, nimirum Macedonicus, Judaicus. Atticus partem ſextam drachmæ æquabat, at Judaicus aliquantum ſuperabat, ut poſtea videbimus. Ipſe quoque obolus & imminutionem & incrementum paſſus eſt: erat enim ſemi-obolus, ſeu dimidium oboli: & diobolus duos obolos, triobolus tres, tetrobolus quatuor ejusmodi numulos continens. Obolo par fuit alius numus minutus, quem Græci λεπτὸν, Latini *minutum* vocant. Ita legimus (u) in Evangelio, viduam pauperculam in gazaphylacium

(u) *Lucæ c.* 2.

cium conjeciſſe duo λεπτὰ, ſeu minuta, quæ D. Chryſoſtomus duos obolos interpretatur. Cætera utuntur tam Græci quam Latini obolo pro paupertatis ſigno, uti Lucianus (x) dum de valde egenis pronunciavit: *Qui pridie ne obulum quidem, quo reſtim emerent, habuerunt:* triobolo autem pro nequitiæ nota; unde natum proverbium: *homo triobolaris*, id eſt, nequam & nullius pretii. Æſopum ab Hero ſuo Zena tribus obolis venditum fuiſſe ſcribit Maximus Planudes.

Drachma Δραχμὴ, Græcis pondus ſimul erat, & numus: pro pondere ea Medici ſæpe utebantur: numo autem Drachmæ impreſſa erat nota <, ſemidrachmæ vero >. Alia erat argenteus, alia numus aureus: non minus alia Græca, ut Attica, Æginea, Corinthia: alia Externa, ut Ægyptiaca &c. Valor idem erat Drachmæ Atticæ apud Græcos, qui apud Romanos Denario. Hoc monetæ genere Attici mercedem diurnam, quin & ſtipendium militare ſolebant perſolvere, quemadmodum de priori Athenæus (y) de poſteriore Ariſtophanes (z) teſtantur. Thucydides quoque (a) *duas drachmas ſtipendium*

(x) *In Timore.* (y) *Lib.* 4. (z) *in Acharnenſibus.* (a) *Hiſt. lib.* 6. & 8.

dium militare fuiſſe prodit. E drachma orti ſunt alii numi, ſcilicet *Didrachmum*, ſeu duæ drachmæ, quem etiam Bovem adpellabant, & de quo apud Matthæum legimus (b): *Magiſter veſter non ſolvit didrachma? Tridrachmum* tres drachmæ, *Tetradrachmum*, quatuor drachmæ, cui Athenienſes noctuam inſculpſere, utpote quam avem Palladi amicam Deæ loco habebant. *Pentadrachmum*, *Hexadrachmum* ſeu quinque & ſex drachmæ: demum *Pentecontadrachmum*, id eſt, quinquaginta drachmæ.

Βοῦς ſeu *Bos* omnino antiquus erat apud Græcos numus, & quidem argenteus valore unius didrachmæ, quo Athenienſes & Delii utebantur. Theſeus quoque Athenis hunc numum (nempe bovem argenteum) percuſſiſſe in memoriam Minotauri a ſe devicti legitur apud Plutarchum. Ex una numi parte priſci effigiem Regis, ex altera bovem ſignarunt, vel quia animal hoc ut ſacrum habebant, vel quia pecudum permutatione ante uſum pecuniæ negotiari conſueverunt. Non ſolum autem argenteus, ſed etiam aureus fuit hic numus. Hinc apud Homerum idem eſt *centum boum pretio*, ac centum numis aureis æſtimari.

Sta-

(b) *Lucæ c.* 17.

Stater, græce Στατὴρ, derivatur quidem a pondere ſeu libra, quum verbum ἱϛάναι appendere, ponderare, ac librare ſignificet quod nomen a ſtatere ſeu inſtrumento, quo res variæ ponderari ſolent, accepit. Sumitur autem & pro pondere & pro numo, qui varius eſt tum a materia, ſcilicet aureus vel argenteus: tum a nationibus, nempe Græcus, ut Corinthius, Macedonicus &c. & Externus, ut Perſicus, Hebraicus: tum ab illis, quorum juſſu & auctoritate percuſſus fuit, ut Cræſeus a Cræſo Lydiæ Rege, Philippeus a Philippo Macedonum Rege, dum Crenidenſes aurifodinas inſtauravit, Alexandreus ab Alexandro M. Daricus a Dario Perſarum Rege, Cyzicenus a Cyzico Propontidis oppido. Valor ſtateris argentei tetradrachmum explebat.

Μνᾶ latine *Mina* duplex fuit, una vetus, altera nova: prior erat drachmarum ſeptuaginta ſeptem, poſterior quam Solon auxit, centum drachmarum. Hoc tamen non eſt ita intelligendum, quaſi mina numus fuiſſet argenteus tanti ponderis, ſed quod tanta argenti maſſa tot numis æſtimaretur.

Talentum pro libra & lance primum a Priſcis uſurpatum fuit, a græco verbo ταλαντίω ſeu appendo & pondero: poſtea locus

locus quoque Talento factus eſt in re numaria, ita ut certam quamdam pecuniæ ſummam ſignificaret. Porro talentum inter pondera maximum eſt, ita ut reliqua omnia ſuperet. Varium fuit tum ratione quantitatis: aliud magnum, parvum aliud, ſcilicet quadragenarium, octogenarium, complectens quadraginta, vel octoginta, vel centum minas: tum ratione qualitatis, nempe Græcum, quo Attici, Euboici, Æginæi, & Externum, quo Babylonii, Hebræi, Ægyptii utebantur. Quamvis autem apud varias Græciæ nationes inter pondera non modica fuerit diverſitas, omnes tamen in hoc convenere, quod Talentum re ipſa ſexaginta minas, mina vero centum drachmas conficeret, ex quo valor talenti facile deſumi poteſt.

Res memoratu digna occurrit circa numos græcos, Exprimitur enim in his plerumque numerus annorum literis majusculis. Quod ut intelligatur, noſſe oportet vim & poteſtatem literarum Alphabeti græci. A valet annum unum, B duos, Γ tres, Δ quatuor, E quinque: ſex annorum peculiaris nota eſt ς. aut ϖ. tum rurſus Z valet ſeptem, H octo, Θ novem. Reliquarum literarum quælibet decem annos valet, ut I decem, K viginti, atque ita usque ad nonaginta, cujus

jus nota rurſus eſt peculiaris ϙ vel ϙ vel Ϥ vel Ϛ. Pergitur denuo: P valet centum annos, Σ aut C ducentos &c. Ipſum vero anni vocabulum a Græcis aut penitus omittitur, poſitis ſolum notis numerorum, ΣΙΔ, vel ordine inverſo (nihil enim refert) ΔΙΣ, id eſt anno 214. aut adhibetur litera L, v. g. L. AI. vel IA. ſeu anno undecimo. His itaque literis, tanquam annorum numeris, indicatur in numis, vel quot annis regnum quis tenuerit, vel epocha ſeu æra rerum memorabilium.

§. III.

Numi Hebraici.

XV.

As numus erat, valore nonnihil major aſſe Romano. Hujus mentio fit in Evangelio (c), ubi Chriſtus divinus Magiſter diſcipulos ſuos ad fiduciam in Dei providentia collocandam excitat dicens: *Nonne duo paſſeres aſſe veniunt, & unus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro?*

Obolus, vel ut Hebræi vocant *Gera*, ſæpius occurrit in S. Scriptura. Sic in libro

(c) *Matth.* 10.

libro Exodi (d) dicitur: *Siclus viginti obolos habet.*

Drachmæ meminit Esdras (e): *Auri drachmas mille.* Item (f) *duodecim mille drachmas argenti.* Rurſus Servator, ut animæ pretium explicaret, parabola uſus dixit (g): *Quæ mulier habens drachmas decem, ſi perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, & everrit domum, & quærit diligenter, donec inveniat?* Drachmæ hujus valor erat idem cum denario, qui fuit merces diurna pro operis, ut legimus apud Evangeliſtam (h): *Nonne ex denario conveniſti mecum?*

Didrachmum Hebræis *Beka* dicitur, quaſi diſſectum & diviſum: erat enim dimidium ſicli ſacri. Judæi omnes, quotquot viginti annos exceſſerunt, usque ad annum ætatis quinquageſimum Deo jubente (i) viritim pendere didrachmum quot annis cogebantur, ut ea pecunia cultus templi, & expenſæ in res ſacras faciendæ ſuſtinerentur. Non minus, ubi a Romanis Judæa vectigalis facta eſt, Præſidibus didrachmum ſingulis annis perſolvi debuit, publico Romæ ærario inferendum. Hinc legimus (k) a Chriſto jus-

(d) *C.* 30. (e) *Lib.* 2. *c.* 7. (f) 2. *Machab. c.* 12. (g) *Luc.* 15. (h) *Matth.* 20. (i) *Exod.* 30. (k) *Matth.* 17.

juſſum fuiſſe S. Petrum, ut primum, qui e mari aſcendiſſet, piſcem tolleret, ac inventum in ejus ore ſtaterem (cui æquivalebant duo didrachma) exactoribus ſolveret, pro quovis, ſcilicet Petro & Chriſto, unum didrachmum. Immo everſa Solyma Veſpaſianus Imp. *tributum*, ut ait Joſephus (l) *Judæis, ubicunque erant, impoſuit, duas drachmas quemque quot annis in Capitolium ferre jubens, quemadmodum ante in templum, quod eſt Hieroſolymis, conferebant*, eo videlicet fine, ut belli nervus incideretur.

Siclus græcis Σίκλος, Hebræis *Schékel* & ponderis & numi munus obibat; ſicuti enim Latini ſeſtertiis, græci drachmis, ita hebræi ſiclis ſummas pecuniarias confecere. Erat autem varius: primo quidem argenteus, aureus, quin & æreus ac ferreus, ut S. Scriptura nos docet: de aureo (m) *auri ſicli centum viginti*. De argenteo (n) *triginta ſiclos argenti*. De æro & ferro (o) *porro pondus loricæ ejus* (Goliathi) *quinque millia ſiclorum æris erat*. Et ibidem, *ipſum autem ferrum haſtæ ejus ſexcentos ſiclos ferri habebat*. Dein alius erat Hebraicus, alius Per-

(l) *Lib.* 7. *c.* 27. (m) *Numer.* 19.
(n) *Exod.* 2. (o) 1. *Reg.* 17.

Perſicus, alius Ægyptiacus. Demum ac potiſſimum ſiclus profanus, & ſacer. Hic profano, ſi Pagnino, Vatablo aliisque credimus, fuit duplo major, & ad pondus *Sanctuarii* expendebatur, uti conſtat ex libro Levitici (p): *Duobus ſiclis juxta pondus Sanctuarii.* At Cornelius a Lapide in Exod. c. 30. v. 13. ſat luculenter oſtendit, neutrum altero majorem minoremve fuiſſe, ſed ejusdem valoris utrumque: dictum vero fuiſſe *juxta pondus Sanctuarii*, quia inibi ſervabatur juſtiſſimi ponderis ſiclus, ad quem adpendi poſſent, ac examinari reliqui, ne fraudi locus pateret; quemadmodum apud Romanos publica *pedis* & *amphoræ* menſura ſervabatur in capitolio. Porro ſicli maxime ſacri inſcriptio erat literis hebraicis una ex parte SCHEKEL IISRAEL, hoc eſt, *Siclus Iſrael*, cum ara ſeu caliculo thuris fumante: ex altera IERVSCHALAIIM HAKKEDOSCHA ſeu *Sancta Hieruſalem*, cum virga Aaronis florente. Huic ſiclo par erat valore *Stater*, quatuor ſcilicet drachmas æquans, qualem, ut paullo ante memini, Chriſtus pro ſe ac Petro ſolvi juſſit.

Argenteus, quem *Keſeph* Hebræi dixere, diverſimode a S. Scriptura uſurpatur: vel

(p) C. 5.

vel pro rudi maſſa argenti, ſeu argento infecto; ſic Abraham (q) dicitur: *Dives valde in poſſeſſione auri & argenti*, vel pro argento ſignato, ut in libro Exodi (r): *Triginta ſiclos argenti.* Et Chriſtus a Juda venditus eſt *triginta argenteis.* Hi autem argentei omnino videntur fuiſſe ſicli ſacri valore quatuor drachmarum, quum Judas proditor de pretio iſto triginta argenteorum tranſegerit cum Principibus Sacerdotum, ad quos ipſos poſtmodum pœnitentia ductus hanc ipſam pecuniam retulit, atque in templum projecit. Fuere igitur ſicli ad templi ærarium pertinentes, ſeu e ſacra pecunia, cujus cuſtodia penes Sacerdotes erat. Ex quo patet, pretium quo Chriſtus a Juda venditus fuit, nempe 30. argenteis ſeu ſiclis, fuiſſe viginti quinque florenorum Imperialium, numerando ſiclum unum pro quinquaginta, ut dixi, crucigeris.

Mina ſeu *Mna* a verbo Hebraico *Maná* derivatur, quod rem per partes ſeu numeros ſubducere ac ſubtrahere ſignificat. Pecuniæ hujus mentio occurrit ſæpius in S. Scriptura, uti *trecentæ minæ auri* (s). *Argenti mnas duo millia.* Et apud Evangeliſtam Homo ille nobilis abiens in

(q) *Geneſ.* 12. (r) *C.* 2. (s) 2. *Esdra* 7.

in regionem longinquam ſervis ſuis *decem mnas* dedit ad negotiandum (t). Valore autem græcam minam ſuperabat mna hebraica.

Talentum quod vocant Latini, *Kickar* Hebræi adpellant. Aliud erat profanum ſeu publicum, quo in rebus civilibus vulgo utebantur: aliud ſacrum ſeu Sanctuarii, cujus uſus in Templo & rebus ſacris fuit, eratque valor hujus major quam prioris, continebatque ut Joſephus tradit (u) minas hebraicas centum. Talenti tum aurei tum argentei frequenter meminit ſacer Codex utriusque Teſtamenti. Conſideratione digniſſimum eſt, quod in primo libro Paralipomenon (x) de grandi theſauro, ſeu pecuniæ ſumma legitur, quam David Rex congeſſit, Filioque Salomoni reliquit, ſtruendo Solymæ templo ſervituram. Fuerunt autem centum millia talentorum auri (id eſt, in auro mille quingenti milliones florenorum) argenti vero mille millia talentorum (ſive in argento mille ducenti quinquaginta milliones florenorum) quæ omnia ſimul ſumta bis mille ſeptingentos quinquaginta milliones ejusmodi florenorum, de quibus initio dixi, Imperialium univerſim conficiunt, dignum ſane Templo

(t) *Luc.* 19. (u) *Lib.* 3. *c.* 7. (x) *C.* 22.

plo per totum orbem celeberrimo, ejusque habitatore Deo Maximo pretium.

XVI.

Oeconomiæ numorum qua Romanorum, qua Græcorum, qua Hebræorum hactenus recenſitæ quasdam obſervationes ſubnecto. *Prima* eſt, quod extra dubium ſit, apud omnes has tres nationes moris primitus fuiſſe, pecuniam ponderare. Nam ad Romanos quod adtinet, As ipſe pondus ſignificat, & numus æreus aſſis nomine inſignitus *libralis* dicebatur. Inde vox *aſſipondium* orta eſt, & illi, qui militum ſtipendia expendebant ad libram, *libripendes* vocabantur. Non minus apud Græcos ſtater, præcipua ipſorum moneta, a ſtatera, in qua appendi ac ponderari ſolebat, nomenclaturam ſuam accepit, ſeu quod idem eſt ςατὴϱ ab ἱςάναι. Demum apud Hebræos Siclus ſeu Schékel derivatum fuit a verbo Schákal, quod appendere ac librare ſignificat. Inde apud Prophetam (y) dicitur: *Appenderunt mercedem meam triginta argenteos.* Neque res iſta ab hodiernis moribus abludit, dum apud omnes fere nationes certum aliquod numorum genus reperiatur, quod ad libram

(y) *Zachariæ c.* 11.

bram numerari conſuevit. *Secunda* eſt, ex eadem materia, e qua olim famoſa ſtatua, quatuor Monarchiarum imago, Nabuchodonoſori in ſomno oblata (z) veluti conflata fuit, ex eadem inquam materia, nimirum ferro, ære, argento & auro in quavis Monarchia numos fuiſſe cuſos, pecuniamque confectam. Quippe in omni Monarchia homines rem atque ſummam pecuniariam, quaſi commerciorum animam, tractabant numis, quos quatuor hæc metalla ſubminiſtrabant, videlicet ſub prima Monarchia Aſſyriorum Hebræi ſiclis, argenteis, minis & talentis: in ſecunda Perſæ aureis Daricis, & talentis: in tertia Græci obolis, drachmis, ſtatere, minis & talentis: in quarta demum Monarchia Romani aſſibus, ſeſtertiis, denariis, & ſolidis, ſeu aureis, de quibus Didacus Covarruvias, Doctor Hiſpanus, magno rationum pondere oſtendit, in Jure ſolidos pro aureis, & aureos pro ſolidis nullo diſcrimine facto uſurpari. *Tertia* obſervatio eſt, quæ veterum numum aureum tangit. Hic Romæ ſexaginta duobus annis ſerius argenteo percuſſus fuit, diverſa tamen mole, ita ut alius drachmæ, alius didrachmi, tridrahmi, ac tetradrachmi, alius demum libræ pondus æquaverit.

(z) *Daniel.* 2.

verit. De Græcis, maxime Atticis aureis, Polemarchus & Pollux (a) teſtantur, illos valuiſſe drachmas duas. Apud Hebræos vero & Chananæos aureus numus ſiclus mole ſua dimidio fere minor erat argenteo. Ut autem aurei numi valor, noſtræ monetæ argenteæ comparatus innoteſcat, drachmam ſeu denarium aureum pro duobus florenis & dimidio, didrachmum pro quinque, tetradrahmum ſeu ſiclum pro decem florenis ſumere oportet, ac ulteriori in quavis trium harum nationum moneta numerationi adplicare. Cæterum præclare de re numaria meriti ſunt complures ſcriptores, inter quos Guilielmus Budæus, magnum Galliæ nomen, qui primus numorum Veterum veſtigia ſectatus eſt, eorumque indolem magnis laboribus in lucem protraxit, editis quinque libris *de Aſſe* inſcriptis: Budæum ſecutus eſt Georgius Agricola, qui tribus libris metallorum ac numorum pretium illuſtravit: Wilhelmus Pyrckemerus, Patricius Norimbergenſis: Didacus Covarruvias a Leyna, Hiſpanus: Matthæus Hoſtus, Germanus: quisque horum editis lucubrationibus veteres numos cum patriæ ſuæ numis diligenter conferre ſtuduit.

CAPUT

(a) *Lib.* 4. *c.* 24.

CAPUT IV.

STUDIUM REI NUMARIÆ.

§. I.

Requiſita ad hoc Studium.

XVII.

Quum de ſtudio rei numariæ hoc loco agere conſtitui, non tam de numis, quam de numismatibus intelligi volo. Sunt enim, ut initio ſecundi capitis monui, ſatis multi ex antiquitatum ſtudioſis, qui numos inter, & numismata diſcrimen faciunt, creduntque numorum nomine venire monetam vulgarem, quam vocamus *currentem*, cujusque uſus eſt in quotidianis commerciis ac in publico foro: numismata vero eſſe monetam, a magnis Principibus vel Magiſtratibus cuſam & ad delectationem, & ad eruditionem. Certe Suetonius meminit, *Auguſtum tempore ſaturnaliorum amicis ſuis numos omnis notæ, etiam Veteres, Regios, & peregrinos donaſſe.* Alii ſcribunt, numismata ab Imperatoribus Romanis honoris ergo oblata fuiſſe Principum

ac

ac nationum Legatis, vel etiam tempore, quo Imperium capeſſivere, aliasque res magnas geſſerunt, victorias reportarunt &c. in vulgus memoriæ conſervandæ cauſſa fuiſſe ſparſa. Unde ejusmodi numismata Romanis *Miſſilia* a mittendo, ac *numi Miſſiles* dicebantur. Hodie qui de numis ſcribunt recentioribus, eos dividunt in *hiſtoricos* ſeu *mnemonicos*, *iconicos*, & *monetas*: certe numismata modo non per plebeiorum manus vagantur, ſed inter Principum, Optimatum, ac Eruditorum theſauros diligentiſſime adſervantur. Quanti autem faciendum ſit hoc ſtudium, quo exacta Veterum (& quid prohibet, etiam Recentiorum) numismatum notitia comparatur, ſatis ex eo patet, quod tot nobiles Viri, rei literariæ peritiſſimi de hac liberalium diſciplinarum parte copioſe hactenus ſcripſerint, & luculentos de numismatum figuris & inſcriptionibus commentarios ediderint. Ex univerſa antiquitate, ait erudititiſſimus Carolus Patinus (b), ex univerſa antiquitate, cujus monumenta ad nos pervenere, nullam eſſe cognitu digniorem ea, quam Numismata Symbolica referunt. Non minus in laudes ſtudii hujus excurrens doctiſſimus Præſul Joſephus Maria

(b) *Introd. ad hiſt. num. c.* 1.

Maria Suareſius: *Numiſmata*, inquit, *ſunt memoriæ tabulæ adamantinæ, gloriæ perennis & immortalis charta, incluſumque eſt in numis nobile hiſtoriarum opus, atque adeo alibi collapſam reſtituunt numiſmata, & illuſtrant hiſtoriam antiquam* (c).

Ut autem rite inſtituatur illuſtre hoc ſtudium, non pauca ſunt, de quibus candidatum illius ipſo in limine admonere oportet. Primum eſt *Origo numiſmatum*. Priusquam numiſmata invenirentur, moris erat apud Veteres Romanos, ut effigies Virorum de Republica bene meritorum in cera vel lapide formarentur: honos hic primis quidem temporibus ſolis Diis atque Deabus habebatur teſte Plinio (d). At poſtea etiam ad Semideos, ad Reges, conſules, & Imperatores tranſiit. Hujuscemodi imagines diebus feſtis & ſolemnibus omnium conſpectui expoſitæ fuerunt, additis honorum titulis, dignitatum inſignibus, & præclare geſtarum rerum ſymbolis, ut earum memoria ad ſimiles majoresque auſus excitarentur poſteri, quemadmodum commemorat Valerius Maximus (e). Sed quum imagines e cera nimium fragiles eſſent, ac depravationi obno-

(c) *Cap.* 2. *diſſert. de numis.*
(d) *L.* 34. *hiſt. nat. c.* 4. (e) *L.* 5. *c.* 8.

obnoxiæ; illæ vero, quæ ex lapide fuerunt ſculptæ, rariores ad paucorum venirent conſpectum, hinc ut æternitati conſulerent, varium metalli genus, æs, argentum & aurum ſubſtituere, cui easdem effigies & ornamenta indere cœperunt, canente Poeta profano:

Illuſtres animas, & quas ab imagine laudes.

Sacro autem vate Prudentio (f):

En Cæſar agnoſcit ſuum
** Numisma numis inditum.* * ſcilicet imaginem.

Secundum ſunt *ætates & periodi numismatum.* Prima erat Romanorum a tempore Regis Servii Tulli usque ad Gothorum adventum in Italiam. Ea enim ætate artes maxime florebant Romæ, & exquiſitiſſima numismata cudebantur, quæ noſtri ævi admirationem merentur, imitationem vix admittunt. Altera fuit ab initio regiminis Gothici usque ad ejus finem, quo temporis tractu quieſcebant omnes bonæ artes, immo exulabant Gothis, Vandalis, Hunnis, Longobardis Italiæ, aliarumque regionum vaſtationi, & Romanorum faſtui ſupprimendo intentis. Hujus ævi pauca, nec niſi rudia numismata eſt invenire. Tertia numeratur

(f) *Hymn. III. Periſt.*

tur ab excidio barbaricæ dominationis ad noſtra usque tempora, ubi refloreſcere artes, & incredibili ſtudio, maximisque ſumtibus partim priſca numismata ab interitu vindicari, colligi, ac inter cimelia reponi cœperunt, partim nova ad Veterum imitationem cudi & exornari. Tertium eſt *notitia pretii & æſtimationis numismatum*, quæ deſumenda eſt tum a materia, tum ab hiſtoria, tum a cælatura. *A materia* quidem, nempe metallo: numismata Regum, urbium, Deorum pleraque ſunt ænea vel argentea, præter pauca aurea, quæ Macedoniæ Reges referunt: Conſularia ut plurimum argento nitent, quamvis non deſint multa, quæ auro etiam fulgent: Auguſtorum vero numismata auro, argento, ac ære cuſa fere numerum & pretium excedunt. Ad materiem quoque ſpectat moles, quam *modulum* vocant periti: Æneorum uti copia ingens, ita & molis maxima varietas, nunc magni, nunc mediocris, nunc parvi moduli. Romanorum numismata, quæ auro argentoque conſtant, maximam partem exigua ſunt, ac infimæ claſſis modulum obtinent. Majora ſunt Græcorum, in quibus Reges & urbes repræſentantur, quin & craſſitudine ſuperant reliqua.

Ma-

Magna vero diverſi generis, aliqua etiam peculiaris moduli, non pauca in technophilaciis Principum eſt reperire, ſuntque illa potiſſimum, quæ Regalibus donis, & Miſſilibus, de quibus dixi, adnumeranda ſunt. Ab *hiſtoria* æſtimationem accipiunt numismata, quum inſignia facta, merita, victoriæ, triumphi, apotheoſes in iis legantur immortalitati transſcripta, & omnis ætatis memoriæ ſervitura, quæ ut latius propagarentur, æri potiſſimum incidebant, utpote metallo facilius parabili, ac de una manu in plurimas tranſituro. *Cælatura* vero maximum numismatibus priſcis pretium conciliat. Cernuntur namque imagines heroum, Regum & Imperatorum, figuræ, ſymbola, ſigilla, characteres, cæteraque parerga ad omnem artem ac elegantiam cum decore ac magnificentia ſingulari elaborata, ita ut metalli pretium cum arte & induſtria de palma certare videatur.

XVIII.

Quartum eſt *Ordo numismatum.* Nam rei hujus periti, ut vaſtiſſimum hoc & late patens ſtudium in ordinem aliquem redigerent, neve immenſum ejuscemodi numismatum acervum quaſi molem indi-

digeſtam relinquerent, quinque potiſſimum ordines, & veluti claſſes eorum conſtituerunt. *Prima* complectitur numismata Regum, quales ſunt Reges Syriæ, quos a Seleuco usque ad Antiochum XIII. edidit in lucem Vaillantius, & poſt hunc plenius illuſtravit Erasmus Frœlichius S. J. Macedonici Reges ſimiliter præclara numismata cuderunt: non minus habetur ſeries Regum Ponticorum: Bythynicorum, Ægyptiorum, Cappadocum, Thracicorum, Parthicorum, Numidicorum, & Judaicorum: Gothici quoque Reges in auro & argento ſuperſunt; metallum tamen & ſigillum rude quid præſeferunt. *Secunda* continet numismata civitatum, quarum copioſa ſeries haberi poteſt, qualemque exhibet Hubertus Goltzius, qui ex profeſſo de iis ſcripſit. His accedat oportet ſeries coloniarum, quarum numismata egregie explicarunt Harduinus S. J. Vaillantius, aliique. Circa hæc notandum, quod in numis civitatum plerumque in parte averſa, ut vocant, Dei vel Deæ cujusdam imago, vel Genius civitatis, vel aliud quid, quod in magna ibidem veneratione habebatur, ſit conſpicuum. *Tertia* claſſis eſt numismatum Conſularium, ſeu quæ cuſa

fue-

fuerunt tempore, quo Conſules Rempublicam Romanam obtinuerunt, in quorum parte adverſa ut plurimum eminet caput galeatum, quod Urbem Romam repræſentat, vel ſimulacrum cujusdam Numinis: Sexto Urbis conditæ ſeculo Majorum quoque imagines incidebantur. Quapropter ſi in numismatibus effigies Romuli, Numæ Metelli, Reguli &c. occurrant, non ita accipiendum eſt, ac ſi viventibus ipſis, ſed ſæpe longo poſt eos tempore in illorum memoriam cuſa fuerint. *Quartam* claſſem conſtituunt numismata Imperatorum, eo magis æſtimanda, quo accuratius non ſolum continuam eorum ſibi ſuccedentium ſeriem, ſed etiam bellorum, pacis fœderum, Imperii finium propagatorum, ac rerum mirabilium, quæ ſub illorum regimine contigerunt, copioſam notitiam nobis ſuppeditent. In *Quinta* collocantur Ethnicorum profana Numina, Deorum Dearumque turba, in quorum numismatibus eorum nomina, officia, ſymbola, templa, aras, & regiones, ubi colebantur, agnoſcere licet. His quinque claſſibus addunt alii *Sextam*, in qua numismata Virorum Illuſtrium & Heroum, ac Conditorum urbium vel Rerumpublicarum, ut Herculis,

lis, Jaſonis, Cecropis, Romuli: item Legislatorum, ut Lycurgi, Solonis, Zaleuci: etiam literatura inſignium, ut Socratis, Pythagoræ, Archimedis, Euclidis, Anacreontis, Homeri, Virgilii &c. Heroinarum quoque, & Reginarum, uti Cleopatræ, Zenobiæ, Arſinoes, Phœdræ &c. aliorum denique celebrium Virorum, ut Theſei, Meleagri, Hectoris, Diomedis, Ajacis, Locri, Telamonii, quorum numismata multa in Italiæ cimeliarchiis ſe conſpexiſſe aſſerit Spanhemius: & Jobertus ſimilia ſupereſſe adhuc teſtatur de aliis Athletis, quorum victoriæ palmis, & curribus bijugis, ac quadrijugis ſignantur. Verum rectius alii hanc ſextam claſſem inſerunt Quintæ, quum Veterum mos fuerit, ejusmodi illuſtres Heroes ac Heroinas per apotheoſin elevare in cœlum, ac inter Numina collocare. Horum numismata ſunt plerumque peculiaris moduli, & rarius ſpectanda ſe præbent. Atque ordinem iſtum in quinque claſſes diſtribuendi numismata eorum Cuſtodes in gazophylaciis quoque obſervare ſolent, ſeparando illa in ſcriniis ad rem hanc deſtinatis, ut commodius & ſecundum ſeries curioſorum oculis exhiberi queant.

XIX.

Porro, qui ſtudio huic ſe impendit, & ad plenam perfectamque intelligentiam numismatum pervenire cupit, huic opus eſt *primo*, ut in Græca & Romana hiſtoria domeſticus ſit, ac eruditionem neceſſariam hauriat ex ipſis fontibus, quales ſunt Herodotus, Dion, Dionyſius Halicarnaſſeus, Polybius, Livius, Tacitus, Velleius Paterculus &c. *Secundo*, ut antiquam & novam tum geographiam tum chronologiam quam optime calleat, ad quod negotium tabulæ chronologicæ Petavii, & Geographia Brietii plurimum ſervient. *Tertio*, ut eos ſcriptores ſibi perquam familiares reddat, tam qui ex profeſſo antiquitates græcas & latinas tractarunt, uti ſunt Suidas, Pauſanis, Philoſtratus, Rhodiginus, Gyraldus &c. quam qui rem numariam commentationibus ſuis illuſtrarunt, quos paullo poſt producam. *Quarto*, ut numismata ipſa diligenter perluſtret tum quæ æri inciſa in libris exſtant cum ſymbolis ſuis ac inſcriptionibus, tum quæ in diverſis ærariis & gazophylaciis adſervantur. Sic enim fiet, ut e notis & imaginibus unum ab altero numismate quamprimum diſcernere,

& vetuſtos characteres ac inſcriptiones abbreviatas, quæ plurimum negotii faceſſere ſolent, ſine multa divinatione legere ac interpretari queat. *Quinto*, ut falſa & ficta numismata diſtinguere a veris & genuinis diſcat. Sunt enim non pauca, quæ artifices aliqui (quemadmodum Baſſianus, Sambellus, Celinus, & in Hollandia Carteron, in Italia Joan. Cauvinus Paduanus, atque Laurentius Parmeſanus) magna quidem induſtria, ſed minore fide ad Veterum imitationem in auro argentove elaborata Principibus, aliisque minus intelligentibus magno pretio vendiderunt. Dignoſcuntur autem multiplici ratione, partim e bonitate metalli priſci, cui non æquatur novum: partim quod ficta numismata ſint igne liquata & fuſa, quum antiqua ſint malleo ſubacta & cuſa; unde in fictis hinc inde adparent exiguæ arenulæ, quæ ſub ipſa fuſione inſinuare ſe, ac foramina parva, quæ vacua relinquere ſolent: partim deprehenduntur ex pondere, quum majus inſit illis, quæ cuſa ſunt, quam quæ fuſa: partim e figuris, quæ in fictis non eam majeſtatem ſpirant, qualem in veris, neque etiam tam curate ac ſcite ſunt fabrefacta: partim ex characteribus inſcriptionum non ita graphi-

cis:

cis: partim quod una pars numiſmatis non reſpondeat alteri, nec effigies cum ſymbolis & ſigillis, nec iſta cum illa bene conveniant, utpote non ſatis apte mutuata e veteribus numis, & recentibus adplicata.

§. II.

Scriptores & Calcographi numiſmatum.

XX.

In ipſo ſtatim limine hujus libri quosdam prodidi Viros Clariſſimos, & omnis ætatis memoria digniſſimos, qui vel primi fundamenta pulcherrimi hujus ſtudii qua labore ac induſtria ſua, qua doctis lucubrationibus jecerunt, vel protractis in lucem Veterum monumentis ſcientiam numiſmatum magnis auxerunt incrementis. Juvat nunc brevem & horum & aliorum Catalogum texere, ac pleroſque vel certe celebriores ſub unum conſpectum dare, ut conſuli poſſint ab iis, qui operam ſuam huic ſtudio navant. Primus quantum ſciam fuit, qui de re numaria ſcripſit, Card. *Sadoletus*, purpura & doctrina inſignis, ac eruditis notiſſimus. Hic Illuſtrium virorum imagines Romæ

in lucem dedit anno 1517. ſed ut omnia initia eſſe rudia ſolent, & typus ſquallidus eſt, & multa numismata, quæ allegantur, non ſunt genuina. Hunc inſecutus eſt Joannes *Hutticbius*, qui anno 1525. Imperatorum & Conſulum Romanorum elenchum cum averſis partibus Argentorati produxit. Wolfgangus *Lazius* Rempublicam ſuam Romanam, de qua ſcripſit, & res Græciæ veteribus numis multum exornavit, Viennæ an. 1551. Jacobus a *Strada* Mantuanus Theſauri Antiquitatum epitomen nobis reliquit, Lugduni impreſſam an. 1553. & ejus Frater Octavius a *Strada* vitas Imperatorum cum numis averſis, Francofordiæ. Abrahamo *Ortelio*, inſigni ac Regio Cosmographo, Deorum Dearumque capita & effigies, Antvverpiæ an. 1559. æri inciſas debemus: numorum vero notitiam inſignem & copioſam reperire eſt in illius Theatro orbis terrarum. Fulvius *Urſinus* Romanus Familias Veteres Romanas pene obliteratas e numismatibus reſtituit, Romæ an. 1577. Abrahamus *Gorlæus* ſigillarium annulorum Promptuarium an. 1601. Lugduni Batavorum concinnavit. Gaſpar *Waſerus* de numis Hebræorum, Chaldæorum, & Syrorum edidit Tractatum an. 1605. Tiguri. Jacobus

bus *Biaeus* numiſmata aurea, argentea, ærea cum adverſis partibus : item numiſmata aurea Impp. a Julio Cæſare usque ad Valentinum cum notis poſteritati reliquit Antverpiæ an. 1617. Excellens Opus hoc in linguam latinam Andreas Schottus S. J. transtulit.

Præter hos, qui veluti viam ſtraverunt ad arcem rei Numariæ, non minus celebres occurrunt alii : & quidem de Auguſtorum florentis ævi numiſmatibus, qui integram eorum ſeriem primus conſcripſit, fuit Adolphus *Occo* : ſecuti ſunt Æneas *Vicus*, Sebaſtianus *Erizzus*, *Patinus*, *Angelonus*, *Triſtanus*, *Mediobarbus*, *Begerus*, *Harduinus* S. J. *Vaillantius*, *Pedruſius*, & qui prioris opus continuavit, Petrus *Piovene* S. J. Auguſtórum vero declinante Imperio regnantium numiſmata inſigni ſtudio collegerunt celeberrimi Viri *du Cangius* & *Bandurius*. Regum, Principum & urbium effigies, nomina, ſymbola doctis commentariis in lucem produxere *Vaillantius*, *Harduinus* in libro de numis Herodiadum, & de numis populorum & urbium, Card. *Noriſius* in Epochis Syro-Macedonum, *Begerus*, *Spanhemius*, eruditiſſimus *Frœlichius* in Annalibus Regum Syriæ, Petrus *Schazius* S. J. in hiſtoria Ducum Styriæ. Magiſtratuum & Familia-

rum Romanarum hiſtoriam e numismatibus eruerunt, hisque locupletarunt Carolus *Sigonius*, Onuphrius *Panvinius*, Hubertus *Goltzius*, Stephanus Vinandus *Pighius*, *Noriſius*, *Gorlæus*, *Liebeus* in Gotha Numaria. Græcorum numi, quos Regum ſuorum effigiebus, ac variis eruditis, ænigmaticis, ac hieroglyphicis imaginibus, quæ ſingulis Provinciis erant propriæ, ditarunt, tot difficultatibus obnoxii videbantur, ut a diligentiore cura atque indagine illorum bene dijudicandorum plurimos abſterruerint: ſed hanc difficultatem abſterſerunt magna ex parte *Goltzius*, qui æri eos incidit, & præſtantes duo Viri Andreas Schottus S. J. ac Ludovicus Nonnius Medicus, dum hiſtoriam Aſiæ minoris, Inſularum Ægei maris, Græciæ, Siciliæ, & partis Italiæ, olim magna Græcia dictæ, fundatasque a Græcis colonias magno cum labore, majorique ingenio eruderarunt. Univerſim vero de numismatum ſtudio præclare meriti ſunt: Joannes Harduinus, de quo dixi, & de quo teſtatur Jobertus (g), quod ingenium nactus fuerit ad ſcientias natum cum profundo vivoque judicio, feliciſſimum in arcanis rimandis: memoriamque rerum lectarum tenaciſſimam. Inter alia librum edidit *de*

(g) *La ſcience des Medailles.*

de re monetaria Veterum Romanorum, item alium *de populis & urbibus, quorum memoria in numiſmatibus exſtat*: ejusmodi numiſmatum multa millia collegit, & tam dextre explicavit, ut vix ſit pagina, ubi non aliquid novæ eruditionis palam fiat: Antonius Auguſtinus, Tarraconenſis Epiſcopus *Dialogis* quos conſcripſit *de Antiquitatibus Romanis, & Veterum numis*: Anſelmus Bandurius *Bibliotheca numaria*: Jobertus S. J. *Notitia rei numariæ*, edita Lipſiæ an. 1695. Erasmus Froelichius S. J. *Numiſmatis Veterum Regum* Macedoniæ, Bithyniæ, Numidiæ, & Mauritaniæ, Alanorum, Bosphori, Ponti, Thraciæ.

XXI.

Non ſolum autem ad Veteris, ſed & ad Recentioris ævi numiſmata ſtudium, de quo agitur, ſe ſe extendit; quamvis fateri oporteat, poſterius iſtud ſuperatis, quibus prius obnoxium erat, difficultatibus longe expeditiſſimum eſſe, quum & accurata temporum proximiorum hiſtoria, & Chronologia ac Geographia plurimum emendata maximum ſubſidium præbeant, ſimul etiam cognitio plenior antiquorum numiſmatum, ad quorum imitationem recentiora fabrefiunt, lucem clariſſimam affundat. Certe habemus longam ſeriem

tum Pontificum, tum Cæſarum, tum Regum & Principum ſacrorum æque ac profanorum, tum Rerumpublicarum, tum Urbium: nec eſt illuſtre factum recentioris ævi, quod non in hisce numismatibus inveniri ac legi poſſit. Repræſentant nobis heroum effigies, adparent pugnæ terra marique commiſſæ, obſidiones urbium, triumphales pompæ, fœdera, connubia, familiarum inſignia, ludi Trojæ ſeu decurſiones equeſtres, quas *Torneamenta* Germani vocant, Eccleſiæ Romanæ ſacra monumenta, Sanctorum Apotheoſes, annorum quos dicunt Jubilæorum ſolemnes ritus, cæteraque quæ ad Religionis negotium pertinent. Ubique adeſt Epocha, ſeu annorum numerus, ita ut vix ullus fraudi vel adulterio locus pateat. Facem veluti prætulit recentioris ævi numismatum collectioni ac Numothecæ Joannes Jacobus Luckius Argentoratenſis *in Sylloge numismatum elegantiorum, quæ diverſi Imperatores, Reges & Principes ab anno* 1500. *ad annum usque* 1600. *cudi fecerunt*, edita Argentinæ an. 1620. Quamvis autem in multis hallucinetur, ſtudium tamen recentiorum numorum, præſertim Germanicorum, amplius perpoliendi occaſionem dedit. Secutus hunc eſt felicioribus auſpiciis Jacobus a Mellen Lubecenſis an. 1698.

qui

qui Lubecæ vulgavit *Syllogen numorum ex argento uncialium, vulgo Thalerorum ſeu Imperialium, quos Imperatores & Reges Romanorum, nec non Auſtriæ Archiduces ſignari juſſerunt.* Norimbergæ ſub ſeculi hujus finem prodiit opus inſcriptum: *Theſaurus Numismatum modernorum hujus ſeculi, ſive Numismata mnemonica & iconica, quibus præcipui eventus & res geſtæ ab anno MDCC. illuſtrantur, figuris æneis expreſſa, addita Latina & Germanica explicatione.* Præterea Joan. David Kœhlerus anno 1729. *Delicias numarius* usque ad noſtram ætatem, & Hieronymus Lochnerus *Collectionem numorum memorabilium* poſteritati reliquerunt.

Ut vero de Cæſarum & Regum ævi recentioris numismatibus pauca dicam, ſincera numismatum Imperatores exhibentium ſeries initium ducit a Friderico III. (ſecundum alios IV.) circa annum 1463. nam illi, quam Octavius Strada a Julio Cæſare usque ad Imperatorem Mathiam producit, modica fides adhibetur. Hiſpaniæ Reges a Philippo I. Caroli V. patre in numis genuinis vivere incipiunt. Galli non interruptum ordinem ſuorum Regum a Clodovæo exhibere conantur: fortaſſis autem ultra Carolum M. ſe non ex-

tendit. Maximilianus I. Imp. magnis impenſis confici juſſit Auſtriacæ Domus numiſmata. Sed horum plenior notitia in lucem prodiit hac ipſa, qua hæc ſcribo ætate in Vaſto Opere, cui titulus: *Monumenta Auguſtæ Domus Auſtriacæ, in quinque Tomos diviſa:* cuique operam inſignem navarunt duo Viri Clariſſimi Marquardus Herrgott, & Ruſtenus Heer, Ord. S. Bened. in Principali Monaſterio ad S. Blaſium. Duos Tomos primos videre mihi licuit (an reliqui jam lucem aſpexerint, ignoro) Primus complectitur ſigilla & inſignia Marchionum, Ducum, Archiducum Auſtriæ: Secundus Numothecam Principum Auſtriæ, qua continentur numiſmata mnemonica atque hiſtorica, quæ horum juſſu, vel eorum gratia ab aliis in lucem prodierunt, nec non monetæ, ſingula æneis e tabulis expreſſa: Tertius exhibebit Pinacothecam, in quam Marchionum, Ducum, Archiducum Auſtriæ utriusque ſexus effigies, ſimulacra, ſtatuæ, anaglypha, cæteraque cælata, ſculpta, pictaque Auſtriacorum monumenta tabulis æneis inciſa referentur, adjecta ſingulorum deſcriptione. Aliud pulcherrimum rarumque in paucis opus vidi, quod adſervatur in Bibliotheca Monacenſi S. J. ſcilicet grandem Tomum, in quo Ludovici XIV. Gallo-

lorum Regis, totius veluti vitæ hiſtoria continetur: effigies primum Regis Juvenis, tum Viri, demum Senis in parte adverſa fulgent: in averſa vero omnia illius facta belli paciſque tempore, emblematibus ingenioſe ſimul ac artificioſe ad vetuſtatis invidiam cupro inciſis illuſtrata, ſubjunctis intra nobilia parerga inſcriptionibus. Inſigne Opus hoc eſt partus Viri multis aliis eruditis ſcriptis clari, Claudii Franciſci Meneſtrier S. J. nati Pariſiis 10. Martii an. 1631. & mortui ibidem an, 1705. 21. Januarii, uti ſcribit P. Jobert. Præcipuam vero hoc in loco mentionem merentur numismata Pontificum: horum effigies e numis & picturis excerptas, absque tamen averſa parte, ſpectandas præbuit Dominicus Tempeſta, Civis Romanus, continua ſerie a Chriſto & D. Petro usque ad Clementem VIII. in libro de vitis Pontificum. Auxit theſaurum hunc Ciacconius multis numismatibus: longe pluribus locupletavit Auguſtinus Oldoinus S. J. Nemo tamen ex his propoſitorum numorum latentem aperuit ſenſum, aut inſcriptiones & imagines adpoſitas ſatis explicuit. Primus tantæ molis opus aggreſſus eſt Philippus Bonanius S. J. Sunt autem duplicis claſſis numi Pontificum: quidam ſunt fuſi, quidam cuſi: prioris ge-

generis habentur a D. Petro usque ad hæc tempora, in quibus eminent duæ claves prægrandes erectæ ac decuſſatim ſtantes cum epigraphe : *Claves regni cælorum.* Poſterioris ſunt, qui ſeries Pontificum a Martino V. usque ad ævum noſtrum exhibent. Hæc ipſa numismata, videlicet a Martino V. usque ad Innocentium XII. primus ut dixi, publicam in lucem dedit Bonanius profecto elegantiſſima. Effigies Pontificum quam accuratiſſime ſculptæ ſunt cum ornamentis, quibus quovis tempore diverſis uſi ſunt, in parte antica : in poſtica vero ſunt ingenioſiſſima, pulcherrimaque ſimulacra virtutum, rerum præclare geſtarum, ædificiorum, templorum, pontium, fontium, jubilæorum, annonæ, pacis conciliatæ, triumphorum de hæreſibus, fœderum cum Chriſtianis Principibus, victoriarum de Turcis relatarum, Inſignium gentilitiorum, Apoſtolorum Petri & Pauli, naviculæ ac petræ intra fluctus illæſæ, aliaque ſymbola Eccleſiæ perennantis, Paſtoris ovium Chriſti, ſolemnium dierum, quibus electi ac coronati ſunt Pontifices, Apotheſeos Sanctorum, imaginum Chriſti & Deiparæ, Principum Chriſtianorum Eccleſiæ, ac Sedi Apoſtolicæ devotorum, virtutum præcipue Juſtitiæ, Pietatis, Prudentiæ, Providen-

dentiæ, Munificentiæ &c. obeliſcorum & columnarum Trajani & Antonini ſub Sixto V. Vaticanæ Baſilicæ, Caſtelli S. Angeli, urbis Romæ amplificatæ &c. profecto facies averſa ſeu poſtica ad omnem elegantiam numorum antiquorum & profanorum eſt exornata, ita ut vetera numismata circa figuras, inſtrumenta, habitus perſonarum, inſcriptiones &c. non tam æquare, quam multis novis inventis ad res graphice exprimendas additis ſuperare videatur. Omnia hæc Bonanius luculenter exponit, & erudite interpretatur.

Illud præterire nefas, dum de ſacris numismatibus ago, quod Romæ vidi apud P. Andream Budrioli S. J. ibidem etiamnum decrepita licet ætate degentem, Virum Religioſiſſimum, qui admirabili ſane ſtudio numismata collegit ac penes ſe habet, quæ in omnibus fere Europæ Catholicæ regnis ac regionibus in honorem Beatiſſimæ Virginis ſine labe conceptæ a ducentis propemodum annis cuſa fuerunt, variis cum ſymbolis, emblematibus ac inſcriptionibus. Plures ſunt numismatum horum centuriæ ex auro, argento, & cupro: inſigne profecto monumentum Mariani ſupra peccatum originale triumphi, & theſaurus profanis ejusmodi gazis non quidem pretio, ſed indole ac pietate longe ſuperior.

CAPUT

CAPUT V.

COGNITIO NUMISMATUM.

§. I.

Pars adverſa.

XXII.

Qui numiſmata rite cupit cognoſcere, omnium primo ad duas illorum partes attendat oportet, quas alii geminas numi facies adpellant. Prima eſt, quæ vocatur *Adverſa* ſeu Antica, quæ caput ſeu effigiem Auguſti, Auguſtæ, Cæſaris, Regis, Pontificis Maximi, Dictatoris, Conſulis, Pro-Conſulis, Triumviri, item Dei alicujus vel Deæ præſefert, uti videre eſt de Julio Cæſare, Auguſto, Bruto, Caſſio, Æmilio, Lepido, Marco Antonio apud Hubertum Goltzium: ſimulque nomina & honorum titulos oſtendit, etiam in partem alteram aliquando excurrentes. Secunda eſt *Averſa* pars ſeu poſtica, in qua res cum laude geſtæ, victoriæ, triumphi, ludi, ſacrificia, fœdera pacis, devicti populi, coloniæ, frugum abundan-

tia,

tia, liberalitas & clementia Cæſarum, aliaque memoratu digna, quæ ſub cujusque imperio contigerunt, ſymbolicis plerumque figuris exhibentur, cujusmodi ſunt corona, cornucopiæ, quod una Gratiarum geſtat, trophæum, victoria agens currum triumphalem, victoriola, ſeu parva victoriæ imago, orbi inſiſtens, & a Genio porrecta, plauſtra cum bobus & vexillis, Pegaſus, Neptunus, Aquila, Lupa cum Romulo & Remo, urnæ cum inſcriptione, amphitheatra, aræ fumantes &c. De utraque harum partium aliquanto curatius heic agendum eſt. Et quidem de prima ſeu Adverſa: Capita Auguſtorum, Regum, aliorumque ut plurimum tecta ſunt. Horum autem tegminum, e quibus inter ſe dignoſcuntur effigies impreſſæ, multiplex genus eſt. Antiquiſſimum erat *Diadema* Regium ſeu faſcia, quæ circa frontem & caput nunc arctius nunc latius circumit, binis retro tæniis in collum defluentibus. Hoc diademate utebantur quoque poſt Conſtantinum M. Cæſares ita, ut faſciam una vel duplici gemmarum vel unionum ſerie ornarent, quod etiam conjugibus ſuis permiſere. *Corona*, quæ Regibus alias propria eſt, adhibuerunt etiam Cæſares: primam e lauro geſtaſſe invenio in Goltzii Faſtis Numam Pom-

Pompilium. Poſt hunc Julius Cæſar plerumque corona ſeu laureo ſerto redimitus comparet, cujus gerendi poteſtatem ipſi Senatus fecit, eumque ſucceſſores conſtanter ſunt imitati. *Corona Radiata*, ſeu radiis prominentibus cincta illis Principibus imponebatur, qui vel vivi vel mortui inter Divos relati fuerunt: *Roſtrata vero*, veluti ex roſtis navium contexta obtigit victoribus in prælio navali, qualis eſt M. Agrippæ, quam ab Auguſto obtinuit, ubi navigia Pompeii, & Marci Antonii ſuperavit, cujus numiſmatis inſcriptio eſt in parte adverſa: M. AGRIPPA. PRAEF. ORAE. MARIT. ET. CLASS. in averſa vero Neptunus cernitur cum Tridente, manu læva tenens delphinum, pede autem ſiniſtro inſiſtens roſtro navigii cum ſubſcriptione EX. S. C. *Muralis* corona in victoriæ præmium ceſſit illis, qui in muros civitatis primi ſunt eluctati: ſimiles coronas etiam geſtant capita Dearum, quæ urbibus præſident, ut Cybele Dea terræ, ac Genii provinciarum & civitatum.

Quercina redimiti fuerunt, qui patriam & cives ſervarunt: item qui publicis in ludis luctando, vel ad metam currendo victores evaſerunt. *Sacerdotalis* denique conſtituta fuit pro ſummis Pon-

Pontificibus, fiebatque e capite bovis, quod circumdederunt vaſa, in quæ reponere ſolebant exta animalium in ſacrificiis, & funes, quibus ad aram trahebantur victimæ. Hujusmodi corona in aliquo e numis Auguſti reperitur. *Caſſis* ſeu *Galea* tegmen erat capitis tam Regum quam Cæſarum, quin & Deorum, ut ex antiquiſſimis numis Græcorum & Romanorum adparet: præcipue vero Romæ caput hoc inſigni, ſeu galea ſplendebat, prominentibus plerumque geminis alis inſtar petaſi, quem Mercurius geſtat. *Tiaram* ad modum coronæ, quali nunc Pontifices utuntur, factam Perſici ac Parthici Reges in capite portant: *Mitram* vero Reges Phrygiæ & Armeniæ, quemadmodum numi veteres Midæ, Atyos, & Zemiſcis monſtrant. Non pauci Græcorum Regum exuvias leonis adhibuerunt ſuper capita elatas, uti Philippus Pater Alexandri, quos imitati ſunt etiam Romani quidam Cæſares Commodus, Alexander Severus, aliique. *Peplum* denique, ſeu *Velum*, quod non raro e Principum ac Imperatorum capite ſupra dorſum defluit, vel officicii Pontificii, vel eorum apotheſeos ſignum eſt, quo honore omnes Cæſares usque ad Conſtantinum afficiebantur. Ultimis etiam temporibus Imperatorum ca-

pita radiante quodam nimbo cincta videntur, qualis modo Sanctorum imaginibus adhibetur, uti patet e numis Mauritii, Phocæ, aliorumque.

Præter effigies hucusque recenſitas memoratu dignæ ſunt etiam illæ, quas *dimidiatas* vocant, in quibus ſcilicet ambæ quoque manus conſpicuæ ſunt. In his adparet non raro pomum Imperiale denotans regimen totius orbis, cui victoria alata inſiſtit: ſæpius vero crux eminet poſt Conſtantinum M. quo ſigno Imperatores regnum Jeſu Chriſto in acceptis referebant. Præterea in ſceptris Cæſarum, maxime Conſtantinopolitanorum, ſuperiori parte pomum & Aquilam videre eſt, velut ſymbolum, quod Principes voluntate ſua & potentia imperent. Primus erat Phocas, qui crucem ſceptro impoſuit. Aliquando effigies dimidiatæ portant ſcutum & caſſidem, atque in manu vel humeris contum: Si Principes truncati comparent, geſtant ſceptrum, quod a Latinis Ferula vocatur, ſeu longam perticam ſuperius quadratam, inferius nonnihil in planum declinantem; eſtque ſignum juſtitiæ vindicantis, ac ſceleratos punientis. In numiſmatibus Conſtantini M. ejusque Familiæ Auguſtæ Labarum ſe prodit, inſtar vexilli equitatus, cui impreſſum

ſignum

ſignum ☧, quod triumphum crucis Chriſti, aut literæ Α & Ω, quæ divinitatem ejus indicant. Fulgur quod aliquoties capitibus imminet, quale in numis Auguſti viſitur, dominationem ſupremam ac diis parem ſignificat. Sunt quædam effigierum dimidiatarum, quæ præter haſtam & clypeum in manibus tenent frenum equi, ac ſi ſuper hunc ſederent, in ſignum victoriæ de hoſtibus relatæ. Demum quo plures effigies in numis expreſſæ ſunt, eo pretioſiores habentur, ut qui Auguſtum ſimul & Julium, Veſpaſianum & Titum referunt: vel omnino tres, uti eſt ille Severi cum duobus filiis Geta & Caracalla quin & quatuor, quemadmodum Trajani, ad cujus pedes ſe proſternunt tres Reges, quibus diademata imponit cum adſcriptione: REGNA ADSIGNATA.

XXIII.

Venio ad effigies Deorum Dearumque quæ ex additis ſymbolis cuique propriis dignoſcuntur. *Jupiter* aquilæ inſidet, vel eam penes ſe ſtantem habet, dextra fulmen rotat: vehitur etiam bigis & quadrigis, ac triſulco armatus. *Neptunus* tridentem tenet, & conchæ inſiſtit, quam equi Marini aut Delphini per cærula ducunt. *Æſculapius* cum ſerpente, qui

ſpiris ſuis baculum erectum involvit. *Bacchus* corona ex pampinis redimitus cum ſcypho in manu, vel cum thyrſo hedera cincto: currus ejus trahitur a tygribus. *Canopus* Ægyptiorum Deus cum vaſe figulino, e quo caput prominet cum flore Iſidis. *Apollo* pone ſuſpenſa lyra. *Apis* quem colebant Ægyptii cum tauro gerente intra cornua herbam Loton: ſupra caput autem Apis creſcens luna reſplendet. *Mercurius* cum petaſo & caduceo. *Mars* pedibus incedens cum haſta & caſſide, aut vectus biga vel quadriga cum lancea & ſcuto. *Vulcanus* pileo turbinato tectus cum forcipe penes collum. *Dii Penates* ſeu duæ effigies Deorum juvenum, lauro redimitæ cum literis D. ΠΠ. *Deos Terminos* exhibent ſtatuæ, quibus nec pedes ſunt, nec manus: unde Jupiter Terminalis. *Pollux & Caſtor* plerumque equis ſublimes adſunt cum teſtis ovorum in capite, cui imminent binæ ſtellæ. *Solem* orientem repræſentat figura nuda, radiis circa caput diffuſis, agitansque ſcuticam, qua celeritas curſus indicatur. *Juno* caput cincta peplo defluente, addito ſerto ex lauro: Junonis pronubæ medium corpus tegit peplum, quod dicitur flammeum: Juno Soſpita comparet caprina pelle veſtita, cui oſſa adhærent. *Minerva*

va cum caſſide, ac noctua cernitur. *Diana* mediam lunam vel in veſte venatica vel ſupra capitis verticem gerens: currum trahunt cervi: *Diana* Epheſina Polimorphis ſeu multorum uberum, quoniam credebatur mater omnium rerum: ad pedes jacent cervi & boves, capiti impoſitus eſt cophinus frugum. *Aſtarte* Dea Sidoniorum, vecta curru duabus rotis inſtructo. *Cybele* coronam geſtans, in qua turres eminent, cum leone ad pedes. *Ceres* ariſtis coronata, facem manu præferens ob quæſitam Proſerpinam: currui quo vehitur, dracones juncti ſunt. *Venus* pomum Paridis manu ſuſtinet; pone Cupido & gubernaculum ad denotandum, quod in homines exercet, dominium: adparet in aliquibus numis vecta bigis aut quadrigis, aurigantibus Cupidinibus. *Veſta* cum ſella ſeu pulvinari. Dearum nomine veniunt quoque *Pax* præferens ramum olivæ & facem, cujus flammis arma cremantur. *Providentia* cum bacillo in manu, quo globum tangit. Effigies hæc ſæpe indicat Principis munificentiam, qui in annonæ caritate ſuccurrit. *Abundantia* portans ariſtas ex acervo tritici prominentes. *Pietas* non raro portat in manu templum vel thuribulum: ad pedes

habet ciconiam, ſymbolum pietatis erga parentes. *Libertas* cum pileo in una manu, cum virga in altera: invehitur etiam quadriga. *Liberalitas* quadratam tabulam in manu geſtat, certis punctis diſtinctam, velut numeris beneficiorum, quæ confert, aut inſtar cribri affuſum liquorem transfundentis. *Pudor* peplo tectus digitum imponit ori. *Securitas* inſidens currui, & caput manu ſuſtentans. *Mæſtitia* humi vel ſupra ſaxum ſedens, demiſſo vultu, & capite cubito innixa. *Fortuna* modo ſedens, modo ſtans cernitur tenens gubernaculum: lateri uni adſtat rota, alteri cornu copiæ: non raro inſiſtit rotæ volubili, crinibus & velo ventis agitato. *Æquitas* cum bilance. *Æternitas* ſolem & lunam in manu tenet, quæ aſtra Ægyptii credebant eſſe immortalia.

Plures ſæpius effigies ſeu figuræ in una numi facie ſolent conjungi. Sic *duæ figuræ*, inter quas nomen OMONOIA, notant fœdus, quod duæ civitates invicem pangunt. Aliæ binæ, infra quarum pedes rota eſt, & quæ digitum ſupra os ponunt, notant vindictam maleficiorum, & Deam Nemeſin. *Tres figuræ*, quæ ſe amplectuntur, ſunt tres Gratiæ ſeu Charites: Aglaia, Thalia, &

& Euphroſyne, Veneris & Liberi filiæ. Tres aliæ figuræ, quæ faces, arma, & pugionem in manibus, & crinium loco angues in capite monſtrant, Furiæ ſunt, ſeu Eumenides & Erinnyes: Alecto, Tyſiphone, ac Megæra, Acherontis & Noctis filiæ. *Quatuor parvæ figuræ* indicant quatuor anni tempora. Hyems veſtita eſt pellibus; Autumnus habet leporem ad venationis tempus notandum, Ver geſtat cophinum floribus refertum; Æſtas falcem ad fruges demetendas. Præter has aliæ ſunt figuræ aquam urna fundentes, Fluviorum indices: aliæ, quæ in lecto jacent, ceremonias ethnicas exhibent, quas *Lectiſternium* adpellabant Veteres. Nam peſtis aut calamitatis publicæ tempore Numina ſua Apollinem, Dianam, Cererem in pretioſis lectis compoſuerunt ad ea demulcenda, & plagam averruncandam, qui ritus incepit teſte Livio anno V. C. CCCLVI.

§. II.

Pars averſa.

XXIV.

Continet pars hæc poſtica immenſam figurarum, inſtrumentorum, animalium, ſtatuarum, anaglyphorum, aliorum-

rumque parergorum copiam, plurimumque negotii faceſſit Candidatis hujus ſtudii, quum res plurimæ cognitu difficiles numismata luſtrantium oculis liberaliſſime ſe ſe objiciant. Verum & hæc difficultas mitigari poteſt, quin & ſuperari, ſi ſingula ordine pertractentur, & ornamenta iſta in certas claſſes diſtribuantur, quoniam multa ſunt multis communia. Primis temporibus bos aut ovis figurabatur in numis: poſtmodum Dii, ut Janus biceps, Caſtor & Pollux, vel caput Romæ: tum currus victoriæ, quibus duo vel quatuor equi jungebantur; unde numi victoriati, bigati, quadrigati, de quibus alibi egimus, fuere adpellati: deinde ubi imagines Majorum, Regum, illuſtrium Virorum ac Cæſarum in adverſa parte ſignari cœperunt, in averſa imprimebantur nomina, officiorum inſtrumenta, & monumenta familiarum, quo ex fonte tanta fluxit copia ſignorum, quibus dignitatum & Magiſtratuum, heroicorum facinorum, celebrium victoriarum, & omnis generis rituum notitiam, quæ ad nos usque pervenit, in acceptis referre debemus. Hæc de ortu & progreſſu numismatum. Jam in quinque potiſſimum claſſes ea, quæ in his obſervatu digna, immo ſcitu neceſſaria ſunt, commode di-

diſtribui poſſe mihi videntur, nimirum agendo de Inſcriptionibus, de Inſtrumentis variis, de Animalibus, de Figuris, de ſignis Coloniarum.

Quantum ad Inſcriptiones adtinet, I. in aliquibus numis (de parte averſa loquor) nil niſi inſcriptiones occurrunt. Nam characteres in circulum ducti, ut CÆSAR. IMP. vel CÆSAR COS. QUIN. DICT. PERP. ſeu *Cæſar, Conſul quintum, Dictator Perpetuus* ad partem adverſam pertinent. Tales inſcriptiones tum in latinis tum in græcis numiſmatibus reperiuntur, in quibus ſoli characteres S. C. *ſenatus conſulto*, vel Δ. E. Δημαρχικῆς ἐξουσίας, ſerto ambiente includuntur. II. Aliquæ harum inſcriptionum ſunt ſpecies epocharum, ut PRIMI DECENNALES. COS. III. in numo M. Aurelii: LUDI SÆCULARES. VOTIS. V. X. XX. &c. ſeu *Votis Quinquennalibus, Decennalibus, Vicennalibus* in Auguſto Imp. Aliæ ſingularia facta exhibent, vg. VICTORIA GERMANICA. IMP. VI. COS. III. in M. Aurelio: in Auguſto SIGNIS PARTIS. RECEPTIS S. P. Q. R. III. in quibuſdam adparent honorum tituli, quibus Principes ornabantur, ut S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI in Trajano & Antonino Pio. ADSERTORI PUBLI-

CÆ LIBERTATIS in Veſpaſiano. IV. Nonnullæ Inſcriptiones ſigna produnt beneficiorum a Principibus acceptorum, veluti LIBERTATE P. R. RESTITUTA. EX S. C. in Galba Imp. S. P. Q. R. OB. CIV. SER. *ob cives ſervatos.* V. ſæpe nonniſi nomina perſonarum, Magiſtratuum &c. exprimuntur, ut in Julii numis videtur. Q. ÆMILIUS. Q. FABIUS BUCCA. III.VIR. A. A. A. F. F. id eſt, *Triumvir, auro, argento, ære flando, feriundo.* VI. Multoties epochæ temporum cernuntur, tanquam ſigna auctoritatis publicæ, ſeu conceſſionis a Senatu, populo, aut Principe factæ. Ita additur annus Conſulatus, Poteſtatis Tribunitiæ, Urbis Conditæ: COS. IER. COS. III. COS. QUINT. T. P. V. C. VII. In numis Imperatorum leguntur ſæpe nomina civitatum, in quibus cuſi fuerunt: primis temporibus nomina hæc loco inſcriptionum fuerunt inſerta; poſterioribus vero poſt Conſtantinum ſubſcriptionis loco vg. P. T. *Percuſſa Treviris.* S. M. A. *ſignata moneta Antiochiæ.* CON. OB. *Conſtantinopoli obſignata &c.* VIII. Adparent etiam ſigna valoris, præcipue in numis Conſularibus: Talia ſunt X. V. Q. S. L - LS. X. denotat Denarium. V. et Q. Quinarium. S. ſemiſſem. L. L. S. ſeſtertium IX. Conſpiciuntur quoque in multis numis-

miſmatibus tituli honorum, quibus Principes honorabantur *vel ob egregiam indolem*, ut OPTIMUS. FELIX. PIUS. *vel ob victorias* GERMANICUS. BRITANNICUS. DACICUS. PARTHICUS. GENIO SENATUS. GENIO EXERCITUS. GENIO POPULI ROMANI. DIVO. DEO. ET DOMINO CARO. *vel ob beneficia* CONSERVATOR URBIS. FUNDATOR PACIS. RESTITUTOR ORBIS. LOCUPLETATOR ORBIS TERRARUM. SALUS GENERIS HUMANI. GAUDIUM REIPUBLICÆ. DELICIUM ORBIS &c. *vel ob monumenta publica* BASILICA ULPIA. AQUA MARTIA. FORUM TRAJANI &c. Scribebantur autem hæc vel integris, vel abbreviatis literis. X. Ex characteribus ſuper ſigna militaria poſitis & in orbem ductis patefiunt nomina legionum & exercituum, nec non e quibus nationibus conflati fuerint. ita LEG. GEM. vel PAC. vel PARTH. vel ULP. id eſt, *Legio gemina, Legio Pacifica, Parthica, Ulpia* LEG. I. ADI. P. F. *Legio prima adjutrix, pia, fidelis.* LEG. II. TR. FOR. *Legio ſecunda Trajana fortis.* LEG. XII. GEM. M. V. *Legio duodecima Gemina Minervia Victrix.* LEG. XXX. ULP. *Legio triceſima Ulpia.* Itinera quoque Ducum & exercitus ſignabantur eg. PROF. AUG. *profectio Auguſti.* TRAJECT. AUG. *Tra-*

Trajectus Auguſti. XI. Ad ludos notandos urnam adhibebant Veteres, e qua palma vel ſertum aſcendit cum inſcriptione CER. SACR. PER. *Certamina ſacra periodica.* vel CERT. QUINQ. ROM. CON. *Certamina quinquennalia Romæ conſtituta.* vel SUB NERONE. LUDOS QUINQ. INSTITUENTE. XII. Vota publica, quæ ſingulis quinquenniis aut decenniis fiebant Cæſaribus, notabantur hac epigraphe: VOT. DEC. ANN. SUSC. *Vota decennalia ſuſcepta.* VOT. QQ. vel V. *Votis quinquennalibus.* V. P. *Vota populi.* V. PR. RE. CÆS. *Votum pro reditu Cæſaris.* XIII. Denique notandi veniunt diverſi honorum tituli, quibus ſe ipſos honorarunt aliqui Imperatorum pro diverſitate temporis: I. A. *Imperator Auguſtus* I. C. *Imperator Cæſar*, vel *Julius Cæſar.* DIC. PERP. *Dictator Perpetuus.* PP. *Pater Patriæ.* P. M. *Pontifex Maximus.* CEN. *Cenſor.* CENS. PP. *Cenſor perpetuus.* AUG. *Augur.* COS. *Conſul.* COS. DES. *Conſul deſignatus.* PRINC. I. vel JUVENT. Princeps Juventutis. &c. item tituli Auguſtarum. GENET. ORBIS. *Genetrix orbis.* MATER AUG. MAT. SEN. M. PAT. *Mater Auguſtorum*, *Mater ſenatus*, *Mater patriæ.*

XXV.

Conſideranda modo veniunt poſt Inſcriptiones Inſtrumenta varia, quibus veteres numiſmatum partem averſam inſignivere. Præcipua horum cum ſua ſignificandi virtute ſymbolica, ut facilius inveniri poſſint, ordine alphabetico exhibeo. *Botrus* notat abundantiam vini & lætitiam. *Caduceus* ſeu baculus alis & ſerpentibus binis inſtructus Mecurio adſignatur, immo & reliquis Diis ac ſemideis ad ſignificandum bonum regimen pacem, ac felicitatem. *Calathus* florum & frugum, ubertatis ſignum. *Clypei*, qui votivi nuncupantur, indicant vota pro incolumitate Principum aut ſenatus facta: ita in numis Antonini Pii cum inſcriptione ANCILIA. *Cornua copiæ* tenent Dearum figuræ, Genii, Heroes in ſignum felicitatis, abundantiæ, & divitiarum. *Currus* ab equis, leonibus, elephantis tractus denotat triumphum, vel Apotheoſin Principum. *Fulmen* in manu eſt ſignum dominantis vel irati Jovis. *Gubernaculum* ſupra globum adjectis faſcibus monſtrat ſupremam poteſtatem. *Haſta* ſine ſpiculo ferreo, ſeu potius ſceptri formam referens, eſt potentiæ ſignum, omnibus Diis commune. *Laurus* in manu Imperatoris ſymbolum eſt triumphi.

Ly-

Lyra una vel gemina indicat regiones Apollini, vel Muſis ſacras. *Duæ manus* ſibi cohærentes fœdera inter perſonas publicas, vel concordiam inter privatas. *Modius*, e quo ariſtæ ac lunæ capita prominent, abundantiam frumenti; *Navigii* incurvati ornamentum victoriam navalem, aut ſuperatam urbem maritimam: Si navigium plenis invehatur velis, notat gaudium, felicitatem, & proſperitatem in bene cœptis: ſi ad pedes jaceat, ſignum eſt urbis, portu & mercimoniis inclytæ. *Olea* eſt pacis nuncia. *Pali* munitionem caſtrorum adverſus hoſtem repræſentant, quemadmodum in numis Licinii ſpectantur. *Pertica* ſuperius nonnihil curva ſeu *Lituo* Augures diſcernuntur: ſæpe adduntur pulli gallinacei, vel aves volantes. *Phiala* ſeu patina, qua in ſacrificiis utebantur Veteres, quæque omnibus Diis, ſubin etiam Cæſaribus & principibus in manus datur, aut adponitur Imperatoribus in ſignum Pontificiæ dignitatis, *Porta civitatis* vel turris, quæ præcipue poſt Conſtantini tempora comparet cum inſcriptione, PROVID. AVG. ſeu *providentia Auguſti*, oſtendit, quod populo ſubventum fuerit in caritate annonæ. *Rota* in numis occurrit ob reparatas vias: Si jacet ad pedes fortunæ, ſymbolum

lum eſt inſtabilitatis: ſi ad pedes Nemeſis, vindictæ erga malefactores. *Sceptrum*, quod ex utraque parte rotundum, dictum parazonium, in Imperatorum numiſmatibus effulget, ab aliquibus pro pugione, ab aliis pro virga regiminis indice habetur. *Sella curulis* eſt inſigne Magiſtratus ſeu Ædilium, ſeu Prætorum, ſeu Conſulum. *E ſignis militaribus*, quorum non raro quatuor ſtant erecta, cognoſcuntur vel victoriæ relatæ, vel certæ legiones, quæ jurarunt Cæſari, vel Coloniæ fundatæ, vel vexilla hoſtibus erepta. *Tripus* una cum graculo & delphino characteriſtica eſt XV-Virorum, qui cuſtodes Sibillinorum oraculorum fuerunt, & quorum conſilia in publicis neceſſitatibus exquirebantur, cum inſcriptione XV-VIR. SAC. FAC. *quindecimvir ſacris faciundis*. *Urnæ* cum lauro aut ſerto, una cum ſimpulo (vas erat ſacris faciendis deſtinatum) annunciant publicos ludos, ubi multa fiebant ſacrificia. Non raro *Pantheon* ſe ſpectandum præbet, uti in numis Antonini Pii, & Fauſtinæ: adſunt ibi menſura, medimnus dicta, quæ Serapidem: radii coronæ, qui ſolem: cornua, quæ Jovem Hammonem: longa barba, quæ Plutonem: tridens, qui Neptunum: ſerpentes brachium circumdantes, qui Æſculapium denotant.

XXVI.

XXVI.

Jam de animalibus, quorum varia genera in numis, eorumque parte averſa cernuntur. Adhibentur autem vel tanquam ſymbola pacis, fortitudinis, providentiæ &c. vel tanquam ſigna coloniarum & urbium. *Bos* vel taurus denotat patientiam & fortitudinem: aliquando ſacrificium, ſi florum ſertis ornatus comparet: item pacem agricolis datam. Quodſi autem a Sacerdote velato ducantur boves, ſignum ſunt coloniæ. *Canis* ore aperto, item *concha* indicat Urbem Tyrum, eo quod purpura ibidem confecta ſit, & canem Herculis, qui concham ejusmodi aperuit, ore aperto ac rubro reverſum fuiſſe fabulæ narrent. *Capricornus* ſignum eſt nativitatis Auguſti. Nam ex hoc cœleſti ſidere, ſub quo natus eſt, Apollonius Aſtrologus Auguſto prædixit Imperium. *Cervus* utpote animal Dianæ Sacrum Epheſinæ urbi adponitur. *Delphinus* inflexus cum tridente Neptuni argumentum eſt liberi commercii & poteſtatis ſupra mare. *Equus* in Punicis numis ſymbolum eſt urbis Carthaginenſis: Unus vel duo equi in paſcuis ambulantes notant pacem & ſecuritatem; vel etiam regionem, ubi abundat pabulum. *Elephas* ob vitam longævam portendit æternitatem: etiam ad publi-

blicos ludos ſignificandos adhibetur. *Gallus gallinaceus* Deo Luno aut Mercurio adſociatur. *Piſces*, Pelamides dicti, adtribuuntur Conſtantinopoli, circa quam frequentes capiuntur. *Pavo* & *Aquila* Principis inter Deos relati emblema eſt: famulatur etiam Junoni. *Pegaſo* Corinthus gaudet, quem ibi Minerva Bellerophonti dedit, cum Chimæra certaturo. *Phœnix* ſymbolum æternitatis eſt, aut temporum meliorum: *Sphynx* prudentiæ: nonnunquam eſt inſigne urbis Gabalæ in Cæleſyria: *Serpens* vero Æſculapii, ſalutis, & Hygeæ. Quodſi occurrunt ignota animalia cum inſcriptione. MUN. AUG. ſeu *munificentia Auguſti*, vel SEC. AUG. ludi *ſeculares Auguſti*, ſignum eſt, quod Princeps ille, qui hanc monetam cudi juſſit, ejusmodi animalia longe aſportari, & in ludis, maxime ſecularibus, exponi juſſerit.

XXVII.

Ab animalibus ad figuras tranſeo, per quas intelligi velim Provincias & Regiones orbis, quæ ſub habitu Geniorum vel ſemi-dearum in numismatibus frequentisſime conſpiciendas ſe offerunt: discernendas autem per adpoſita quædam ſymbola, præcipue animalium aliarumque rerum,

quarum vel magna in illis copia reperitur, vel quæ ſingulares ſunt, & regionibus iis propriæ. Itaque *Africa* ſibi vendicat elephantis caput, ſcorpionem, ſerpentem, vel leonem, quæ animantia in illa orbis parte præ cæteris natales ſuos habent. *Amazonum* regio fæminas refert pilis oblongis armatas, & ſcuto, quod peltam vocant. *Arabiam* camelus, uti & balſamum ac thus prodit. *Armenia* ſingulare habet tegimen inſtar mitræ, cum arcu & telo. *Ægyptus* ſiſtrum, ciconiam aut crocodilum. *Aſia* ſerpentem aut gubernaculum navis, quia Roma nonniſi navigiis eo perveniri poteſt. *Magna Britannia* clavum, cui ititur; aliquando etiam proram navigii jacentem ad pedes. *Cappadocia* coronam e turribus, & ſignum equeſtre, quoniam Romani equitatum ſuum inde inſtruxerunt: plerumque additur mons Argæus. *Dacia*, fœminæ ſpeciem præſeferens haſtam & caput aſininum, quum Daci aſinis equorum loco utantur. *Europa* propria effigie caret. Nam numi, qui repræſentant Europam tauro inſidentem, raptam ſcilicet a Jove, Sidone duntaxat cuſi fuerunt. *Gallia* militarem habitum gerit cum haſta, Virgilio *Gæſum* dicta. *Germania* ut fæmina procera comparet, cum haſta & ſcuto lon-

longiore, ſed minus lato, quam quo Romani utebantur. *Hiſpania* cuniculum penes ſe habet propter abundantiam horum animalium, unde Hiſpania Catullo *cuniculoſa* dicitur. *Italia* ſedet ut regina orbis ſuper globum cum ſceptro & cornucopiæ: caput corona turrita circumdat ob celebres urbes. *Judæa* militari veſte induta cum palma in manu, quum ſit pars Phœniciæ, cujus ſignum palma eſt. *Macedonia* adparet ut auriga cum ſcutica propter equorum præſtantiam, vel propter ſolem, quem ut Deum colunt: Hercules quoque ſe exhibet, a quo genitos credunt Reges ſuos. *Mauritania* equum medio in curſu conſtitutum monſtrat ob velocitatem equorum ea in regione. *Meſopotamia* inter duos fluvios Tigrim & Euphratem medium occupat locum cum mitra fulgente. *Pannonia* duplicem repræſentat fœminea in forma perſonam, pellibus ferarum indutam ad frigus arcendum, & in manibus geſtantem arma, tanquam fortitudinis ſigna. *Parthicum regnum* muliebri patrioque veſtitu, arcu & telo obarmatum. *Sicilia* trium oſſium figuram refert ob tria promontoria: Subin etiam cum falce & aliquot ariſtis ob abundantiam frugum conſpiciendam ſe præbet.

XXVIII.

Denique & de Coloniis agendum ſupereſt. Eſt autem Colonia locus, ad quem ex Urbe vel regione aliqua mittuntur, qui eum inhabitent, agros & prata colant, ac prole fœcundum reddant; unde nata paræmia: *deducere colonias*, fuitque res hæc inter præcipuas Romanorum artes politicas, quibus fines ſuos imperiumque dilatabant, nimirum in remotiſſimas etiam plagas deducendo colonias. Ita etiamnum hodie exſtat & vocatur *Colonia Agrippina*, ſeu colonia ad Rhenum, *Colonia Allobrogum* ſeu Geneva, *Colonia Munatiana Rauracorum* ſeu Baſilea, *Colonia Decumanorum* ſeu Narbo in Gallia, *Colonia Trevirorum* ſeu Treviris. *Colonia Bracaræ* ſeu Braga in Luſitania &c. Ut autem diverſæ Coloniæ in numismatibus rite dignoſcantur. 1. Commune ſignum eſt coloniarum, ſi ex parte averſa bos, vel taurus unus, aut duo præter colonum ſacrificulum, qui aratrum ducit, vel ſigna militaria compareant. Nam primos urbis condendæ limites aratro, bove ac vacca juncto, definierunt teſte Iſidoro (h). Si ſolum aratrum adſit, indicium eſt, quod plebs in aliam regionem fuerit immiſſa: ſi ſigna militaria ſtant erecta, colo-

(h) *Lib.* 15. *Origin.*

colonia originem ſuam ducit a militibus veteranis: *Multis legionibus* inquit Hyginus, *contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agriculturæ requiem primo tyrocinii gradu pervenire. Nam cum ſignis & aquilis, & primis ordinibus ac tribunis deducebantur.* Quodſi utraque ſigna, & aratrum & militaria conjunguntur, milites ſimul ac Cives illuc migraſſe colligitur. 2. e diverſitate ſignorum intelligitur etiam diverſitas militum num pedites vel equites eo miſſi fuerint. 3. Coloniæ nomina ſua nanciſcuntur ab iis, a quibus conditæ fuerunt, vel amplificatæ: omnes a Julio Cæſare erectæ vocantur *Juliæ*, uti Julia Colonia Beritus: quæ ab Auguſto Imp. *Auguſtæ*, ut municipium Auguſta Bilbilis. Quando nomen Juliæ & Auguſtæ ſimul concurrunt, ita ut absque intervallo ſe ſequantur, ſignum eſt, Coloniam a Julio Cæſare quidem inchoatam, ab Auguſto autem perfectam vel reſtitutam fuiſſe, uti *Colonia Julia Auguſta, Dertoſa.* 4. diſcrimen inter Romanas & Latinas Colonias in numismatibus hac ratione patet: Jus civitatis Romanæ in eo poſitum erat, quod Coloni ad dignitatem Magiſtratus pertingere poſſent, omnibusque juribus Civium Romanorum gauderent: jus autem Latinitatis

quo tota Italia fruebatur, conſiſtebat in privilegio, quo Coloni ab oneribus publicis immunes erant, ac libertatem adgregandi ſe legionibus Romanis obtinuerunt. Jam vero Coloniæ, quibus jus Civitatis obtigit, in numis ſuis ſignarunt Romulum & Remum cum lupa, qua effigie uti non poterant, quæ ſolum jus Latinitatis habebant. 5. quam late per tres orbis plagas fines ſuos propagarit Romana gens, ex Italiæ angulo ſeu Latio primitus egreſſa, facile e numis Coloniarum adparet. Paucos duntaxat eorum recenſere juvat: COL. A. A. PATR. ſeu Colonia Auguſta Aroe Patrenſis, *Patraſſô*. COL. ÆL. COMM. Colonia Ælia Commodiana, *Jeruſalem*. COL. Æ. A. HA. MET. Colonia Ælia Auguſta Hadrumetina, Metropolis *Africæ*. COL. ALEX. TR. Colonia Alexandrina Troas: *Troja inſtaurata*. COL. AMAS. Colonia Amaſtrianorum *Paphlagoniæ*. COL. ANT. Colonia Antiochena *Piſidiæ*. COL. ARELAT. SEXTAN. Colonia Arelata Sextanorum, *Galliæ Arles*. COL. AST. AUG. Colonia Aſtigitana Auguſta *Hiſpaniæ*, *Eceja*. COL. AVG. JUL. PHILIP. Colonia Auguſta Julia Philippenſis, *Thraciæ*. COL. AUR. P. M. SIDON. Colonia Aurelia Pia Metropolis

Si-

Sidon, *Syriæ*. COL. CÆS. AUG. Colonia Cæſarea Auguſta, *Paleſtinæ*. COL. CAMALODUN. Colonia Camalodunum, *Angliæ*. COL. CL. PTOL. Colonia Claudia Ptolemais, *Phœniciæ*. COL. COR. Colonia *Corinthus*. COL. GEM. ACCI. LEG. VI. Colonia Gemella Accitana Legio Sexta, *Guadix in Granata*. COL. HA. MET. Colonia Hadriana Mercurialis Thænitana, *una ex inſulis Cycladum*. COL. VIC. JUL. LEP. Colonia victrix Julia Leptis, *Africæ Lebida*. COL. ULP. TRA. Colonia Ulpia Trajana, *Transſylvaniæ Varhel*. COL. VIM. I. Colonia Viminacium Anno primo, *Widin in Servia &c.*

CAPUT VI.

COGNITIO RERUM E NUMISMATIBUS.

§. I.

Cognitio Familiarum Romanarum.

XXIX.

Non ſolum cognitio numiſmatum, de qua præcedente Capite tractavimus, verum etiam, & vel maxime, cognitio rerum, quæ e numiſmatibus rite

rite inſpectis diſcuntur, eruditionis ſtudioſo homine digniſſima eſt, id quod præſentis capitis argumentum eſto. Ut autem ordine cuncta fiant, initium a Familiis ſeu gentibus duco. Triplex erat nomen, quo Romana Nobilitas gaudebat: primum *Prænomen*, alterum ipſum *Nomen*, tertium *Cognomen*. Cur autem Romani plura nomina adſumpſerint, Auctores non ſatis inter ſe conveniunt. Quidam; uti Varro (i) exiſtimat, ante Romam conditam in Italia gentem hanc uno duntaxat nomine contentam fuiſſe, quemadmodum *Romulus*, *Remus*, *Fauſtulus* dicebatur; poſtmodum vero multiplicatis familiis ad earum capita diſcernenda multiplicata quoque fuiſſe nomina, præpoſito aliquo alio nomine, quod inde prænomen dixere. Ita idem Varro (k) ait: quum duo eſſent Terentii aut plures, diſcernendi cauſſa, ut aliquid ſingulare haberent, notabant forſitan ab eo, qui mane natus diceretur, ut is *Manius* Terentius eſſet, qui luci, *Lucius* Terentius, qui poſt patris mortem, *Poſthumus* Terentius. Alii autumant, a Romulo in gratiam Sabinorum, quorum filias vi illata Romanæ pubi deſponſavit, hoc eſſe fa-

(i) *Apud Valer. Max. in Epitome.* (k) *Lib. de latina lingua.*

factum, ita ut ſuis Sabinorum nomina, aut contra quæ ſuorum erant, Sabinorum nominibus præponeret. Alii vero, qui ſecus ſentiunt, hunc morem ab aliis populis mutuatos fuiſſe Romanos ſcribunt, præſertim quum ipſi ante Romam conditam matrem Romuli legerent *Rheam Sylviam*, aut *Numitorem Silvium*, fratrem ejus *Amulium Silvium*, poſterioresque duces *Metium Suffetium*, *Titum Tatium*, *Numam Pompilium*, patremque ejus *Pomponium Pompilium* nominatos. Jam vero Prænomen nomini Familiæ præponebatur, ut ex eo Fratres, Cognati, atque Affines inter ſe diſcerni poſſent, habebatque ſimile aliquid cum ævi noſtri prænominibus in baptiſmatis lavacro ſuſceptis v. g. Petrus, Paulus, Joannes, Franciſcus, Joſephus &c. Hoc indebatur apud Romanos poſt ſumtam togam virilem, erantque ejusmodi prænomina fere ſequentia: AVLVS, ſeu qui Diis alentibus naſceretur: CAIVS, a gaudio patrum adpellatus: KAESO ſeu CAESO, qui ex utero matris exſectus eſt: CNAEVS, ob inſigne nævi, qui in corporibus gignitur: AGRIPPA, qui cum labore ac niſu matris eſt natus: FAVSTVS a favore: APPIVS ex Sabinorum prænomine *Actius*: QVINCTVS, SEXTVS, DECIVS ſeu Decimus,

a numero, qui quincto, ſexto, & decimo loco naſcebatur: LVCIVS a Lucumonibus Etruſcis, vel a Lucis initio: MAMERCVS a Marte, quem Oſci Mamercum nuncuparunt: MARCVS a menſe Martio: PVBLIVS, qui ante adſumtum prænomen pupillus erat, vel a pube. SERVIVS, quem mater ſerva peperiſſet, aut qui mortua matre in utero ſervatus eſt. SPVRIVS, qui ſine patre certo erat: TIBERIVS, qui ad Tiberim natus fuit: ANCVS, qui vitioſum cubitum haberet: TVLLVS, ominis cauſſa, quaſi tollendus.

Ad Nomen quod attinet, illud Familiæ erat proprium atque perpetuum, quod apud Romanos plerumque in IVS deſinebat, ut Julius, Antonius, Livius, Porcius, Cornelius &c. Familiis autem Romanis nomina ſua obtigere *vel a Majoribus* ſive Aboriginibus, ſeu Trojanis, ſeu Italis. Sic Julia dicta eſt ab Julo Æneæ, Æmilia ab Æmilio Juli filio. Atia Atim, Nautia Nautem Trojanos viros ſui generis Auctores nuncupabant: Numa Rex teſte Plutarcho quatuor filios reliquit, Pomponem, Calpum, Pinum & Mamercum, & ab his Pomponia, Calpurnia, Pinaria, & Mamercia Familia Romæ propagata fuit: Vel *ab urbibus & populis*, quemadmodum Tar-

Tarquinia a Tarquiniis, Urbe Etruriæ, Gabinia a Gabinis, Vatinia a Vatia, priſco Latinorum oppido, Volſcii a Volſcis &c. *Vel a quadrupedibus*, quibus omnia primorum Romanorum bona & facultates circumſcribebantur, ut Familia Porcia, Ovinia, Equitia, Aſinia. Vel *ab aliquo miniſterio*, uti Flaminia, quod Flamini Diali miniſtraret: Vel *a voce quadam*, ut Terentia a tereno, vocabulo Sabino, quod molle ſignificat: Publicia a Publico, Popillia a popillo, Hirtia ab hirto, Salvia a ſalvo, quod boni ominis erat. Huic nomini Familiæ addiderunt frequentiſſime Romani ad diſcrimen faciendum Patris, Avi, quin & Proavi nomen, una duntaxat litera expreſſum, ut C. IVLIVS. C. F. C. N. id eſt, *Caius Julius*, *Caji* (intellige Julii) *Filius*, *Caji Nepos.* L. CORNELIVS. P. F. L. N. *Lucius Cornelius*, *Publii Filius*, *Lucii Nepos.*

XXX.

Cognomen adjecerunt Romani, prænomine ac nomine non contenti: nec absque cauſſa, nimirum ut plures ejusdem nominis & prænominis diſcernerentur. Hac ratione L. Tarquinium Priſcum, & L. Tarquinium Superbum, inquit Dionyſius, Priſcum illum, quod natu major, hunc

hunc Superbum, quod contumacior eſſet, fuiſſe vocatum. Ita quoque ſtirps Cornelia cognominum varietate in multas familias diffuſa fuit: in Scipiones, in Lentulos, in Coſſos, Merulas, Cinnas, Sullas, Dolabellas. Hæc autem cognomina imponi conſueverunt vel *ab actione aliqua.* Sic Metellus unus dicebatur Diadematus, quod frontis ulcus diademate aliquando obligaſſet: alter Celer ob ejus celeritatem in adparandis patri funebribus ludis: ſic additum eſt cognomen Proculi, Poſthumi, Vopiſci a diverſa naſcendi conditione: ſic etiam ortum cognomen Rufus, Niger, Clodius a corporis vitio. Vel *a virtute ac moribus.* Ita Nero Sabinorum lingua Strenuum ſignificat, quod cognomen impoſitum fuit Tito Claudio Appio, ac poſtea ejus familiæ adhæſit. Marcellus Plutarcho idem eſt ac bellicoſus ſeu Martius; aliis quaſi Martellus ſeu parvus Mars: cognomine hoc gens Claudia uſa eſt. Gurges vocatus eſt Q. Fabius, Rulliani filius, a devorato patrimonio: Camillus, quo cognomine gaudebat familia Furia, eſt puer ingenuus. Vel *a ſermonis elegantia.* Ita Æmilii dicti ſunt Lepidi a lepore orationis, quia Mamercus Numæ filius, princeps hujus familiæ, ſummo dicendi lepore præditus erat. Attici cognomentum ade-

adeptus eſt Titus Pomponius, quod Attice omnium optime loqueretur. Vel *ab arte & ſtudio aliquo.* Hinc Q. Fabius dictus eſt Pictor, quod primus Romæ ædem Salutis pinxerit. Cicerones, Lentuli, ut quisque optime cicer aut lentem ſerebat, adpellabantur: illud Claudiorum & Tulliorum, hoc Corneliorum cognomen erat, eademque fors ratione a piſis Piſo Calpurniorum. Sunt tamen, qui *Ciceronis* cognomen ortum eſſe ſcribunt a quodam Majorum, qui verruccam ciceris in modum naſo eminentem habuiſſe fertur. Vel *ab urbe ac regione devicta*, quemadmodum Meſſalla Valerius dictus eſt a Meſſalla primo punico bello capta: Numantinus P. Scipio a Numantia deleta: Iſauricus P. Servilius ab Iſauris urbe Ciliciæ expugnata. Vel *a locis* ubi bene vel male pugnatum eſt, ut Germanicus Druſus dictus eſt, quod in Germania ſtrenue pugnando obierit: Bithynicus Pompeius, quod ex Bithynia ſupellectilem Regis Nicomedis triumphans deportaverit. Vel *ab aliis eventibus.* Sic Collatinus Tarquinius dicebatur, quod diu Collatiæ Præfectus eſſet: Torquatus Manlius, quod torquem in pugna Nobili Gallo detraxerit: Cunctator Fabius, quod cunctando Hannibalem fregerit: Scipio Cornelius, quod patrem lumi-

luminibus carentem ſcipione rexerit: Cæſar Juliorum cognomen fuit, quod ab utero cæſo quidam derivant: alii vero, & melius, ab Elephante cæſo; lingua enim Punica Cæſar elephas dicebatur, & Carolo Sigonio teſte ſuperſunt numi argentei ab altera parte elephantem refe-rentes cum ſubſcriptione CAESAR. Porro ex cognominibus aliqua fuiſſe hæreditaria, & ad poſteros longiſſima ſerie propagata, alia vero ne ad filios quidem perveniſſe ſatis conſtat: primum quidem e Cicerone (1), dum loquentem inducit Africanum cum Nepote hunc in modum: *Erit id tibi cognomen per te partum, quod nunc habes ex me hæreditarium:* alterum autem ex Strabonis cognomine, quod fuit Patris Pompeii M. ſed ad filium nequaquam tranſiit. Quippe novis adſcitis Familiæ cognominibus vetera eſſe deleta agnoſci poteſt ex Manliana gente, cui primum cognomen fuit *Vulſo*, poſt hoc *Capitolinus Imperioſus*, dein *Imperioſus Torquatus*, ad extremum autem ſolum *Torquatus* retentum eſt. Cætera neceſſitas initio cognomina excogitavit, poſt uſus & commoditas cuſtodivit, & propagavit. His addunt aliqui Agnomina, ita ut cognomina adpellent ea, quæ tertio loco, quæ vero

(1) *In Somnio.*

vero præterea adjiciuntur, ea omnia agnomina eſſe velint, ut *Africanus* & *Aſiaticus:* P. CORNELIVS SCIPIO AFRICANVS. L. CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS. Verum opinio hæc facile locupletiſſimi auctoris Tullii verbis refellitur, e quibus intelligitur, ea omnia cognomina dici, quæ etiam quarto loco ponuntur. Sic enim ille ait (m): *Quam laudem ille* (P. Scipio) *ex Africa oppreſſa cognomine ipſo præſeferebat, eandem hic* (L. Scipio) *ſibi ex Aſia cognomen aſſumpſit.* Quapropter ut initio dixi, totum hoc de Veterum Romanorum nominibus negotium tribus abſolvitur, ſcilicet prænomine, nomine, ac cognomine, ut ſi legas: C. IVLIVS CAES. M. TVLLIVS CIC. prænomen ſit Cajus & Marcus, nomen Julius & Tullius, cognomen Cæſar & Cicero. Ut autem, quod præcipuum eſt, familiæ aut gentis origo detegatur e numis, diligenter eorum effigies inſpiciendæ ſunt. Ita in numis Pomponiæ gentis caput & nomen NVMAE POMPILI adparet, ex quo colligitur, gentem hanc a Pompone Numæ filio deſcendere: ita rurſus in Tulliæ gentis numiſmate SERVIVS Tullius, in Marciæ ANCVS Marcius exprimuntur, quod ſignum eſt, Tulliæ Servium, Marciæ

(m) *Orat. pro Murena.*

ciæ familiæ Ancum caput fuiſſe ac originem. Juliæ gentis moneta tum Veneris, tum Æneæ, patrem humeris impoſitum geſtantis, imaginem exhibet, cujus Æneæ filius Julus poſteris nomen dedit, atque ita Æneas Juliæ gentis auctor agnoſcitur. Quodſi vero aliquis a ſua in aliam adlectus eſt familiam, quæ res apud Romanos admodum familiaris erat deficiente prole, id ipſum intelligere datur e numis, in quibus nomen veteris familiæ, e qua adoptatus fuit, tanquam cognomen adjungebatur, mutata fere terminatione *us* in *janus:* nomen vero familiæ, in quam adoptabatur, nominis proprii loco poſitum fuit. Ita legitur: A. LICINIVS. NERVA. SILIANVS, id eſt e ſilia gente in Liciniam: CN. LENTVLVS. CLODIANVS, ſeu e Clodia in Corneliam Lentulorum adoptatus.

Ex hucusque dictis patet, quantum numismata bene cognita emolumentum adferant cognitioni Familiarum Veterum Romanarum, non ſolum ut legi & intelligi earum nomina poſſint, ſed etiam ut in hiſtoria Romana perpetuo occurrentes inter ſe diſcerni queant: quin quod illas quoque Familias prodant numi, de quibus altum in hiſtoria ſilentium eſt. In unica, inquit Frœlichius, Fulvii Urſini

ni numorum Conſularium collectione Familiæ Romanæ, quas in ſcriptoribus fruſtra quæras, detectæ ſunt Cipia, Crepuſia, Durmia, Fabrinia, Sepulia &c. Alii Antiquarii familias jam pene intermortuas in lucem hiſtoriæ e priſco ære protraxerunt, ut Accoleiam, Calviſiam, Cordiam, Egnatuleiam, Meniam, Piniam. Duo tamen adhuc circa nomina monendus eſt rei numariæ ſtudioſus: Primum eſt, ne credat priſcorum ſeu Regum ſeu Conſulum capita in numis expreſſa ipſorum horum ævo cuſa fuiſſe: id poſteri fecerunt, longo ſæpe intervallo ſejuncti, tum ut memoriam Majorum æternam redderent, tum ut perenne pietatis ſuæ monumentum conſtituerent. Alterum, quod Prænominum, Nominum, & Cognominum ordo & ſeries, de qua dixi, ſtante potiſſimum Republica religioſe conſervata fuerit: at declinante illa, & libertate Imperio cedente non pauca, quæ antehac cognomina fuerunt, in prænomina migrare cœperunt. Nam Julium Antonium Africanum, Paullum Fabium Maximum, Potitum Valerium Voluſum, Coſſum Cornelium Lentulum imperante Auguſto iis prænominibus eſſe præditos, quæ antea cognominis munus obierant, pridem Valerius & Priſcianus animadverterunt.

§. II.

Cognitio Magiſtratuum.

XXXI.

Plurimorum, qui Romæ olim Magiſtratus geſſere, numismata cum ſuis inſignibus & anaglyphis paſſim occurrunt tum in cimeliarchiis, tum in libris de re numaria agentibus, ut ſupervacaneum ſit, ea pluribus explicare hoc in loco, præſertim quum multa eorum ſigna & ſymbola, quibus uſi fuerunt, priore capite jam prodiderim. Satis erit igitur Magiſtratuum nomina, quantum ad præſens negotium ſpectat, in lucem proferre. Primum inter hos locum obtinent Religionum Antiſtites & rerum Sacrarum Cuſtodes. 1. PONT. MAX. ſeu *Pontifex Maximus*, dictus a poſſe & facere, id eſt, a ſacrificare, ut inquit Scævola, vel uti Varro, a ponte; quia ſublicius pons a Pontificibus primum eſt factus, & ſæpe reſtitutus. Huic inſignes alios honorum titulos adtribuebant Romani, vocantes Antiſtitem ceremoniarum & ſacrorum, auctorem & Magiſtrum publicæ Religionis, Miniſtrum Deorum Immortalium. Erant autem majores & minores Pontifices, inter quos ſu-

ſupremus etiam Maximus nuncupatus eſt, quod maximarum rerum, quæ ad ſacra & religionem pertinent, arbiter ac judex eſſet, quin & vindex qua privatorum qua Magiſtratuum ſacra violantium. Munus autem hoc Pontificis Numa Rex inſtituit, ejusque ſcitis ac placitis ſacra omnia privata & publica ſubjecit, voluitque teſte Livio (n), ut idem Pontifex non cœleſtes modo ceremonias, ſed juſta quoque funebria, placandosque manes edoceret. Comparet, quemadmodum videre eſt in P. Sepullii Macri numismate, aliisque *velatus ad tripodem libans & ſacra faciens.*
2. AVG. ſeu *Augur* erat, qui aures ſuas & oculos avium volatibus & cantui accommodans futura prænunciabat, ut ait Cicero (o): *Augurque quum eſſet, dicere auſus eſt, optimis auſpiciis ea geri, quæ pro Reipublicæ ſalute gererentur.* Erant vero tria divinationum genera in avibus. Nam aliæ volatu, aliæ cantu futura prædicere credebantur: & illæ quidem Præpetes, iſtæ Oſcines dictæ fuerunt. Erat & tertium genus divinationis ex illarum guſtatu, quum pullis gallinaceis ex cavea depromtis eſca porrigebatur, ut tripudium ſoliſtimum inde eſſet; perniciesque portenderetur,

(n) *Lib. 1. ab V. C.* (o) *In Caton. Major.*

retur, ſi eſcam non caperent, aut permitterent decidere. Ita infelicem conflictum a Numantinis in Mancinum illatum prædixiſſe credebantur pulli, qui eſca intacta ex cavea avolarunt. Augurum collegium ſummæ erat apud Romanos auctoritatis. Inſignia Auguris a numiſmate Antonini Imp. aliorumque pateſcunt, videlicet *pullus*, *urceolus*, & *lituus*. 3. XV. VIR. SAC. FAC. ſeu *Quindecim Vir Sacris faciundis* præpoſitus, erat Magiſtratus apud Romanos Quindecimviratus, ipſam quindecim Virorum, e quibus componebatur, denotans dignitatem. Initio erant Duumviri a Tarquinio Rege inſtituti: poſtea X. VIRI, quinque ex Patribus, & totidem e plebe: demum auctus eſt numerus usque ad quindecim. Hi ſacris faciundis præfecti carminum Sibyllæ & fatorum Romani populi, placandæque Deum iræ Antiſtites erant, qui quoties prodigia nunciarentur, adiri ac conſuli ſolebant. Characteriſtica ipſorum fuit *Tripus una cum graculo & delphino*. 4. Flamines erant Sacerdotes, ſuaque cognomina traxerunt a Deo, cui ſacra faciebant, ut FLAM. DIAL. ſeu *Flamen Dialis*, hoc eſt, a Jove quaſi Jovialis: FLAM. MART. *Martialis* a Marte, & FLAM. QVIR. a Quirino ſive Romulo *Quirinalis*. Caput ha-

habebant cinctum filo, unde Flamines dicti ſunt, veluti Filamines. Eorum nota in numis fuit *acerra*, & *filum capitis*, ut in numiſmate Imperatoris Auguſti ſacrificantis adſtante puero Flaminico adparet. 5. VII. VIR. EPVL. ſeu EPV̄L. *Septemvir Epulonum.* Primum teſte Livio (p) fuerunt Triumviri, quorum munus erat Jovi cæteriſque Diis epulas inſtruere: *Romæ*, inquit, *eo anno primum Triumviri Epulones facti: hi epulas Jovi cæteriſque Diis inſtituendi poteſtatem habebant.* Et Cicero (q) *Patres conſcripti, voſque Pontifices, ad quos Epulones Jovis Opt. Max. ſi quid eſt prætermiſſum, aut commiſſum, afferunt &c.* Excrevit poſtmodum numerus Epulonum ad ſeptemviros, uti ex numis patet, in quibus ſtant *ad auream Jovis menſam, ſtatuæ adpoſitam, veluti Miniſtri.* Hæc de ſacris Magiſtratibus.

XXXII.

Pergamus ad profanos. Primum inter Reipublicæ Rectores locum occupat 1. COS.-COS. DES.-COS. III. vel TER. id eſt *Conſul: Conſul Deſignatus: Conſul ter-*

(p) *Lib.* 3. *belli Maced.* (q) *De Aruſp. Reſp.*

tertium. COSS. *Conſules*. Hi a conſulendo patriæ ſic nuncupati, ac poſt Reges exactos conſtituti fuerunt, & quidem bini, ut alter alterius poteſtatem, ſi limites transgrederetur, temperare noſſet. Propterea etiam unus duntaxat annus huic Magiſtratui permiſſus erat, quo tolerabilior eſſet ob temporis anguſtias. Poteſtas eorum primo regia non multum inferior fuit; ſed poſtea Tribunorum interceſſione circumſcripta eſt, ab Imperatoribus denique penitus ſuppreſſa. Res majeſtatis plena, intueri Conſulem foras prodeuntem. Nam ipſe Trabea indutus inceſſit, ſeu ampla toga, propriis aut Majorum præclare geſtis monumentis late ornata: manu ſcipionem ex ebore geſtabat, cujus faſtigio Aquila inſedit. Hac & illac duodecim lictores præferebant Conſuli totidem faſces, qui oblongis aliquot bacillis, quos ulmus vel betula ſubminiſtrabat, loro colligatis conſtabant, prominente ſecuri. His faſcibus lictores populum e via ſubmovebant, fores vero illorum, ad quos intrare Conſul vellet, virga feriebant. Valerius Poplicola ſecures demſit, quamdiu intra Urbem ingrediebatur, ne populo plus quam decet terribilis videretur Conſulum poteſtas. Atque *faſces* iſti *cum ſecuri ſtantes erecti* in numiſmatibus inſigne erant

erant conſularis poteſtatis: in numo Q. CAEDICII. EX S. C. duo Conſules manus invicem porrigentes, pone adſtante ſecuri viſuntur. 2. CEN. vel CENS. aut CENS. PP. ſive *Cenſor*, & *Cenſor Perpetuus.* Primum duo creati ſunt Cenſores anno V. C. 311. hi recenſebant non ſolum capita civium & facultates, ſed maxime etiam mores, illosque ſi pravos in aliquibus deprehenderunt, *Nota* id eſt ignominia affecere. De horum poteſtate ita loquitur Plutarchus (r): *Cenſura maximæ omnium Magiſtratuum reverentiæ, plurimæ poteſtatis tum in aliis rebus, tum maxime ad morum emendationem.* Nam Senatores a Senatu removere poterat Cenſor, equitibus equos adimere, ex plebeiis ærarios facere, notare infamia, cenſum agere, luſtrum condere. Quinque annorum ſpatio ſeu luſtro eorum poteſtas concludebatur: aliqui tamen perpetui fuerunt nuncupati. In numis *cum adducto ante tribunal equo* conſpiciuntur, qua re credo ſignificare volebant, Cenſoris eſſe, libertatem morum in judicium vocare. 3. PR. ſive *Prætor.* Primus Prætor, ut Livius ſcribit (s), ex Patribus, qui jus in Urbe diceret, creatus

(r) *In Æmilio.* (s) *Libr.* 5.

tus eſt, penes quem Magiſtratum omnis publici privatique juris poteſtas, ut & novum condere, & vetus abrogare fas ei eſſet: idque ob Magiſtratus honorem *Jus honorarium* appellatum eſt: erantque illi regia inſignia, ut adparatu Conſulibus pene par videretur. Creati autem fuerunt, quando Conſules bellis finitimis ex urbe avocabantur, nec erat, qui in civitate jus diceret. Fuit primus Prætor Urbanus Furius Camillus: hoc autem non ſufficiente, quum multi peregrini in civitatem venirent, alius quoque Prætor Peregrinus eſt Conſtitutus, qui his jus diceret. Denique multis provinciis bello ſubjugatis, aut in fidem receptis tot fere Prætores, quot provinciæ numerabantur. Cætera Prætor adpellabatur omnis Magiſtratus, cui pareret exercitus. Unde Imperatores Prætores quandoque vocantur, quemadmodum auctor ad Herennium *Epaminondas* inquit *Thebanorum Imperator ei, qui ſibi ex lege ſucceſſerat Prætor, exercitum non tradidit.* Signa numiſmatum Prætorianorum eadem vix non ſunt, quæ Conſulum. 4. AED. ſeu *Ædilis.* AED. CVR. *Ædilis Curulis.* Dicti ſunt Ædiles ab eo, quod ædeis ſacras & profanas curarent. Primo ex plebe duo creati ſunt an. V.C. 271.

271. dein procedente tempore duo ex Patritiis an. V. C. 388. adjuncti fuerunt, qui a ſolio eburneo, quod iis datum eſt, Curules nuncupabantur. Officium horum erat, ludos publicos exhibere, & ſacrarum privatarumque ædium curam ſuſcipere, ut auctor eſt Varro (t): præterea totam urbem tueri a ſordibus, ut cloacæ & aquæ ductus, & quæcunque publica ædificia munda & integra eſſent: atque loca in theatro adſignare. Erant & alii Ædiles, qui frumento præerant, a Cæſare creati, & a Cerere Cereales nominati teſte Pomponio. His cura rerum, ne qua fraus fieret, & menſurarum commiſſa eſt. In numo T. QVINCTII. FLAMINEI. cernuntur duo Ædiles *ſedentes in duabus ſellis eburneis, geminis ariſtis ex utroque latere in altum ſurgentibus.* 5. Q. vel QVAES. ſeu *Quæſtor.* Q. P. R. *Quæſtor Provinciæ.* Eſt autem Quæſtor præpoſitus pecuniæ publicæ, qui curam ærarii habet. Officium eorum primum belli cauſſa inventum eſt. Mittebantur enim Quæſtores cum Conſulibus & Prætoribus in militiam ad adminiſtrandam rem pecuniariam, & prædam ac manubias in rationes refe-

(t) *L. 4. de ling. lat.*

ferendas. Quæſtores Urbani, ait Budæus, ærarium curabant, ejusque pecunias tam expenſas quam acceptas referre in tabulas publicas conſueverant. Symboli loco in ipſorum numis erat *Templum Saturni*, in quo pecunia adſervabatur, quodque *Ærarium* nominatum fuit. 6. III.VIR. *Triumvir*. Magiſtratum hunc tenere tres Collegæ, qui fuerunt triplicis generis: Capitales, Menſarii, Nocturni. Triumviri Capitales, ut memorat Pomponius (u), conſtituti ſunt, qui carceris cuſtodiam haberent; & quum in ſontes animadverti oporteret, interventu eorum id fiebat: Menſarii Numulariis, & monetæ omnis generis & formæ cuſoribus præerant: Nocturni, qui evertendis vel reſtinguendis incendiis intenti eſſe debebant. Hinc apud Tacitum legitur, Triumviros nocturnos, quod ad incendium in ſacra via ortum tarde venerant, a Tribuno Plebis die dicta damnatos fuiſſe. In C. MARII numo adparent *tria capita*, quorum medio *corona ex lauro* impoſita eſt, cum inſcriptione III.VIRI. Erant etiam Triumviri extra ordinem creati, ſi Reipublicæ turbandæ periculum imminebat, qui vocabantur R. P. C. Triumviri *Reipublicæ Con-*

(u) *De Orig. Jur. in L. neceſſarium.*

Conſtituendæ. Exſtat numus Cæſaris Octaviani, in quo Triumviri ad tripodem ſtant, cui orbis impoſitus eſt adcumbente concordia, cum inſcriptione: SALUS GENERIS HUMANI. 7. DICT. *Dictator.* DICT. PERP. *Dictator perpetuus.* Primus creatus eſt an. V. C. 255. cui periculoſiſſimo Reipublicæ tempore, quum intus ſeditio, foris hoſtis immineret, ſumma poteſtas permittebatur, quam Dictaturam vocabant. Conſtituebatur autem viva voce, non per ſuffragia. Ne tamen abuteretur imperio, uno tantum ſemeſtri hoc gerere licuit. Præterea jus habuit animadvertendi in cujusvis civis Romani caput, nec ab eo provocare fas erat. Aliquando prorogatus eſt hic Magiſtratus in annum integrum. Sylla autem & Cæſar perpetui Dictatores creati ſunt, id quod exitium Reipublicæ peperit. In Cæſaris numiſmate cernitur *trophæum erectum*, cui *victoria laurum imponit*, jacente ad pedem *furore*, ſtipiti alligato, cum inſcriptione: CÆSAR. DIC. ITER. 8. IM. vel IMP. *Imperator*, vel I. IT. *Imperator iterum*, aut IMP. CÆS. AUG. COMM. CONS. *Imperator Cæſar Auguſtus Communi conſenſu.* Olim Dux erat exercitus, & per Antitheſin Miles, utpote belli indicendi gerendique

aut

aut fœderis feriendi gratia delectus, reque bene geſta, & aliquot millibus externorum hoſtium proſtratis conſequebatur, ut primum a ſenatu, deinde ab exercitu honoris cauſſa Imperator proclamaretur, quæ deſignatio etiam iterum ac ſæpius repetita fuit, ut tradit Plinius (x) enumerans Pompeii laudes, ſubjungensque hæc verba: *Toties Imperator, antequam Miles.* Poſtea tamen illud tanquam proprium nomen ſibi vendicarunt Cæſares. In horum numis, præcipue Julii Cæſaris, parte adverſa adparet inſigne, vel *lituus*, quia ſimul Pontificis Max. titulum gerebat, vel *ſtella ſupra caput*, aut circa frontem, aut a tergo in ſignum apotheoſis, quam fere omnes conſecuti ſunt a ſuperſtitione populi & adulatione ſenatus.

Erant & alii Magiſtratus minores Romæ, quos omnes enumerare nimis prolixum foret, & facile ex numis, atque adverſæ illorum partis inſcriptionibus cognoſci poſſunt, uti ſunt: QUATUOR VIR - CURATOR DENARIORUM FLANDORUM - TRIUMVIR REIPUBLICÆ CONSTITUENDÆ - ADFRUMENTUM EMUNDUM - PROPRÆTOR - PROCONSUL - PROQUÆSTOR - TRIBU-

(x) *Lib.* 7. *c.* 26.

BUNUS MILITUM - PRÆFECTUS CLASSIS ET ORÆ MARITIMÆ &c.

§. III.

Cognitio Prærogativarum & Titutulorum Imperialium.

XXXIII.

Ubi Republica Romana inclinante, vel verius ſuppreſſa, rerum poteſtas ſuprema, quam Jus Regium dicebant, ad Imperatores delata eſt, aut potius rediit, non modo numiſmata quamplurima ab his, vel in horum honorem ab aliis cuſa prodierunt, verum etiam multis horum titulis tanquam prærogativis fuerunt exornata, quos titulos, quum antehac Magiſtratuum ſingularium proprii eſſent, Imperatores tunc ſibi communes fecere, eosque cumulatim in ſe transferebant. Atque hoc eſt, quod ex omnium fere Imperatorum numiſmatibus luculenter cognoſcimus. *Primo* quidem, ut dixi paullo ante, Imperatoris titulum, qui prius Belliducibus ſolum conferabatur quivis poſt Octavium Auguſtum in Imperio ſucceſſor ſibi arrogavit, nec alteri amplius ceſſit, ſed prænominis loco adhibuit IMP. CÆSAR. AUG. omiſſis vocibus ITER.

aut

aut TERT. utpote quæ cum ſupremæ hujus dignitatis perpetuitate, quam ſibi vendicabant, non bene convenirent. Quare ſæpius addiderunt in numis literam P. id eſt, *Perpetuus*: quandoque tamen etiam cognominis locum obtinet, quemadmodum in numiſmate Auguſti: IMP. CÆS. DIVI. F. AUGUSTUS. IMP. XV. ad ſignificandum, quoties Auguſtus ille poſt victorias de hoſtibus relatas a Militibus Imperator acclamatus & ſalutatus fuerit. *Secundo* Cæſaris nomen, quod vetus Juliæ gentis cognomen erat, a Julio Cæſare adoptarunt ſibi omnes deinceps Imperatores: IMP. CÆS. Hoc equidem etiam gerunt Imperatorum Filii, Nepotes, Adoptati, & Collegæ, ſed poſtpoſitum aliis ſuis nominibus, ut GERMANICUS. CÆSAR. qui erat Tiberii Auguſti ex fratre Druſo Nepos, & a Tiberio adoptatus: L. ÆLIUS. VERUS. CÆSAR. a Marco Aurelio Vero Antonino in Collegam adſumtus. *Tertio* AUG. *Auguſtus* honoris titulus eſt, quo Senatus Octavium decoravit. Nam ut ut omnibus modis ſingulare regimen ſeu Monarchiam deteſtaretur, Octavii tamen potentiæ poſt Julium Cæſ. occiſum, & Antonium in pugna navali profligatum ſe imparem ſentiens ſummos Victori reduci honores decrevit, non tamen

men *Regum* (quum nomine hoc populo Romano nihil infeſtius haberetur) ſed *Imperatoris* adjecto honoris vocabulo *Auguſti*, quod idem erat ac Fauſtus & Auſpicatus. Hoc ipſum poſtea in omnes Imperatores eſt propagatum. *Quarto*, idem fere contigit titulo PATER PATRIÆ, quo etiam Ciceronem, poſtquam Catilinæ ſævam conjurationem primus detexit, eumque e civitate ejecit, ob patriam ſervatam ornavit ſenatus, qua de re ipſe Tullius magnifice gloriatur: Octavio tamen proprium eſſe voluit, a quo ad reliquos quoque Imperatores tranſiit. Tradunt Tiberium & Neronem initio titulum hunc recuſaſſe: ſed ex numis adparet, quod poſtea eum admiſerint. *Quinto* P. M. Pontificis Maximi quoque adpellationem ſibi adſciverunt Cæſares, quum non minus Imperatores, quam Religioſi Principes haberi vellent, ſimulque jus in ſacra æque ac profana ſibi arrogarent. Sed Conſtantinus M. reliquique Cæſares Chriſtiani eo ſibi ipſis interdixere, nonniſi unum ſummum Pontificem ſeu Chriſti in terris Vicarium agnoſcentes, cui ſoli ſupremum jus in ſacra competeret.

Allatis hucusque honorum titulis omnes vel certe plerique Imperatorum in numis ſplendide uſi ſunt. Verum præter hos alii

alii quoque ſuperſunt, ab aliquibus duntaxat adhibiti. Sic in Auguſtorum ære primum Antoninus PIUS adpellatur: Commodus a Senatu FELIX nominatus eſt: poſt Antoninum tamen & Commodum Pii ac Felicis cognomen frequenter in reliquis occurrit. AUGUR in Antonii & Julii Cæſaris, vix tamen in Auguſtorum numiſmatibus latinis deprehenditur, præterquam Veſpaſiani, & in græcis Titi ac Domitiani. CENSOR in ære Veſpaſiani, ejusque filiorum Titi & Domitiani legitur. COS. & TRIB. POT. Conſulis & Tribuni titulum, quamvis ſæpe uſurparint Imperatores, non tamen continuo Magiſtratum hunc geſſere, nec in numis niſi per intervalla notatur. PRO-COS. Proconſulis nomen non ante Domitianum reperitur expreſſum. D. N. *Dominus Noſter*: hanc adpellationem circa Diocletiani tempora invaluiſſe produnt vetera numiſmata Legitur quoque in aliquibus: VICT. D. D. N. N. *victoriæ Dominorum noſtrorum*, videlicet Getæ & Antonini Caracallæ. DEI titulum cum illo *Domini* conjunctum ſub Aureliano & Caro Impp. adulatio numis inſeruit: DEO. ET. DOMINO. NATO. AURELIANO. DEO. ET DOMIMO. CARO. Denique a devictis gentibus aliqui Cæſarum cognomina ſibi

ado-

adoptarunt, ut GERM. *Germanicus.* BRIT. *Britannicus.* SARM. *Sarmaticus* DAC. *Dacicus.* PERS. *Perſicus.* GOTH. *Gothicus*, nonnunquam adjecto nomine MAX. ut PARTH. MAX. Aliquando etiam hi tituli multiplices adparent, ut in numo Caii Cæſaris: IMP. C. C. VA. F. GAL. VEND. VOLUSIANO. AUG. *Imperatori Cæſari Cajo, Vandalico, Finnico, Galendico, Vendenico, Voluſiano Auguſto.* Peculiare quid habet titulus PRINC. JUVENT. id eſt, *Princeps Juventutis.* Hic inter præcipua Nobilis Romanæ juventutis decora numerabatur. Nam inter alios ludos, qui Romæ celebrati fuerunt, erat e primis unus, qui ut fertur ipſum Æneam Auctorem habuit, & quidem Equeſtris, ac *Ludus Trojæ* nuncupatus: ad hunc nonniſi flos nobiliſſimæ juventutis admittebatur, cui qui præerat, *Princeps Juventutis* dictus fuit. Poſtmodum vero Auguſti Filios & Nepotes ſuos hoc titulo ornabant, ut manifeſtant numi Neronis & Druſi, Titi Domitiani, Getæ & aliorum. Repræſentantur hi Principes Juventutis *equo ſublimes*, aliquando etiam *inter ſigna militaria ſtantes*, uti Commodus, Philippus, Valerianus.

§. IV.

§. IV.

Cognitio rerum præclare geſtarum ac virtutum.

XXXIV.

Magnum rei momentum tum Romani tum Græci Veteres poſuerunt in eo, ut Majorum, Regum, Imperatorum, aliorumque Heroum, ac Illuſtrium Perſonarum, de Republica bene meritarum effigies in numismatibus qua æreis, qua argenteis, qua aureis, eorumque parte *adverſa* quam elegantiſſime ac vere magnifice exprimerent, hacque arte æternitati tranſcriberent: majorem tamen adhuc curam habuiſſe videntur, ut in parte *averſa* res præclare geſtas & virtutes exquiſitis & ingenioſis ſignis, ſymbolis, figuris, emblematibus ac inſcriptionibus exornarent, exornatas que poſteritati ad imitandum proponerent. Ex infinitis pauca produco exempla: Principum in patriam, vel parentes *Pietatem* exhibebat Æneæ Anchiſen patrem e Troja conflagrante exportantis figura, aut ipſius Pietatis haſta pura armatæ ac laurum porrigentis ſimulacrum, cum inſcriptione P. A. Pietas Auguſti. *Concordiam* Auguſtorum cum ſenatu, cum exercitu, cum finitimis populis ut exprimerent, ipſorum Auguſtorum ſimulacra M. Aurelii, L. Veri

&c.

&c. cum Jove, vel Marte, vel Senatu Romano dexteram jungentes, aut duas dextras in aere invicem conjunctas inter ſigna militaria, & laureo ſerto circumdatas numis incidebant cum epigraphe CONC. AVG. Concordia Auguſti: CONC. EXER. concordia exercitus: CONC. F. AET. concordia felix, æterna. *Pacis ſtudium* in Principe, Rege vel Senatu repræſentabat Pacis figura, oleæ ramum præſeferens cum cornucopiæ, vel facem ad bellica ſigna cremanda expediens, cum inſcriptione PAX. PVB. Pax Publica: PAX. AET. PACI. ORB. PERP. AC AET. Paci orbis perpetuæ ac æternæ. *Victoriam* inſignem Julii Cæſaris DICT. III. COS. III. de Gallis & Germanis monſtrabat trophæum inter clypeos erectum, ad cujus pedem una parte ſedet Germania mœſta demiſſo vultu, altera captivus Gallus torquens oculos feroces ad trophæum, cum inſcriptione CAESAR. M. Lepidus *Ægypto capta* regnum Ptolemæo conferens exhibetur in numo, coronam imponens Ptolemæo, qui ſceptrum cum inſidente Aquila geſtat, cum epigraphe: TVTOR. REGIS. M. LEPIDVS. PONT. MAX. S. C. Ad *moderationem* & *clementiam* commendandam parvula virtutum harum Sigilla, diverſis exornata in-

ſignibus, & multo ſertorum decore cincta in numis comparebant. *Fortitudinem* Imperatorum ut oculis exhiberent, Honoris & Virtutis tanquam individuarum Comitum gemina ſimulacra ſtatuerunt: Honos cornucopiæ geſtat ſiniſtra, dextra haſtam puram, id eſt, ſine pilo ſeu cuspide: Virtus autem galea & ſago more militari tecta manu dextera fert parazonium, haſtam læva. L. Marcii Philippi *ob beneficium aquæ* Marciæ introductæ effigiem ſublimem ſupra arcus invicem junctos videre fuit cum inſcriptione literarum inter ſingulos arcus prominentium A Q V A MR. ſeu Aqua Marcia. M. Claudii Marcelli ſtatuam poſt *victoriam de ſiculis reportatam* repræſentabant ferentem opima ſpolia in Templum Jovis Feretrii cum epigraphe MARCELLVS. COS. QVINQ. & ſupra templum VIC. S. victoria Sicula. *Pudicitiam* Matronarum commendabat ejus effigies, vultum obtegentis velo, quæ in Auguſtarum numis ſæpius occurrit. *Religio* Principis ut ſplendidor in oculos populi incurreret, vel ipſius ſimulacrum ad aram ſtabat litantis more cum vaſis & inſtrumentis ſacris: vel Jovis templum erat conſpicuum cum ſolita inſcriptione IOVI. SOSPITATORI. VLTORI. QVIETATORI. VICTORI.

RI. item IOVIS. STATOR. ubi *Jovis* in recto caſu accipitur pro Jupiter, & *Stator* dicitur, quod fugam ſtiterit. *Ob vias munitas* Cæſari Auguſto gratos ſe ſtitere Romani cuſo numismate ſplendido, in cujus parte adverſa legebatur circa effigiem: CAESARI. AVGVSTO. S.P.Q.R. in averſa ſtabat pons arcuatus, ſupra quem arcus gemini triumphales cum ſtatuis equeſtribus, & ſublatis in altum trophæis, intra quæ inſcriptio: QVOD VIAE MVN. SVNT. Qui *civitatem ſervarunt* ab imminenti periculo, eorum numis duplex ſertum ambientibus lauris erat adpoſitum cum inſcriptione OB CIVIS SERVATOS. ut videre eſt in P. Cornelii Lentuli Scipionis numismate. Qui colonias *primi fundabant*, cum velo in capite junctis bobus ducentes ſulcum repræſentabantur, uti P. Plancus, conditor coloniæ Lugdunenſis.

M. Scauro Æmiliæ gentis Viro illuſtri, ubi Arabiæ Regem Aretam ſupplicem in *populi Romani fidem* recepit, numisma cuſum fuit, in quo Virile ſimulacrum genua flectit, dextra porrigens olivæ ramum, ſiniſtra frenum adſtantis Cameli (ſymbolum eſt Arabiæ) moderatur cum inſcriptione: M. SCAVR.

ÆD. CUR. EX. S. C. Cajus Servilius ad perpetuam *ludorum Floralium*, quos primus inſtituit, *memoriam* numisma obtinuit, in cujus parte anteriore ipſius effigies cum corona ex floribus, & epigraphe: FLORAL. PRIMUS. F. Floralia primus fecit: ex altera duo Velites Romani cum galea & clypeo ac pugione cernuntur.

L. Manlii Torquati *facinus*, quo in pugna Nobili Gallo torquem e collo detraxit, torque hac marginem numi coronante, & Equite armato in curſum effuſo expreſſum videtur. Illis qui primi *agros* militibus adſignarunt, honorem habuerunt Romani publico numismate, cujus facies averſa vexillum, aquilam, aratrum, & decempedam referebat, ut videre eſt in numo M. Vinicii. Elegans numisma eſt M. Antonio dicatum ob *Rempublicam conſtitutam*, in quo orbis comparet, cui infixus eſt caduceus, quem ex utraque parte ambiunt cornuacopiæ cum defluentibus faſciis & prominentibus ſpicis frumenti: Inſcriptio eſt M. ANT. IMP. III. VIR. R. P. C.

Imperatorum, quorum *egregia facta* immortali memoria digna cenſebant, honorarunt ſymbolo ſeu ſimulacro Æternitatis, quæ modo ad aras ſtat expanſis brachiis,

chiis, modo orbem pede premit, aut eidem circulis aſtronomicis inſcripto inſidet, modo curru a leonibus tracto ſublimis annulum, aut orbem, in quo Phœnix ſedet, manu porrecta monſtrat, modo una ſolis caput radiis cinctum, altera lunæ cornua gerentis verticem attollit. Denique Cæſaribus & Imperatoribus, quos ob res maximas proſpere confectas conſecratione ſeu Apotheoſi dignos exiſtimabant, (adulatio poſtea fere ad omnes honorem hunc extendit) vita functis numismata cuſa conſecrataque reperiuntur, in quibus vel ſtella, vel rogus, vel aquila (quam vivam in funebri ritu rogo incluſam dimittebant repente, ac ſi anima Auguſti in cœlum avolaret) cum inſigni non raro ſuggeſtu ornamentorum & imaginum conſpicienda ſe præbent: Auguſtarum vero conſecratio per pavonem, avem Junoni ſacram, aut per thenſam mulis junctam, id eſt, quadrigam qua Deorum exuviæ ad pulvinar in circum perlatæ fuerunt, ſignificabatur. Hæc numiſmatum facies erat usque ad Conſtantinum M. ejusque Succeſſores, qui licet, multa quoque ethnicorum ornamenta in numis ſuis adhibuerint, addiderunt tamen, vel etiam ſola poſuerunt Chriſtianæ Religionis ac pietatis monumenta. Celebre

eſt illud Monogramma, quod ex literis duabus initialibus X & P Chriſtum ſignificantibus compoſuere ☧. Hoc ſignum in numo Placidiæ lauro cingitur: in galea ipſius Conſtantini, atque in ſignis militaribus reſplendet variis inſcriptionibus decoratum: HOC. SIGNO. VICTOR. ERIS. vel GLORIA ROMANORUM. In numismate Magnentii legitur: A. ☧ ω. SALUS. DD. NN. AUG. ET. CÆS. id eſt, *Alpha & Omega*, *ſalus Dominorum noſtrorum Auguſti & Cæſaris*, Magnentii ſcilicet ac Decentii. Quandoque Auguſti in manibus & capite illud ferunt: aliquando ſolis characteribns inſcriptum eſt IC. XC. NIKA. *Jeſus Chriſtus vincit.* Quin & ipſa Servatoris effigies capite radiis circumquaque fulgente in aliquibus numis conſpicitur cum epigraphe SALUS REIPUBLICÆ. vel IHS. XPS. REX. REGNANTIUM. græce Ιησȣ͂ς Χριςὸς Βασιλεὺς Βασιλέων.

Quis modo eſt, qni non vel ex hoc ſolum capite ultimo hujus libri clare perſpiciat, quantum e numismatum cognitione emolumentnm capere liceat rei hujus ſtudioſis ad maximarum rerum aliarum cognitionem, ſcilicet ad Familias Romanas, ad Magiſtratus, ad Titu-

tulos Auguſtorum, ad Veterum res præclare ac cum virtute geſtas internoſcendas? Non diſſimulabo heic illud, de quo meminit Frœlichius, nempe Paullum Pedruſium e Societate JESU, quum Parmæ numos Veteres ibidem in gaza adſervatos explanaret Nobili Juventuti, quæ Muſis operam dabat, hoc veluti inſtrumento tacita quadam arte uſum fuiſſe, ut eorum animos ad virtutis ſtudium, & egregiorum facinorum imitationem excitaret. Quum autem in re iſta plurimum negotii faceſſere ſoleat literarum, quæ abbreviatæ perpetuo in numismatibus ſe ſe offerunt, lectio & cognitio, conſultum fore exiſtimavi, ſi ex ejusdem Erasmi Frœlichii S. J. erudito in paucis libello *de Utilitate Rei Numariæ Veteris* adjectas ad calcem *Notas compendiarias in latinis numis occurrentes* ad hujus quoque libri finem adponerem, plurimum lucis & facilitatis allaturas.

NOTÆ COMPENDIARIÆ IN LATINIS NUMIS OCCURRENTES.

A.

A. Anno Arelate. Augur. Auguſta. Auguſtus. Aulus. *Prænomen.*

A. A. Apollini Auguſti.

A. A. duo Auguſti. AAA tres Auguſti.

A. AA. F. F. Auro, argento ære flando feriundo. *Triumviri.*

ABN. Abnepos.

ACCI. Accitana Colonia. *Nunc Guadix in Granatenſi regno.*

ACT. Actiacus. Actia. Actium. *In Epiro, bodie Prevenza.*

ACT. A. Actiacus Apollo.

AD. FRU. EMU. Ad fruges emundas.

ADI. Adjutrix *legio.*

ADIAB. Adiabenicus. Adiabene. *Aſſyria ſic dicta aſt.*

ADOP. Adoptatus.

ADQ. *vel* ADQUIS. Adquiſita.

ADVENT. AUG. vel ADV. AUG. Adventui, *vel* Adventus Auguſti.

AED. Ædes. Ædilis.

AED. CUR. Ædilis Curulis.

AED.

AED. DIVI AUG. REST. Ædes Divi Auguſti reſtituta.

AED. P. Ædilitia poteſtate, *vel* ÆED. POT.

AED. PL. Ædilis plebis.

AED. S. Ædibus ſacris.

AEL. Ælius *nomen.*

AEL. MUN. COEL. ANT. Ælium Municipium Cœlus, vel Coilli, *vel* Coillutanum Antoninianum *in Numidia.*

AEM. *vel* AEMIL. Æmilius *nomen.*

AET. Æternitas.

A. F. Auli filius.

A. F. A. N. Auli filius, Auli Nepos.

AGRIP. Agrippa *cognomen.*

AIM. Aimilius *pro* Æmilius *nomen.*

ALB. Albinus *cognomen.*

ALE. Alexandria *Ægypti.*

ALIM. ITAL. Alimenta Italiæ.

ALIM. ITAL. SUBMIN. Alimenta Italiæ ſubminiſtrata.

ALVIT. Alvitius *nomen.*

AMB. Antiochenſis moneta ſecundæ *officinæ.*

AN. Anno Antiochiæ.

ANB. Antiochiæ in ſecunda officina.

ANF. F. Annum novum, fauſtum, felicem.

ANIC: Anicius *nomen.*

ANN. DCCCLXXIIII. NAT. URB. P.CIR. CON. Anno octingenteſimo ſeptuageſimo

mo quarto, Natali Urbis, populo Circonſtituti.

ANT. *vel* ANT. Antiochia *Piſidiæ.*

ANT. AUG. Antonius Augur.

ANT. H. Antiochiæ in octava *officina.*

ANTIAT. Antiati. *Fortuna Antiati.*

ANTIO. COL. Antiochia colonia. *Piſidiæ.*

ANT. Antonius, *vel* ANT. *vel* ANT.

AP. Appius *Prænomen, & nomen ſubinde.*

A. P. F. Argento, *vel* auro publico feriundo, *vel* argentum primus flavit.

A. P. LC. Prima *in officina*, percuſſa Lucduni.

APOL. CONS. AUG. Apollo Conſervator Auguſti.

APOL. MON. Apollo Monetalis.

APOL. PAL. Apollini Palatino.

A. POP. FRUG. AC. A populo fruges acceptæ.

APP. Appius.

A. PU. Argento puro, *vel* publico.

AQ. Aquilius *nomen.* Aquileia.

AQL. Aquileia.

AQ. MAR. Aqua Marcia.

AQ. O. B. F. Aquileia in officina ſecunda flatum, *vel* officinæ ſecundæ fabrica.

AQ. P. S. Aquileiæ pecunia ſignata.

AQ. S. Aquileiæ ſignata.

AQUA. M. *vel* MAR. Aqua Marcia.

AR. *vel* ARL. Arelate.
AR. Aurelius AUR. *nomen.*
ARAB. AQUI. *vel* ADQUI. Arabia adquiſita.
ARM. ARMEN. Armenia. Armeniacus.
ARMEN. CAP. Armenia capta.
ARA. PAC. Ara Pacis.
A. R. P. C. A. Alter Reipublicæ conſtituendæ Auguſtus. *forte.*
ARR. Arrius *Nomen.*
ASI. Aſia. Aſiagenes. *cognomen.*
A. SISC. Prima *in officina* Siſciæ.
AST. Aſtigitana. *in Bœtica, nunc Eceja.*
AUG. Augur. Auguſtalis. Auguſti. Auguſtus.
AUG. D. F. Auguſtus Divi filius.
AUG. G. AUG. Auguſti Gener. Auguſtus. *forte.*
AUGUST. Auguſtalia. Auguſtalis. Auguſtus.

B.

B. Berytus. Bono. Braceara. in ſecunda *officina.*
B. A. Braccara Auguſta. *Luſitaniæ.*
BAEB. Bæbius. *nomen.*
BALB. Balbus. *Cognomen.*
BARB. Barbatus, *vel* Barbula. *Cognomen.*
BARBAT. Barbatus.
B. A. R. NAT. *pro* B. R. P. NAT. bono Reipublicæ nato.
BON. EVENT. Bonus eventus.

BRIT.

BRIT. Britannicus.

BROC. Brochus. *Cognomen.*

B. R. P. Bono Reipublicæ.

BRUN. Brunduſium *Italiæ*, *Brindeſi.*

B. SIRM. In ſecunda *officina* Sirmii. *Sclavoniæ*, *nunc Sirmich.*

B. S. LC. *In* ſecunda *officina* ſignata Lugduni.

B. T. Beata tranquillitas.

BUTHR. Buthrotum. *Epiri*, *nunc Butrinto.*

C.

C. Cæſar. Cajus. *prænomen.* Carthago. Cenſor. Centum. Civis. Clypeus. Cohors. Colonia. Conſultum. Cornelius.

C. A. Cæſar Auguſta. *Hiſpaniæ caragoca.*

C. A. A.P. *vel* PATR. Colonia Auguſta Aroë Patrenſis, *vel* Colonia Prima Auguſta Patrenſis. *Achaia*, *nunc Patras*, *vel Patraſſò.*

CABE. Cabellio. *Galliæ Cavaillon.*

C. A. BUT. Colonia Auguſta Buthrornm. *Epiri nunc Butrinto.*

C. A. C. Colonia Auguſta Cæſarea, *aut potius* Colonia Ælia Capitolina *Jeruſalem.*

CÆ. *vel* CÆS. *vel* CA. Cæſarea. *Antiochia Piſidiæ.*

CÆ.

CÆ. Cæcina *Cognomen*, vel Colonia Auguſta Emerita. *Hiſpaniæ*, *Merida.*

CÆ. *vel* COE. Cælius *nomen.*

CÆS. Cæſar. CÆSS. Cæſares duo. CÆSSS. Cæſares tres.

C. A. I. Colonia, Auguſtas Julia. *Hiſpaniæ*, *Cadiz forte.*

CAP. Calpurnius. *nomen.*

CAL. Calaguris- *Hiſpaniæ*, *Calaborra.* Calidius. *nomen.*

CAM. Camillus. *Cognomen officii: Miniſtri adoleſcentis ad aras.*

CAN. Caninius. *nomen.*

C. A. O. A. F. Colonia Antoniniana. Oea Auguſta Felix. *Africæ.*

CAP. Capito *Cognomen.* Capitolina.

C. A. PI. MET. SID. Colonia Aurelia pia Metropolis Sidon.

C. A. R. Colonia Auguſta Rauracorum. *Pagus Auguſt prope Baſileam forte. vel* Colonia Aſta Regia. *Hiſpaniæ*, *Xerez della Frontera.*

CARTH. Carthago. *Africæ, etiam Hiſpaniæ.*

CC. Ducenteſima. *Vectigal.*

C. C. A. Colonia Cæſarea Auguſta. *Saragoça Hiſpaniæ.*

C. C. COL. LUG. Clandia Copia Colonia Lugdunenſis. *Galliæ*, *Lion.*

C. C. I. B. Colonia Campeſtris Julia Babba. *Mauritaniæ Tingitanæ.*

C. C.

C. C. I. B. D. D. Colonia Campeſtris Julia Babba decreto Decurionum.

C. C. I. H. P. A. Colonia Concordia Julia Hadrumetina pia Auguſta. *Africæ.*

C. CIV. *vel* C. CIB. D. D. PUB. Corona Civica data decreto publico.

C. C. N. A. Colonia Carthago nova Auguſta. *Hiſpaniæ, Carthagena.*

C. C. N. C. D. D. Colonia Concordia Norba Cæſareana, decreto Decurionum. *Hiſpaniæ, Alcantara.*

C. COR. Colonia Corinthus.

CC. R. Ducenteſima remiſſa, *vel* Circenſes reſtituti.

C. C. S. Colonia Claudia. Sabaria. *Hungariæ, Szombathely.*

C. CUP. Cajus Cupiennius. *Prænomen, & nomen.*

CEN. *vel* CENS. Cenſor.

CENS. PP. Cenſor perpetuus.

CER. SACR. PER. OECUME. ISELA. Certamina Sacra periodica, *vel* perpetua œcumenica, Iſelaſtica.

CERT. QUIN. *vel* QUINQ. ROM. CON. Certamina quinquennalia Romæ conſtituta.

CERT. SAC. Certamina Sacra.

C. E. S. Cum exercitu ſuo.

CEST. Ceſtius. *nomen.*

C. F. Cajus Fabius. *Prænomen, nomen.*

C. F. C. N. Caji Filius. Caji Nepos.

C. F. P. D. Colonia Flavia Pacenſis Deulton. *Thraciæ.*

C. G. I. H. P. A. Colonia Gemella Julia Hipponenſis pia Auguſta. *Africæ.* vel Colonia Germe Julia Hadriani pia Auguſta, *etiam ſine* A. *Helleſponti.*

C. G. JVL. H. A. P. Colonia Gemella Julia Hipponenſis Auguſta pia. *Africæ.*

C. I. A. D. Colonia Julia Auguſta Dertona, *Liguriæ, Tortona.*

C. I. AV. Colonia Julia Auguſta. *Hiſpaniæ, Cadiz.*

C. I. AV. F. SIN. Colonia Julia Auguſta Felix Sinope. *Ponti Aſiatici.*

C. I. B. Colonia Julia Balba. *Mauritaniæ Tingitanæ.*

C. I. C. Colonia Julia Carthago. *vel* Corinthus. *forte.*

C. I. C. A. A. P. Colonia Julia Carthago Auguſta antiqua pia. *Hiſpaniæ, villa franca de Panades. vel* Colonia Julia Corinthus Auguſta Antoniniana pia.

C. I. CÆS. Cajus Julius Cæſar. *Prænomen, nomen, cognomen.*

C. I. CALP. Colonia Julia Calpe. *Hiſpaniæ, Torre di Cartagena.*

C. I. F. Colonia Julia Felix. *vel* concordia invicta felix.

C. I. F. S. Colonia Julia Felix Sinope. *Ponti Aſiatici.*

C. I. G. A. Colonia Julia Gemella Accitana, Auguſta. *Granatenſis Regni Guadix.*

C. I. G. ACC. L. III. Colonia Julia Gemella Accitana: Legio tertia.

C. I. I. A. Colonia immunis Illice Auguſta. *Hiſpaniæ Elche.*

C. I. N. C. Colonia Julia Norba Cæſariana. *Hiſpania Alcantara. vel* Colonia Julia Nova Carthago. *Hiſpaniæ Cartagena.*

CIR. CON. Circenſes conceſſit, *vel* Circenſes conditi, *vel* conceſſi.

C. I. V. Colonia Julia Valentia, *Hiſpaniæ.*

CIVIB. ET, SIGN. MILIT. A. PARTH. RECVP. Civibus, & Signis militaribus a Parthis recuperatis.

CL. Claudius. *nomen.* Claudia, Clypeus. Colonia.

CLA. Claudius.

CLASS. PR. Claſſis præfectus.

C. L. AVG. F. Cajus Lucius Auguſti filii.

C. L. CÆS. F. C. V. T. Cajus Lucius Cæſaris filii. Colonia victrix Tarraco.

C. L. CÆSS. Cajus, Lucius, Cæſares.

C. L. I. COR. Colonia Laus Julia Corinthus.

C. L. I. N. AVG. Colonia Laus Julia nova Auguſta. *Italiæ , Lodi.*

C. MALL. Cajus Malleolus. *Cognomen cum prænomine.*

C. M. L. Colonia Metropolis Laodicea. *In Syria Gæle.*

CN. DOM. AMP. Cneus Comitius Amplus. *prænomen , nomen , cognomen.*

CN. F. Cnæi, *vel* Cnei filius. *prænomen.*

CN. MAG. IMP. Cneus Magnus Imperator.

CΘ. Conſtantinopoli *in officina* nona.

CO. DAM. METRO. Colonia Damaſcus Metropolis. *Syriæ.*

COHH. PRAET. VII. P. VI. F. Cohortes Prætorianæ ſeptimum piæ ſextum fideles.

COH. I. CR. Cohortis primæ Cretenſis.

COHOR. PRÆ. *vel* PRÆT. Cohortes prætorianæ.

COH. PR. Cohors prætoriana.

COH. PRÆ. PHIL. Cohors prætoriana Philippenſium.

COL. A. A. PATR. Colonia Auguſta Aroë Patrenſis. *Patraſſo.*

COL. Æ. A. HA. MET. Colonia Ælia, Auguſta , Hadrumetina Metropolis. *Africæ.*

COL. ÆL. CAP. COMM. P. F. Colonia

 Ælia

Ælia Capitolina Commodiana pia felix. *Jeruſalem.*

COL. ÆL. COMM. Colonia Ælia Commodiana. *Jeruſalem.*

COL. ÆL. HADR. AVG. Colonia Ælia Hadriana Auguſta. *forte Jeruſalem.*

COL. ÆL. KAP. *vel* CAP. Colonia Ælia Capitolina. *Jeruſalem.*

COL. ALEX. TROAS. Colonia Alexandrina Troas. *Troja inſtaurata.*

COL. AMAS. *vel* AMS. Colonia Amaſtrianorum. *Paphlagoniæ.*

COL. ANT. *vel* ANTI. Colonia Antiochia *Piſidiæ.*

COL. ARELAT. SEXTAN. Colonia Arelata Sextanorum. *Galliæ, Arles.*

COL. AST. AVG. Colonia Aſtigitana Auguſta. *Hiſpaniæ, Eceja.*

COL. AVG. FEL. BER. Colonia Auguſta Felix Berytus. *Palæſtinæ.*

COL. AVG. FIRM. Colonia Auguſta firma, *ſeu Aſtigitana, Eceja.*

COL. AVG. JUL. PHILIP. Colonia Auguſta Julia Philippenſis. *Thraciæ.*

COL. AVG. PAT. TREVIR. Colonia Auguſta Paterna Trevirorum. *Germaniæ.*

COL. AUG. TROA. *vel* TROAD. Colonia Auguſta Troadenſis. *Troja.*

COL.

COL. AVR. KAR. COMM. P. F. Colonia Aurelia Karrhæ Comodiana pia felix. *Meſopotamiæ. vel* Colonia Aurelia Carneatum Commagene pia felix. *Syriæ.*

COL. AVR. ANTONINIANA. AVG. Colonia Aurelia Antoniniana Auguſta. *Troas.*

COL. AVR. P. M. SIDON. Colonia Aurelia pia Metropolis Sidon. *Syriæ.*

COL. B. A. Colonia Braccara Auguſta. *Luſitaniæ, Braga.*

COL. BERYT. L. V. VIII. Colonia Berytus Legio quinta, & octava.

COL. CABE. Colonia Cabellio. *Galliæ Cavaillon.*

COL. CÆS. AVG. Colonia Cæſarea Auguſta. *Palæſtinæ.*

DOL. CAMALODUN. Colonia Camalodunum. *Angliæ, Maldon.*

COL. CASILIN. Colonia Caſilinum. *Italiæ, Capua nova.*

COL. CL. PTOL. Colonia Claudia Ptolemais. *Phœniciæ.*

COL. COR. Colonia Corinthus.

COL. ΔAMAS. METRO. Colonia Damaſcus Metropolis. *Syriæ.*

COL. F. I. A. P. BARC. Colonia Flavia Julia Auguſta pia Barcino. *Hiſpaniæ, Barcellona.*

COL. FL. PAC. DEVLT. Colonia Flavia Pacenſis Deulton. *Thraciæ.*

COL. GEM. ACCI. LEG. VI. Colonia Gemella Accitana Legio ſexta. *Guadix, in Granata.*

COL. HA. ME. T. Colonia Hadriana Mercurialis Thænitana. *Inſula Cycladum una*, nunc Ferro. *forte.*

COL. HEL. *vel* H. LEG. H. Colonia Heliopolis, legio Heliopolis, *vel* Heliopolitana, *vel* octava.

COL. HEL. I. O. M. H. Colonia Heliopolis Jovi Optimo Maximo Heliopolitano. *Syriæ.*

COL. JVL. AVG. C. I. F. COMAN. Colonia Julia Auguſta concordia invicta felix Comanorum. *in Cappadociæ ponto.*

COL. JVL. AVG. FE. CREMNA. Colonia Julia Auguſta Felix Cremna. *Pamphyliæ urbs.*

COL. JVL. AVG. FEL. BER. *vel etiam* CAR. Colonia Julia Auguſta Felix Berytus. *vel* Carthago.

COL. JVL. AVG. FEL. HEL. Colonia Julia Auguſta Felix Heliopolis. *Palæſtinæ.*

COL. JVL. AVG. FIRM. Colonia Julia Auguſta Firma. *Hiſpaniæ, Eceja.*

COL. JVL. AVG. PHILIP. Colonia Julia Auguſta Philippi. *Thraciæ.*

COL.

COL. JVL. BER. Colonia Julia Berytus. *Palæſtinæ.*

COL. JVL. CER. SAC. AVG. FEL. CAP. OEC. ISE. HEL. Colonia Julia, certamen ſacrum, Auguſtum Felix, Capitolinum Oecumenicum, cum, Iſelaſticum, Heliopolitanum. *Heliopolis, Syriæ Phœnices.*

COL. JVL. CONC. APAM. AVG. D. D. Colonia Julia Concordia Apamen Auguſta, decreto Decurionum. *Bithynias.*

COL. JVL. GEM. ACCI. Colonia Julia Gemella Accitana. *Hiſpaniae, Guadix.*

COL. JVL. PATERN. NARB. Colonia Julia Paterna Narbonenſis. *Galliae.*

COL. JVL. PHIL. Colonia Julia Philippi. *Thraciae, vel Macedoniae.*

COL. JVL. VAL. Colonia Julia Valentia. *Hiſpaniae.*

COL. L. JVL. *vel* COL. LAVS. I. COR. Colonia Laus Julia Corinthus.

COL. NEM. Colonia Nemauſus. *Galliae, Niſmes.*

COLONIA. NICEPH. COND. Colonia Nicephorium condita. *Meſopotamiae, vel Syriae prope Meſopotamiam.*

COL. PATR. Colonia Patrenſis, *vel* Patricia. *Patricia, Corduba dicta eſt in Hiſpan.*

COL. P. F. AV. F. CAES. MET. Colonia Prima Flavia Auguſta Felix Cæſarea Metropolis. *Palæſtinæ.*

COL. P. FL. AVG. CAES. METR. P. S. P. Colonia prima Flavia Auguſta Cæſarea Metropolis Provinciæ Syriæ Palæſtinæ.

COL. PR. F. A. CAESAR. Colonia Prima Flavia Auguſta Cæſarea. *Palæſtinæ.*

COL. PTOL. Colonia Ptolemais. *Phœniciæ.*

COL. R. F. AVG. FL. METROΠ. Colonia Romana felix Auguſta Flavia Cæſarea metropolis.

COL. ROM. Colonia Romulenſis. *Hiſpaniæ, Sevilla.*

COL. ROM. LVGD. Colonia Romanorum Lugdunum. *Galliæ, Lyon.*

COL. RVS. LEG. VI. Colonia Ruſcino, Legio ſexta. *Galliæ, Rouſſillon.*

COL. SABAR. Colonia Sabaria. *Hungariæ prope Ginſium Szombathely.*

COL. SEBAS. Colonia Sebaſte. *Palæſtinæ.*

COL. SER. G. NEAPOL. Colonia Servii Galbæ Neapolis. *Palæſtinæ.*

COL. TRO. Colonia Troas. *Troja inſtaurata.*

COL. V. I. CELSA. Colonia Victrix Julia Celſa. *Hiſpaniæ, nunc Xelſa.*

COL. VIC. JVL. CELSA. Colonia Victrix Julia Celſa.

COL.

COL. VIC. JVL. LEP. Colonia Victrix Julia Leptis. *Africae, Lebida.*

COL. VIM. AN. I. Colonia Viminacium anno primo. *Widin, in Servia.*

COL. VLP. TRA. Colonia Ulpia Trajana. *Tranſylvaniae, Várbel.*

COM. Commodus.

COM. ASI. ROM. ET. AVG. Commune Aſiæ, Romæ, & Auguſto.

COM. IMP. AVG. Comes Imperatoris Auguſti.

COMM. Commodus, Commodiana. *Coloniae titulus.*

COMOB. Conſtantinopoli moneta in ſecunda officina *percuſſa.*

CON. *vel* CONS. *vel* CONST. Conſtantinopoli.

CONC. Concordia.

CONC. APAM. Concordia Apamena. *Bithyniae.*

CONC. COM. Concordia Commodi.

CONGIAR. DAT. POP. Congiarium datum populo.

CONG. P. R. Congiarium populo Romano. *vel* PR. Primum.

CONG. TER. P. R. IMP. MAX. DAT. Congiarium tertium populo Romano impenſis maximis datum.

CONOB. Conſtantinopoli in officina ſecunda.

CONS. A. Conſtantinopoli in prima officina.

CONS. P. A. Conſtantinopoli percuſſa in officina prima.

CONS. SUO. Conſervatori ſuo.

CONSTANTINO. P. AVG. B. M. V. N. P. R. CI. M. S. P. L. C. Conſtantino Patri Auguſti bonæ memoriæ Urbis noſtræ perpetuo Rectori Cives municipi ſuo primæ Lugdunenſes civitates. *forte.*

COOPT. Cooptatus.

CO. P. F. CAE. METRO. Colonia prima Flavia Cæſarea Metropolis. *Palaeſtinae.*

C. O. P. I. A. Colonia Octavanorum Pacenſis Julia Auguſta. *in Foro Julio.*

COR. Corinthus, Cornelius. *nomen.*

CO. R. M. OB. Conſtantinopoli, Romæ, moneta obſignata. *forte.*

CO. R. NO. B. Conſtantinopoli Romæ novæ in officina ſecunda.

COS. Conſulibus. *vel* Conſul. COS. III. *vel* TER. Conſul. tertium &c.

COS. DES. Conſul deſignatus.

COS. ITER. ET. TER. DESIG. Conſul iterum, & tertium deſignatus.

COSS. Conſules.

C. OVAL. HOSTIL. COVINTVS. Cajus Valens Hoſtilianus quintus.

C. P. Colonia Patrenſis. *Achaiae, nunc Patraſſo, vel Patras.*

C. PAET. Cajus Paetus.

C. P. C. A. D. D. Coloniæ Patrenſis cives Auguſtum ſalutant decreto Decurionum.

C. P. FL. AVG. F. G. CÆS. METR. P. S. P. Colonia prima Flavia Auguſta felix Germanica Cæſarea Metropolis Provinciæ Syriæ Palæſtinæ.

C. R. Claritas Reipublicæ.

CRAS. Craſſus. *Cognomen, & dein nomen.*

C. R. I. F. S. Colonia Romana Julia felix Sinope. *Ponti Aſiatici.*

CRIT. Crito. *Cognomen.*

C. S. Cives ſervatos. *vel* Claritas ſæculi.

C. SACR. FAC. Cenſor Sacris faciundis.

C. T. T. Colonia Togata Tarraco. *Tarragona in Hiſpania.*

C. V. Clypeus votivus, *vel* clypeis votis.

C. VAL. HOST. M. QVINTVS. Cajus Valens Hoſtilianus. Meſſius quintus.

C. VET. LANG. Cajo Vettio Languido. *Praenomen, nomen, cognomen.*

C. V. I. C. Colonia Victrix Julia Celſa. *Hiſpaniae, Xelſa.*

C. VI. CEL. Cajus Vibius Celſus. *Praenomen, nomen, cognomen, vel* Colonia Victrix Julia Celſa.

C. V. IL. Colonia Victrix Illice. Hiſpaniæ, nunc Elche.

C. V.

C. V. I. N. C. Colonia Victrix Julia Norba Cæſariana. *Hiſpaniae*, *Alcantara.*
CVM. EXER. SVO. Cum exercitu ſuo.
C. V. P. P. Conſul quintum. Pater Patriæ.
CVR. X. F. Curator Denariorum Flandorum, *vel* curavit Denarium faciundum.
C. V. T. T. Colonia Victrix Togata Tarraco. *Hiſpaniae*, *Tarragona.*

D.

D. Dacia, De. Decimus *praenomen*, Decretum. Decurio. Deo. Deſignatus. Devotus. Dii. Divus.
D. *vel* DEVLT. Deulton. *Thraciae.*
D. A. Divus Auguſtus.
DAC. Dacicus.
DAC. CAP. Dacia capta.
DAMA. *vel* ΔAMA. *vel* DAMAS. Damaſcus. *Syriae.*
D. AVG. Divo Auguſto.
D. C. A. Divus Cæſar Auguſtus.
D. C. C. N. C. Decuriones Coloniæ concordiæ Norbæ Cæſarianæ. *Hiſpaniae*, *Alcantara.*
D. CL. SEPT. ALBIN. Decimus Clodius Septimius Albinus.
D. C. S. De Conſulum ſententia.
D. D. Decreto Decurionum.
D. D. D. Dedicaverunt Decuriones. *vel* datus decreto Decurionum.

D. D. D.

D.D.D.N.N.N. Domini noſtri. *de tribus.*

D. D. EX. CON. C.C. I. B. Decurionum ex conſenſu coloniæ campeſtris Juliæ Babbæ. *Mauretaniae.*

D.D. NN. Domini Noſtri. *de duobus.*

D. D. P. P. Decuriones poſuerunt.

DEBELLATORI. GENTT. BARBARR. Debellatori Gentium barbarum.

DEC. Decennalia.

DEC. DEC. Decreto Decurionum.

DEO. NEM. Deo Nemauſo.

DERT. Dertoſa. *Cataloniae, Tortoſa.*

DES. *vel* DESIG. Deſignatus.

D. F. Dacia felix.

D. F. D. N. Decimi Filius. Decimi Nepos.

DIANA. PERG. Diana Pergenſis. *In Pamphylia eſt Perga.*

DIC. PERP. Dictator perpetuus.

DICT. Dictator.

D. I. M. S. Deo invicto Mithræ Sacrum.

D. N. Dominus Noſter.

D. N.N. Q. E. Devotus Numini, Majeſtatique Ejus.

DOM. Domitius. *nomen.*

DOMIT. Domitianus.

D. P. Dii Penates. Divus Pius.

DR. CÆS. Q. PR. Druſus Cæſar. quinquennalis Præfectus.

D. S. I. M. Deo Soli invicto Mithræ.

DV. Divus.

E. E.

E.

E. Ejus. Eſt.

EGN. GALLIENVS. AVG. Egnatius Gallienus Auguſtus. *Imperator.*

EID. MART. Idus Martii.

E. P. E. Effigiem Pacis erexit. *forte.*

EQ. COH. Equeſtris Cohortis.

EQ. M. Equitum Magiſter.

EQ. ORDIN. Equeſtri Ordini.

ETR. Etruſcus.

EUR. Europa.

EX. A. P. *vel* PU. Ex argento puro. *vel* publico.

EX. CONS. Ex conſenſu.

EX. D. D. Ex Decreto Decurionum.

EX. EA. P. Q. I. S. AD. A. D. E. Ex ea pecunia, quæ juſſu Senatûs, ad ærarium delata eſt.

EXER. *vel* EXERC. Exercitus, *vel* Exercituum.

EXERC. PERS. Exercitus Perſicus.

EX. S. C. Ex Senatûs Conſulto.

EX. S. D. Ex Senatûs Decreto.

F.

F. Fabius. Faciundum. Fecit. Felix. Filius. Finnicus. Flamen. Flavit. Fortuna. Frumentum.

FAB. *vel* FABI. Fabius. *nomen.*

FA-

FABRIC. Fabricius. *nomen.*
FAD. Fadius. *nomen.*
FANE. Faneſtre. *Municipium Italiae, Fano. forte.*
F. B. Felicitas beata.
F. C. Faciundum curavit. *vel* Frumento convehendo.
FÆCVND. Fæcunditas.
FEL. TEMP. REP. *vel* F. T. R. Felix temporum reparatio.
FEN. Feneſtella. *cognomen. vel* Fenius. *nomen.*
FER. Feronia.
F. F. Flando feriundo.
F. H. R. T. Felix Hilarium. Reparatio Temporum.
FID. EXERC. Fides exercitus, *vel* exercituum.
FL. Flamen Flavius.
FLAM. Flaminius. *cognomen.*
FLAM. DIAL. Flamen Dialis.
FLAM. MART. Flamen Martialis.
FL. D. Flamen Divi.
FL. FEL. Flaviæ felicis *legionis.*
FOR. RE. *vel* FORT. RED. Fortunæ reduci.
FORT. FELI. Fortunæ felici.
EORT. P. R. Fortitudo, *vel* Fortuna Populi Romani.
FORT. PRIM. Fortunæ primigeniæ.

FOVR. Furius. *nomen.*

F. P. R. Fortuna Populi Romani, *vel* Fortitudo.

FR. Frumentum.

FRVG. AV. Fruges acceptæ.

F. T. Felicitas temporum.

FVL. Fulvius. *nomen.*

FVLG. Fulgerator. *Jovis epithetom.*

FVLM. Fulminator. *Jupiter.*

G.

G. Galindicus. Gaudium. Gemina. Genius. Germanus. Gnæa.

GADIT. Gaditanus.

GAL. Galerius. *nomen*, *vel praenomen.*

G. AVG. Genio Auguſti.

G. COR. SVPER. Gnæa Cornelia Supera.

G. D. Germanicus, Dacicus.

G. D. PARTH. Germanicus, Dacicus, Parthicus.

GEM. L. Gemina legio *vel* Gemella legio.

GEN. COL. COR. Genio Coloniæ Corinthi.

GEN. COL. NER. PATR. Genio Coloniæ Neronianæ Patrenſis.

GENET. ORB. Genetrix Orbis.

GEN. ILLYRI. *vel* GENIIIS. ILLY. Genius Illyrici.

GER. *vel* GERM. Germania. Germanicus. Germanis.

GER.

GER. Germinia Provincia.
GF. Gemina, fidelis *legio.*
GL. E.R. Gloria excitus Romani.
GL. P.R. Gloria populi Romani.
G. R. Gloria Romanorum.
G. L. S. Genio loci ſacrum.
G. M. V. Gemina Minervia victrix. *legio.*
GOTH. Gothicus.
G. P. Græcia peragrata. *adventus Auguſti.*
G. P. R. Genio populi Romani.
GRA. *vel* GRAC. Graccus *cognomen & ſubinde nomen.*
G. T. A. Genius Tutelaris Ægypti, *vel* Geminæ. Tutator Africæ.
G. T. AE. Genius Tutelaris Ægypti.
G. V. Gemina victrix *legio.*

H.

H. Haſtati.
HADR. Hadrianus.
HEL. Heliopolis, Helvius.
HELV. Helvius. *nomen.*
HER. Herennius. Hercules.
HERAC. Heraclitus. *cognomen.*
HERC. GADIT. Herculi Gaditano.
HERC. ROM. Herçuli Romano.
HIP. Hippius, *nomen.*
HIS. *vel* HISP. Hiſpalis. Hiſpalus. *cognomen.* Hiſpania.

HO. Honos.

H. P. Haſtatorum & Principum, *in vexillis.*

HS. *vel* HS. ſeſtertii nota.

I.

I. Imperator. Jovi. Julius. Juno. Juſſu. Prima.

I. A. Imperator Auguſtus. *vel* indulgentia Auguſti.

IAN. CLV. Janum cluſit.

I. C. Imperator Cæſar. *vel* Julius Cæſar.

I. C. A. P. Inter Cœlites ante Patrem *forte.*

IIII. VIR. *vel* IV.VIR. Quatuorvir.

III. V. NB. ſimiles *numeri in vel cum ſignis militaribus notant legiones. Sic 3tia & 5ta legio &c.*

III.VIR. Triumvir.

III.VIR. AE. CER. Triumvir ædilis cerealis.

III.VIR. R. P. C. Triumvir reipublicæ conſtituendæ.

II. M. M. CC. FFILIPPIS. AVG. Duobus Imperatoribus Cæſaribus Philippis Auguſtis.

I. IT. Imperator iterum.

IIVIR. Duumvir.

IIVIR. Q. *vel* QVINQ. Duumvir quinquennalis.

IM.

IM. *vel* IMP. Imperator.

IMP. CÆS. AVG. COMM. CONS. Imperator Cæſar Auguſtus, communi conſenſu.

IMP. CÆS. G. M. Q. Imperator Cæſar Gnæus, *vel* Gneus Meſſius Quintus.

IMP. C. C. VA. F. GAL. VEND. VOLVSIANO. AVG. Imperatori Cæſari Cajo, *vel* Carpico, Vandalico, Finnico, Galindico, Vendenico, Voluſiano Auguſto.

IMP. C. M. CASS. LAT. POSTVMVS. Imperator Cæſar Marcus Caſſius Latienus Poſtumus.

IMPP. Imperatores duo, *vel* Imperator perpetuus.

IMPPP. Imperatores tres.

IO. CANTAB. Jovi Cantabrico.

I. O. M. D. Jovi Optimo Maximo dicatum.

I. O. M. H. Jovi Optimo Maximo Heliopolitano.

I. O. M. S. Jovi Optimo Maximo Sacrum.

I. O. M. SPONS. SECVRIT. AVG. Jovi Optimo Maximo Sponſori ſecuritatis Auguſti.

I. O. M. S. P. Q. R. V. S. PR. S. IMP. CAE. QVOD. PER. E. V. R. P. IN. AMP. ATQ. TRAN. S. E. Jovi Optimo Maximo Senatus, populusque Romanus, voto ſuſcepto, pro ſalute Impera-

toris Cæſaris, quod per eum Reſpublica in ampliori, atque tranquillo ſtatu eſt.

IOVI. O. M. V. C. Jovi optimo Maximo Victori Conſervatori.

IOVI. PRAE. ORBIS. Jovi Præſidi Orbis.

IOVI. VOT. SVSC. PRO. SAL. CAES. AVG. S. P. Q. R. Jovi votis ſuſceptis pro ſalute Cæſaris Auguſti Senatus. populusque Romanus.

IOV. OLYM. Jovi Olympio.

IOV. TON. Jovi Tonanti.

ISEL. OECVM. Iſelaſtica œcumenica, *certamina.*

I. S. M. R. Juno Soſpita Magna Regina, *vel* Mater Romanorum.

IT. iterum.

ITÆ. Italia.

ITALIC. MVN. Italicenſe municipium. *Hiſpania, Sevilla, La Vieja.*

IV. Imperator quintum. I. IV. Imperator quartum.

IVL. Julia, Julius, *nomen.*

IVL. TRA. Julia Traducta, *Mauritaniæ Tingitanæ.*

IVL. V. MAXIMVS. C. Julius Verus, Maximus Cæſar.

IVN. Junior, Junius. *nomen.* Juno.

IVP. Jupiter.

K.

K. Kæſo, *prænomen vetus.*
KAN. Kaninius. *nomen.*
KAP. Kapitolina.
KAR. Carthago. *ſeu Karthago.*
K. O. Carthaginenſis officina.
KRT. E. Carthagine in quinta *officina.*

L.

L. Laus. Legatus. Legio. Lucius *prænomen.* Ludi.
L. *vel* LC. Lugduni.
L. AEL. Lucius Ælius. *Prænomen, vel nomen.*
LAPHR. Laphria. *Diana.*
L. CAN. Lucius Caninius. *Caninius nomen.*
L. COE. *vel* CAE. Lucius Cœlius. *Cœlius nomen.*
LEG. AVG. PR. PR. Legatus Auguſti pro Prætore.
LEG. GEM. *vel* PAC. *vel* PARTH. *vel* NEP. *vel* VLP. Legio gemina, Pacifica, Parthica, Neptunia. Vlpia.
LEG. I. ADI. P. F. Legio prima adjutrix prima fidelis.
LEG. IIII. FL. VI. P. VI. F. Legio quarta Flavia Sextum pia, Sextum fidelis.

LEG. III. ITAL. Legio tertia Italica. *vel* GAL. Gallica.

LEG. II. PART. V. P. V. F. Legio ſecunda Parthica, quintum pia quintum fidelis.

LEG. II. TR. FOR. Legio ſecunda Trajana fortis.

LEG. M. XX. Legio Macedonica, *vel* Minervia viceſima.

LEG. I. MIN. Legio prima Minervia.

LEG. PRI. Legio prima.

LEG. PRO. PR. Legatus pro Prætore.

LEG. VII. CL. GEM. P. FIDEL. Legio ſeptima Claudia, gemina pia fidelis.

LEG. VIII. AVG. Legio octava Auguſti.

LEG. VI. MAC. VII.P. VII. F. Legio ſexta Macedonica, ſeptimum pia, ſeptimum fidelis.

LEG. V. M. P. C. Legio quinta Macedonica; pia, conſtans.

LEG. XI. CL. Legio undecima Claudia.

LEG. XII. GEM. M. V. Legio duodecima Gemina Minervia victrix.

LEG. XVI. FR. Legio decima ſexta Fretenſis.

LEG. XX. V. V. Legio viceſima Valeria victrix.

LEG. XXX. NEP. VI. F. Legio triceſima Neptunia ſextum fidelis.

LEG.

LEG. XXXVI. P. VICT. P. F. Legio triceſima ſexta Parthica victrix pia fidelis.

LEG. XXX. VLP. Legio triceſima Vlpia.

LENT. CVR. X. F. Lentulus curavit denarium faciendum, *vel* Flandum.

LEP. Lepidus. *Cognomen*, *&* *nomen deinde. vel* Leptis. *Africæ.*

L. F. L. N. Lucii filius, Lucii nepos.

L. H. T. Lucius Hoſtilius Tubero. *Prænomen*, *nomen*, *cognomen.*

LIBERO. P. Libero Patri.

LIB. III. Liberalitas tertia.

LIB. IVL. EBORA. Liberalitas. Julia Ebora. *Luſitaniæ*, *Evora.*

LIB. PVB. Libertas publica.

L. I. C. Laus Julia Corinthus.

LIC. COR. SAL. VALER. N. CAES. Licinius Cornelius Saloninus Valerianus nobilis Cæſar.

LIC. LICIN. Licinius Licinianus. *Licinius nomen.*

L. I. MIN. Legio prima Minervia.

L. MAN. Lucius Manlius. *Manlius nomen.*

LON. Longus. *Cognomen.*

L. P. Lugduni percuſſa, *vel* Lugdunenſis. pecunia.

L. P. D. A. P. Lucius Papirius deſignatus Ædilis Plebis.

L. R. Lucius Rubrius, *vel* Roſcius. *nomen.*

L. S. DEN. Lucius Sicinius Dentatus. *Prænomen, nomen, cognomen.*

L. VAL. Lucius Valerius. *Valerius nomen.*

LVC. Lucanus. *vel* Lucrio. *Cognomen.*

LVCIF. Lucifera. *Diana.*

LVG. P. S. Lucduni pecunia ſignata.

LVC. S. Lucduni ſignata *moneta.*

LVD. CIRC. Ludi circenſes.

LVD. EQ. Ludi equeſtres.

LVGD. OFF. S. Lugdunenſis officina ſignavit.

LVG. S. M. Lugduni ſignata moneta.

LVP. Lupercus. *Cognomen.*

LV. PC. S. Lugduni pecunia ſignata.

M.

M. Mæſiæ, Marcus, *Prænomen.* Memmius *nomen.* Menſis *Deus Lunus*, Minervia. Moneta. Municeps. Municipium. Munitæ.

M. Manius. *Prænomen.*

M. A. Marcus Aurelius. *Prænomen & nomen.*

M. A. C. AVG. Magna ædes Cæſaris Auguſti. *vel* Mauſolæum Cæſaris Auguſti. *vel* Marcellum Auguſti. *Elige, quod lubet.*

M. AEM.

M. AEM. Marcus Æmilius. *Prænomen & nomen.*

MAG. DECENT. Magnentius Decentius.

MAG. EQ. Magiſter equitum.

MAG. PIVS. Magnus, Pius. *Cognomina Cnæi Pompeji.*

MA. KANI. Manius Kaninius. *Prænomen, nomen.*

MAM. Mamercus. *Prænomen, & nomen ſubinde.*

MAN *vel* MANL. Manlius. *nomen.*

M. ANN. Marcus Annius. *Prænomen, & nomen.*

MAR. *vel* MAR. Marcia *aqua.*

MARC. Marcus, *vel* Marcius. *nomen.*

MAR. PROP. *vel.* PROPVG. Mars propugnator.

MAR. VLT. Marti Vltori.

MATER. AVGG. MAT. SEN. M. PAT. Mater Auguſtorum. Mater Senatûs. Mater Patriæ.

M. AF. Marcus Aufidius. *Prænomen, nomen.*

M. AVR. *vel* AR. Marcus Aurelius. *Prænomen, nomen.*

M. AVR. ANTON. Marcus Aurelius Antoninus.

MAX. Maximus. *Cognomen.*

M. C. I. *vel* IV. Municipium Calaguris Julia. *Hiſpaniæ Calaborra.*

M. D. M. I. Magnæ Deum Matri Idææ.
ME. Metropolis.
MES. Meſſius. *Prænomen.*
METAL. DEL. Metallum Delmaticum.
METALL. VLPIAN. PAN. Metallum Vlpianum Pannonicum.
MET. DALM. Metallum Dalmaticum.
MET. NOR. Metallum Noricum.
METO. Metœcus. *Cognomen.*
M. F. M. N. Marci filius, Marci Nepos.
M. HIB. &c. Municipium Hibera &c. *vide, quod ſequitur.*
M. H. ILLERGAVONIA. DERT. Municipium Hibera Illergavonia Dertoſa. *Cataloniæ, Tortoſa.*
MINAT. Minatius. *nomen.*
MINER. FAVTR. Minervæ fautrici.
MINER. VICT. Minervæ victrici.
M. K. V. T. Moneta Kartaginenſis Vrbis, tertia *in officina.*
M. L. Moneta Lugdunenſis.
M. LEP. C. REG. INST. Marcus Lepidus civitatem Regienſium inſtauravit.
M. LL. Moneta Lugdunenſium.
M. MAR. Marcus Marcellus. *Prænomen, & Nomen.*
M. M. I. V. Municipes Municipii Julii Vticenſis, *Africæ, nunc Biſerta.*
M. N. Moneta Narbonenſis. *forte.*
MON. *vel* MONET. Moneta.

M. POP.

M. POP. Marcus Popilius. *Prænomen, nomen.*
M. R. Municipium Ravennatium.
M. S. Mæſiæ Superioris.
M. S. TR. Moneta Signata Treveris.
M. V. Minervia victrix *legio.*
MV. Mucius, *vel* Munatius *nomen.*
MVL. FEL. Multa felicia.
MVLT. XX. MVLT. XXX. Multis vicennalibus, Multis tricennalibus.
MVN. Municeps, Municipium. Munitæ.
MVN. CAL. IVL. Municipium Calaguris Julia. *Hiſpaniæ, Calaborra.*
MVN. CLVN. Municipium Clunia. *Hiſpania: Pagus Caſtellæ Veteris, Crunna.*
MVN. FANE. AEL. Municipium Faneſtre Ælium. *Fano in Italia. forte.*
MVN. *vel* MVNICI. *vel* MVNIC. STOBEN. *vel* STOBENS. *vel* STOBENIVM. Municipium Stobenſe. *In Macedonia.*
MVN. IVL. VTICEN. DD. PP. Municipii Julii Vticenſis Decuriones poſuêre. *Africæ, Biſerta.*
MVN. TVR. *vel* MV. TV. Municipium Turiaſo, *Arragoniæ, Tarracona.*

N.

N. Natali. Nepos. Nobilis. Noſtræ. Numerus *prænomen.* Numini. Numus.

NAT. Natali *die*, *vel* Natus.

NAT. VRB. P. CIRC. CON. Natali Vrbis populo Circenſes conſtituti.

N. C. Nero Cæſar. *vel* Nobilis Cæſar. *vel* N. CAES.

N. C. A. P. R. Numus cuſus à populo Romano. *vel* autoritate populi Rom.

NE. CAES. Nerone Cæſare.

NEM. Nemauſus. *Galliæ, Niſmes.*

NEP. Nepos.

N. E. P. D. I. Numini ejus plurimum devoti juſſerunt.

NEP. RED. Neptuno Reduci.

NEP. S. *vel* SACR. Neptuno Sacrum.

NEPT. *vel* NEPTVN. Neptunalia.

NER. Nero, Nerva. *Cognomina.*

NER. I. Q. VRB. Nerva primus quæſtor Vrbis.

N. F. N. N. Numerii filius, Numerii nepos.

NICEPH. Nicephorium. *Colonia, in Meſopotamia.*

NICER. Nicereus. *Cognomen.*

NIG. Niger. *Cognomen.*

N. M. Q. E. D. Numini, Majeſtatique ejus devoti.

NN. Noſtrorum.

NOB. C. Nobilis, *vel* Nobiliſſimus Cæſar.

N. P. RITE. COND. Nova Porta rite condita.

NR. Neratius, *nomen.* Nero *cognomen.*

N. T.

N. T. M. Numini Tutelari Municipii.

N. TR. ALEXANDRIANAE. COL. BOSTR. Nerviæ Trajanæ Alexandrianæ Coloniæ Boſtræ. *In Arabia Petræa.*

NV. Numa *Pompilius.*

N. V.. BIS. CONS. Noſtræ Vrbis bis Conſuli.

NVM. REST. Numantia reſtituta. *vel* Numum reſtituit.

N. VRB. CON. Noſtræ Vrbis conſervatori, *vel* Conſuli. *forte.*

N. VRBIS C. Natali Vrbis Circenſes. *vel* Noſtræ Vrbis Conſervatori.

O.

O. Ob. Officina. Ogulnius *nomen.* Optimo.

OB. C. S. *vel* OB. CIVIS. SER. Ob cives ſervatos.

OB. LIBERT. REC. Ob libertatem receptam.

O. C. S. Ob cives ſervatos.

OEC. Oecumenica *Ludi.*

OFF. III. CONST. Officina tertia Conſtantinopoli.

OFF. LVGD. S. Officina Lugdunenſis ſignavit.

OGVL. Ogulnius. *nomen.*

OLY. Olympius.

O. M. T. Optimo Maximo Tonanti.

O. P.

O. P. *vel* OP. PRIN. *vel* OPT. P. *vel* OPT. PR. Optimo Principi.

OPEIM. Opimius. *nomen.*

OPEL. Opelius. *nomen.*

ORB. TER. Orbis terrarum.

OTAC. Otacilius. *nomen.*

P.

P. Pater. Patriæ. Per. Percuſſa. Perpetuus. Pius. Pontifex. Populus. Poſuere. Poſuit Præfectus. Primus. Principes. Principi. Provincia. Publius. *Prænomen.*

P. A. Pietas Auguſti. *vel* Primus Augur. *vel* Pius Auguſtus.

PAC. *vel* PACI. *vel* PACIF. Pacifero *Marti.*

PAC. DEVLT. Pacenſis Deulton. *Colonia Thracia.*

PACE. P. R. &c. Pace Populo Romano, &c.

PACI. Pacificus. *vel* Pulſis Aquitanis creatus Imperator *forte.*

PACI. ORB. PERP. AC. ET. Paci Orbis perpetuæ ac æternæ. *vel* Paci Orbis perpetuum ante caſtra erexit tropæum. *forte.*

PAET. Pætus. *Cognomen.*

PAPI. Papirius. *nomen.*

PAR. AR. AD. Parthicus, Arabicus, Adiabenicus.

P. ARL.

P. ARL. Percuſſa Arelate. *vel* pecunia Arelatenſis.

PART. MAX. Parthicus Maximus.

PAT. PAT. Pater Patriæ.

P. C. CAES. Pater Caji Cæſaris.

P. C. L. VALERIANVS. Publius Cornelius Licinius &c.

P. CONST. Percuſſa Conſtantinopoli.

P. D. Populo datum.

PELAG. Pelagia. *Venus.*

PER. Permiſſu.

PER. A. *vel* AVG. Perpetuus Auguſtus.

PERM. Permiſſu.

PERP. Perpetuus. *vel* pecunia Romæ percuſſa. *forte.*

PERT. Pertinax. *Cognomen.*

PESC. Peſcenius. *Nomen Auguſti.*

P. F. Pius felix. *vel* Pia fidelis. *de legione. vel* Primus flavit.

P. F. P. N. Publii Filius Publii nepos.

P. F. TR. A. Pius felix Triumphator Auguſtus.

P. F. V. Pio felici Victori, *vel* Pia, Fidelis, victrix *legio.*

P. H. C. Provinciæ Hiſpaniæ citerioris.

PH. COND. Philippi condita.

PHIL. Philippi. *Colonia Thraciæ, Macedoniæ adjecta.*

P. I. *vel* P. IVVENT. Princeps Juventutis.

PIV.

PIV. PIVE. PIVES. PIVESV. Piveſus. *Tetricus Auguſtus.*

PLA. Plancus. *Cognomen.*

PLÆ. TRAN. Plætorius Tranquillus. *nomen & cognomen.*

P. LIC. COR. SAL. Publius Licinius Cornelius Saloninus.

P. L. I. I. V. C. Præſidiaria legione Illiberi impoſita, Vrbis conſervator. *forte.*

P. L. O. N. Percuſſa Lugduni in officina nona, *vel* nova.

P. LVG. Percuſſa Lugduni.

P. M. Pontifex Maximus.

P. M. G. M. Pontifex Maximus, *vel* Parthicus Maximus, Germanicus Maximus.

P. M. S. COL. VIM. Provinciæ Mæſiæ Superioris colonia Viminacium. *Widin in Servia.*

POL. Pollio. *Cognomen.*

POM. Pompejus *nomen fere.*

PONTIF. *vel* PONT. MAX. Pontifex Maximus.

PORT. OST. Portus Oſtienſis.

PP. Pater Patriæ *vel* Perpetuus *vel* Pro Prætore.

P. R. Percuſſa Romæ, *vel* Populus Romanus.

PRAEF. GERM. Præfectus Germanorum.

PRAEF.

PRAEF. OR. MARIT. ET. CLASS. Præfectus oræ maritimæ, & claſſium, *vel ſic* PRAEF. CLAS. ET. ORÆ MARIT.

PRAES. Præſens. *cognomen.*

PR. CER. I. D. Præfectus Cerealis juri dicundo.

PR. COS. Pro Conſule.

PRINC. I. *vel* IVVENT. Princeps Juventutis.

PRIV. Privernum. *Italiæ.*

PR. L. V. P. F. Prætor ludos votivos publicos fecit.

PROB. Prætoriani obtulerunt, *vel* Probitas.

PRO. COS. *vel* PROC. Proconſule, *ſeu* Proconſul.

PROF. AVG. Profectio Auguſti.

PRON. Pronepos.

PRO. P. *vel* PRO. PR. *vel* PR. PR. Pro Prætore.

PR. Q. Pro Quæſtore.

PR. S. P. Provinciæ Syriæ Palæſtinæ.

PROV. DEOR. Providentia Deorum. PROVID. AVG. Providentia Auguſti.

PR. VR. Prætor Vrbanus.

P. SS. C. Poſuêre Suffetes Carthaginenſes. *forte*, *vel* Poni ſuo ſumptu curavêre *Duumviri.*

P. T. *vel* TR. Percuſſa Treveris.

P. V. Piæ Victricis, *legionis.*

PVDIC. Pudicitia.

PVPIE. Pupienus. *nomen Auguſti*, *aut cognomen potius.*

Q.

Q. Quæſtor. Quinarius quinctus. *Prænomen. vel* Quintus. Quinquennalis, quod.

Q. AR. Quinta Arelatenſis *officina ſignavit.*

Q. CAS. Quintus Caſſius. *Prænomen & nomen.*

Q. C. M. P. I. Quintus Cæcilius Metellus Pius Imperator.

Q. C. V. I. N. C. Quinquennales Coloniæ Victricis Juliæ novæ Carthaginis *Hiſpaniæ Carthagena.*

Q. DESIG. Quæſtor deſignatus.

Q. M. Quintus Marcius. *Prænomen & nomen.*

Q. O. C. FAB. Quinto Ogulnio, & Cajo Fabio. *Prænomen, & nomen utrobique.*

Q. P. Quæſtor Prætoris.

Q. PAPIR. CAR. Q. TER. MON. Quincto Papirio Carbone, & Quincto Terentio Montano. *Utrinque omnia tria nomina.*

Q. P. R. Quæſtor Provinciæ.

Q. PRO. C. *vel* COS. Quæſtor Proconſulis.

QQII. Quinquennalis iterum.

QVAD. Quadratus. *Cognomen.*

QVADRAG. REMISS. Quadrageſima remiſſa. *vectigal.*

QVAES. Quæſtor.

QVIN. ITER. Quinquennalis iterum.

QVINQ. Quinquennalis. *Duumvir Coloniæ.*

QVOD. VIAE MVN. SVNT. Quod viæ munitæ ſunt.

QVOD. V. M. S. EX. EA P. Q. I. S. AD A. D. E. Quod viæ munitæ ſunt ex ea pecunia, quæ juſſu Senatûs ad ærarium delata eſt.

Q. VRB. Quæſtor Vrbanus.

R.

R. Remiſſa. Res. Reſtituit. Roma. Romanus.

R. C. Roma Civitas. *vel* Romani Cives.

R. CC. Remiſſa ducenteſima. *vectigal.*

R. D. N. V. I C. Romanæ ditioni Narbone vindicato Imperii Conſervator. *forte.*

RE. C. COSSVR. Regina Conteſtaniæ Coſſura. *Conteſtania Regio Hiſpan.*

RECEP. Recepta.

REF. Refecta *Baſilica.*

R. E. G. I. AR. T. I. S. Reduci ex Gothia Imperatori arcum triumphis inſignem ſtruxit *Collegium Fabrum. forte.*

REI. M. *vel* MIL. Rei militaris. *vel* R. M.

RES. Reſtitutus. *Cognomen.* Reſius. *nomen.*

REST. NVM. Reſtituta Numantia, *vel* Numidia, *vel* Reſtituit numum.

REST. RESTIT. Reſtitutor.

R. I. M. D. R. Regnum invicto magno Domino reſtituit. *forte.*

RO. *vel* ROM. Roma. Romani.

ROC. I. L. C. Colonia Laus Julia Corinthus. *Inverſo ordine literæ inſculptæ ſunt.*

ROM. COL. Romulea Colonia. *Hiſpaniæ, Sevilla.*

ROM. RED. Romæ Reduces.

RO. P. S. Romæ pecunia ſignata.

R. P.

R. P. C. Reipublicæ Conſtituendæ.

R. V. Roma Victrix.

R. VE. R. Reipublicæ Veronenſis Reſtitutor.

RVF. Ruffinus *vel* Ruffus. *Cognomen, &* *nomen.*

R. V. POMER. T. *vel* TER. Romanæ Vrbis pomeria terminavit.

R. V. P. S. Romæ in quinta *officina* pecunia ſignata.

R. XL. Remiſſa quadrageſima. *vectigal.*

S.

S. Sacerdos. Sacra. Sæculi. Semis. Senatus. Senior. Sextus. Soli. Spes. Statu. Suſcepto.

S. A. Salus, *vel* ſecuritas, *vel* Spes Auguſti.

SACER. COOP. IN. OMN. COL. SVPRA. NVM. Sacerdos cooptatus in omnia Collegia ſupra numerum.

SAC. FAC. Sacris faciundis.

SACRA. PER. Sacra Periodica, *vel* Perpetua.

SAG. Saguntum. *Hiſpaniæ, nunc Morviedro.*

SAL. Salduba *Hiſpaniæ* , *vel* Saloninus *cognomen* , *vel* ſalus.

SALL. BARB. Salluſtia Barbia. *Orbiana*, *Auguſta*.

SALM. Salmantica. *Hiſpaniæ Salamanca*.

S. ARE. Signata Arelate *moneta*.

SARM. Sarmaticus.

SAF. Saufeius. *nomen*.

S. C. Senatus conſulto.

SCI. AF. Scipio Africanus. *nomen & cognomen*.

SCIP. ASIA. Scipio Aſiagenes, *nomen & cognomen*.

SCIS. *vel* SCISCIA. Siſcia. *Croatiæ*, *Siſſek*.

S. CONST. Signatum Conſtantinopoli.

SCR. Scribonius. *nomen*.

SEC. Seculum, *vel* ſecuritas.

SEC. SAEC. Securitas ſæculi.

SECVR. ORB. Securitas Orbis.

SEMP. Sempronius. *nomen*.

SEN. Senior *Auguſtus vel ſolum* S.

SEP. COL. LAVD. Septimia Colonia Laudicea *pro Laodicea*.

SEPT. SEV. Septimus Severus. *nomen cognomen*.

SEPT. TYRVS MET. Septimia Tyrus Metropolis.

SER.

SER. Servius. *Prænomen.*
SERE. Serenus *cognomen.*
SEV. Severus. *Cognomen fere.*
SEX. F. Sexti filius. *Prænomen & cognomen.*
S. F. Sæculi felicitas.
SICIL. Sicilia.
SIC. XX. SIC. XXX. Sic vicennalia, ſic tricennalia *vota ſolvantur.*
SIGN. RECEP. Signis receptis.
SIL. Silius *nomen.*
S. I. M. Soli invicto Mithræ. *vel* Soli immortali *Deo.*
SIR. *vel* SIRM. Sirmii. *Sclavoniæ, nunc Sirmich.*
SISC. P. Siſciæ percuſſa. *Croatiæ ad Savum, nunc Siſſek.*
SISC. P. Z. Siſciæ percuſſa in officina ſeptima.
SISC. V. Siſcia Vrbs. *vel* Siſciæ in quinta officina.
S. M. A. *vel* ANTI. Signata moneta Antiochiæ.
S. M. A. H. Signata moneta Antiochiæ in octava *officina.*
S. M. A. Q. P. Sacra moneta Aquileiæ percuſſa.
S. M. HER. Signata moneta Heracleæ.

S. M. K. B. Sacra, *vel* Signata moneta Karthagine in ſecunda *officina.*

S. M. N. Signata moneta Narbone, *vel* Nicomediæ.

S. M. N. B. Sacra, *vel* Signata moneta Nicomediæ in ſecunda *officina.*

S. M. N. Γ. Signata moneta Nicomediæ in tertia *officina.*

S. M. R. Signata moneta Romæ.

S. M. R. P. Sacra moneta Romæ percuſſa.

S. M. R. Q. Signata moneta Romæ in quarta *officina.*

S. M. SISC. E. Signata moneta Siſciæ in quinta *officina.*

S. M. T. S. E. Sacra moneta Treveris ſignata in quinta *officina.*

SP. Spurius *Prænomen, vel* ſecuritas publica, *vel Populi.*

S. P. Q. R. IMP. CAES. QVOD. V. M. S. &c. Senatus, Populusque Romanus Imperatori Cæſari, quod viæ &c. *vide in Q.*

S. P. Q. R. PAREN. CONS. SVO. Senatus Populusque Romanus Parenti conſervatori ſuo.

S. P. Q. R. VOT. S. PRO. R. CAES. Senatus Populusque Romanus votum ſolvit pro reditu Cæſaris.

S. P.

S. P. Q. R. V. PR. RE. CAES. Senatus Populusque Romanus vovit pro reditu Cæſaris.

S. P. V. Sardonum populi vindex. *forte.*

S. R. Senatus Romanus, *vel* Salus Romanorum, *vel* Spes Reipublicæ. *Duæ poſteriores lectiones circa tempora Conſtantini.*

S. T. Signata Treveris.

STABIL. Stabilita *tellus.*

S. V. F. P. D. Suſceptis votis frumentum publicè datum.

SVLL. Sulla. *cognomen, & loco nominis.*
SVSC. Suſcepta *vota.*

T.

T. Tarraco. Temporum. Terminavit. Titus *Prænomen.* Togata. Treveris. Tribunitia. Tribunus. Tutelaris.

T. AR. Tertia Arelatenſis *officina ſignavit.*

T. CEL. Tito Celere, *Prænomen, & cognomen pro nomine.*

TEMP. Temporum.

TER. Terentius *nomen.*

TER. DD. Terminum dedicavit.

TERR. Terracina. *Italiæ.*

TERT. *vel* T̄R. Tertium.

TES. *vel* TESS. Teſſalonicæ. *Macedoniæ.*

T. F. Temporum felicitas, *vel* Titi filius.

T. FL. Titus Flavius. *Prænomen & nomen.*

T. G. A. Tutelaris Genius Ægypti.

THEOPO. *vel* THEV. *vel* THEAP. Theupolis *Antiochia Syriæ, ſic dicta ſub Juſtiniano.*

T. I. Tiberius. *Prænomen, & nominis loco.*

TIB. CL. Tiberius Claudius. *Prænomen & nomen.*

TI. CAE. C. I. A. D. Tiberius Cæſar Colonia Julia Auguſta Dertona. *Italiæ Liguſticæ, Tortona.*

TI. F. TI. N. Tiberii filius. Tiberii nepos.

T. M. AP. CL. Titus Manlius, & Appius Claudius.

T. P. *vel* TR. *vel* TRIB. POT. *vel* P. Tribunitia poteſtate.

TRA. *vel* TRAI. *vel* TRAIAN. Trajanus. *nomen, etiam à Decio Auguſto adſcitum.*

TRAN. Tranquillus. *cognomen.*

TRE-

TREBAN. Trebanius. *nomen.*

TREB. *vel* TREBON. Trebonianus.

TR. F. Trajana fortis *legio.*

TRIVMF. Triumphator.

TR. LEG. II. Tribunus legionis ſecundæ.

TRO. *vel* TROAD. Troas, *vel* Troadenſis Colonia *Trojæ inſtaurata.*

TROB. Treveris in officina ſecunda, *vel* Treveri obtulerunt.

TROB. S. Treveris in officina ſecunda ſignata.

TR. PL. D. *vel* DES. Tribuni plebis deſignati.

TR. P. S. Treveris pecunia ſignata, *vel* Treveri permiſſu Senatus.

TR. S. Treveris ſignata.

TR. V. MON. Triumviri Monetales.

T. S. E. Treveris ſignata *in officina* quinta.

TVL. Tullius, *vel* Tullus *nomen.*

TVL. H. *vel* TVLL. HOSTIL. Tullus Hoſtilius. *Rex Romanorum.*

TVR. Turiaſo. *Hiſpaniæ Tarraçona.*

V.

V. Quinquennalia, quintum. Verus. Victrix. Vir. Virtus. Volero *prænomen.* Voto. Votivus. Vrbs.

V. AET. Virtus æterna.

VAL. VALER. Valerius *nomen.*

VAR. RVF. Varius Ruffus. *nomen & cognomen.*

VENT. Ventidius. *nomen.*

VESP. Veſpaſianus.

VETE. Vetere. *Cognomen.*

VETER. Veteranorum *Colonia.*

VET. LANG. Vettius Languidus. *nomen, cognomen.*

V. F. Victrix fidelis *legio.*

V. I. Vota Imperii.

VIB. Vibius. *nomen.*

VIC. AVG. Victoria Auguſti.

VIC. GERM. Victoria Germanica.

VIC. PAR. M. Victoria Parthica Maxima.

VIC. S. Victoria Sicula.

VICT. AET. AVG. Victoria æterna Auguſti.

VICT. P. GAL. AVG. Victoria Gallieni Auguſti.

VICTORIA. GM. Victoria Germanica.

VICT. P. G. AVG. Victoria Parthica Gallieni Auguſti.

VIII. *NB. In argento numo notat eum valere octo aſſes.*

VII. VIR. *vel* VII VR. EPV. Septemvir Epulonum.

VIL. PUP. Villa Publica.

VIR. *vel* VIRT. Virtus.

VIR. VES. Virgines Veſtales.

VI. VIR. AVG. Sevir Auguſtus, *vel* Auguſtalis.

VL. Vlpius. *Prænominis loco.*

V. N. M. R. Vrbis Nicomedienſis moneta reſtituta, *vel* Vrbis Narbonenſis mercatum reſtituit. *forte.*

VOL. Voluſus. *nomen.*

VOLER. Volero. *vetus prænomen.*

VOT. DEC. ANN. SVSC. Vota Decennalia, *ſeu* decemannalia ſuſcepta.

VOT.

VOT. P. SVSC. PRO. SAL ET. RED. I. O. M. SACR. Voto publice ſuſcepto pro ſalute, & reditu: Jovi Optimo Maximo Sacrum.

VOT. QQ. *vel* V. MVLT. X. Votis quinquennalibus, multis decennalibus.

VOT. X MVLT. XX. Votis decennalibus, multis vicennalibus.

V. P. Vota populi. *vel* publica.

V. P. RED. CAES. S. Votum pro reditu Cæſaris ſolutum.

V. PR. RE. CAES. Votum pro reditu Cæſaris.

VR. *vel* VRB. R. Vrbs Roma.

VR. *vel* V. I. N. K. Vrbs Julia nova Karthago. *Hiſpaniæ Carthagena.*

VRB. VIC. Vrbs Victrix.

VR. VIC. OSCA. Vrbs Victrix Oſca. *Hiſpaniæ, Hueſca.*

V. S. Voto ſuſcepto.

V. S. PR. RE. CAES. Voto ſuſcepto pro reditu Cæſaris.

V. S.

V. S. PR. S. IMP. Voto ſoluto pro ſalute Imperatoris.

V. V. Votis quinquennalibus.

V. V. OSCA. ADD. Vrbs Victrix Oſca, Decreto Decurionum. *Hiſpaniæ, Hueſca.*

X.

X. Decem. Decennalia. Denarius: *vel etiam ſic* *

X. Ç. V. I. Decennalia Conſtantini, vota Imperii.

X. F. Denarium faciundum.

XV. *In aureo numo valorem 15. denariorum indicat.*

XVI. *In argenteo numo notat eundem tunc ſedecim aſſibus permutatum eſſe.*

X. VIRI. LIT. IVD. Decemviri litibus judicandis.

XV. VIR. SAC. FAC. Quindecimvir ſacris faciundis.

XX.

XX. Vicennalia vota. *Sed in aureo numo, 20. Seſtertios valere notat.*

X. XL. *In aureis numis notat, eosdem valuiſſe denarios* 40.

XXX. Tricennalia vota.

XXXVI. *Anno* trigeſimo ſexto. *Æra Sinopenſium : a victoria Actiaca.*

INDEX

INDEX
RERUM ET VERBORUM
LIBRI VI.

L. Indicat Librum. N. Numerum Libri.

A.

A & Ω, *literæ in numis expreſſæ.* L. 6. N. 22.

Æris mille quid ſit. L. 6. N. 12.

Æris libra in duodecim uncias diviſa fuit. L. 6. N. 13.

Adverſa & Averſa pars numiſmatis quid ſit. L. 6. N. 22.

Animalia varia, quæ in numis comparent, ordine alphabetico recenſentur. L. 6. N. 26.

Apotheoſis ſeu conſecrationis ſigna. L. 6. N. 34.

Argentum, quando Romæ ſignari cæperit. L. 6. N. 13.

Forma numorum ex argento Romanorum. L. 6. N. 13.

Argenteus, numus Hebraicus. Ubi de argenteis, quibus venditus fuit Chriſtus. L. 6. N. 15.

As, Æs, Aſſis tria nomina ſunt, eadem tamen res. Aſſis valor. L. 6. N. 12.

Aſſe, ejusque partibus uſi ſunt Romani in hæreditate dividunda. L. 6. N. 13.

Aſſipondium quid fuerit. L. 6. N. 16.

Augurum inſignia in numismate. L. 6. N. 31.

Auguſtorum tituli & inſignia in numis. L. 6. N. 33.

Auſtriacæ domus numismata. L. 6. N. 21.

B.

Beneficii eb aquam introductam ſignum in numis. L. 6. N. 34.

Bigatus ſpecies numi Romani. L. 6. N. 12.

Bos numus Græcus. L. 6. N. 14.

Budrioli (Andreæ) S. J. illuſtris collectio numismatum de Immaculata Conceptione. L. 6. N. 21.

C. Cæ-

C.

Cæſarum tituli & inſignia in numis. L. 6. N. 33.

Caſſis ſeu Galea in numis. L. 6. N. 22.

Cenſores ſeu ſpectatores numorum. L. 6. N. 10.

Cenſus Romanus, ejusque claſſes. L. 6. N. 13.

Cenſus primum fuit introductus in Veteri Teſtamento a Deo per Moſen. L. 6. N. 13.

Cenſorum tituli & ſigna in numis. L. 6. N. 32.

Cives ſervantium inſignia in numis. L. 6. N. 34.

Cognitio prærogativarum & titulorum Imperialium. L. 6. N. 33.

Cognitio Magiſtratuum e numismatibus. L. 6. N. 31.

Cognitio rerum præclare geſtarum, & virtutum e numis. L. 6. N. 34.

Cognomina Romanarum Familiarum. L. 6. L. 29.

Unde deſumpta fuerint. L. 6. N. 30.

Coloniæ, earumque ſigna in numis. L. 6. N. 28.

Amplitudo Imperii Romani e coloniis per totum orbem diffuſis adparet. L. 6. N. 28.

Commercium primorum hominum permutatione rei cum re. L. 6. N. 6.

Conſulum tituli & inſignia in numis. L. 6. N. 32.

Concordiæ inſigne in numis. L. 6. N. 34.

Contus in numis. L. 6. N. 22.

Coronæ diverſæ in numis. L. 6. N. 22.

Crux in numis quando adparuerit. L. 6. N. 22.

D.

Denarius Romanus, ejusque valor. L. 6. N. 12.

Diadema Regum antiquiſſimum ſeu faſcia. L. 6. N. 22.

Dictatorum inſigne in numiſmatibus. L. 6. N. 22.

Didrachmum hebraicum, quod Chriſtus ſolvere juſſit. L. 6. N. 15.

Drachma, moneta hebraica. L. 6. N. 15.

Du-

Ducati ſeu Zecchini Veneti origo. L. 6. N. 11.

E.

Effigies Deorum & Dearum, ac virtutum in numis, ordine alphabetico recenſitæ. L. 6. N. 23.

Effigies dimidiatæ in numis. L. 6. N. 22.

Eruditionis & antiquitatis ſtudium arctiſſime connexum eſſe oportet. L. 6. N. 3.

Ad eruditionem requiritur notitia hiſtoriæ, geographiæ & chronologiæ. L. 6. N. 3.

F.

Felicis titulus Imperatoribus adjectus. L. 6. N. 33.

Ferula in numis. L. 6. N. 22.

Figuræ Provinciarum & Civitatum in numis, ordine Alphabetico. L. 6. N. 27.

Figuræ in numis, nunc una, nunc duæ, nunc tres &c. L. 6. N. 23.

Flaminum ſacerdotum inſignia in numis. L. 6. N. 31.

Forma numi unde deſumatur. L. 6. N. 9.

Fortitudinis ſignum in numis. L. 6. N. 34.

Frœlichii S. J. Annales Regum Syriæ. L. 6. N. 20.

Ejusdem Notæ Compendiariæ. L. 6. N. 34.

Fulgur ſupra verticem Imperatorum in numismatibus. L. 6. N. 22.

G.

Golzii faſti conſulares, & typi numismatum. L. 6. N. 3.

Græci quos numos habuerint. L. 6. N. 14.

Græcorum characteres, quibus numerum annorum in numis exprimebant. L. 6. N. 15.

H.

Harduini (Joannis) S. J. præclarum opus de variis numismatibus. L. 6. N. 3. *Ejus teſtimonium de arte numaria.* L. 6. N. 3.

Hebræi quos numos habuerint. L. 6. N. 15.

I.

Imperatorum recentioris ævi numismata. L. 6. N. 21.

Inſtrumenta varia in numis expreſſa recenſentur ſecundum ordinem Alphabeti. L. 6. N. 25.

Inſcriptiones variæ numiſmatum, quarum tredecim enumerantur. L. 6. N. 24.

Jus monetam cudendi. L. 6. N. 11.

L.

Labarum Conſtantini M. in numis. L. 6. N. 22.

Libripendes quid fuerint. L. 6. N. 16.

Ludi in numis expreſſi. L. 6. N. 34.

M.

Materia numorum fuit æs, argentum & aurum. L. 6. N. 8.

Quandoque etiam e ferro, ſtanno, plumbo, corio, & cortice arborum &c. L. 6. N. 8.

Meneſtrier (Claudii) S. J. opus inſigne exhibens vitam Ludovici XIV. in numiſmatibus. L. 6. N. 21.

Menſarii quinam dicti fuerint. L. 6. N. 10.

Mina ſeu Mna Græca. L. 6. N. 14.

Mina ſeu Mna Hebraica. L. 6. N. 15.
De Mna Evangelica. L. 6. N. 15.
Minutum, numus. De minuto viduæ in Evangelio. L. 6. N. 14.
Miſſilia ſeu numi Miſſiles. L. 6. N. 17.
Mitra in numiſmatis. L. 6. N. 22.
Medallia quid ſit. L. 6. N. 5.
Moderationis animi ſeu Clementiæ ſignum in numis. L. 6. N. 34.
Modulus numiſmatum. L. 6. N. 17.
Moneta unde dicatur. L. 6. N. 5.
Monumentorum ſigna in numis. L. 6. N. 34.

N.

Nabuchodonoſoris ſtatua. L. 6. N. 16.
Nomina Romanarum Familiarum e numis. L. 6. N. 29.
Noriſii Epochæ Syro-Macedonum. L. 6. N. 3.
Notæ compendiariæ in numis latinis occurrentes. L. 6. N. 34.
Numariæ rei præſtantia: ſuperat reliquas antiquitates. L. 6. N. 1.
E numis longe certius diſcimus omnes fere antiquitates. L. 6. N. 1. & 3.

Nu-

Numiſmata Veterum qui collegerunt, aut inciderunt cupro, enumerantur. L. 6. N. 2.

Numariæ rei opera multum emendata fuit Hiſtoria, Geographia & Chronologia. L. 6. N. 3.

Item Veterum ſcripta. L. 6. N. 3.

Numus unde dicatur. L. 6. N. 5.

Numiſma quid ſit. L. 6. N. 5. & 17.

De Numi origine variæ opiniones. L. 6. N. 6.

Numos ante diluvium fuiſſe percuſſos, ſatis probabile non eſt. L. 6. N. 6.

Numorum primi inventores. L. 6. N. 6.

Numi primum veſtigium in S. Scriptura deprehenditur in lib. Geneſ. & Job. L. 6. N. 7.

In Numis Imperii ſolius Cæſaris effigies laureata comparet. L. 6. N. 11.

Numi aurei. L. 6. N. 16.

Numiſmatum origo, primum in cera & lapide, tum in metallo. L. 6. N. 17.

Numiſmatum ætates ac periodi. L. 6. N. 17.

Eorundem pretium & æſtimatio. L. 6. N. 17.

Numiſmatum recentioris ævi commendatio. L. 6. N. 21.

Numiſmatum ortus & progreſſus. L. 6. N. 24.

Numi Veteres reducuntur ad valorem noſtræ pecuniæ. L. 6. N. 12.

Numularii quinam dicti fuerint. L. 6. N. 10.

O.

Obulus, numus Græcus, ejusque valor. L. 6. N. 14.

Obulus, numus Hebraicus, ejusque valor. L. 6. N. 15.

Oeconomia numorum, ſeu diſtributio in claſſes tres. L. 6. N. 12.

Ordo numiſmatum: quinque eorum claſſes. L. 6. N. 18.

Ornamenta Capitis penes Reges, Imperatores &c. L. 6. N. 22.

P.

P. P. ſeu Patris Patriæ Titulus in numis. L. 6. N. 33.

Pacis ſtudium: ejus inſigne in numis. L. 6. L. 34.

Pa-

Patini (Caroli) introductio ad hiſtoriam numariam. L. 6. N. 17.

Pecunia unde dicta ſit. L. 6. N. 5.

Pecuniam ponderandi modus apud Hebræos. Romanos, & Græcos. L. 6. N. 16.

Peplum ſeu velum in numis. L. 9. N. 22.

Pedruſii S. J. inſignis opera in re numaria. L. 6. N. 34.

Pietatis inſigne in numis. L. 6. N. 34.

Pii titulus in numiſmatibus. L. 6. N. 33.

Pœnæ in adulterantès pecuniam conſtitutæ a variis nationibus. L. 6. N. 10.

Pomum Imperiale in numiſmatibus. L. 6. N. 22.

Pontificis Max. apud Romanos inſignia in numis. L. 6. N. 31.

Pontificum numiſmata eximia partim fuſa partim cuſa. L. 6. N. 21.

Eorundem inſignia & ornamenta. L. 6. N. 21.

Poteſtas ſignandi numos penes quos fuerit Romæ. L. 6. N. 10.

Prænomina Romanarum Familiarum. L. 6. N. 29.

Prætorum inſignia in numis. L. 6. N. 32.

Prin-

Princeps Juventutis quis fuerit Romæ: ejus inſigne in numismatibus. L. 6. N. 33.

Q.

Quadrigatus, numus Romanus. L. 6. N. 12.
Quæſtoris inſigne in numis. L. 6. N. 32.
Quinarius numus Romanus. L. 6. N. 12.

R.

Ratitus, numus Romanus. L. 6. N. 12.
Regionis captæ ſignum in numis. L. 6. N. 34.
Religionis inſignia in numismatibus. L. 6. N. 34.
Requiſita ad ſtudium rei numariæ. L. 6. N. 19.
Reipublicæ conſtitutæ ſignum in numismatibus. L. 6. N. 34.
Romæ quando numi cœperint percuti. L. 6. N. 7.

S.

Scriptores de re numaria. L. 6. N. 16.

Scri-

Scriptores de numiſmatibus veteris ævi. L. 6. N. 20.

de numiſmatibus recentioris ævi. L. 6. N. 21.

Scriptores de numiſmatibus Pontificum. L. 6. N. 21.

Serratus, numus Romanus. L. 6. N. 12.

Seſtertius, & Seſtertium, numus Romanus. L. 6. N. 12.

Siclus hebraicus profanus & Sacer: eorundem materia, forma, & inſcriptio. L. 6. N. 15.

Sigilla & inſcriptiones numiſmatum apud Chriſtianos Imperatores. L. 6. N. 34.

Signa, e quibus numiſmata genuina a ſpuriis diſcerni poſſunt. L. 6. N. 19.

Solidus ſeu aureus. L. 6. N. 16.

Stater, numus græcus. L. 6. N. 15.

Studium rei numariæ, ejusque elogium. L. 6. N. 17.

Studium rei numariæ ad omnes fere ſcientias utile. L. 6. N. 4.

Suareſii diſſertatio de numis. L. 6. N. 17.

T.

Talentum Romanum. L. 6. N. 12.

Græcum, & Hebraicum. L.6.N.14.& 15.

Ta-

Talenta auri & argenti, quæ David reliquit Salomoni pro Templo. L. 6. N. 15.
Trapezitæ quinam fuerint. L. 6. N. 10.
Tullus Rex Romanorum primus æs ſignavit. L. 6. N. 12.
Typorum, qui in numis Principum & Nationum cernuntur, catalogus. L. 6. N. 9.
Tirini S. J. commentarius de re Numaria. L. 6. N. 4.

V.

Vaillantii hiſtoria Seulacidarum in numis. L. 6. N. 3.
Veteres hiſtorici non raro ſibi contradicunt. L. 6. N. 3.
Victoriæ ſignum in numis. L. 6. N. 34.
Victoriatus numus Romanus. L. 6. N. 12.
Villalpandi S. J. commentarius de re numaria. L. 6. N. 4.
VII. Viri: III. Viri: XV. Viri quomodo in numismatibus compareant. L. 6. N. 31. & 32.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google